

**ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ
РОЗВИТКУ**

Монографія

Кропивницький – 2018

УДК 342 (477:(4- 6 ЄС))

I – 73

Рецензенти:

Батанов О.М. – доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України;

Галуцько В.В. – доктор юридичних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту публічного права.

Рекомендовано до друку Вченою радою Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 10 від 26 квітня 2018 року).

I – 73 Інтеграція правової системи України в Європейський простір: стан та шляхи розвитку: Монографія / Кол. авторів; За ред. В.Г.Гриценко, Є.Ю.Соболь. – Кропивницький : ПОЛІМЕД-Сервіс, 2018. – 337 с.

Колектив авторів:

Гриценко В.Г. – д.ю.н., професор (розділ 8); Соболь Є.Ю. – д.ю.н., професор (розділ 7); Рябовол Л.Т. – д.пед.н., доцент (розділ 4); Кондратенко В.М. – к.ю.н., доцент (розділ 9); Мілова Т.М. – к.ю.н., доцент (розділ 5); Окопник О.М. – к.ю.н., доцент (розділ 11); Супрун В.М. – к.ю.н. (розділ 2); Сокуренько О.А. – к.ю.н. (розділ 6); Поляруш С.І. – к.і.н., доцент (розділ 10); Чернік С.Д. – к.і.н., доцент (розділ 1); Владимірова В.І. – к.пед.н., доцент (розділ 12); Трошкіна К.Є. – (розділ 3).

ISBN 978-607-7365-09-8

Монографічне дослідження підготовлене науковцями Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка та виконане у форматі комплексного аналізу особливостей інтеграції правової системи України в Європейський простір.

Досліджується обґрунтування філософсько-правових, концептуальних засад євроінтеграційного процесу та безпосередньо адаптація національного законодавства до законодавства Європейського Союзу. Висвітлюються основні вектори зближення національної системи права із сучасною європейською системою права. Розглядаються процес формування та удосконалення системи законодавства шляхом її адаптації до європейського.

Для науковців, аспірантів, студентів та усіх, хто цікавиться проблемами інтеграції національного законодавства до законодавства ЄС.

УДК 342 (477:(4- 6 ЄС))

ISBN 978-607-7365-09-8

© Автори, 2018

© ЦДПУ ім В.Винниченка

**ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР:
СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ**

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	
1.1. Становлення і розвиток Європейського Союзу та України.....	9
1.2. Нормативне забезпечення процесу адаптації законодавства України до <i>acquis communautaire</i>	19
1.3. Етапи та основні напрями адаптації законодавства України до законодавства ЄС.....	29
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА	
2.1. Фундація європейської системи права. Місце України у формуванні загальноєвропейської системи права.....	35
2.2. Розвиток системи права України та ЄС на сучасному етапі.....	46
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ГРОМАДЯНСТВА ЯК ОДНОГО З НАПРЯМКІВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ	
3.1. Становлення інституту європейського громадянства.....	63
3.2. Громадянство ЄС: основні проблеми його визначення.....	75
3.3. Визначення директивами ЄС правового статусу громадян.....	81
РОЗДІЛ 4. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЛАД ЯК ОСНОВНИЙ ІНСТИТУТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ: РОЗВИТОК У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	
4.1. Конституційний лад – фундаментальна категорія конституціоналізму.....	90
4.2. Засади конституційного ладу України.....	100
4.3. Система гарантування конституційного ладу України.....	108
РОЗДІЛ 5. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР РЕФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ	
5.1. Причини та передумови реформування конституційної юстиції в Україні.....	117
5.2. Правовий статус Конституційного Суду України в контексті вітчизняної реформи правосуддя.....	121
5.3. Інститут конституційної скарги: європейський досвід та механізм запровадження в Україні.....	132

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

РОЗДІЛ 6. ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

6.1. Сучасний стан та проблеми гармонізації цивільного законодавства в умовах реформування.....	143
6.2. Правове регулювання сімейних відносин України з урахуванням норм законодавства європейських країн.....	152
6.3. Напрями удосконалення цивільного та сімейного права України в умовах євроінтеграції.....	160

РОЗДІЛ 7. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

7.1. Теоретична основа реформаційних процесів в адміністративному праві.....	164
7.2. Трансфер норм в контексті зовнішнього структурування адміністративного законодавства.....	165
7.3. Кодифікація адміністративного законодавства в контексті європейської інтеграції.....	167
7.4. Основи реформування Кодексу України про адміністративні правопорушення.....	171

РОЗДІЛ 8. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ОПТИМІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

8.1. Шляхи оптимізації системи правоохоронних органів в Україні.....	175
8.2. Шляхи удосконалення управлінської та штатної роботи правоохоронних органів.....	183
8.3. Напрями оптимізації критеріїв оцінювання ефективності діяльності правоохоронних органів.....	197

РОЗДІЛ 9. ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК ГЛАСНОСТІ ТА ВІДКРИТОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ З УРАХУВАННЯМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

9.1. Поняття і зміст гласності та відкритості в адміністративному судочинстві.....	206
9.2. Зарубіжний досвід правового регулювання гласності та відкритості в адміністративному судочинстві.....	211
9.3. Удосконалення правової регламентації гласності та відкритості в адміністративному судочинстві з урахуванням європейського досвіду.....	219

**ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР:
СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ**

**РОЗДІЛ 10. ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА СФЕРУ
ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ**

10.1. Забезпечення зайнятості в Україні та міграційне трудове право Європейського Союзу.....	229
10.2. Умови трудового договору: поступове зближення європейського і українського законодавства.....	237

**РОЗДІЛ 11. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА
ІНВЕСТИЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ**

11.1. Державна інвестиційна політика в Україні: сутність, цілі та завдання.....	250
11.2. Механізми реалізації євроінтеграційної політики: проблеми та протиріччя функціонування в сучасних умовах.....	256
11.3. Перспективи розвитку інвестиційної діяльності в Україні.....	265

**РОЗДІЛ 12. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНЬОГО ЮРИСТА**

12.1. Теоретичні основи інноваційних технологій.....	272
12.2. Діяльність юридичної клініки на основі інновінгу.....	286

ВИСНОВОК.....	299
----------------------	------------

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	301
--	------------

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

ПЕРЕДМОВА

Глобалізація та інтернаціоналізація як сутнісні ознаки XXI століття охоплюють усі сфери життя та діяльності суспільства, об'єднують світ не лише у фінансово-економічному, інформаційному, технологічному, але й правовому аспектах. Як частина Європи та європейської культурної традиції, Україна обрала європейський вектор. Відтак, вітчизняна правова система розвивається в контексті європейських цінностей, принципів та стандартів, серед яких: гуманізм, лібералізм, плюралістична демократія, верховенство права, права та особиста свобода кожного, добре (ефективне) врядування, транскордонне співробітництво, сталий (усталений) розвиток тощо.

Інтеграція України в Європейський простір є основним інструментом реалізації національних інтересів, розбудови правової держави, зміцнення громадянського суспільства. Членство нашої держави в Європейському Союзі – запорука подальшого зміцнення її позицій на міжнародній арені, набуття додаткових гарантій забезпечення територіальної цілісності, суверенітету та національно-культурного відродження.

За роки незалежності закладено нормативно-правове підґрунтя відносин України та Європейського Союзу. Разом з тим, інтеграція національної правової системи до європейського правового простору вимагає вирішення низки надзвичайно важливих проблем теоретичного та практичного характеру. Серед них – обґрунтування філософсько-правових, концептуальних засад відповідного процесу та безпосередньо адаптація національного законодавства до законодавства Європейського Союзу.

Удосконалення системи законодавства шляхом її адаптації – одна з основних складових євроінтеграційного процесу, стратегічний пріоритет зовнішньої політики України. Сутність такої адаптації полягає у зближенні національного законодавства із сучасною європейською системою права, приведенні законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність до *acquis communautaire*.

Актуалізувався цей напрям після підписання Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 р., коли перед Україною постали завдання спрямувати власні зусилля на проведення складних перетворень внутрішньо-політичного характеру та імплемувати значну кількість європейських нормативних актів, що стосуються різних сфер життя та діяльності нашої держави. На впровадження європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі ухвалено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», якою передбачено реалізацію 62 реформ та програм розвитку держави. Виконання цих завдань сприятиме розвитку політичної, підприємницької, соціальної, культурної

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

активності громадян України, економічному розвитку держави в межах ЄС, поступовому зростанню рівня життя населення.

Проблеми, пов'язані з інтеграцією вітчизняної правової системи в Європейський простір, глибоко усвідомлюються в юридичному співтоваристві України. Висуваються пропозиції щодо їх правового вирішення, розробляються та приймаються відповідні правові доктрини, концепції, нормативно-правові акти. Дана тематика викликає значний інтерес вчених-правників. Саме вітчизняні наукові дослідження як загальнотеоретичного, так і прикладного характеру мають відіграти значну роль у вирішенні окресленої проблематики. Одну з таких спроб здійснено й у даній монографії, зокрема, проведено аналіз стану правової системи України та напрямів і шляхів її розвитку у контексті інтеграції в Європейський простір.

Структура монографії зумовлена структурою самої правової системи. Останню можна репрезентувати як сукупність наступних складників: безпосередньо система права і система законодавства, юридична практика, правова культура та правосвідомість, а також система правової, у тому числі вищої юридичної, освіти. Перелічені складники взаємообумовлені та взаємозалежні, відтак, лише підтримання дієвих взаємозв'язків між ними забезпечує високу ефективність функціонування всієї правової системи. Отже, євроінтеграційний розвиток вітчизняної правової системи має охоплювати відповідну трансформацію усіх її складників.

У результаті творчого пошуку авторського колективу висвітлено теоретичні засади, етапи та шляхи адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Проведено аналіз проблем і перспектив становлення інституту європейського громадянства як одного з напрямів інтеграційного процесу в Європі.

Інтеграція правової системи нашої держави в Європейський простір вимагає відповідної модернізації конституційного законодавства. Саме тому значну увагу у монографії акцентовано на питання європейського виміру реформування конституційного ладу та конституційної юстиції в Україні. Визначено напрями удосконалення адміністративного законодавства та судочинства, шляхи оптимізації правоохоронної системи, трудового та інвестиційного права.

Не залишилася поза увагою і проблема підготовки правника. Її сутність, згідно з проектом Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії, полягає в усвідомленні кожним юристом його фундаментальної ролі – утверджувати верховенство права через захист прав і свобод людини.

**ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР:
СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ**

Очевидно, що сприйняття європейського права, реформування правової системи України згідно з європейськими правовими стандартами на основі загальних принципів Європейського права сприятиме прогресивному розвитку України і дасть їй змогу посісти гідне місце серед держав Європи.

*Рябовол Л. Т.,
доктор педагогічних наук, доцент*

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

1.1. Становлення і розвиток Європейського Союзу та України.

Країни Європи пройшли складний шлях від розуміння необхідності об'єднання задля власного добробуту до створення Європейського Союзу. Сформовані протягом століть основи суспільно-політичного, економічного та культурного життя кожної з держав потребували суттєвих змін в нових міжнародних умовах.

Особливої актуальності ідея об'єднання країн Європи набула після завершення Другої світової війни. Необхідність виживати у складних економічних умовах, політична нестабільність, відсутність системи колективної безпеки, переосмислення цінності життя людини призвели до активізації інтеграційних процесів. Лідери європейських держав відстоювали схожі позиції щодо об'єднання повоєнної Європи. У березні 1946 року канцлер Західної Німеччини К. Аденауер у своїй промові, виголошеній в Кельнському університеті зазначав про можливість створення Об'єднаних Штатів Європи. При цьому він доводив, що Німеччина у повоєнному світі не може стояти осторонь об'єднувачих процесів, оскільки знаходиться у центрі зіткнення двох могутніх держав¹. У вересні 1946 року прем'єр-міністр Великобританії У. Черчилль у виступі в Цюриху (Швейцарія) також висловився за необхідність створення Сполучених Штатів Європи. Він заявив: «Побудова Сполучених Штатів Європи має бути такою, щоб матеріальна міць однієї держави не відігравала визначальної ролі. Великі й малі нації є однаково важливими, а мірилом їхнього авторитету має стати спільний внесок у спільну справу»². Проте ідеям об'єднання протистояли економічні реалії, які стали наслідками воєнних дій на території Європи. Сполучені Штати Америки, які в умовах посилення ролі СРСР та початку «холодної війни» були зацікавлені у сильному партнерові, запропонували економічну допомогу європейським державам. Так, улітку 1947 року почав діяти американський план Маршалла, метою якого було сприяння прискореному відродженню економіки Європи, яке могло б стати ключовим фактором задоволення довгострокових стратегічних

---

¹ Ткаченко Є.В. Щодо історичних аспектів розвитку європейської інтеграції / Є.В.Ткаченко // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 742.

² Парламентський вимір європейської інтеграції. Збірка матеріалів. – К. : Нора-прінт, 2005. – С. 5.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

інтересів. Допомогу було запропоновано всім державам континенту, проте погодилися на її прийняття лише шістнадцять країн³.

Однією з перших спроб інтеграції окремих європейських країн у повоєнні часи було прийняття у травні 1948 року в Гаазі Політичної декларації, яка закріплювала їхні наміри створити союз. У результаті цих домовленостей 5 травня 1949 року сформовано Раду Європи, країнами-засновницями якої стали: Бельгія, Великобританія, Голландія, Італія, Люксембург, Франція та скандинавські країни. Завданням нового утворення визначалися зміцнення демократії, охорона прав людини та підтримка європейської культурної ідентичності⁴. Проте суттєвих зрушень у об'єднувачому процесі не відбулося, сформований орган не виправдав очікування європейців. У свою чергу Бельгія, Нідерланди та Люксембург створили митний союз країн Бенілюксу. Таким чином, країни Європи задля майбутнього розвитку та збереження миру після Другої світової війни розпочали реалізацію ідеї інтеграції Європи, що відобразилося у перших організаційних формах союзів окремих держав.

9 травня 1950 року французький міністр закордонних справ р. Шуман оприлюднив Декларацію, в якій закликав Францію, Німеччину та інші європейські країни передати управління виробництвом вугілля та сталі єдиному національному органу. Військова промисловість мала перейти під спільний контроль «вищого органу», що унеможливило б підготовку окремої країни до нової війни. Серед основних положень Декларації зазначалось про створення спільної економічної бази як передумови утворення європейської федерації та звільнення від усіх митних платежів. Також закріплювався намір скликати міжнародну конференцію з метою підготовки відповідного договору. Результатом таких домовленостей стало підписання 18 квітня 1951 року в Парижі Договору про створення спільного товариства вугілля та сталі, який набрав чинності з липня 1952 року. До складу цієї організації увійшли ФРН, Франція, Італія, Голландія, Бельгія та Люксембург. Строк дії договору – 50 років. Створювалися спільні органи Європейського співтовариства вугілля та сталі (далі – ЄСВС): Висока влада, Рада Міністрів, Парламентська асамблея та суд. Зазначений формат інтеграції у доктрині отримав назву метода Монне, за ім'ям свого ідеолога. Його сутність полягала у тому, що економічна інтеграція повинна передувати політичній; організація отримує наднаціональні повноваження, перебираючи на себе частину суверенних прав держав-членів; нарешті, спочатку повинні вирішуватися прості питання, щодо яких

---

³ Марушак М.Й. Історія дипломатії ХХ століття : курс лекцій : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / М.Й.Марушак; М-во освіти і науки України, Військ. ін-т при Нац. ун-ті «Львівська політехніка». – Львів : Бескид Біт, 2003. – С. 192-193.

⁴ Казімір Р. Історія Європейської Інтеграції. Від декларації Шумана до розширення на Схід [Електронний ресурс] / Роберт Казімір; пер.: Ігор Андрейко, Андрій Максимук. – Перемишль : Парламент Молоді, 2003. – С. 5.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

є згода всіх держав-учасниць, а досягнутий успіх стає підґрунтям для пошуку компромісу з питань, які спочатку не піддавалися вирішенню. Як зазначено у преамбулі Договору про ЄСВС, «Європа може бути побудована тільки через практичні досягнення, що насамперед створюють реальну солідарність, а також через встановлення спільної бази економічного розвитку»⁵. Створення ЄСВС дало позитивні результати, сприяло економічному піднесенню країн Європи та продовженню співпраці між ними.

Особливу роль у будівництві об'єднаної Європи відіграли ідеї «Батьків-засновників» Європейських співтовариств – французьких політиків р. Шумана та Ж. Монне, які розробили «Декларацію Шумана» та Договір про створення Європейського співтовариства вугілля та сталі. Вони виступали за поступове створення Європейської федерації, яка мала утворитися в результаті поетапного об'єднання різних сфер економічного, суспільного, політичного та культурного життя. Р. Шуман та Ж. Монне вказували: «Європа не може бути побудована одразу, в один момент і за одним єдиним планом (single plan). Вона буде побудована за допомогою конкретних справ і досягнень, які покликані забезпечити передусім солідарність de facto»⁶.

Окремо слід відзначити позицію Ж. Монне, котрий вважав вісь Франція – Німеччина ключем до стабільності Європи. Головною метою об'єднання та моральною ідеєю були мир та примирення, припинення національного суперництва в Європі. Він виступав за створення наднаціональних установ в Європі та відстоював принцип «Відкритої Європи» й підтримував тісну співпрацю Європи з США. Ж. Монне переконував, що трансатлантичне партнерство має життєво важливе значення й зазначав, що американський уряд буде зацікавлений у спільній діяльності з європейським континентом⁷. Зазначена позиція знайшла своє втілення у подальших договорах об'єднаної Європи.

Відмітимо, що створення ЄСВС потребувало узгодження діяльності її органів із Радою Європи, утвореної в 1949 році. На початку вересня 1952 р. Великобританія запропонувала використовувати секретаріат Консультативної Асамблеї Ради Європи для організації роботи Асамблеї ЄСВС. У результаті її обговорення держави-члени ЄСВС дійшли висновку, що принципово важливо проводити розподіл повноважень між органами ЄСВС і Ради Європи, не змішуючи

---

⁵ Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу : монографія / І. В. Яковюк, Т.М. Анакіна, О. Я. Трагнюк, Т. В. Комарова ; за ред. І. В. Яковюка. – К. : Ред. журн. «Право України», 2012. – С.89-90.

⁶ Яковюк І. В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01, 12.00.11 / Іван Васильович Яковюк; Нац. ун-т юрид. акад. України. ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2014. – С.30.

⁷ Ткаченко Є.В. Щодо історичних аспектів розвитку європейської інтеграції / Є.В.Ткаченко // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 743.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

їхні функції. Таким чином, держави-учасниці ЄОВС засвідчили, що створюване об'єднання має носити наднаціональний характер, а тому воно буде співпрацювати з Радою Європою, але не може бути так чи інакше «вмонтоване» в його конструкцію⁸.

Окрім проекту секторальної економічної інтеграції Франція ініціювала 1951 р. утворення Європейського оборонного співтовариства (ЄОС). Установчий договір цього міждержавного об'єднання був підписаний 1952 р. тим же складом держав. Передбачалося, що ЄОС стане перехідним етапом до більш повної форми федеративного або конфедеративного європейського союзу. Разом із цим стало очевидним, що спільна армія потребуватиме проведення єдиної європейської зовнішньої політики. Тому ще до завершення процедури ратифікації Договору про створення ЄОС почали розроблятися плани здійснення інституційної реформи цього Співтовариства, що привело до затвердження у березні 1953 р. проекту Статуту Європейського політичного співтовариства. Реалізація цього плану передбачала утворення європейської федерації⁹.

У зв'язку зі змінами в міжнародних рамкових умовах та рішенням Національних зборів Франції ідея створення ЄПС зазнала невдачі. Вирішальну роль відіграло рішення Національних зборів Франції від 30 серпня 1954 року про відкладення ратифікації Договору про ЄОС¹⁰.

Після невдалої спроби створити оборонний союз процес європейської інтеграції уповільнився. Після тривалих вагань шість країн, які входили до складу ЄОВС, на конференції міністрів закордонних справ у Мессіні (Італія) в червні 1955 року прийняли рішення про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратому). На початку 1957 року керівники урядів шести країн-членів ЄОВС на конференції у Парижі остаточно домовились про створення «Спільного ринку» та «Співтовариства з атомної енергії» 25 березня 1957 року в Римі відбулось підписання Договорів про Європейське Економічне Співтовариство (ЄЕС) та Євратом¹¹. Зазначені договори отримали назву «Римські» за місцем їх підписання й набули чинності 1 січня 1958 року.

На думку І. Яковюка, на цьому етапі відбулося економічне об'єднання, в процесі якого були визначені і значною мірою реалізовані основні завдання

---

⁸ Яковюк І. В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01, 12.00.11 / Іван Васильович Яковюк ; Нац. ун-т юрид. акад. України. ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2014. – С. 31.

⁹ Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу : монографія / І. В. Яковюк, Т. М. Анакіна, О. Я. Трагнюк, Т. В. Комарова ; за ред. І. В. Яковюка. – К. : Ред. журн. «Право України», 2012. – С. 91.

¹⁰ Парламентський вимір європейської інтеграції. – К. : «Нора-Прінт», 2005. – С. 7.

¹¹ Копійка В. В. Інтеграційні процеси в Західній Європі / В. В. Копійка // Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945-70-ті роки). – К., 2003. – С. 294–295.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

економічної інтеграції, а також становлення інституційного механізму Європейських Співтовариств¹².

Договори про ЄЕС та Євроатом запровадили аналогічні інститути подібно до зазначених у Договорі ЄОВС. Спочатку спільними органами Співтовариств були Асамблея і Суд. Комісію і Раду кожне Співтовариство мали окремі, оскільки Комісія за Договором ЄОВС мала більше повноважень, ніж за Договором ЄЕС. Для усунення дублювання дій 8 квітня 1965 року у Брюсселі був підписаний, а 1 липня 1967 року набув чинності Договір про злиття (офіційно відомий як Договір, що створює єдину Раду і єдину Комісію Європейських співтовариств). У ньому йшлося не про злиття трьох співтовариств, а лише про створення єдиної Комісії та єдиної Ради замість трьох комісій і трьох рад. Вони отримали офіційну назву – Комісія Європейських Співтовариств та Рада Європейських Співтовариств. Злиття інститутів вважали першим етапом об'єднання трьох Європейських Співтовариств в єдине «Європейське Співтовариство»¹³.

Не менш значущим кроком на шляху консолідації і посилення координації дій країн-членів стало створення у 1974 р. Європейської Ради на рівні голів держав і урядів як органу політичного керівництва Співтовариств. Європейська Рада була покликана вирішувати найбільш важливі питання у випадках, коли рішення не змогли прийняти відповідні інститути, а також здійснювати координацію і узгодження зовнішньої політики¹⁴.

Наступним важливим етапом в процесі європейської інтеграції стало підписання Маастрихтської угоди про створення Європейського Союзу 11 грудня 1991 року, яка набула чинності 1 листопада 1993 року. Новостворений Союз замінював та ставав правонаступником Європейського Співтовариства. У цьому документі відзначалося: «Цей Договір знаменує собою новий етап в процесі створення все більш згуртованого союзу народів Європи, в якому прийняття рішень здійснюється при якомога більш повним дотриманням принципу гласності і в максимально можливій мірі наближене до громадян. Союз заснований на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави і дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для держав-членів в межах суспільства, що характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю,

---

¹² Яковюк І. В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01, 12.00.11 / Іван Васильович Яковюк ; Нац. ун-т юрид. акад. України. ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2014. – С.32.

¹³ Якименко Х. С. Європейський союз: правова природа об'єднання : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Х. С. Якименко ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2009. – С. 25.

¹⁴ Яковюк І. В. Історичні передумови і основні етапи європейської інтеграції / І. В. Яковюк // Вісн. Акад. прав. наук України. – № 4. – 2003. – С. 86-87.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

солідарністю і рівністю жінок та чоловіків»¹⁵. Договором також передбачалося створення економічного валютного союзу (ЄВС) та введення єдиної валюти – євро.

Маастрихтським договір закріплював так звані три стовпи нового утворення. Перший стовп включав усі Європейські співтовариства, які забезпечують реалізацію економічної та соціальної політики союзу. Зокрема, встановлення вільного пересування осіб, капіталу, товарів та послуг, митний союз, спільна сільськогосподарська політика, захист конкуренції; підтримка наукового та технологічного розвитку; охорона здоров'я та споживачів; цивільна оборона; туризм та спорт.

Другий стовп – це співпраця у сфері зовнішньої політики та політиці безпеки. Її завданням є зміцнення єдності та незалежності Європи, що повинно сприяти збереженню миру, безпеки, прогресу на цілому континенті та у світі.

Третій стовп – співпраця у сфері юстиції та внутрішніх справ. Визначаючи обов'язки країн-членів у межах третього стовпа, творці Договору про ЄС не включили до діяльності ЄС питання, пов'язані з утриманням громадського спокою та охорону внутрішньої безпеки. У рамках третього стовпа, ЄС зобов'язується: забезпечити громадянам ЄС високий рівень охорони з питань свобод, безпеки та юстиції; запобігати расизму і ксенофобії, а також боротися з цими явищами; запобігати організованій злочинності та боротися з ними; боротися з тероризмом, торгівлею людьми, торгівлею наркотиками, торгівлею зброєю, корупцією та зловживаннями¹⁶. З метою боротьби з цими негативними процесами створено Європейську поліцію – Європол.

Важливою нормою Договору про ЄС є встановлення громадянства Союзу. Кожен, хто має громадянство однієї з держав-членів, є громадянином Союзу. Громадянство Союзу є додатковим до національного громадянства, не замінюючи його. Громадяни ЄС мали право на вільний рух та проживання в межах території держав-членів; обирати та бути обраними на виборах до Європейського Парламенту та на місцевих виборах в своїй державі-члені проживання на таких самих умовах, як і громадяни цієї держави; користуватися на території третьої країни, де не представлена держава-член, громадянами якої вони є, захистом дипломатичних представництв і консульств будь-якої держави-члена на тих самих умовах, що й громадяни цієї держави; право на звернення до Європейського

---

¹⁵ Договір о Европейском Союзе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_029

¹⁶ Палагнюк Ю. В. Заснування та етапи становлення Європейського Співтовариства / Ю. В. Палагнюк // Світова та європейська інтеграція : навч. посібник. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – С. 104-105.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Парламенту, Європейського Омбудсмена та установ і дорадчих органів Союзу будь-якою мовою Договору та отримання відповіді цією ж мовою¹⁷.

Маастрихтський договір передбачав скликання у 1996 році конференції представників урядів держав-членів для розгляду тих положень договору, перегляд яких передбачений відповідно до завдань ЄС. В 1996 році розпочалася конференція у м. Турині, яка завершилася у м. Амстердамі, де було підписано Договір про Європейський союз та Договір про заснування Європейського співтовариства. Вказані договори набрали чинності у травні 1999 року.

Наступний договір було підписано у Ніцці у лютому 2001 року. Відповідно до умов договору здійснювалося реформування інституційного механізму Євросоюзу у зв'язку з його майбутнім розширенням. Зокрема, змінювався чисельний склад Комісії, розподіл голосів між членами Ради Євросоюзу, визначалися сфери, в яких постанови приймаються більшістю голосів тощо.

У грудні 2001 року відбувся саміт європейських країн в Алкені, на якому було прийнято рішення про створення Європейського конвенту, завданням якого була розробка проекту Конституції ЄС (плану політичної реформи). Попередній проект конституційного договору було офіційно представлено 28 жовтня 2002 р. президією Європейського конвенту і в 2003 р. передано на розгляд Європарламенту. Проект Конституції визначав ЄС як наділений власною правосуб'єктністю союз європейських держав, котрі, зберігаючи свою національну самобутність, тісно співпрацюють на європейському рівні і здійснюють низку схожих повноважень на федеральному рівні. Передбачалося, що майбутня Конституція, яка замінить собою усі чинні договори, матиме верховенство над національним законодавством¹⁸.

Договір про запровадження Конституції для Європи (далі – ДКС), підписаний 24 жовтня 2004 року, мав стати важливим етапом на шляху розбудови Європейського Союзу. Проте не всі держави підтримали його ратифікацію. Країнам-учасникам потрібно було створити новий документ, який регламентував би правовий статус ЄС, а також реформував його інституційну структуру. Так, 13 грудня 2007 року на саміті ЄС у столиці Португалії підписано Лісабонський договір, який вносить поправки у Договір про Європейський Союз (Маастрихтський договір) і Договір про заснування Європейського Співтовариства (Римський договір). У зв'язку з проблемами, що виникли при його ратифікації в окремих країнах ЄС, договір вступив у дію лише з 1 січня 2009 року.

---

¹⁷Консолідована версія договору про Європейський Союз // Офіційний вісник Європейського Союзу, УА. – 30.03.2010. – С.56.

¹⁸Яковюк І.В. Історичні передумови і основні етапи європейської інтеграції / І. В. Яковюк // Вісн. Акад. прав. наук України. – № 4. – 2003. – С.90-91.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Лісабонський договір став компромісом між країнами, які схвалили текст ДКЄ, і державами, які не підтримали цей документ або не почали процес його ратифікації. Компроміс цей, на думку прихильників ідеї конституювання засновницьких договорів, прийнятий на користь послідовників міждержавного підходу інтеграції Європи і тому є занадто незбалансованим.

Згідно з Лісабонським договором, ЄС став єдиною юридичною особою. Раніше Європейська Спільнота та Європейський Союз мали різні статuti й використовували різні правила ухвалення рішень. Лісабонський договір припинив існування такої подвійної системи й надав Європейському Союзу правового статусу. Це покращило здатність ЄС діяти, особливо у питаннях зовнішніх відносин. Лісабонський договір дозволяє Європейському Союзу бути ефективнішим, узгодженішим та переконливішим у його відносинах з іншими країнами світу¹⁹.

Договір передбачає впровадження посади президента Європейської Ради (як інституту ЄС), який обиратиметься строком на два з половиною роки (з правом на одне повторне обрання). Президент Європейської Ради головуватиме на засіданнях головної міжурядової установи ЄС і забезпечуватиме стійкість і послідовність її роботи. Посада постійного президента Європейської Ради замінила колишню модель ротаційного головування держав-членів ЄС²⁰.

Відмітимо, що зміни стосувалися й управління зовнішньою політикою ЄС. З часу прийняття Лісабонського договору здійснення поточної діяльності з реалізації повноважень ЄС у сфері зовнішньої політики і політики безпеки, яке раніше було розсосереджене між різними інституціями ЄС, концентрується в одному місці – у руках Високого представника ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки. Йому доручено одночасно і головування в Раді ЄС із закордонних справ, і керівництво зовнішньополітичною діяльністю Європейської Комісії, й управління дипломатичною службою ЄС. Водночас, попри зміни в інституційному забезпеченні спільної зовнішньої політики і політики безпеки, вона і надалі зберігає свою специфіку як переважно міждержавного складника діяльності ЄС, рішення у межах якої потребують загальної згоди всіх держав-членів²¹.

---

¹⁹Путівник по Лісабонському договору [Електронний ресурс]. – Режим доступу: lib.pu.if.ua/files/europa/lisbontreaty_uk.pdf/

²⁰Гладенко О. Лісабонський договір ЄС 2007 року як новий етап еволюційного розвитку права Європейського Союзу / О. Гладенко // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 1(11). – С.74-75.

²¹Сидорук Т. Лісабонський договір і напрями та тенденції внутрішнього реформування ЄС на початку ХХІ ст. / Т. Сидорук, М. Сидорук // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Міжнародні відносини. – 2009. – Вип. 1. – С. 136.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Важливою інституцією ЄС, депутатів якої напряму обирають громадяни держав Союзу і яка їх представляє органом ЄС є Європейський Парламент. Лісабонський договір збільшує кількість сфер, в яких Європейський Парламент буде виконувати законотворчу роботу спільно з Радою Міністрів. Також він зміцнює свої повноваження щодо бюджету ЄС²². Парламент стає обов'язковим учасником законодавчого процесу у межах інституційного трикутника Комісія – Рада – Європарламент. На сьогодні Парламент несе рівну з Радою відповідальність за якість законодавства, завдяки чому досягається одна із цілей Лісабонських реформ – наближення законодавчого процесу до загальноприйнятих демократичних стандартів²³.

Лісабонський договір прописує нову систему ухвалення рішень «подвійною більшістю» замість існуючого консенсусу, що вимагає одноголосного схвалення всіма країнами-членами ЄС. Це означає, що, починаючи з 1 листопада 2014 року, рішення вважатиметься прийнятим, якщо за нього проголосують мінімум 55 відсотків країн-членів ЄС, в яких проживає не менше 65 відсотків населення всього Євросоюзу. І коли раніше будь-яка країна могла накласти вето на рішення ЄС, то за новою системою заблокувати рішення зможуть не менше чотирьох країн. Також у договорі закріплені положення щодо європейської політики сусідства. Разом з цим, з моменту введення в дію Лісабонського договору у держав-членів ЄС з'являється можливість виходу зі складу ЄС. Проте, незважаючи на це, Договір закладає правову базу для подальшого розширення ЄС²⁴.

Отже, прийняття Лісабонського договору 2007 року було викликано потребою у реформуванні ЄС через його розширення. Цей договір став новим етапом на шляху розвитку ЄС. Основні зміни стосувалися питань внутрішньої та зовнішньої політики, інституційних та правових змін. Зокрема, визначено юридичний статус ЄС, запроваджено посаду президента Європейської Ради, введено нову систему ухвалення рішень тощо.

Слід відмітити, що розвиток європейської інтеграції здійснювався у двох напрямках: розширення та поглиблення. Процес інтеграції передбачає постійне залучення нових членів, що має відбуватися поступово. У грудні 1969 року у Гаазі (Нідерланди) було прийнято рішення про розширення співтовариства та поглиблення інтеграції. Так, з 1 січня 1973 року до ЄС приєдналися Данія, Ірландія

---

²²Путівник по Лісабонському договору [Електронний ресурс]. – Режим доступу: lib.pu.if.ua/files/europa/lisbontreaty_uk.pdf/

²³Яковюк І. В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01; 12.00.11 / Іван Васильович Яковюк. – Х., 2014. – С.139.

²⁴Гладенко О. Лісабонський договір ЄС 2007 року як новий етап еволюційного розвитку права Європейського Союзу / О. Гладенко // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 1 (11). – С. 75.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

та Великобританія, а в 1981 році – Греція, 1986 році – Іспанія і Португалія, в 1995 році – Австрія, Фінляндія і Швеція. У 2004 році відбулося приєднання Чеської Республіки, Кіпру, Естонії, Угорщини, Латвії, Литви, Мальти, Польщі, Словаччини та Словенії, в 2007 році – Болгарії та Румунії, в 2013 році – Хорватії.

Таким чином, процес розширення ЄС свідчить про прагнення європейських країн до об'єднання. Особливо це стосується країн, які розвиваються та прагнуть досягти рівня розвитку, перш за все економічного, членів ЄС. Україна також не стоїть осторонь загальноєвропейських процесів. Після проголошення незалежності 1991 року та визнання нашої держави на міжнародній арені вона прагне стати повноправним членом європейського співтовариства. Проте, як свідчить історія створення та розвитку Європейського Союзу, шлях до цього є складним та багатоступеневим.

Можливість вступу певної країни до складу Європейських Співтовариств передбачена в Статті 49 Договору про ЄС. Кожна країна може подати заявку на вступ до ЄС, при цьому кандидат повинен виконати низку вимог. Першим критерієм є географічний критерій і впливає зі ст. 49 Договору про ЄС, в якій вказано, що кожна європейська країна може подати заявку про вступ до ЄС²⁵. Також визначені й інші вимоги до країн-кандидатів, перелік яких було визначено в 1993 році у Копенгагені Європейською Радою. Серед них виділяють:

- політичні критерії: стабільність інституцій, які гарантують демократію, легітимна влада, повага до прав людини, охорона прав національних меншин у країні-кандидаті;
- економічні критерії: функціонуюча конкурентоздатна ринкова економіка;
- критерій спроможності країни-кандидата прийняти правовий доробок Співтовариств та взяти на себе зобов'язання, що випливають із членства, зокрема реалізацію цілей Політичного, Економічного та Валютного Союзу;
- незалежний критерій: прийняття даної країни не призупинить інтеграції²⁶.

Оскільки інтеграція до Європейського Союзу є одним з зовнішньополітичних пріоритетів України й вступ до нього проголошено стратегічною метою необхідно виконати Копенгагенські критерії. Одним з ключових елементів є саме досягнення певного рівня узгодженості законодавства нашої держави з правовими нормами Євросоюзу. Зближення українського

---

²⁵Консолідована версія договору про Європейський Союз // Офіційний вісник Європейського Союзу, UA. – 30.03.2010. – С 83.

²⁶Казімір Р. Історія Європейської Інтеграції. Від декларації Шумана до розширення на Схід [Електронний ресурс] / Роберт Казімір; пер.: Ігор Андрейко, Андрій Максимук. – Перемишль : Парламент Молоді, 2003. – С. 39.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

законодавства із сучасною європейською системою права забезпечить політичний, економічний, соціальний та культурний розвиток суспільства.

Таким чином, об'єднання країн Європи історично обумовлене низкою політичних чинників (боротьба проти зовнішнього ворога, необхідність припинення внутрішніх війн у Західній Європі), до яких у другій половині ХХ сторіччя додалися вагомі економічні фактори. Європейський Союз – це унікальне міждержавне об'єднання, яке створювалося задля забезпечення миру й безпеки, а також економічного процвітання її членів.

1.2. Нормативне забезпечення процесу адаптації законодавства України до *acquis communautaire*.

Після проголошення незалежності Україна задекларувала свої наміри співпрацювати з іншими країнами задля національних економічних інтересів. Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 року «Про Основні напрями зовнішньої політики» визначала: «Перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейських Співтовариствах, а також інших західноєвропейських або загальноєвропейських структурах за умови, що це не шкодитиме її національним інтересам. З метою підтримання стабільних відносин з Європейськими Співтовариствами Україна укладе з ними Угоду про партнерство і співробітництво, здійснення якої стане першим етапом просування до асоційованого, а згодом – до повного її членства у цій організації»²⁷.

14 червня 1994 року між Україною і Європейським Співтовариством та їх державами-членами було підписано Угоду про партнерство і співробітництво (УПС), яку ратифіковано Верховною Радою України 1 березня 1998 року. УПС – міжнародно-правовий документ, який містить політичні принципи і норми та започатковує правову базу для інтеграції України до ЄС.

Основні зобов'язання України щодо адаптації законодавства викладені у статті 51 Угоди про партнерство і співробітництво (УПС), відповідно до якої Україна та ЄС визнали, що «важливою умовою для зміцнення економічних зв'язків між Україною та Співтовариством є зближення існуючого і майбутнього законодавства України із законодавством Співтовариства. Україна вживе заходів для забезпечення того, щоб її законодавство поступово було приведене у відповідність до законодавства Співтовариства»²⁸.

---

²⁷ Про Основні напрями зовнішньої політики: Постанова Верховної Ради України від 2.07.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 37. – Ст. 379.

²⁸ Угода про Партнерство і Співробітництво. 14 червня 1994 року. Ратифікована законом України. 1998 р. // Відомості Верховної Ради України – № 46 – Ст. 415.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

УПС не обмежувала зближення законодавства окремими галузями права. Проте, Угода визначала 17 галузей, у яких, у першу чергу, слід адаптувати: митне законодавство, закони про компанії, банківська справа, бухгалтерський облік і податки, інтелектуальна власність, охорона праці, фінансові послуги, правила конкуренції, державні закупки, охорона здоров'я та життя людей, тварин і рослин, навколишнє середовище, захист прав споживачів, непряме оподаткування, технічні правила і стандарти, закони та інструкції стосовно ядерної енергетики, транспорт²⁹.

Значимо, що УПС не встановлювала конкретних строків виконання заходів щодо адаптації законодавства України, а також не вказувала кількість законодавчих актів, які слід змінити у відповідності до законодавства ЄС. Водночас УПС містить обов'язкові положення, які фактично вимагають зближення законодавства у встановлені строки. Так, згідно зі статтею 50 УПС Україна повинна забезпечити рівень захисту інтелектуальної власності аналогічний рівню, що існує в Співтоваристві, включаючи ефективні засоби реалізації цих прав, до кінця п'ятого року після набуття Угодою чинності³⁰.

Положення про необхідність адаптації законодавства також викладені в низці інших статей УПС про співробітництво у галузі захисту інтелектуальної, промислової та комерційної власності (ст.49), промисловості (ст.53), заохочення та захисту інвестицій (ст.54), стандартизації, оцінці відповідності (ст.56), науки і техніки (ст.58), сільського господарства та агропромислового сектора (ст.60), навколишнього середовища (ст. 63), фінансових послуг (ст.67), соціальній галузі (ст.71), митної діяльності (ст.76) та в інших сферах³¹. УПС передбачає надання Україні технічної допомоги для підтримки робіт з наближення законодавства. Зокрема, в УПС вказано наступні заходи: обмін експертами, завчасне надання інформації про законодавство ЄС, організацію семінарів, професійна підготовка, допомога у здійсненні перекладу законодавства Співтовариства у відповідних секторах³².

Зближення законодавства у перелічених у статті 51 сферах повинно відбуватися разом з реформами, які Україна проводить для забезпечення кращого функціонування ринкової економіки та поступового зближення з ЄС та Спільним

---

²⁹ Парламентський вимір європейської інтеграції. – К. : «Нора – Принт», 2005. – С. 57.

³⁰ Угода про Партнерство і Співробітництво. 14 червня 1994 року. Ратифікована законом України. 1994. // Відомості Верховної Ради України – № 46 – Ст. 415.

³¹ Угода про Партнерство і Співробітництво. 14 червня 1994 року. Ратифікована законом України. 1998. // Відомості Верховної Ради України – № 46 – Ст. 415.

³² Угода про Партнерство і Співробітництво. 14 червня 1994 року. Ратифікована законом України. 1998. // Відомості Верховної Ради України – № 46 – Ст. 415.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

ринком. Пріоритет може бути відданий зближенню законодавства в тих сферах, де воно найефективніше допоможе побудувати дієву ринкову економіку³³.

Слід зазначити, що наближення і поступове приведення національного законодавства у відповідність з вимогами законодавства Європейського Союзу – це складний і досить тривалий процес. Адаптація законодавства має створити правову базу для майбутнього членства України в ЄС та є основним напрямком поступової інтеграції України до Європейського Союзу. Варто навести думку В.Ф.Піхоцького, котрий наголошує, що процес адаптації не є тотожним уніфікації, тобто мова йде про відповідність рівня українського законодавства законодавству ЄС, а не про абсолютну його ідентичність з останнім³⁴.

11 червня 1998 року Президент України Указом затвердив Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу³⁵, в якій адаптація законодавства України до норм ЄС визнавалася одним із пріоритетних напрямів інтеграційного процесу. У документі вказувалося: «Адаптація законодавства України до законодавства ЄС полягає у зближенні із сучасною європейською системою права, що забезпечить розвиток політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічний розвиток держави у рамках ЄС і сприятиме поступовому зростанню добробуту громадян, приведенню його до рівня, що склався у державах-членах ЄС»³⁶.

Із затвердженням Стратегії інтеграції України до ЄС визначились основні напрями співробітництва України з ЄС. Адаптація законодавства України передбачає реформування її правової системи та поступове приведення у відповідність із європейськими стандартами і охоплює приватне, митне, трудове, фінансове, податкове законодавство, законодавство про інтелектуальну власність, охорону праці, охорону життя та здоров'я, навколишнє природне середовище, захист прав споживачів, технічні правила і стандарти, транспорт, а також інші галузі, визначені Угодою про партнерство та співробітництво³⁷.

---

³³Блажевич В., Водяников А. Европа – наш партнер и сотрудник. Соглашение о партнерстве и сотрудничестве между Украиной и ЕС как часть национального права Украины / В.Блажевич, А.Водяников // Юридическая практика. – 2000. – № 5 (163) от 1 февраля 2001 года.

³⁴Піхоцький В.Ф. Україна – ЄС: на шляху до чотирьох свобод / В.Ф. Піхоцький // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2003. – № 8. – С. 27.

³⁵Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11 червня 1998 року // Офіційний вісник України. – 1998. – № 4. – С. 3.

³⁶Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11 червня 1998 року // Офіційний вісник України. – 1998. – № 4. – С. 3.

³⁷Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11 червня 1998 року // Офіційний вісник України. – 1998. – № 4. – С. 3.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Для реалізації прийнятої Стратегії інтеграції необхідним було створення відповідного інституційного механізму. Одночасно із її затвердженням Кабінет Міністрів України видав Постанову від 12 червня 1998 року «Про запровадження механізму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»³⁸, в якому координування процесу у виконавчій гілці влади покладалось на Міністерство юстиції України, при якому створювалась Міжвідомча координаційна рада з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (МКР)³⁹.

На початку 1999 року Указом Президента України «Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади» від 9 лютого 1999 року⁴⁰ на Міністерство юстиції України були додатково покладені функції з планування роботи з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу та контролю за її здійсненням⁴¹. Проте у 2014–2016 рр. відбулися зміни, які призвели до втрати чинності низки прийнятих раніше нормативно-правових актів, зокрема й Стратегії, та перерозподілу повноважень між центральними органами центральної влади. Так, Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади сконцентрував увесь спектр повноважень, а Міністерство юстиції України фактично було позбавлено статусу уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу⁴².

16 серпня 1999 року Постановою КМУ була затверджена Концепція адаптації законодавства України до законодавства ЄС, в якій визначено наступну мету проведення адаптації:

- забезпечення відповідності законодавства України зобов'язанням, що випливають з УПС, інших міжнародних договорів, що стосуються співробітництва України з ЄС;

---

³⁸Про запровадження механізму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу Постанова Кабінету Міністрів України від 12 червня 1998 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/852-98-%D0%BF>

³⁹Про затвердження Положення про Міжвідомчу координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства ЄС : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 листопада 1998 року //Офіційний вісник України. – 1998. – № 45. – Ст. 53.

⁴⁰Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади : Указ Президента України від 9 лютого 1999 року // Офіційний вісник України. – 1999. – № 6. – Ст. 18.

⁴¹Мармазов В. Адаптація законодавства України до *acquis* ЄС / В. Мармазов, Г. Друзенко // Юридична газета. – 2003. – № 12. – 24 грудня.

⁴²Проневич О. С. Інституційні засади адаптації законодавства України до *acquis* communautaire: стан легального закріплення та перспективи вдосконалення / О. С. Проневич // Право і Безпека. – 2016. – № 3. – С. 36.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

- розвиток національного законодавства у напрямі його зближення із законодавством ЄС та забезпечення високого рівня підготовки в Україні проектів актів законодавства;

- створення правової бази для інтеграції України до ЄС⁴³.

Важливим документом для прискорення імплементації УПС став Указ Президента України від 14 вересня 2000 року про прийняття Програми інтеграції України до ЄС⁴⁴. Водночас для координації діяльності органів державної влади з питань забезпечення входження України до європейського правового простору та гармонізації законодавства України з нормами та стандартами ЄС при Президентові України, зі статусом консультативно-дорадчого органу, створена Національна рада з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (НРПА)⁴⁵. Того ж року у структурі Міністерства юстиції України почали працювати дві спеціальні установи – Центр порівняльного права та Центр перекладів актів європейського права, які надавали інформаційне забезпечення процесу адаптації.

На першому засіданні НРПА 11 грудня 2000 року було прийняте рішення щодо необхідності розробки першочергових заходів для вирішення проблемних питань у сфері адаптації законодавства. На виконання цього рішення Мін'юстом були розроблені проекти кількох документів: Закону України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС», Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін доТимчасового регламенту Кабінету Міністрів України» та пропозиції щодо внесення змін до проекту Регламенту Верховної Ради України. На другому засіданні НРПА, крім обговорення зазначених законопроектів, розглядалося питання вдосконалення системи юридичної освіти та перепідготовки і підвищення кваліфікації державних службовців з метою приведення її у відповідність із потребами у спеціалістах з питань європейської інтеграції і права⁴⁶.

---

⁴³ Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Постанова Кабінету Міністрів України // Офіційний вісник України. – 1999. – № 33. – С. 168.

⁴⁴Про програму інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 14 вересня 2000 року // Офіційний вісник України. – 2000. – № 39. – С. 2. – Ст. 1648.

⁴⁵Про Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Указ Президента України від 30 серпня 2000 року № 1033 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 35. – № 12. – Ст. 1481.

⁴⁶ Мармазов В.Є. Адаптація законодавства України до *acquis* Європейського Союзу: підсумки п'ятирічного шляху / В.Є. Мармазов, Г.В. Друзенко // Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

У затверженому Постановою Кабінету Міністрів України Тимчасовому регламенті Кабінету Міністрів України⁴⁷ уперше був виписаний механізм превентивного моніторингу розроблених центральними органами виконавчої влади проектів законів, актів Президента та Уряду на їх відповідність основним положенням законодавства Європейського Союзу⁴⁸.

11 березня 2003 року Європейська комісія оприлюднила Повідомлення для Ради та Європейського Парламенту «Ширша Європа – сусідні країни: Нова структура відносин з нашими східними та південними сусідами», в якому запропонувала принципово новий формат взаємовідносин із сусідніми державами, зокрема з Україною. У відповідь українська сторона на Ялтинському саміті Україна – ЄС, який відбувся 7 жовтня 2003 року запропонувала Європейському Союзу проект Меморандуму між Україною та Європейською комісією щодо Планів-графіків адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу в пріоритетних сферах та надала модельний План-графік адаптації в сфері фінансових послуг, підготовленого у форматі, передбаченому проектом Меморандуму⁴⁹.

У рамках запропонованої в «Ширшій Європі» диференційованої структури, «яка реагуватиме на прогрес, досягнутий країнами-партнерами у проведенні політичної та економічної реформи», Україна має отримати від ЄС щонайбільше конкретних переваг і привілеїв. Однією зі сфер, за конкретні досягнення у якій Європейський союз пропонує сусіднім країнам перспективи глибшої економічної інтеграції в ЄС, є «вирівнювання» національного законодавства з *acquis* ЄС⁵⁰.

Закон України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»⁵¹, прийнятий у 2003 році, визначив, що державна політика України щодо адаптації законодавства

---

⁴⁷Про затвердження Тимчасового регламенту Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 червня 2000 року № 915 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 24. – Ст. 994.

⁴⁸ Заць А.П. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС як пріоритет реалізації державної політики інтеграції України до Європейського Союзу / А.П. Заць // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2003. – № 1. – С. 98.

⁴⁹ Мармазов В.Є. Адаптація законодавства України до *acquis* Європейського Союзу: підсумки п'ятирічного шляху / В.Є. Мармазов, Г.В. Друзенко // Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua>

⁵⁰ Мармазов В.Є. Адаптація законодавства України до *acquis* Європейського Союзу: підсумки п'ятирічного шляху / В.Є. Мармазов, Г.В. Друзенко // Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua>

⁵¹ Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 21 листопада 2002 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 3. – Ст. 12.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

формується як складова частина правової реформи в Україні та спрямовується на забезпечення єдиних підходів до нормопроекування, обов'язкового врахування вимог законодавства Європейського Союзу при нормопроекуванні, підготовки кваліфікованих спеціалістів, створення належних умов для інституційного, науково-освітнього, нормопроектного, технічного, фінансового забезпечення процесу адаптації законодавства України. Цей закон став основою для створення Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, яка мала обов'язково розроблена.

Починаючи з 2003 р. урядом затверджується щорічний план роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. На виконання зазначеного плану кожне міністерство складає і затверджує власний план заходів щодо виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу у поточному році⁵².

Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року»⁵³ став важливим у процесі адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Цей закон є рамковим документом, який визначає мету, основні терміни, інституціональний механізм адаптації законодавства, засади фінансового, кадрового та інформаційного забезпечення її виконання. У Програмі передбачено конкретні заходи з адаптації законодавства (у тому числі інституційні перетворення), прогнозовані строки виконання заходів з адаптації законодавства, перспективні обсяги видатків на здійснення заходів з адаптації законодавства (у тому числі витрати на підготовку нормативно-правових актів, навчання, інституційні зміни, проведення порівняльно-правових досліджень, переклад актів законодавства ЄС, розроблення глосарію термінів європейського права, забезпечення необхідним обладнанням тощо) визначаються щорічними планами виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Уряд України запропонував Європейській Комісії спільно розробляти такі плани-графіки та спільно здійснювати моніторинг їх виконання⁵⁴.

У Законі визначено повноваження Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України щодо забезпечення процесу адаптації національного законодавства до законодавства ЄС. Разом з тим, створено орган, що має

---

⁵² Радченко О. І. Нормативне забезпечення процесу адаптації законодавства України до законодавства ЄС / О. І. Радченко // Право і суспільство. – 2011. – № 2. – С. 76.

⁵³ Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29. – Ст. 367.

⁵⁴ Парламентський вимір європейської інтеграції. – К. : «Нора – Принт», 2005. – С.73.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

координувати роботу з виконання Програми – уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, який: в установленому законодавством порядку щороку подає Міністерству фінансів України пропозиції щодо фінансування заходів з виконання Програми для врахування їх у проекті Державного бюджету України; разом з Комітетом Верховної Ради України з питань Європейської інтеграції здійснює моніторинг виконання Програми⁵⁵.

Так, у 2004 році в Україні було створено Координаційну раду з адаптації національного законодавства України до законодавства Європейського Союзу, з метою забезпечення координації міжвідомчої діяльності з адаптації законодавства. Саме на цей орган покладалося науково-експертне, аналітичне, інформаційне та методологічне забезпечення виконання Програми, переклад актів *acquis communautaire* на українську мову, підготовка глосарію термінів *acquis communautaire*.

Acquis communautaire (*acquis*) – правова система Європейського Союзу, яка включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ⁵⁶. На думку О.Проневича, в доктринально-правовому вимірі феномен *acquis communautaire* є ширшим, аніж правовий концепт «законодавство ЄС». Використання юридично коректної категорії *acquis communautaire* об'єктивно зумовлюється відсутністю законодавства Європейського Союзу у класичному формально-юридичному сенсі як сукупності нормативно-правових актів, ухвалених уповноваженими органами публічної влади з дотриманням відповідної процедури їх ухвалення та застосування. Використання поняття «законодавство Європейського Союзу» дещо звужує сфери адаптації законодавства України, оскільки ним не охоплюються установчі договори ЄС, загальні принципи права ЄС, прецедентні рішення Суду ЄС і «м'яке право» (акти, що не мають юридично обов'язкової сили)⁵⁷.

На виконання цієї Програми з 2004 року в Україні наказом Міністра юстиції «Про затвердження Порядку перекладу актів європейського права на українську

---

⁵⁵ Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29. – Ст. 367.

⁵⁶ Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29. – Ст. 367.

⁵⁷ Проневич О. С. Адаптація вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу: доктринально-правовий аспект / О. С. Проневич // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2016. – № 3. – С. 63.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

мову»⁵⁸ закріплено вимоги до перекладу джерел *acquis communautaire* українською мовою, а також порядок набуття перекладами статусу офіційного, проте згодом він втратив чинність у зв'язку з прийняттям Міністерством юстиції України 8 червня 2005 року нового наказу «Про затвердження Порядку перекладу актів *acquis communautaire* на українську мову»⁵⁹. Зазначений документ розкривав порядок перекладу актів європейського законодавства та встановлював орієнтовний план перекладу актів *acquis communautaire* на українську мову у відповідному році. У зв'язку із внесенням змін до законодавчих актів у 2016 році цей наказ також втратив чинність.

21 лютого 2005 року в рамках засідання Ради з питань співробітництва Україна – ЄС підписано двосторонній План дій з трирічним терміном дії, в якому встановлюється комплексний перелік пріоритетів, як у межах, так і поза рамками Угоди про партнерство та співробітництво, серед яких поступове наближення законодавства, норм та стандартів України до законодавства, норм та стандартів Європейського союзу⁶⁰. Для реалізації поставлених завдань 16 червня 2005 року Кабінет Міністрів України затвердив розпорядження «Про затвердження плану заходів щодо виконання у 2005 році Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»⁶¹, в якому затвердив план заходів щодо виконання у 2005 році Загальнодержавної програми адаптації у вигляді таблиці, яка визначала для кожної сфери *acquis communautaire*, в якій здійснюється адаптація, джерела *acquis communautaire*, що регулюють відповідні відносини, зміст заходу, відповідальних за виконання та строки виконання.

В Угоді про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС й у законі України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» чітких графіків адаптації законодавства передбачено не було. Як наслідок адаптаційна діяльність здійснювалася на основі

---

⁵⁸Про затвердження Порядку перекладу актів європейського права на українську мову: Наказ Міністра юстиції від 26.11.2003 року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 48. – Ст. 2540.

⁵⁹Про затвердження Порядку перекладу актів *acquis communautaire* на українську мову: Наказ Міністерства юстиції України від 8 червня 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0642-05>

⁶⁰Асланян Г. План дій Україна – Європейський Союз та його законодавча імплементація / Г.Асланян, Д.Ковриженко, В.Замніус // Часопис Парламент. – 2005.– № 1. – С. 5-7.

⁶¹Про затвердження плану заходів щодо виконання у 2005 році Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 червня 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/733-2011-%D1%80>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

принципу доцільності з урахуванням специфіки соціально-економічної ситуації в Україні та існуючих першочергових потреб⁶².

З 2007 року розпочався процес підготовки Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, який був довготривалим. 24 листопада 2009 року набрав чинності «Порядок денний асоціації Україна – ЄС», на заміну Плану дій між Україною та ЄС. Важливою подією для України стало підписання у 2014 році Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Відповідно до цієї угоди Україна брала на себе зобов'язання здійснювати поступову адаптацію законодавства України до *acquis* ЄС.

Угода про асоціацію закладає новий формат відносин між Україною та ЄС, що передбачає перехід від принципів партнерства та співробітництва до якісного нового рівня політичної асоціації й економічної інтеграції. Угодою передбачено чіткі зобов'язання України щодо адаптації національного законодавства до законодавства ЄС на основі принципів демократії, верховенства права й повагання прав і свобод людини. У цьому документі адаптація розглядається як важливий правовий інструмент глибокої економічної інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС шляхом створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Зокрема, наголошено на нагальній необхідності «широкої регуляторної адаптації» законодавства України до *acquis communautaire* за визначеними в частині Угоди про економічне та секторальне співробітництво тридцятьма сферами правового регулювання, а також закріплено деталізовані переліки актів *acquis communautaire*, що підлягають впровадженню в Україні у визначені строки⁶³. Відповідно до Угоди Україна забезпечує, щоб існуючі закони та майбутнє законодавство поступово досягли сумісності з *acquis* ЄС. Адаптація розпочинається з дати підписання Угоди й поступово поширюється на всі елементи *acquis* ЄС, вказані у Додатку XVII «Нормативно-правове наближення» до цієї Угоди⁶⁴.

Відмітимо, що Угодою передбачалися періодичні консультації у рамках Комітету з питань торгівлі щодо тлумачення положень, які застосовуються до відповідних секторів, що потребують нормативно-правового наближення, та інших суміжних сфер, на які поширюється дія Угоди; періодичного обговорення питань

---

⁶² Проневич О. С. Адаптація вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу: доктринально-правовий аспект / О. С. Проневич // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2016. – № 3. – С. 66.

⁶³ Проневич О. С. Адаптація вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу: доктринально-правовий аспект / О. С. Проневич // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2016. – № 3. – С. 66-67.

⁶⁴ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_a11/para8#n8

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

інституційної спроможності та ресурсного забезпечення, які стосуються процесу нормативно-правового наближення; консультацій та обміну інформацією щодо чинного та нового законодавства у відповідності до Розділу VII «Інституційні, загальні та заключні положення» цієї Угоди.

У Плані заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на 2014–2017 рр., затвердженому розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 року, міститься перелік понад 350 актів законодавства ЄС, які мають бути транспоновані протягом двох-десяти років з моменту набуття чинності Угоди або окремих її положень⁶⁵.

Таким чином, формування нормативно-правової бази для здійснення процесу адаптації національного законодавства до законодавства ЄС було започатковано Угодою про Партнерство і Співробітництво 1994 року. Прийняті протягом всього часу незалежності України закони та підзаконні акти, що спрямовані на визначення основних напрямів дій та заходів трансформації національних норм, створили фундамент для співпраці України з європейськими країнами у сфері приведення норм законодавства України з *acquis communautaire*.

1.3. Етапи та основні напрями адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Адаптація законодавства передбачає реформування правової системи України і приведення її у відповідність з європейськими стандартами. У нормативно-правових актах України визначено основні етапи та напрями адаптації національного законодавства до законодавства ЄС.

Науковці виділяють наступні ознаки адаптації законодавства:

- вона є одним із засобів правової інтеграції та універсалізації права;
- здійснюється державою-кандидатом на вступ до Європейського Союзу на підставі міжнародної угоди (залежно від ступеня імперативності міжнародно-правових норм може здійснюватися державою довільно на власний розсуд або з дотриманням чітко визначених строків виконання зобов'язань щодо транспозиції актів надбання Спільноти);
- є правотворчим процесом;
- має динамічний односторонній характер;

---

⁶⁵ Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 № 847-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-p>.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

- не є всеосяжною, оскільки обмежується пріоритетними сферами, суттєвими для поглиблення економічної інтеграції та створення зони вільної торгівлі;
- спрямовується на досягнення приблизної адекватності (еквівалентності, ідентичності) законів;
- не передбачає механічного запозичення норм законодавства ЄС;
- ґрунтується на засадах поваги до національного суверенітету, добровільності, лібералізму, планомірності, цілеспрямованості, безперервності, системності та чіткого усвідомлення її відповідності фундаментальним загальнонаціональним інтересам; має випереджаючий характер;
- передбачає консолідацію зусиль усіх гілок державної влади;
- є соціально акцептованою⁶⁶.

Існує декілька концептуальних підходів щодо об'єму адаптації:

1. Концепція «мінімальної адаптації» обмежується діяльністю у галузях, що регулюють економічне співробітництво України та ЄС у різних сферах та впливають на торговельні і ділові стосунки між країнами партнерами. При цьому співробітництво може мати різні форми і напрямки, носити позасистемний характер, тобто пристосовуватися до кон'юнктури даного ринку. Ця концепція не ставить за мету членство у ЄС, а направлена на задоволення окремих інтересів економічного співробітництва. Пріоритетами цієї концепції є комерційне право, права людини, та укріплення судової системи.

2. Концепція «помірної адаптації» виходить з необхідності створення зони вільної торгівлі з ЄС та розповсюдження деяких інших переваг внутрішнього ринку ЄС. Основою цієї концепції є бачення Європейською комісією перспектив відносин із сусідами. Якщо Україна виконає свої обов'язки щодо проведення економічної, політичної, інституціональних реформ і використає концепцію «помірної адаптації», то нам буде надана перспектива щодо подальшої лібералізації та інтеграції для розповсюдження дій 4 основних свобод ЄС: руху товарів, осіб, послуг, капіталу⁶⁷.

3. Концепція «максимальної адаптації» вбачає необхідність гармонізації законодавства у зв'язку із перспективою членства в ЄС. Після вступу держави до

---

⁶⁶ Проневич О.С. Адаптація вітчизняного законодавства до законодавства європейського союзу: доктринально-правовий аспект / О.С.Проневич // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2016. – №3. – С.64-65.

⁶⁷ Рабінович М. Гармонізація законодавства України та ЄС: теоретичний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravotoday.in.ua/ru/presscentre/publications/pub-466/>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

ЄС адаптація припиняється, надалі використовується більш ефективний механізм гармонізації законодавства⁶⁸

Концепція адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України 16 серпня 1999 року, визначила три етапи адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

На першому етапі перевага повинна надаватися:

- розвитку відповідно до вимог, визначених у Декларації, що прийнята Європейською Радою на Копенгагенському саміті у червні 1993 р., правової системи в Україні, яка б сприяла досягненню стабільності у суспільстві, гарантувала верховенство права, права людини і забезпечувала функціонування ринкової економіки;

- приведенню законодавства України у відповідність з вимогами УПС та інших міжнародних договорів, які стосуються співробітництва України та ЄС;

- розвитку законодавства України за визначеними цією Концепцією або Міжвідомчою координаційною радою пріоритетними сферами у напрямі його поступового зближення із законодавством ЄС.

На другому етапі процес адаптації законодавства зосереджується на таких завданнях:

- перегляд законодавства України у сферах, визначених частиною другою статті 51 УПС, з метою забезпечення його приблизної відповідності законодавству ЄС;

- правове забезпечення створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС і підготовка до асоційованого членства України в ЄС.

Третій етап адаптації законодавства залежить від укладення Угоди про асоційоване членство України в ЄС та включатиме період підготовки розширеної програми гармонізації законодавства України із законодавством ЄС з метою забезпечення інтеграції України до спільного ринку ЄС⁶⁹.

У Загальнодержавній програмі 2004 року визначаються три основні етапи приведення у відповідність законодавства України до законодавства Європейського Союзу з встановленням певних строків. Перший етап був розрахований на 2004-2007 рр. Періоди наступних етапів виконання Програми визначатимуться залежно від результатів, досягнутих на попередніх етапах,

---

⁶⁸ Проневич О.С. Адаптація вітчизняного законодавства до законодавства європейського союзу: доктринально-правовий аспект / О.С.Проневич // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2016. – №3. – С.65.

⁶⁹ Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу Постанова Кабінету Міністрів України від 16.09.1999 року // Офіційний вісник України. – 1999. – № 33. – С. 168.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

економічної, політичної та соціальної ситуації, яка складеться в Україні, а також розвитку взаємовідносин України з Європейським Союзом.

Так, на першому етапі для входження у правове поле Європи Україні за даними експертів потрібно було прийняти нові або внести відповідні зміни майже до 4 тис. законів та інших нормативно-правових актів⁷⁰. Фактично мова йде про створення цілком нового законодавства, до того ж заснованого на нових стандартах. Реалізація цього можлива лише за умови активного зближення законодавства України із законодавством європейських міжнародних організацій. Протягом указанного часу необхідно враховувати Копенгагенські вимоги 1993 року, а саме: встановлення верховенства права, забезпечення прав людини, функціонування ринкової економіки.

Професор А.Заєць вважає, що на цьому етапі перевага повинна віддаватися:

- розвитку правової системи в Україні, яка сприяла б досягненню стабільності в суспільстві, гарантувала верховенство права, права людини і забезпечувала функціонування ринкової економіки;
- приведенню законодавства України у відповідність до вимог УПС та інших міжнародних договорів, які стосуються співробітництва України та ЄС;
- розвитку законодавства України за пріоритетними сферами у напрямку його поступового зближення із законодавством ЄС⁷¹.

Визначені основні сфери в яких буде відбуватися процес трансформації: митне право; законодавство про компанії; банківське право; бухгалтерський облік компанії; податки; інтелектуальна власність; охорона праці; фінансові послуги; правила конкуренції; державні закупівлі; охорона здоров'я та життя людей, тварин і рослин; охорона довкілля; захист прав споживачів; технічні правила і стандарти; енергетика; транспорт⁷².

На переконання І.Кравчука, важливою складовою процесу адаптації є попередній контроль правотворчого процесу з метою недопущення прийняття законодавства, яке суперечить праву ЄС.

Враховуючи досвід країн, які стали новими державами-членами ЄС, здійснення контролю має відбуватися у три стадії:

1. Надання розробником проекту положення (декларації) про відповідність проекту акта праву ЄС (міститься порівняльна таблиця проекту і відповідного акта ЄС).

---

⁷⁰ Опришко В. Питання трансформації Європейського права в законодавство України / В. Опришко // Право України. – 2001. – № 2. – С. 29.

⁷¹ Заєць А.П. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС як пріоритет реалізації державної політики інтеграції України до Європейського Союзу / А.П. Заєць // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2003. – № 1. – С. 98.

⁷² Плавич В. Проблеми входження України до європейського правового простору / В. Плавич // Юридична Україна. – 2003. – № 5. – С. 26.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

2. Проведення експертизи відповідності проекту акта праву ЄС органом, який координував гармонізацію в Уряді (Секретаріат Комітету європейської інтеграції у Польщі, Міністерство юстиції Угорщини, Інститут наближення Секретаріату Уряду Словаччини). Координуючий орган приймав рішення про відповідність чи невідповідність проекту праву ЄС.

3. Перевірка проектів на відповідність праву ЄС і змін, що вносяться до гармонізованих проектів, на рівні парламенту⁷³.

Також потрібно звернути увагу на поетапне здійснення адаптації не тільки щодо сфер правового регулювання, а й щодо видів нормативно-правових актів, які повинні бути адаптовано до законодавства ЄС, тобто спочатку необхідно адаптувати законодавчі, підзаконні, а потім «відомчі» нормативно-правові акти.⁷⁴

У науковій літературі виділяють два основних напрями адаптації. Перший – це врахування досвіду законотворення країн-членів Європейського Союзу, а також рекомендацій відповідних інституцій Європейського Союзу на стадії підготовки й прийняття Верховною Радою України певних законодавчих актів. Такий підхід, як засвідчує практика правозастосування, може давати в окремих випадках зовсім протилежні результати. Якщо імплементація норм зарубіжного законодавства в правову систему України відбувається зважено, науково обґрунтовано, з урахуванням реалій сьогодення, то результат впровадження такого законодавчого акта, як правило, виявляється позитивним. А якщо на стадії підготовки закону здійснюється звичайне (так зване «сліпе») копіювання відповідних норм або положень законодавчих актів іноземних країн без урахування специфіки політичної, економічної, соціальної та інших систем України, то держава отримує зворотний ефект⁷⁵.

В Додатку XVII до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони зазначено, що положення визначених законодавчих актів ЄС мають стати частиною національного законодавства України таким чином:

- якщо законодавчий акт є Регламентом або Рішенням ЄС, то він повинен стати, як такий, частиною національного законодавства України;

---

⁷³ Кравчук І. Контроль правотворчого процесу з метою адаптації права України до права ЄС / І. Кравчук // Право України. – 2005. – № 4. – С. 75.

⁷⁴ Бутрименко В. Нормативно-правові акти органів виконавчої влади України крізь призму законодавства Європейського Союзу / В. Бутрименко // Юридична Україна. – 2003. – № 6. – С. 60.

⁷⁵ Радченко О. І. Нормативне забезпечення процесу адаптації законодавства України до законодавства ЄС / О. І. Радченко // Право і суспільство. – 2011. – № 2. – С. 75.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

- якщо законодавчий акт є Директивою ЄС, то за компетентними органами України залишається право вибору форми та способу його імплементації⁷⁶.

Другий напрямок адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу полягає в ратифікації або приєднанні України до вже прийнятих міжнародних чи регіональних (європейських) правових актів (договорів, угод, конвенцій, хартій, декларацій тощо). Такі дії нашої держави впливають не лише з прагнення якнайшвидше долучитися до Європейського Союзу і стати його повноправним членом, але й із узятих на себе зобов'язань перед міжнародними і регіональними, насамперед європейськими, організаціями, членом яких є Україна⁷⁷.

На сьогодні Україна приєдналася до таких міжнародних правових актів: Європейської соціальної хартії, Європейської конвенції про громадянство, Конвенції про охорону архітектурної спадщини Європи, Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом, Європейської конвенції про здійснення прав дітей, Європейської хартії місцевого самоврядування та інших.

Таким чином, адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу – складний процес, який передбачає поетапне виконання поставлених цілей, визначених у відповідних угодах. Нормативне забезпечення процесу адаптації національного законодавства до *acquis communautaire* формувалося протягом періоду незалежності України та створило фундамент для його активізації. Визначені етапи та напрями сприяють реалізації поставлених завдань та чіткому розумінню необхідних змін у національному законодавстві.

---

⁷⁶Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_a11/paran8#n8

⁷⁷ Радченко О. І. Нормативне забезпечення процесу адаптації законодавства України до законодавства ЄС / О. І. Радченко // Право і суспільство. – 2011. – № 2. – С. 77.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

РОЗДІЛ 2.

СИСТЕМА ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

2.1. Фундація європейської системи права. Місце України у формуванні загальноєвропейської системи права.

Інтеграційні тенденції в Європі мають під собою надзвичайно широке підґрунтя, що сформувалося в процесі еволюції політико-правової думки та соціально-економічних процесів й охоплювало в кожному історичному вимірі велику кількість державних утворень. Причини інтеграції в різні періоди європейської історії відрізнялися в силу зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних умов, але базис для інтеграції завжди формувався на засадах спільності інтересів. Інтеграція не є кон'юнктурним явищем, тому слід розуміти, що співіснування в межах нового інтеграційного об'єднання є серйозним викликом для кожної держави. Проте ризик втрати національної ідентичності нівелюється ефектом інтеграції. Стійкість інтеграційного об'єднання обумовлюється стратегічними цілями, які ставлять перед собою державні утворення, та досягається за рахунок спільності культурного, соціально-економічного, політичного та, безумовно, релігійного простору.

Взаємна інтеграція різних держав завжди розглядається в історичному контексті, як ознака інтенсивного прогресу політичних та економічних систем. Якісна трансформація моделей державотворення та організації суспільних відносин в країнах, об'єднаних спільними цілями цивілізаційного розвитку, потребує існування єдиного вектора. Протягом останніх століть таким чинником стає ідея побудови правової держави та громадянського суспільства.

Міжнародне право займає особливе місце в системі права. Воно регулює міждержавні та пов'язані з ними внутрішньодержавні відносини, які в цілому визначаються існуванням системи міжнародно-правових норм. При цьому міжнародне право пов'язане із самостійним правовим комплексом, норми якого встановлюються за допомогою узгодженого волевиявлення держав та реалізуються як в здійсненні міжнародного співробітництва, так і у внутрішньодержавній сфері⁷⁸.

Питанням аналізу теоретичних положень міжнародного та європейського права, співвідношення і взаємодії з національним правом присвячено чимало

---

⁷⁸ Мартянова С.М. Поняття та зміст міжнародного права: історико-правовий огляд / С.М.Мартянова // Вісник Херсонського університету. – Випуск 1. – Том 4. – 2016 – С. 135.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

публікацій таких вітчизняних та зарубіжних учених, як: С.Мартянова, В.Муравйова, І.Кияниця, В.Лемак та ін.

Особливим вектором для України на сьогоднішньому етапі її розвитку є інтеграція до Європейської системи права, що в кінцевому етапі має створити передумови для входження нашої країни до складу ЄС.

Створення Євросоюзу з його особливою системою правових норм було зумовлено розвитком економічної, політичної та правової інтеграції на європейському континенті. Вагомий внесок в організаційне оформлення інтеграційних процесів у Європі зробив пацифістський рух, який активно пропагував об'єднання європейських країн на антивоєнних засадах під час Першої та Другої світових воєн⁷⁹.

Оскільки в процесі інтеграції європейських держав виникла необхідність створення єдиної системи законодавства, то цілком зрозуміло, що постало питання стосовно пошуку певного орієнтиру для нової моделі загальноєвропейського права. Таким орієнтиром стала загальна система цінностей, притаманна європейському суспільству із наявністю специфічних властивостей, пов'язаними із національними, ментальними та культурними особливостями розвитку внутрішньодержавних процесів⁸⁰.

Право Європейського Союзу – це система правових норм, які регулюють процеси європейської інтеграції та діяльність ЄС.

Право Євросоюзу за своєю структурою поділяється на первинне та вторинне⁸¹.

До первинного права ЄС належать норми міжнародних договорів, які становлять правову основу для функціонування всіх складових елементів, що формують Євросоюз. Первинне право ЄС створює правові засади для ухвалення законодавчих та інших правових актів Союзу.

Вторинне право ЄС являє собою більш складну підсистему норм. До нього відносять норми, які закріплені в актах органів Союзу, а також у міжнародних угодах, що уклали між собою європейські співтовариства та інші суб'єкти міжнародного права. Вторинне право не повинно суперечити первинному, яке є основою правопорядку ЄС.

Система права ЄС постійно змінюється. У науковій літературі виділяють такі її окремі складові, як галузі та інститути⁸².

---

⁷⁹ Право Європейського Союзу./ За заг. ред. Муравйова В.І. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 970 с.

⁸⁰ Єрмакова Г.С. Релігійний аспект політичної та правової інтеграції в Європі / Г.С.Єрмакова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Випуск 3. – Том 1. – 2016. – С. 29-33.

⁸¹ Право Європейського Союзу./ За заг. ред. Муравйова В.І. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 970 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

До галузей права ЄС належать: сукупність правових норм, які визначають правове становище Союзу; правове регулювання внутрішнього ринку; торгівельне та комерційне право; право конкуренції; право охорони навколишнього середовища; право щодо державних замовлень; трудове право; право зовнішніх зносин тощо.

Щодо інститутів права Євросоюзу, то можна говорити про два їх види. По-перше, це інститути, що є загальними для всієї системи права ЄС. До них належать визнання, правонаступництво, відповідальність. Окрім цього, у кожній галузі права Євросоюзу формуються свої інститути. В межах правового регулювання внутрішнього ринку ЄС існують такі інститути, як свобода пересування товарів, вільний рух людей, свобода економічної діяльності і надання послуг, вільний рух капіталів.

Досить цікавим є той факт, що Європейський Союз має особливу правову природу, яка відрізняє його як від міжнародних міждержавних організацій, так і від держав. На сучасному етапі свого розвитку ЄС є міждержавним об'єднанням, яке поєднує риси міжнародної міждержавної організації та державоподібного утворення. За своєю юридичною природою право Євросоюзу становить особливу, третю систему права, яка діє поряд з міжнародним та внутрішнім правом. Право Євросоюзу має пріоритет порівняно з внутрішнім правом держав-членів, а деякі його норми наділені прямою дією у внутрішніх правопорядках цих держав. Усе це надає праву Євросоюзу особливого характеру, що відрізняє його як від права міжнародного, так і від права внутрішнього.

Наукова дискусія щодо форми устрою ЄС триває і до сьогодні. Можна віднайти прихильників різних підходів. Серед найбільш популярних є конфедералізм, федералізм, квазіфедералізм. Однак, межі нашого дослідження не дають змоги розкрити у повному обсязі сутність цих понять.

Розвиток європейської системи права не був можливий без кожної із держав. Саме участь окремих держав забезпечила ефективність процесу гармонізації права ЄС.

Позитивним є досвід ФРН у процесі імплементації норм до власного законодавства. І цей досвід можливо застосовувати і в Україні.

У правовій системі ФРН з метою імплементації норм міжнародного права використовується такий нормативно-правовий акт, юридична сила якого є достатньою і необхідною для забезпечення виконання міжнародних зобов'язань всередині держави всіма суб'єктами національного права. Так, для імплементації основних принципів міжнародного права та інших норм загального міжнародного права у правовій системі ФРН використовується, безпосередньо Конституція

---

⁸² Право Європейського Союзу./ За заг. ред. Муравйова В.І. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 970 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Німеччини. За допомогою федерального закону або акта, який має силу закону, імплементуються норми міжнародного договору, які стосуються об'єктів національного законодавства, і політичні договори. Інші міжнародні договори та угоди, які укладаються міністерствами і відомствами, підлягають імплементції за допомогою підзаконних нормативних актів. Здійснення імплементції норм міжнародного договору за допомогою прийняття відповідних національних нормативно-правових актів має на меті забезпечити правові гарантії виконання суб'єктами національного права зобов'язань, які випливають із самовиконуваних норм міжнародного права.

Так, відповідно до Конституції імплементція норм міжнародного права в правову систему ФРН здійснюється таким чином:

1) імплементція основних принципів міжнародного права (*jus cogens*), галузевих загальноновизнаних принципів і норм, джерелом яких є універсальні міжнародні конвенції, здійснюється органом законодавчої влади – Бундестагом. Ч. 2 ст. 59 Основного Закону ФРН визначає «Договори, які регулюють політичні відносини Федерації та стосуються предметів федерального законодавства, потребують згоди федеральних законодавчих органів у формі федерального закону»⁸³;

2) імплементція норм загального міжнародного права, у тому числі галузевих норм (крім партикулярних), джерелом яких є міжнародний звичай, здійснюється шляхом реалізації положень статті 25 у порядку, передбаченому абзацом другим статті 100 Основного закону ФРН, рішенням Федерального Конституційного Суду⁸⁴;

3) імплементція норм міжнародних регіональних, партикулярних і локальних договорів здійснюється органами законодавчої влади шляхом прийняття відповідного федерального закону;

4) імплементція міжнародних угод (які не потребують схвалення парламентом) здійснюється шляхом прийняття підзаконних нормативно-правових актів центральними органами виконавчої влади у порядку, передбаченому для адміністративних угод: «До угод адміністративного характеру застосовують відповідно приписи, які належать до федеральної адміністрації»⁸⁵.

Внутрішньодержавна імплементція не здійснюється самочинно чи довільно, за фактом наявності конституційних гарантій стосовно імплементції норм міжнародного права. Способи імплементції слід ототожнювати з тими

---

⁸³ Конституції зарубіжних країн: Навч. пос / За заг. ред.к.ю.н., доц. В.О. Серьогіна. – Х.: Видавництво „ФІНН», 2009. – С.95.

⁸⁴ Конституції зарубіжних країн: Навч. пос / За заг. ред.к.ю.н., доц. В.О. Серьогіна. – Х.: Видавництво „ФІНН», 2009. – С.108.

⁸⁵ Конституції зарубіжних країн: Навч. пос / За заг. ред.к.ю.н., доц. В.О. Серьогіна. – Х.: Видавництво „ФІНН», 2009. – С.95.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

діями, які органи державної влади вживають з метою реалізації конституційних гарантій імплементації норм міжнародного права. В основу класифікації способів імплементації норм міжнародного права мають бути покладені такі критерії, які дадуть можливість виділяти їх як окремі, відмінні один від одного самостійні процеси. Доречно нагадати, що “спосіб” визначається як певна дія, прийом або система прийомів, які дають можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось⁸⁶. Стосовно імплементації способи можна визначити як спеціальні напрями діяльності органів державної влади, які здійснюються з метою досягнення цілей, передбачених нормами міжнародного права. Способи імплементації здійснюються в кожному конкретному випадку уповноваженими на це органами законодавчої, виконавчої чи судової влади щодо окремих норм або їх сукупності.

Як зазначено у спеціальній літературі, до визнаних і поширених способів внутрішньодержавної імплементації норм міжнародного права належать: рецепція, ратифікація, трансформація, інкорпорація і відсилка⁸⁷.

Теж корисним для України може стати досвід здійснення правової реформи в Чеській Республіці після здобуття нею незалежності в 1993 р. В. В. Лемак робить висновок, що ефективність правової реформи залежить від таких факторів: 1) якісного стану суб'єкта правової реформи (політичної еліти), її мотивації до перетворень та рівня правової культури. Досвід Чехії засвідчив, що тільки в тому разі, коли формування такого суб'єкту на початковому етапі суспільних перетворень виступає окремим об'єктом державної політики, правова реформа здійснюється інтенсивно і результативно; 2) визначення задачі перетворення конституційної системи влади як пріоритетної; 3) відмови суб'єкта правової реформи від намагань поєднати соціалістичну правову традицію з сучасними тенденціями розвитку державно-правової системи та його зосередженні на чітко визначених цінностях і пріоритетах⁸⁸.

Також, В.В.Лемак у окремих своїх дослідженнях характеризував можливість залучення досвіду Чехії в українських реаліях⁸⁹. Саме проблематика застосування міжнародного досвіду в нашій країні залишається одним із найбільш

---

⁸⁶ Кияниця І.П. Імплементація норм міжнародного права в правовій системі ФРН: дис... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Кияниця Ілля Петрович ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – С.46.

⁸⁷ Кияниця І.П. Імплементація норм міжнародного права в правовій системі ФРН [Текст]: дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Кияниця Ілля Петрович ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – С.56.

⁸⁸ Лемак В. В. Правова реформа в Чехії і Словаччині в умовах постсоціалістичної модернізації: теоретичні і практичні проблеми : автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / В. В. Лемак; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2003. – С.21 – 22.

⁸⁹ Лемак В.В. Конституційна реформа в Чеській Республіці 2000 – 2001 рр. в умовах вступу країни до НАТО і ЄС: досвід для України / В. Лемак // Право України. – 2003. – № 8. – С. 128-131.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

болючіших питань. Україна досить складно відмовляється від застарілої системи, яка містила велику кількість заідеологізованих парадигм.

Тому, у наступних підрозділах спробуємо наблизитися до вирішення саме українського аспекту євроінтеграції та наближення систем права України й ЄС. Однак, розв'язання цього завдання не можливе без аналізу системи права України та її готовності до відповідних трансформацій.

Аналіз розвитку української системи права у рамках євроінтеграційного напрямку дає підстави стверджувати, що означені процеси відбувалися ще у період появи давньогрецьких міст-держав у Північному Причорномор'ї. Оскільки територія сучасної України протягом тривалого історичного часу перебувала в рамках західноєвропейської ойкумени, можемо відстежити наявність багатьох рис європейського шляху розвитку цих територій. Хоча деякі дослідники вказують на приграничний характер української цивілізації або так званий євроазійський тип.

Достатньо короткого аналізу державно-правового розвитку України з VII ст. до н.е. і по теперішній час для того щоб виокремити найбільш яскраві приклади саме приналежності до європейської правової системи:

1) Еллінська система права, що сформувалася початково у містах Стародавньої Греції, пізніше набула розвитку у римському праві. Як грецька, так і римська присутність на території Причорномор'я свідчить про пряму дію їхніх норм на підвладних територіях.

2) У період Київської Русі теж відзначаємо тісну взаємодію з європейською системою права. Серед перших міжнародних норм виокремлюємо договори з Візантією 907, 911 рр. підписані князем Олегом. Аналогічних міждержавних договорів було протягом X – XIII ст. укладено досить значну кількість.

3) Проевропейський характер Галицько-Волинської держави не потребує додаткового обґрунтування, і більше того такий стан речей спостерігається в Україні і до тепер. Саме західно-українські території традиційно тяжіли до європейської спільноти.

4) Період перебування українських територій під владою Литви та Польщі – це дія безпосередньо Європейських тенденцій у праві, що формувалися із симбіозу норм звичаєвого права періоду раннього та середнього феодалізму, рецептованих норм римського права (починаючи з XIII ст.) та норм канонічного християнського права.

5) Період піднесення ролі козацтва та формування у середині XVII ст. української козацької держави теж свідчить про яскраво виражений західний тип системи права. Хоча система права XVII – XVIII ст. відзначається значним розмаїттям діючих правових норм за різними критеріями, варто відзначити такі зразки суто європейських правових традицій: Магдебурзьке право, Конституція П.Орлика, Права за якими судиться Малоросійський народ 1743 р. тощо. Це далеко не повний перелік правових збірок вартих уваги.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

6) Перебування українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій XIX – поч. XX ст. знову ж таки визначає західноєвропейський вимір діючої системи права. Саме у цей період Україна входить до континентальної правової системи, вбираючи усі її риси.

7) Друга половина XX ст. відзначається стрімким зростанням ролі міжнародних норм. Під впливом цих процесів перебуває і Україна, особливо з набуттям незалежності.

Саме останній період розвитку системи права України викликає найбільший інтерес. Динаміка розвитку загальноєвропейської системи цінностей, в тому числі і правових, набула свого апогею наприкінці XX – початку XXI ст. Однак, цей період є складним для аналізу тенденцій розвитку, ролі України у цьому процесі. Ціла низка подій останніх трьох десятиліть ще так і не дістали остаточного вирішення у рамках історичної та історико-правової науки, загальнотеоретичної юриспруденції тощо. Розпад радянської системи, формування інформаційного суспільства, глобалізація, екологічна ситуація та потреба охорони навколишнього середовища, поставили перед світовою спільнотою величезну кількість завдань та викликів.

Українському суспільству та юридичній спільноті випало на долю вирішувати ці питання. Їх оперативне і у той же час виважене вирішення може стати запорукою формування ефективної та реально діючої системи права в Україні.

Тож, як бачимо досить коротенький аналіз дає змогу зробити декілька висновків:

1) Розвиток системи права України, а відповідно наявність європейських правових традицій започатковується ще з періоду Стародавнього Світу.

2) Поява та трансформація норм права у більшості історичних періодів відбувалося або під безпосереднім, або опосередкованим впливом держав, що відносилися до європейської цивілізації.

3) На жаль, так і не сформовано сталої, цілісної української правової традиції (на зразок англійської правової традиції) в силу об'єктивних та суб'єктивних чинників.

4) Надзвичайно стрімкий розвиток суспільства, в останні роки, потребує нових підходів до вирішення проблем сьогодення. І серед найбільш оптимальних варіантів вибору є наближення до системи права ЄС та використання позитивного досвіду Співтовариства.

Водночас, як відзначає Луць Л.А., у спадок від радянських часів правова система України дістала заідеологізованість методологічних основ права, невизначеність принципів політико-державного плюралізму, підміну права

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

законом, заперечення права приватного на угоду публічному, загальнодержавному⁹⁰.

Адаптація законодавства України – це перший етап тривалого процесу наближення національної системи права, включаючи також правову культуру, доктрину та судову і адміністративну практику, до системи права Європейського Союзу відповідно до критеріїв, що висувуються Європейським Союзом щодо держав, які мають намір приєднатися до нього. Виходячи саме з такого розуміння, процес адаптації має охоплювати як нормотворення, так і нормозастосування і бути обов'язковим для всіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування⁹¹.

Напрямок розвитку, спрямований на формування громадянського суспільства та правової держави, застосування принципу верховенства права створює передумови для належного процесу гармонізації з законодавством ЄС.

Крім цього, методологічний поділ системи права на публічне та приватне право пов'язаний з інтеграційними процесами, зокрема – з приведенням законодавства України у відповідність з європейськими стандартами; він сприятиме більшій злагодженості та ефективності системи національного права⁹².

Підкреслюється, що поділ системи права на публічне та приватне право використовується в Україні поряд з галузевою класифікацією юридичних норм, і обидва способи диференціації мають право на існування. Як при першому, так і при другому поділі системи права в якості критеріїв використовується предмет і метод правового регулювання. Проте роль цих критеріїв є різною⁹³.

Диференціація системи права на публічне та приватне право здійснюється об'єктивно, тобто є такою, що не залежить від чисісь суб'єктивної волі, навіть волі держави, тому що спирається на саму природу права, його специфічні соціальні функції, розмежованість інтересів індивіда та суспільства в особі держави.

Про значення для України системи міжнародних норм свідчать положення Конституції України. Згідно зі статтею 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є

---

⁹⁰ Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : дис... док. юрид. наук: 12.00.01/ Луць Л.А. Національний університет «Києво-Могилянська академія» – Л., 2004. – 448 с.

⁹¹ Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу // Стратегічна панорама. – 2003. – №2. Назва з екрана. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=main2&issue=2003_2

⁹² Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : дис... док. юрид. наук: 12.00.01/ Луць Л.А. Національний університет «Києво-Могилянська академія» – Л., 2004. – 448 с.

⁹³ Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : дис... док. юрид. наук: 12.00.01/ Луць Л.А. Національний університет «Києво-Могилянська академія» – Л., 2004. – 448 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

частиною національного законодавства України⁹⁴. Як бачимо норми ратифікованих Верховною Радою міжнародних договорів автоматично стають елементом національної системи права. Це означає, що ст. 9 Конституції України створює засади для безпосереднього застосування норм міжнародних договорів у національному правопорядку України.

Згідно з п. 1 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України»⁹⁵ вони застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Їх юридична сила залежить від місця в апараті Української держави органу, який офіційно визнає чинність міжнародного договору.

В юридичній літературі відзначається тенденція до постійного зростання впливу норм міжнародного права на внутрішньодержавне право. Крім цього, в Україні механізм імплементації є особливий, так як Українська держава тривалий час обмежувалась включенням до системи законодавства лише норм, закріплених у міжнародних договорах України, і поширила на ці норми існуючі вимоги національного правового регулювання.

У державах-членах Євросоюзу, які дотримуються дуалістичного підходу до співвідношення міжнародного і внутрішнього права, доктрина посиляється на загальний принцип права *lex posterior*⁹⁶. Проте в Україні теж практично існує дуалістичний підхід до співвідношення міжнародного і внутрішнього права, але поки що не має якихось документів або судових рішень чи вже визнаної доктрини, які б вказували на те, що колізії між нормами міжнародних угод, які стали частиною внутрішнього законодавства, та нормами національних законів будуть вирішуватися шляхом застосування правила *lex posterior*.

На думку Л.А. Луць, у розвитку сучасної національної правової системи існують певні деформації. До них належать: зниження ефективності правотворчої та правозастосовчої діяльності; часта змінюваність (нестабільність) нормативно-правових актів; множинність підзаконних нормативно-правових актів та наявність у них у зв'язку з цим юридичних колізій та дублювань; несформованість правової бази щодо визначення статусу та порядку діяльності ряду державних органів; зниження дієвості правового регулювання; розвиток правового нігілізму; існування фактів позаправового вирішення соціальних конфліктів⁹⁷.

---

⁹⁴ Конституція України. Науково-практичний коментар / В.Б. Авер'янов, О.В. Батанов, Ю.В. Баулін, та ін.; Ред. кол. В.Я. Тацій, Ю.П. Битяк, Ю.М. Грошевой та ін. – Харків: Видавництво „Право»; К.: Концерн „Видавничий Дім „Ін ре», 2003. – 808 с.

⁹⁵ Закон України „Про міжнародні договори України» // Офіційний вісник України – 2004. – № 35. – Ст. 2317.

⁹⁶ Право Європейського Союзу / За заг. ред. Муравйова В.І. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 970 с.

⁹⁷ Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : дис... док. юрид. наук: 12.00.01/ Луць Л.А. Національний університет «Києво-Могилянська академія» – Л., 2004. – 448 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Водночас автор відзначає і позитивні тенденції: 1) активно формуються основні структурні частини: інституційна, функційна, нормативна, що сприяє правильному співвідношенню та взаємодії елементів правової системи, формуванню механізму самоорганізації, який сконцентровує зусилля суспільства на необхідному стані рівноваги. 2) реалізується стратегічний напрям такого розвитку – приведення правової системи у відповідність із міжнародними правовими стандартами, насамперед – європейськими. 3) утверджуються принципи правової демократичної держави та громадянського суспільства. 4) спрямованість правового регулювання визначається загальновизнаними принципами права. 5) в юридичній науці урізноманітнюються методологічні підходи до праворозуміння. 6) створюються нові інститути та галузі права і законодавства, виникають міжгалузеві (комплексні) інститути законодавства. 7) відбувається урізноманітнення зовнішніх форм права, що забезпечує динамічність, гнучкість системи⁹⁸.

Не можемо не погодитися з позицією авторки, оскільки спостерігаємо стрімкий розвиток системи права України. До найбільш помітних змін маємо віднести:

- сферу судового прецеденту і пов'язано це насамперед з діяльністю Європейського Суду;
- комплексні реформи у галузі освіти, медицини, пенсійного та соціального забезпечення;
- реформування судової системи, як однієї із необхідних передумов перетворень.

Стратегія щодо ЄС передбачає адаптацію законодавства України до законодавства ЄС шляхом реформування та поступового приведення її правової системи у відповідність з європейськими стандартами. Важливим чинником реформування цієї системи є участь України у конвенціях Ради Європи, які встановлюють однакові для цієї організації та ЄС стандарти.

Окрім цього, правовий механізм взаємодії Ради Європи та України має включати в себе: визначення правових засобів взаємодії правових систем Ради Європи та України (окрім конвенцій це також рекомендації та резолюції), створення нормативно-правової бази щодо впровадження правових актів Ради Європи, створення механізму реалізації їхніх положень у юридичній практиці України; узгодження змісту джерел права з правовими стандартами Ради Європи; загальне визнання принципів і норм міжнародного права: верховенства права Ради Європи в разі виникнення колізій; взаємопов'язаності та взаємодоповнюваності

---

⁹⁸ Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : дис... док. юрид. наук: 12.00.01/ Луць Л.А. Національний університет «Кієво-Могилянська академія» – Л., 2004. – 448 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

права Ради Європи та України; співробітництва, добросовісного виконання зобов'язань перед Радою Європи, захисту прав людини⁹⁹.

Основи зовнішньої політики України, та особливості її втілення, включаючи європейський вектор визначали та визначають на даному етапі низка документів, зокрема: Конституція України; Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 02.07.1993 р.)¹⁰⁰; Угода про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС (УПС), підписана 16 червня 1994 р.¹⁰¹; Стратегія інтеграції України до ЄС, затверджена Указом Президента України від 11 червня 1998 р. № 15/98¹⁰²; Програма інтеграції України до ЄС, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. № 1072/2000¹⁰³ та Угода про асоціацію від 21.03.2014 р. та 27.06.2014 р.¹⁰⁴.

Для входження України в правовий простір Європейської спільноти необхідно прийняти нові або внести відповідні зміни до багатьох законів та інших нормативно – правових актів, що регулюють відносини в різних сферах життєдіяльності нашого суспільства. Це означає, що все законодавство України повинно зазнати змін відповідно до міжнародних принципів і стандартів, наближене до права ЄС, РЄ, Організації з безпеки і співробітництва в Європі та інших європейських організацій. На певному етапі свого розвитку, в Україні відбулося усвідомлення того, що, крім позитивних результатів у процесі її інтеграції до ЄС, є багато упущень та недоліків: наявність корупції, повільні темпи реформ, їх недостатня координованість із завданнями європейської інтеграції, невідповідність розвитку демократичних інститутів і стану громадянського суспільства сучасним вимогам тощо.

Розвиток національної системи права – це складний багатогранний процес, спрямований на встановлення таких правових норм, які забезпечують належне

---

⁹⁹ Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-III // Урядовий кур'єр. – 2004. – 20 квітня.

¹⁰⁰ Про основні напрями зовнішньої політики України. Постанова Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>.

¹⁰¹ Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами їх державами-членами. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_012

¹⁰² Стратегія інтеграції України до ЄС. Указ Президента України від 11 червня 1998 р. № 15/98 – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>

¹⁰³ Програма інтеграції України до ЄС. Указ Президента України від 14 вересня 2000 р. № 1072/2000 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00>

¹⁰⁴ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторінки, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії, їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – Т.1. – № 75.- С. 2125

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

врегулювання суспільних відносин, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, гармонійне поєднання інтересів держави та особи.

Серед зовнішніх факторів, які впливають на означений процес – чільне місце посідає загальноєвропейська система цінностей.

На підставі вищенаведеного можна зробити висновок, що правова система України як за своїм генезисом, так і за своїми основними юридичними ознаками є правовою системою романо-германського типу. А нинішній період розвитку української правової системи відзначається зближенням її з європейськими міждержавними правовими системами.

Інтеграція України з Європою сьогодні є не тільки можливим, але і найбільш бажаним варіантом вирішення цілої низки проблем. Україна була і залишається частиною Європи і європейської культурної традиції, а тому інтеграційні процеси з європейськими структурами є об'єктивно, історично обумовлені як її національним та культурним розвитком, так і правовим. Значення України для геополітичної ситуації у сучасній Європі важко переоцінити і Європейське співтовариство не менш зацікавлене у входженні нашої держави до відповідної системи цінностей.

Хоча лідери ЄС відзначають свою неготовність до швидкого вступу України до свого складу. Висловлювалась позиція, що цей процес може тривати протягом 20 – 25 років. Керівництво нашої країни більш оптимістичне, і вбачає, що ці процеси стануть можливими протягом наступних 10 років.

2.2. Розвиток системи права України та ЄС на сучасному етапі.

Україна давно прагне до європейської спільноти і дане питання фактично після проголошення незалежності обговорюється в суспільстві та наукових колах. На державному рівні переговори з ЄС щодо можливості інтеграції нашої країни до європейського простору та укладання Угоди про асоціацію розпочалася ще в 2007 році, а у 2012 році даний документ був парафований сторонами. Проте його підписання, заплановане на листопад 2013 року, було відкладено за ініціативи українського уряду у зв'язку з можливим виникненням ускладнень у національній економіці та погіршенням економічної ситуації в державі. Як відомо, це рішення було наріжним каменем політичної кризи, яка розпочалася тоді, а масові збройні зіткнення та протистояння на Майдані призвели до зміни влади в лютому 2014 року та відновлення курсу на євро інтеграцію.

Україна поставила за мету інтеграцію з Європейським Союзом і йде цим шляхом, як вже зазначалася, майже з початку своєї незалежності, а одним з

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

найважливіших етапів у процесі інтеграції нашої держави з ЄС стало підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2014 році¹⁰⁵.

Підписання цієї угоди передувала низка переговорів з політичних, економічних та правових питань. Так, відповідно до Плану дій Україна – ЄС, розпочалися переговори між Україною і Європейським Співтовариствами та їх державами-членами¹⁰⁶.

Протягом наступних 2007 – 2012 років відбувся 21 раунд переговорів щодо Угоди про асоціацію та 18 раундів переговорів щодо розділу Угоди про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. У березні 2012 року на рівні глав переговорних делегацій відбулося парафування Угоди про асоціацію, а в липні 2012 парафовано розділ Угоди щодо створення зони вільної торгівлі. 15 травня 2013 року Колегія Європейської Комісії прийняла рішення рекомендувати Раді ЄС підписати Угоду, а також дозволити її тимчасове застосування до завершення процедур ратифікації державами-членами ЄС. Саме ж підписання Угоди відбулося у два етапи¹⁰⁷:

- 21 березня 2014 року у Брюсселі відбулася церемонія підписання політичної частини Угоди, що складається з Преамбули, Статті 1 та Розділів I, II та VII. З української сторони угоду підписав прем'єр-міністр України А. Яценюк, з боку Євросоюзу – президент Ради ЄС Герман ван Ромпей, президент Європейської комісії Жозе Мануел Баррозу і глави 28 держав, що входили у ЄС.

- 27 червня 2014 року Президент України Петро Порошенко у Брюсселі підписав економічну частину угоди, що включає Розділи III, IV, V, VI, додатки та протоколи.

16 вересня 2014 року Верховна Рада України та Європейський Парламент одночасно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. І після передачі українською стороною ратифікаційних грамот до депозитарію можна вважати, що Україна фактично завершила внутрішньодержавні процедури щодо укладання відповідного договору.

Фахівці вважають, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС за своїм обсягом і тематичним охопленням є найширшим міжнародним договором з третьою країною, у тому числі з країнами Східної Європи, коли-небудь укладеним Європейським союзом.

---

¹⁰⁵ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторінки, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії, їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – Т.1. – № 75.- С. 2125.

¹⁰⁶ Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 30 – С. 141.

¹⁰⁷ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторінки, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії, їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – Т.1. – № 75.- С. 2125.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Вона визначає якісно новий формат відносин між Україною та ЄС на принципах „політичної асоціації та економічної інтеграції” і слугує стратегічним орієнтиром системних соціально-економічних реформ в Україні¹⁰⁸.

Таким чином, угода про асоціацію є новаторським документом, враховуючи широту сфер суспільного життя, які вона охоплює, та глибину деталізації її положень. Ця Угода з боку ЄС є певним заохоченням європейських прагнень України, але вона містить і важливі зобов’язання нашої держави щодо розбудови розвинутої сталого демократії та ринкової економіки.

Тобто, Україна має забезпечити, насамперед, сталий розвиток національної економіки та гармонізацію законодавства з правом ЄС. Так, 17 вересня 2014 року Уряд України затвердив План заходів з імплементації Угоди про асоціацію на 2014 – 2017 роки¹⁰⁹, реалізація якого має сприяти виконанню взятих на себе зобов’язань щодо забезпечення верховенства права, дотримання прав людини, подолання корупції, реформування правоохоронної системи, державних закупівель.

Крім цього, важливим кроком на шляху практичної реалізації Угоди було підписання Україною та ЄС у листопаді 2014 року спільної заяви про початок її тимчасового застосування, але це стосувалося досить обмеженого кола відносин¹¹⁰. Зокрема, щодо взаємодії у зовнішній політиці, юстиції, а також співробітництва у деяких сферах економіки, наприклад, в енергетичній, транспортній, у агропромисловому комплексі.

16 вересня 2014 року Європейський парламент ратифікував Угоду синхронно з Верховною Радою України (у вигляді телемосту за допомогою технології Skype). За ратифікацію проголосувало 355 депутатів Верховної Ради та 535 депутатів Європарламенту.

Найбільші проблеми з ратифікацією виникли у Нідерландах. Парламент королівства дав згоду на ратифікацію 7 липня 2015 року, і вже на наступний день її підписав король.

Угода набирає чинності в перший день другого місяця, що настає після дати здачі на зберігання останньої ратифікаційної грамоти або останнього документа про затвердження.

---

¹⁰⁸ Шереметьєва О. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: ретроспектива та реалії сьогодення / О.Шереметьєва // Юридична Україна. – 2016. – № 1-2. – С. 42-46.

¹⁰⁹ Про імплементацію Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторінки, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії, їхніми державами-членами, з іншої сторони: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року № 847-р.// Офіційний вісник України. – 2014. – № 77.- С. 2197.

¹¹⁰ Шереметьєва О. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: ретроспектива та реалії сьогодення / О.Шереметьєва // Юридична Україна. – 2016. – № 1-2. – С. 42-46.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Строк дії Угоди необмежений. Будь-яка сторона може денонсувати Угоду шляхом надіслання повідомлення про це іншій стороні, дія Угоди в такому випадку припиняється через шість місяців з дати отримання повідомлення.

Серед певних успіхів української сторони – є скасування візового режиму, що свідчить про виконання другої фази Плану дій.

26 квітня 2017 року безвізовий режим для українців підтримав Комітет постійних представників країн-членів Європейського Союзу (Coreper), а раніше, 6 квітня послы ЄС ухвалили Постанову Європарламенту і Ради ЄС, що вносить зміни до регламенту про перелік третіх країн, чії громадяни при перетині зовнішніх кордонів потребують віз, і країн, чії громадяни звільняються від такої вимоги (Україна) ¹¹¹.

І, нарешті, 1 вересня 2017 р. повністю набула чинності Угода про асоціацію. Президент України П. Порошенко з цього приводу висловив наступну думку: «День, який назавжди увійде в історію нашої сильної та незалежної України. Сьогодні в повному обсязі набуває чинності Угода про асоціацію між Україною та ЄС» ¹¹².

Отже, підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС слід розглядати як історичну подію у взаємовідносинах сторін. Але якщо для Євросоюзу Угода про асоціацію означає успіх політики Східного партнерства, то для України Угода є фактично вибором стратегічного напрямку реформування країни та подальшої інтеграції в систему сучасних світових зв'язків. Водночас, ми маємо усвідомити те, що максимально ефективно скористатись модернізаційним потенціалом Угоди Україна зможе лише за умови чіткого, своєчасного та повного виконання своїх зобов'язань. А це вимагатиме розуміння сучасних соціально-економічних проблем та процесів, відповідних політичних зусиль, інституційних спроможностей та фінансових витрат.

Розвиток Європейського Союзу, його подальша федералізація, складність завдань, які виникають у зв'язку з цими процесами, формування унікального державного механізму, що складається з різноманітних інститутів та органів, специфічний характер їхньої компетенції – усе це призводить до виникнення складного та багатого в чому унікального правотворчого механізму, формалізованих процедур і неформальних методів, які відіграють суттєву роль у процесі вироблення, прийняття та реалізації нормативних актів ЄС.

---

¹¹¹ Безвізовий режим для України в 2017 році затвердили 26 квітня на засіданні Комітету постійних представників ЄС (COREPER). Новини 24канал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://24tv.ua/bezvizoviy_rezhim_dlya_ukrayini_2017_zatverdili_pozli_yez_n810605

¹¹² Асоціація між Україною та ЄС набрала чинності // BBC Україна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bbc.com/ukrainian/news-41120580>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Характеризуючи наявний сьогодні механізм прийняття нормативних актів ЄС, необхідно пам'ятати про поетапний характер самого процесу європейської інтеграції та, відповідно, розвитку його органів, а також визначення кола їхніх повноважень. Саме з цим пов'язані зміни в характері нормотворчих процедур, їх внутрішній структурі та сферах застосування¹¹³.

Сьогодні в рамках Європейського Союзу основними інститутами, які приймають нормативні акти, є Рада та Європейський Парламент. Право законодавчої ініціативи належить передусім такому інституту, як Європейська Комісія. Тенденція до підвищення ролі Європейського Парламенту розглядатиметься у відповідному підрозділі цього дослідження. Нарешті, треба відзначити, що у законодавчому процесі в Європейському Союзі можуть брати участь Європейський центральний банк, Суд, а також різні союзи органи, які мають консультативний статус.

Маастрихтським договором про утворення Європейського Союзу передбачено п'ять головних способів ухвалення нормативних актів. До них відносяться¹¹⁴:

- 1) консультативна процедура;
- 2) процедура співробітництва;
- 3) процедура спільного прийняття рішень;
- 4) процедура співпадаючого висновку (*avis conforme*);
- 5) згода на прийняття постанови або рішення.

Консультативна процедура. При консультативній процедурі проект відповідного нормативного акта готується та вноситься на розгляд Ради Комісією. Одночасно подається висновок Європейського Парламенту. Останній може висловити свої побажання та зауваження до запропонованого проекту. Також можуть бути проведені необхідні консультації між Радою та Парламентом. Амстердамський договір підкреслює необхідність уважного ставлення до консультативних висновків. Однак остаточне рішення повністю залишається прерогативою самої Ради. Воно не залежить від висновку Парламенту, хоча сам по собі запит такого висновку є обов'язковим. Залежно від того, в чому полягає предмет нормативного акта, що розглядається, він приймається в Раді або кваліфікованою більшістю голосів, або на основі принципу одностайності. В тому

---

¹¹³ Коваль В. С. Становлення та розвиток Європейського союзу: історико-правовий аспект : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.01. – Х.: Б.в., 2003. – 173 с.

¹¹⁴ Маастрихтський договір. Енциклопедія історії України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Maastrihtsky_dogovir

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

випадку, якщо Рада вносить зміни до пропозицій Комісії, застосовується тільки принцип однастайності.

У Договорі про Європейський Союз сфера застосування процедури консультацій стосується статті 7, 39, 48, 49 (прийняття держави в якості дійсного члена Європейського Союзу)¹¹⁵.

Консультативна процедура, яка досить широко застосовувалася на початкових етапах становлення та розвитку Європейських Співтовариств, на сьогодні відіграє дедалі менш помітну роль.

Процедура співробітництва. Другу важливу процедуру прийняття постанов становить процедура співробітництва. Вона відкриває можливість ефективнішої участі Європейського Парламенту у вирішенні нагальних проблем розвитку Європейського Союзу та прийнятті нормативно-правових актів. При застосуванні цієї процедури право законодавчої ініціативи належить, як правило, Комісії. Вона вносить проект нормативно-правового акта на розгляд Ради і Європейського Парламенту. Цей перший етап є аналогічним до процедури консультації.

Як було визначено деякими авторами, ця процедура недостатньо ефективна, оскільки Парламент перебуває в дуже обмеженому становищі, що призводить до її рідкого використання¹¹⁶.

На другому етапі Рада приймає кваліфікованою більшістю голосів спільну позицію на основі переглянутої Комісією пропозиції, до якої включені поправки, запропоновані Європейським Парламентом та після висновку Економічного та Соціального Комітету і Комітету Регіонів (частина „а” статті 252 Договору про ЄС).

Європейський Парламент має три місяці для того, щоб подати висновок щодо цієї спільної позиції, запропонувати поправки або схвалити спільну позицію¹¹⁷. Якщо Парламент схвалює цю спільну позицію або якщо він не приймає постанову протягом трьох місяців, спільна позиція вважається схваленою. Рада остаточно приймає даний акт відповідно до спільної позиції (частина „b” статті 252 Договору про ЄС). Якщо Парламент абсолютною більшістю голосів своїх членів відхиляє спільну позицію, Рада може її прийняти лише одностайним рішенням (частина „с” статті 252 Договору про ЄС). Якщо Парламент абсолютною більшістю голосів своїх членів пропонує поправки, Комісія протягом одного місяця приймає постанову щодо тих поправок, які вона враховує, та тих, які вона відхиляє (частина „d” статті 252 Договору про ЄС). Потім Рада кваліфікованою більшістю голосів

---

¹¹⁵ Сорен Жан-Люк. Курс з Європейських інституцій: Європейська головоломка. – К., 2001. – С. 342-355.

¹¹⁶ Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу: Навч. посібник: пер. с англ. / Волтер Кернз; Под общ.рук. В.С. Исакович. – Київ : Знання, 2002. – 381 с.

¹¹⁷ Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу: Навч. посібник: пер. с англ. / Волтер Кернз; Под общ.рук. В.С. Исакович. – Київ : Знання, 2002. – 381 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

приймає постанову щодо пропозиції, повторно розглянутої Комісією після внесення поправок Європейського Парламенту в другому читанні. Для прийняття поправок, відхилених Комісією, або відхилення поправок, з якими остання погодилася, Рада має одностайно ухвалити законопроект, навіть якщо передбачене голосування кваліфікованою більшістю (частина „e” статті 252 Договору про ЄС).

В усіх цих випадках Рада повинна ухвалити постанову протягом трьох місяців, але якщо за цей період не прийнято жодного рішення, пропозиція Комісії вважається відхиленою (частина „f” статті 252 Договору про ЄС). Відповідно до процедури співробітництва остаточне рішення ухвалює Рада¹¹⁸.

Процедура спільного прийняття рішення. Ця процедура надає максимально ефективну можливість участі в прийнятті постанови представницькому органу Європейського Союзу – Європейському Парламенту. Як і при інших процедурах, право законодавчої ініціативи належить Комісії, саме вона вносить проект відповідного нормативного акта. Цей проект передається на розгляд Ради і Парламенту. В разі схвалення проекту нормативного акта в ідентичній редакції Радою і Парламентом, він набуває форми нормативно-правового акта, який скріплюється підписами Голови Ради і Голови Європейського Парламенту та передається для опублікування в офіційний друкований орган Європейських Співтовариств – «*Journal Officiel*». Охарактеризована вище процедура прийняття нормативно-правових актів, приводить до того, що відповідний документ є результатом спільного рішення двох інститутів – Ради і Парламенту.

Якщо Парламент не підтримав проект абсолютною більшістю голосів від свого складу, документ вважається відхиленим, і процедура на цьому завершується – випадок на практиці порівняно рідкісний. Значно частіше Парламент пропонує під час другого читання поправки, які формулюються після розгляду в парламентських комісіях та на пленарному засіданні. Вони направляються в Раду і Комісію¹¹⁹.

Після набуття чинності Амстердамським договором сферу застосування процедури спільного прийняття постанов було розширено настільки, що це призвело до майже повного зникнення процедури співробітництва, яка нині застосовується лише стосовно Економічного та валютного союзу. Спільне прийняття постанов охоплює сьогодні більше 55% всієї законодавчої діяльності. Майже все законодавство, за винятком сфери організації ринків

---

¹¹⁸ Сорен Жан-Люк. Курс з Європейських інституцій: Європейська головоломка. – К., 2001. – С. 342-355.

¹¹⁹ Мальська М.П., Антонюк Н.В. Основи європейської інтеграції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/2015101166762/politologiya/osnovi_yevropeyskoyi_integratsiyi.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

сільськогосподарської продукції, податкової гармонізації та Економічного і валютного союзу, підпадає під процедуру спільного прийняття постанов.

Процедура співпадаючого позитивного висновку (*avis conforme*). Ця процедура близька за своєю сутністю та кінцевим результатом до розглянутої вище процедури спільного прийняття рішення. Відсутність „співпадаючого позитивного висновку” з боку Парламенту робить неможливим прийняття відповідного нормативно-правового акта Радою. Особливість процедури полягає у відсутності кількарарових читань, оскільки Парламент не має права вносити поправки. Він може або прийняти запропоновану постанову, або відхилити її абсолютною більшістю голосів. Процедура застосовується при прийомі нових членів.

Акт, остаточно схвалений Радою Міністрів Європейського Союзу, скріплюється підписом Голови та приводиться до виконання. Якщо застосована процедура спільного прийняття постанови, акт скріплюється підписами Голови Європарламенту та Ради. Він вступає в силу на двадцятий день після його опублікування в «*Journal Officiel*», якщо іншого не обумовлено в самому акті, або з дати нотифікації (тобто офіційного повідомлення адресатові), якщо акт не публікується.

Згода на прийняття постанови або рішення створює завершальний етап процедури прийняття нормативно-правових актів ЄС¹²⁰.

Крім п'яти головних процедур, практика Європейського Союзу знає досить велику кількість спеціальних процедур, які застосовуються у зв'язку з вирішенням конкретних питань. Такими є спеціальні правила, які застосовуються при формуванні Комісії та при порушенні питання про довіру, при затвердженні бюджету і звіту про його виконання. Однак у своїх головних рисах вони відтворюють процедури, описані вище.

Треба зазначити, що Люксембурзький компроміс визнаний частиною «*acquis communautaire*», тобто має конкретний нормативний зміст та обов'язкову юридичну силу. «*Acquis communautaire*» – загальноприйнятий у літературі з права Європейського Союзу французький термін, що буквально означає «надбання Співтовариства», є системою спільних прав і обов'язків держав-членів і Європейського Союзу. Це поняття постійно розвивається і включає зміст, принципи, політичні цілі установчих договорів; законодавство, що прийняте у зв'язку з необхідністю застосування установчих договорів і прецедентне право Суду ЄС; декларації і резолюції ЄС; заходи, вжиті у напрямі здійснення спільної зовнішньої політики і політики безпеки; заходи у сфері правосуддя і внутрішніх

---

¹²⁰ Европейское право. Учебник для вузов / Под общ. ред. Л.М. Энтина. – М., 2000. – С. 75.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

справ; міжнародні договори, укладені Співтовариством, а також договори, укладені державами-членами між собою у сфері діяльності Союзу¹²¹.

Нормотворчий процес в Європейському Союзі здійснюється через врегульовані правовими положеннями процедури прийняття нормативно-правових актів. Окремі процедури є частиною комплексного процесу, що складається з багатьох етапів, які в сукупності називають „політичним процесом”.

13 грудня 2007 керівники 27 держав – членів ЄС підписали Лісабонський договір про внесення змін до Договору про Європейський Союз та Договору про заснування Європейського співтовариства. Новий Договір передбачає істотну зміну структури та правопорядку ЄС, системи його інститутів і умов прийняття обов’язкових рішень. У літературі даний акт отримав назву Договір про реформу 2007 г., також його називають Лісабонським договором.

Насамперед Лісабонським договором передбачається надання ЄС статусу юридичної особи. Професор С. Ю. Кашкін вважає, що визнання принципу єдиної правосуб’єктності ЄС виражається в наступних прерогативах: а) ЄС розглядається як єдиний суб’єкт компетенції, наданої йому державами-членами; б) ця компетенція реалізується ним через єдину систему власних інститутів, органів і установ; в) сформована єдина система правових актів (регламентів, директив та ін.), що видаються у всіх сферах його компетенції; г) визнається наявність у ЄС „максимально широкої правоздатності” юридичної особи та її деліктоздатності, тобто здатності нести відповідальність за договорами та іншими зобов’язаннями; д) передбачено право Союзу укладати міжнародні угоди з третіми державами та міжнародними організаціями, мати привілеї та імунітети на території держав-членів, створювати дипломатичні місії та представництва; е) наявність у Союзу свого бюджету, фінансованого за рахунок своїх ресурсів, свідчить також про його певну фінансову автономію¹²².

На наш погляд, все-таки подальший шлях розвитку ЄС слід розглядати в якості конфедерації. Це пов’язано з тим, що держави-члени дорожать своїм суверенітетом, а для того щоб бути федерацією, необхідно частину повноважень передати центральній владі, що в рамках ЄС зробити складно, до того ж сьогодні існує безліч напрямків діяльності, які можуть здійснюватися державами – членами ЄС спільно, крім тих, які вже були реалізовані.

---

¹²¹ Европейское право. Учебник для вузов / Под общ. ред. Л.М. Энтина. – М., 2000. – 720 с. Див. також Энтин Л.М. и др. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека / Рук. авт. колл. и отв. ред. д. ю. н., проф. Л. М. Энтин. – 2-е изд., пересмотр, и доп. – М.: Норма, 2007. – 960 с.

¹²² Право Европейского Союза : учебник / Под ред. С. Ю. Кашкина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство Юрайт ; ИД Юрайт, 2011. – 1119 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Хоч деякі науковці вбачають долю ЄС в перетворенні на федерацію, референдум 2016 р. у Великій Британії, референдум 2017 р. у Каталонії засвідчують і протилежні напрямки розвитку форми міждержавного об'єднання.

Визначаючи різноманіття способів ухвалення нормативно-правових актів Європейського Союзу та участі його інститутів і органів в правотворчому процесі, необхідно дійти висновку, що найбільш вагому роль у законодавчому процесі відіграють Рада та Європейський Парламент.

Закономірною тенденцією сучасного розвитку є переплетіння національних інтересів з інтересами інтеграційних об'єднань і міжнародного співтовариства, що зумовлює посилення взаємопроникнення національного, регіонального та міжнародного права. Разом із тим ще зарано стверджувати, що національні правові системи поступляться у подальшому міжнародним чи наднаціональним регіональним правовим системам. Взаємовідносини держав ґрунтуються не на винятковості чи абсолютному верховенстві тієї чи іншої правової системи, а на їх взаємодії та узгодженні.

Правовий фундамент узгодження норм правових систем різного рівня становить договірна міжнародно-правова база. Міжнародні договори, ґрунтуючись на загально визначених принципах і нормах міжнародного права, спрямовані не стільки на безпосереднє правове регулювання внутрішніх відносин у державі, скільки визначають основи для узгодженого розвитку національного законодавства в межах міжнародного співтовариства¹²³. Вони забезпечують „спілкування” держав „однією мовою”, сприяють сприйняттю й наступному запозиченню більш розвинених правових форм.

Нормативне забезпечення цих процесів покладається на правову систему України, яка повинна створити належний механізм інтеграції з правовими системами Ради Європи, Європейського Союзу та інших європейських структур, а також взаємодії з іншими правовими системами, в тому числі і Росії.

Одним із головних завдань при реформуванні сучасної правової системи України є приведення її у відповідність з європейськими правовими стандартами з метою входження до європейського правового простору в межах, насамперед, Ради Європи та Європейського Союзу¹²⁴.

---

¹²³ Рагуліна К.А. угода про асоціацію як правова основа адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу / К.А.Рагуліна // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2016. – вип.1, том 1. – С. 51.

¹²⁴ Луць Л. Входження сучасної правової системи України у шенгенський правовий простір: загальнотеоретичні та практичні проблеми / Л.Луць // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матер. VIII регіон. наук.-практ. конф. (13-14 лютого 2002 р.). – Львів: Юрид. ф-т ЛНУ ім. І.Франка, 2002. – С. 3-7.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Основними умовами приєднання держав до Ради Європи є визнання ними принципу верховенства права, плюралістичної демократії, зобов'язання забезпечити права та основні свободи людини всім особам, які перебувають під їхньою юрисдикцією, ефективно співпрацювати з іншими державами для досягнення цілей Ради Європи.

Про своє волевиявлення щодо вступу до Ради Європи Україна заявила 14 липня 1992 р. шляхом подачі офіційної заявки, а 16 вересня 1992 р. Верховній Раді України було надано статус „спеціально запрошеного гостя” у Парламентській Асамблеї Ради Європи. Цей момент можна вважати початком такої стадії правової інтеграції, як наближення правової системи України до правової системи Ради Європи шляхом попередньої адаптації внутрішньодержавного законодавства до європейських правових стандартів.

Після проголошення наміру набути членство в Раді Європи значно активізувалося співробітництво між Україною та Радою Європи як на урядовому, так і на парламентському рівні, зокрема участь народних депутатів України у роботі ПАРЄ.

Основною формою співпраці на урядовому рівні стала участь представників нашої держави у роботі основних і спеціальних комітетів Ради Європи, розробці ряду конвенцій та хартій. Україна стала однією з договірних сторін таких конвенцій Ради Європи: Європейської Рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, Європейської конвенції про інформацію щодо іноземного законодавства, конвенцій з питань боротьби зі злочинністю, захисту прав національних меншин¹²⁵.

У 1994 році представники Парламентської Асамблеї Ради Європи, які вивчали правові проблеми України, відзначили «надзвичайний прогрес» у процесі приведення національного законодавства у відповідність до принципів Ради Європи (зокрема, до принципів Європейської конвенції з прав та основних свобод людини). Цей висновок про можливість подальшого здійснення реформ в Україні забезпечив необхідні передумови для інституційного запровадження процедури вступу.

Період 1994-1995 років характеризувався інтенсивними взаємними візитами посадових осіб Ради Європи та представників Української держави, за результатами яких європейськими політичними колами та експертами відзначався ряд позитивних моментів у політико-правовому житті України. Було проведено юридичну експертизу ряду проектів нормативно-правових актів України та основних положень проекту нової Конституції нашої держави.

---

¹²⁵ Васильєва-Чекаленко Л.Д. Україна в міжнародних відносинах (1944-1996 рр.): Навч. посібник. – К.: Освіта, 1998. – С. 156.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

В 1995 році Україні було надано статус „спеціально запрошеного гостя” у Конгресі місцевих і регіональних влад Європи. У липні того ж року керівництвом Української держави було направлено звернення до Парламентської Асамблеї Ради Європи, до якого додавалися відповіді на запитання доповідачів ПАРЕ стосовно прийняття України до Ради Європи, які стосувалися аспектів конституційного процесу, судово-правової реформи, українсько-російських відносин, забезпечення прав людини в Україні тощо ¹²⁶. Розглянувши проект висновку щодо заявки України на вступ до Ради Європи, Парламентська Асамблея Ради Європи 26 вересня 1995 року ухвалила позитивний висновок за №190, в якому констатовалося, що надалі Україні необхідно провести глибші реформи, які можуть бути здійснені після вступу до цієї Організації. Висновок також поклав на Україну зобов’язання щодо впровадження в національне законодавство норм і стандартів Ради Європи, прийняття протягом року нової Конституції України, рамкових документів про правову та судову реформи та правову політику щодо захисту прав людини, законів про політичні партії та вибори, цивільного, кримінального, цивільного процесуального та кримінально-процесуального кодексів, зобов’язання змінити функції прокуратури України тощо. Очевидно, що ці та інші зобов’язання вимагали від Української влади швидкої та докорінної трансформації національної правової системи та міжнародно-правових зобов’язань у галузі гуманітарного та правового співробітництва. Головним у цьому плані була «векторна спрямованість на системну імплементацію принципів і стандартів Ради Європи в національне законодавство України» ¹²⁷, що забезпечувало б основу для інтеграції України до європейського правового простору.

На підставі винесеного ПАРЕ висновку Комітет Міністрів Ради Європи 19 жовтня 1995 року одностайно ухвалив резолюцію про запрошення України стати 37-м членом Ради Європи та приєднатися до її Статуту. 9 листопада того ж року відбулась церемонія вступу України до Ради Європи. Таким чином, з листопада 1995 року Україна перебуває на такій стадії правової інтеграції, як входження та остаточна правова адаптація в правовій системі Ради Європи. На цій стадії Україна повинна вжити всі можливі засоби і використати всі способи інтеграції, а не лише гармонізацію, яка полягає в цілеспрямованому зближенні правових систем Ради Європи та України шляхом усунення суперечностей між ними та формування мінімальних правових стандартів через утвердження спільних правових принципів.

У міжнародно-правовій літературі визначаються наступні засади застосування міжнародного права у правовій системі України: 1) норми

---

¹²⁶ Чиж І.С. Україна в Раді Європи. – К.: Парламентське видавництво, 2001. – С. 82-104.

¹²⁷ Мармазов В.Є., Піляєв І.С. Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції: Навчальний посібник. – К.: Юридична книга, 2000. – С. 17.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

міжнародних договорів, які введено в право України ратифікаційним законом, набувають статусу норм національного права і підлягають відповідному застосуванню (пряме застосування норм цих договорів не виключається, навіть якщо законодавець не здійснив спеціальну трансформацію у внутрішнє законодавство); 2) в разі колізії норм ратифікованого договору і норм національного права перші мають вищу силу над другими і підлягають пріоритетному застосуванню; 3) забороняється вводити в право України і відповідно застосовувати договори, які суперечать Конституції України. При цьому, презюмується, що належним чином ратифіковані міжнародні договори відповідають Конституції і посідають друге місце після неї як джерела правових норм, що підлягають застосуванню¹²⁸.

До правових засобів взаємодії крім конвенцій відносяться і правотворюючі рекомендації та резолюції.

Запобігання порушень та усуненню розбіжностей при узгодженні права Ради Європи з українським законодавством, сприяє, як вказувалося вище, реалізація заходів, спрямованих на адаптацію правової системи України до європейських стандартів. Водночас впровадження європейських правових стандартів в Україні дозволяє сформувавши ефективний національний юрисдикційний механізм захисту прав людини¹²⁹, хоча у випадках вичерпання можливостей захисту у межах своєї країни українські громадяни мають право звернутися із заявою до Європейського Суду з прав людини.

Як відзначалося вище, правова система України знаходиться на стадії наближення та попередньої адаптації до правової системи ЄС і основним способом інтеграції тут має бути гармонізація законодавства. Остання ж потребує вивчення нормативно-правових положень права Євросоюзу, особливостей нормативно-правового регулювання в Україні. Тому на цій основі слід створити узгоджені проекти нормативно-правових приписів, які б відповідали правовим стандартам ЄС і не завдавали шкоди правовій системі (нормативній її частині) України.

З цією метою корисним є запозичення досвіду гармонізації законодавства Республіки Польща з правом Євросоюзу.

Значним вкладом у євроінтеграційний процес є Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства

---

¹²⁸ Євінтов В. Пряме застосування міжнародних стандартів прав людини (коментар до статті 9 Конституції України) / В.Євінтов // Український часопис прав людини. – К.: Українська Правничка Фундація, 1998. – № 1. – С.27.

¹²⁹ Рабінович П.М., Раданович Н.М. Європейська конвенція з прав людини: проблеми національної імплементації (загальнотеоретичні аспекти). – Львів: Астрон, 2002. – 192 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Європейського Союзу» 2004 р., хоча інформаційні його можливості не є достатніми через непорядкованості, насамперед термінології¹³⁰.

Важливим кроком в адаптаційній сфері для нашої держави є формування правового механізму взаємодії права Євросоюзу та України.

Водночас, на думку професора В.К. Забігайла, в основу інтеграції має бути покладено створення відповідного політичного клімату у суспільстві та інших важливих умов, за яких європейська інтеграція мала б підтримку з боку основних політичних сил та учасників ринкових відносин¹³¹.

Механізм взаємодії правових систем Євросоюзу та України повинен включати процедуру узгодження норм права Європейського Союзу та України. Це, насамперед, потребує створення переліку нормативних актів, а відтак і відповідних приписів у них, які потребують апроксимації до права ЄС (враховуючи інтеграційні етапи). Важливим є узгодження понять і термінів національного права та права ЄС. Наприклад, поняття “джерела права” включають різні зовнішні форми об’єктивації юридичних норм у цих двох системах.

Використання численних термінів (адаптація, імплементація, апроксимація, уніфікація, гармонізація тощо) не сприяє покращенню змістовної характеристики та практичній діяльності в цьому напрямку. Разом із тим, кожен термін, особливо в юриспруденції, має нести в собі певне смислове навантаження.

На думку М.М.Феськова, поняття, яке в змозі охопити всю діяльність щодо приведення законодавства України до міжнародних стандартів, є “адаптація” (з англ. adaptation – пристосувати, переробляти). Таким чином, під адаптацією галузевого законодавства до конкретної міжнародної угоди можна розуміти діяльність компетентних державних органів щодо окремого дослідження, з одного боку, нормативної бази угоди та, з другого, галузевого законодавства, їх порівняльної оцінки, формування висновків та пропозицій щодо етапізації їх прийняття шляхом нормотворчої діяльності, упровадження її результатів у правозастосовчу практику¹³².

З огляду на наведене визначення адаптаційної діяльності щодо приведення національного законодавства у відповідність до положень ЄС можна поділити на такі етапи:

---

¹³⁰ Закон України „Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 74. – 20 квітня.

¹³¹ Забігайло В. К. Право України в контексті його апроксимації до права Європейського Союзу / В.К.Забігайло // Українсько-Європейський журнал міжнародного та порівняльного права. – 2000. – № 1. – С. 46–49.

¹³² Феськов М.М. Європейська соціальна хартія (переглянута) і трудове законодавство України: питання адаптації : автореф. дис. канд. юр. наук : 12.00.05 / М. М. Феськов.– Харків : [Б.в.], 2002.– 19 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

- 1) вивчення та аналіз норм ЄС з метою встановлення суті їх змісту та регулятивної особливості;
- 2) виявлення ступеня відповідності норм національного законодавства положенням ЄС, етапізація їх здійснення. Порівняльна оцінка повинна включати в себе:
  - а) оцінку відповідності Конституції України нормам ЄС;
  - б) оцінку відповідності ратифікованих Україною міжнародних угод нормам ЄС;
  - в) оцінку відповідності галузевого законодавства нормам ЄС;
- 3) адаптаційна правотворча діяльність;
- 4) упровадження в правозастосовчу діяльність адаптованого законодавства¹³³.

Розробляючи механізм юридичної адаптації національного законодавства до законодавства ЄС не можна залишити без врахування численні соціально-економічні та організаційні чинники, які можуть мати значний вплив на впровадження його в життя.

Складовою частиною адаптаційного механізму є процес впровадження в правозастосовчу та правореалізуючу практику адаптованого законодавства. Саме від нього залежить рівень та повнота безпосереднього захисту трудових та соціальних прав людини.

Впровадження адаптованого законодавства потребує розроблення комплексу заходів організаційно-управлінського, матеріально-технічного та соціального характеру, високого рівня організаційного забезпечення (відповідної підготовки службовців; організації перепідготовки та підвищення кваліфікації суддів; переклад і публікації нормативної та роз'яснювальної інформації; регулярне інформування громадян держави про стан адаптаційного процесу). Матеріально-фінансове забезпечення повинне створювати фактичні умови для реалізації закону¹³⁴.

Завдання з підготовки національного законодавства до гармонізації з законодавством ЄС покладено на Комітет Верховної Ради України з питань європейської інтеграції, Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, Координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України, Центр європейського та порівняльного права при Міністерстві юстиції України.

Загалом очевидно, що наразі Євросоюз займає обережну позицію щодо України, яка полягає у спостереженні за ходом реформ та реалізацією

---

¹³³ Феськов М.М. Європейська соціальна хартія (переглянута) і трудове законодавство України: питання адаптації : автореф. дис. канд. юр. наук : 12.00.05 / М. М. Феськов.– Харків : [Б.в.], 2002.– 19 с.

¹³⁴ Ященко К.В. Гармонізація податкового законодавства України з законодавством європейських співтовариств про непрямі оподаткування : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Корнелія Василівна Ященко; В.о. Київ. нац. економ. ун-т.– К. : [Б.в.], 2005.– 20 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

зовнішньополітичного курсу, очікуванні позитивних результатів реформ в Україні та зближенні на основі Угоди про асоціацію.

Зрозуміло, що поглиблення інтеграційних зв'язків з Євросоюзом вимагатиме від України цілеспрямованої роботи з реформування її конституційного та іншого законодавства, створення адміністративних і судових установ, здатних працювати з правом європейських інтеграційних організацій. Лише після здійснення цих кроків наша держава зможе реально претендувати на асоціацію з ЄС, як попереднього етапу до повної інтеграції у Євросоюз¹³⁵.

На думку І.А.Березовської, укладання угоди про асоціацію з ЄС матиме для України надзвичайно важливі політичні, правові та економічні наслідки. Її політичними наслідками стануть¹³⁶:

- консолідація внутрішніх політичних та економічних сил в напрямку поетапного зближення з Євросоюзом;
- підтвердження інтересу Євросоюзу до співробітництва з Україною та практичне визнання ним можливості подальшої інтеграції нашої держави до Об'єднання;
- більш чітке визначення Європейським Союзом своєї політики щодо подальшого розширення на Схід.

До найважливіших правових наслідків асоціації слід віднести:

- розповсюдження на економічні відносини України з Євросоюзом частини *acquis communautaire*;
- наділення органів асоціації компетенцією приймати обов'язкові для сторін рішення;
- підготовка Об'єднанням Білої книги з питань європейської інтеграції України;
- суттєве збільшення обсягів технічної допомоги з боку Євросоюзу з метою провадження гармонізації законодавства.

Зі свого боку, Євросоюз неодноразово наголошував, що, за умови послідовного виконання Україною домовленостей, здійснення внутрішніх економічних реформ, зміцнення демократії та громадянського суспільства, стосунки між Україною та Євросоюзом відповідатимуть критеріями стратегічного партнерства, а європейський вибір України і прагнення набути членство в Євросоюзі знаходитимуть підтримку з боку Об'єднання. В цьому зв'язку не можна не погодитись з В.Посельським в тому, що темпи зближення України з

---

¹³⁵ Березовська І.А. Правове регулювання відносин Європейського Союзу з асоційованими країнами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук, 12.00.11. – К.: Б.в. – 2005. – 18 с.

¹³⁶ Березовська І.А. Правове регулювання відносин Європейського Союзу з асоційованими країнами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук, 12.00.11. – К., 2005. – 18 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Євросоюзом визначатимуться насамперед ходом її внутрішнього просування до демократичних та економічних стандартів об'єднаної Європи¹³⁷.

В юридичній літературі пропонуються різні напрями взаємодії міжнародного та національного права. Як основні напрями взаємодії міжнародного права з системою чинного законодавства виділимо такі¹³⁸:

1) на конституційному рівні визначається характер взаємозв'язку міжнародної і національної правових систем того, що загальновизнані принципи, норми міжнародного права і міжнародні договори України є складовою частиною правової системи (ст. 9 Конституції України);

2) узгоджена дія міжнародних і внутрішньодержавних норм в частині основних підходів, про що свідчать положення чинного законодавства. Загальновизнано, що роль міжнародного права в наш час зростає, тому що світова спільнота знаходиться в стані чергового трансформування своїх принципів та норм.

Враховуючи вищесказане, можна підсумувати, що міжнародне право має стати правовою системою, заснованою на визнанні взаємозалежності світу для всього людства, пріоритету прав і основних свобод людини, поваги суверенітету кожної держави, невтручання у внутрішні справи інших держав і забезпечення кожного народу права вибору свого шляху розвитку, його політичної, економічної, військової та екологічної безпеки, і при цьому зазначені загальнолюдські цінності відповідають національним інтересам кожної країни, інтересам міжнародного співтовариства в цілому. Розвиток і дотримання норм міжнародного права сприятиме вдосконаленню механізмів співробітництва між державами і забезпеченню безпеки

Отже, адаптація чинного українського законодавства до законодавства ЄС – обов'язковий чинник успішної реалізації європейських прагнень України. Розуміння важливості та складності цього процесу, конструктивна співпраця всіх гілок влади, вдале застосування підходів та методів до багатогранності європейського правового поля, а також врахування досвіду асоційованих країн ЄС дасть позитивний результат. Європейська інтеграція передбачає цілеспрямоване здійснення урядом та парламентом України цілого ряду кроків щодо впровадження європейських стандартів в усіх сферах суспільного і державного життя.

---

¹³⁷ Посельський В. Европейский Союз: институційні основи європейської інтеграції. – Київ: Смолоскип, 2002. – С.156.

¹³⁸ Мартьянова С.М. Поняття та зміст міжнародного права: історико-правовий огляд / С.М.Мартьянова // Вісник Херсонського університету. – Випуск 1. – Том 4. – 2016 – С. 137.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

РОЗДІЛ 3.

ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ГРОМАДЯНСТВА ЯК ОДНОГО З НАПРЯМКІВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

3.1. Становлення інституту європейського громадянства.

Інститут громадянства історично склався в межах національно-державних кордонів, в сучасних умовах розвитку суспільства відбувся значний крок у напрямку переходу від національного до глобального (його називають і транснаціональним, і світовим) громадянства.

Досліджуючи процес становлення інституту європейського громадянства, зауважимо, що в юридичній літературі висловлена думка про те, що перший період інституту громадянства становить від Великої Французької революції до кінця XIX століття, найбільш активним у цьому періоді є політичне громадянство – право обирати і бути обраним; другий період визначається проміжком часу між Жовтневою революцією і закінченням холодної війни: у цей період актуалізуються проблеми соціального громадянства – пенсійного забезпечення, страхування, освіти та охорони здоров'я; третій період визначається з початку 90-х років XX століття і продовжується до наших днів; характерним для нього є актуалізація глобального, транснаціонального громадянства¹³⁹.

Однак з цим твердженням погоджуємося лише частково, враховуючи незаперечні факти зародження інституту громадянства на території майбутньої Європи ще за часів античності.

Перші підходи до розуміння громадянства та його взаємозв'язку із державою, як показує аналіз філософської спадщини мислителів Стародавньої Греції і Риму, були здійснені Аристотелем, Епікуром. Ними було сформульовано визначення громадянства, сутності його правового статусу, наведенні значні приклади реалізації вказаного правового інституту. Зокрема Аристотель зазначав, що громадянином на практиці є той, у кого батьки – і батько, і мати – громадяни, а не один із них¹⁴⁰.

Шляхи отримання громадянства відрізнялися в Афінах, Спарті, Римі, що було пов'язано з їх суспільно-політичним ладом, особливостями державного устрою та правління. Проте, на наш погляд, є хибною думка про те, що громадянство у стародавніх державах було привілейованим станом, поширювалося

---

¹³⁹ Головкин В.М. Концепція громадянства Іммануїла Валлерстайна / В.М.Головкин, О.А.Фісун // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : Наук. вісник : зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Українська АН. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 55 (№ 12). – С. 566-572.

¹⁴⁰ Аристотель. Політика // Соч.: в 4 т.- М., 1983. –Т.4. – С.447.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

на забезпечені верстви населення і було ознакою причетності тієї чи іншої особи до державної влади¹⁴¹. Громадянство, зокрема у Стародавньому Римі, дійсно мало характер привілею, водночас римське суспільство на початковому етапі розвитку складалося в основному з патриціїв (корінних римських мешканців, що мали походження від 100 патріархів-засновників міста), і плебеїв, які також мали громадянські права, хоча і не мали такого походження і не відносились до представників державної влади. В античний період сформувались послідовно виникаючі і певний час існуючі моделі державності і громадянства: 1) громадянство в полісі – замкнуте у просторовому і часовому відношенні утворення, обмежене державністю міста, але при цьому пануюче над округою; 2) імперське громадянство, яке трансформувалося у підданство, характерне для пізньої Римської імперії¹⁴². Водночас в античних державах питання громадянства не мали правової регламентації, не було законодавчо встановлених відповідних правовідносин. Інститут громадянства не існував у «вигляді інституту права, тобто у вигляді об'єктивно відокремленої в середині однієї галузі або декількох галузей права сукупності взаємозалежних юридичних норм, що регулюють невелику групу видових відносин»¹⁴³.

Формування нового суспільного феодального ладу привнесло появу терміну «підданство», особистої залежності особи від монарха. У межах своєї території держава панує над підданим по територіальному і особистому началу, це панування має виключний і безумовний характер. Підданство є певною кваліфікацією, певною властивістю індивіда. Подібно віку, статі, приналежності до станової чи релігійної групи, підданство є станом, особистим статусом, з яким пов'язуються його суб'єктивні обов'язки і права. Проте, у той момент, коли підданий, залишаючи батьківщину, переступає через кордон, безліч норм вітчизняного законодавства втрачає для нього юридичну силу, у цьому разі він потрапляє під юрисдикцію країни перебування¹⁴⁴.

Зауважимо, що до цього часу йде дискусія в юридичній науці щодо співвідношення понять: підданство й громадянство¹⁴⁵. Своєрідно зіставив ці поняття В.Гессен: як громадянин – особа має права, як підданий – сплачує податки

---

¹⁴¹ Кулабухова А.В. Становлення інституту громадянства Європейського Союзу / А.В.Кулабухова // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія «Юридичні науки». – 2016. – № 1. – С. 32.

¹⁴² Фан И.Б. Античные модели гражданства / И.Б.Фан // Научный ежегодник ИФИП УрО РАН. – 2002. – Вып. 3. Екатеринбург. – С.107.

¹⁴³ Суржинський М.І. Щодо поняття громадянства: теоретичний аспект / М.І.Суржинський // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 4. – С.99.

¹⁴⁴ Гессен В.М. Подданство, его возникновение и прекращение. Т. 1 / В. М. Гессен. – СПб. : Тип. Правда, 1909. – С. 108.

¹⁴⁵ Гессен В.М. Подданство, его возникновение и прекращение. Т. 1 / В. М. Гессен. – СПб. : Тип. Правда, 1909. – С. 127.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

і відбуває повинності. Водночас і громадянин, і підданий мають як певні права, так і певні обов'язки: громадянин – переважно права в республіканських демократичних державах, підданий – переважно обов'язки в монархіях.

В історико-правовій науці існують три основні підходи щодо співвідношення громадянства та підданства: 1) дуалістичний, що передбачає, що «підданство» і «громадянство» – це принципово різні правові категорії; 2) дедуктивний, який передбачає, що «підданство» і «громадянство» – це різні аспекти єдиного правового статусу особистості; 3) моністичний, який передбачає, що «підданство» і «громадянство» – це в цілому синонімічні категорії, відмінності між якими носять несуттєвий характер. На думку І.Шауро, найбільш обґрунтований моністичний підхід, оскільки інші спростовуються логікою розвитку правової науки¹⁴⁶.

На сучасному етапі розвитку суспільства поняття «громадянства» і «підданства» є фактично рівнозначними. Термін «підданство» вживається лише в окремих монархічних державах, а такі монархічні держави як Іспанія, Бельгія, Нідерланди в конституціях і законодавстві використовують термін «громадянство». Для держав з республіканською формою правління характерне використання терміну «громадянство».

В сучасному розумінні інститут громадянства сформувався значно пізніше, в період Великої французької революції наприкінці XVIII ст. Його розвиток й уточнення відображені у вченнях Т.Гоббса, Ж.-Ж. Руссо, Д.Дідро та інших визначних філософів тогочасного періоду. Зокрема Жан-Жак Руссо, проголошуючи ідею формування нової політичної спільноти за суспільним договором, констатував, що її членом є громадянин, а саме: «по Суспільному договору, людина втрачає своюприродну свободу і необмежене право на те, що його приваблює і чим він може заволодіти; набуває же він свободу громадянську і право власності на все те, чим володіє. Щоб не помилитися у визначенні цього відшкодування, треба точно розрізнати природну свободу, межами якої є лише фізична сила індивідуума, і свободу громадянську, яка обмежена загальною волею...»¹⁴⁷.

Етапи становлення інституту громадянства загальноприйнято класифікувати саме за відповідними нормативно-правовими актами. З такої позиції становлення досліджуваного інституту розглянемо на основі практики європейських країн, причому за основу класифікації приймемо не тільки

---

¹⁴⁶ Шауро И.Г. Возникновение и развитие института подданства в России в XVI – начале XX вв. : автореф. диссертации соискания научной степени кандидата юридических наук : 12.00.01 «Теория и история права и государства ; история учений о праве и государстве» / И.Г. Шауро. – М., 2013. – 28 с.

¹⁴⁷ Жан-Жак Руссо. Про суспільний договір чи принципи політичного права // Нечаєв В.Д., Філіппов А.В. Вся політика. Хрестоматія. – К., 2006. – С. 28.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

законодавство про громадянство, а й конституційні акти, в яких у більшій мірі встановлюється правовий статус громадян та розширюється обсяг їхніх прав. Зазначене твердження аргументується аналізом перших конституційних актів, а саме: у Франції, це Декларація прав людини і громадянина (1789 р.), Конституція Франції 1791 р.; у Німеччині – Конституція Німецької імперії (1871 р.), Веймарська конституція 1919 р. та ін.

На європейському континенті, після прийняття Національною Асамблеєю Франції 26.09.1789 р. Декларації прав людини і громадянина, термін «громадянство» став одним із проявів принципу вільності і рівності усіх членів суспільства у природних і невід’ємних правах, такими правами називалася свобода, власність, безпека та опір гнобленню. Зокрема, «свобода полягає у можливості робити усе, що не завдає шкоди іншому: таким чином, здійснення природних прав кожної людини має лише ті межі, які забезпечують іншим членам суспільства користування тими ж правами. Межі ці можуть бути визначені тільки законом». Декларація проголошувала рівність людини і громадянина перед законом: «закон є вираженням загальної волі. Усі громадяни мають право брати участь особисто або через своїх представників у його створенні». «Всім громадянам виходячи із їх рівності перед законом відкритий у рівній мірі шлях до громадських посад, місць і служб відповідно до їх здібностей і без будь-яких відмінностей, крім зумовлених їх благодійністю і здібностям». У Декларації проголошувалося свобода (не обмеженість) людини і громадянина у висловленні своїх думок; недоторканість і священність права приватної власності¹⁴⁸. Революційними декретами від 3.11.1789 р. і 22.12.1789 р. були законодавчо врегульовані питання отримання і втрати французького громадянства¹⁴⁹.

У зазначений період статус особи визначався тим, що вона отримала право активно брати участь у політичному житті суспільства, формувати державні органи та здійснювати контроль за їх діяльністю, та народу як спільноти рівноправних громадян протиставлялася концепції підданства як особистої залежності від монарха, що склалася в епоху абсолютизму.

Конституція Франції 1791 р. у другому розділі розглядала окремі аспекти громадянства. Зокрема зазначалося, що французькими громадянами є: особи, які народилися у Франції і вибрали своїм місцем проживання королівство; особи, які народилися за кордоном від батька-француза, повернулися у Францію і принесли громадянську присягу; особи, які народилися за кордоном, у будь-якій кількості поколінь від француза чи французенки, залишили батьківщину на підставі

---

¹⁴⁸ Декларація прав людини і громадянина / Конституції зарубіжних країн. Навчальний посібник. – Харків, 2009. – С. 70 – 71.

¹⁴⁹ Конституции и законодательные акты буржуазных государств (XVII-XIX вв.). – М. : Юрид. лит., 1957. – С.232.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

вірування, але повернулися у Францію і принесли громадянську присягу. Присяга передбачала клятву на вірність нації, закону, королю. Конституція передбачала деякі соціальні права громадян: декларувалось введення загальної і частково безкоштовної народної освіти, створення спеціального управління громадського піклування для виховання покинутих дітей, для полегшення участі незможних убогих і для підшукування роботи тим здоровим незможним, які стануть безробітними¹⁵⁰.

У всіх французьких конституціях, прийнятих в кінці XIX ст. регламентувались умови натуралізації і підстави для втрати громадянства. У більшості із них визначалися вимоги щодо визнання особи громадянином. Кожна нова конституція вносила корективи в регулювання цих питань, але вони носили експериментальний і ситуативний характер, що не дозволяє відмітити закономірності¹⁵¹. У XIX ст. у Франції змінилося декілька конституцій (1848, 1852 рр.) та конституційні закони 1875 р., прийняття яких було пов'язано із політичним режимом, і ними регламентувалась лише організація державних установ та діяльність державної влади. Були розроблені основні елементи концепції громадянства: встановлення юридичних відмінностей між громадянами та іноземцями, обумовленість громадянства державним суверенітетом, ідентифікація конкретних осіб в якості громадян відповідно чітко визначеними умовами, декларування рівноправності громадян, визнання тільки за громадянами політичних прав¹⁵².

Новим етапом у розвитку французького законодавства про громадянство було прийняття Цивільного Кодексу Наполеона. Після його вступу в силу, політичні аспекти громадянства були віднесені до предмету конституційного регулювання, а останні питання регламентувались Цивільним Кодексом. Значно змінилося тлумачення громадянства за народженням: визначене в Конституції поняття громадянства базувалося на принципі права ґрунту, тоді як Цивільний Кодекс віддавав перевагу родинним зв'язкам¹⁵³.

---

¹⁵⁰ Документы истории Великой французской революции. Т.1. / Отв. ред. А.В. Адо. – М.: Изд-во Московского университета, 1990. – С. 116- 120.

¹⁵¹ Токарева Т.С. Становление и развитие института гражданства во Франции : автореф. диссертации соискания научной степени кандидата юридических наук : 12.00.02 «Конституционное право; конституционный судебный процесс; муниципальное право» / Т.С.Токарева. – М., 2013. – 26 с.

¹⁵² Історія держави і права зарубіжних країн та правові системи світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zen.in.ua/novij-chas/franc%D1%96ya/konstitut%D1%96jn%D1%96-zakoni-1875>

¹⁵³ Токарева Т.С. Становление и развитие института гражданства во Франции : автореф. диссертации соискания научной степени кандидата юридических наук : 12.00.02 «Конституционное право; конституционный судебный процесс; муниципальное право» / Т.С.Токарева. – М., 2013. – 26 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

В епоху французької революції громадянство визнавалося так: громадянином є той, хто є суб'єктом певної категорії публічних прав, а саме політичних, із всіх публічних прав у XVIII ст. були відомі лише політичні права, права свободи (особисті права) належали особі і до держави і поза її межами¹⁵⁴.

Зауважимо на особливості визначення німецького громадянства. Ще на початку XIX ст. деякі німецькі держави ввели громадянство на своїх територіях: Королівство Баварія у 1818 р., Королівство Вюртенберг у 1819 р., Велике герцогство Гессен у 1820 р. Баварія, Саксонія, Гессен та інші німецькі землі мали настільки оформлене і закінчене громадянство, що громадянин Баварії не мав політичних прав в Пруссії, Саксонії і в інших місцевих державах; була потрібна складна процедура переходу з одного громадянства в інше, зокрема з баварського – в Гессенська, причому були відомі обмеження. Не всякий баварець міг набути громадянства Саксонії¹⁵⁵. Закон про набуття і втрату федеральності і національності 1870 р. вказував, що німецьке громадянство набувається і втрачається у федеральній державі за такими правилами: за походженням, за законом, за шлюбом, через натуралізацію, у тому числі і для іноземців¹⁵⁶.

Після створення єдиної Німецької імперії у 1871 р. кожна держава, яка входила до неї, зберігала своє власне громадянство. Закон про громадянство Рейха (22.06.1913р.) встановив поняття «німецький громадянин»¹⁵⁷. Громадянство у федеративній державі набувалося: за народженням; легітимно; у разі шлюбу; через прийняття іноземця на державну службу та шляхом натуралізації. Вказівка про набуття німецького громадянства за походженням, констатувала факт дії принципу «права крові». До такого принципу, вказує М.Геймбух, відноситься ще й другий сімейно-правовий спосіб набуття громадянства, а саме, усиновлення батьком–німцем дитини іноземного громадянина. Принцип «права ґрунту» діє у Німеччині лише для тих дітей, батьки яких невідомі¹⁵⁸. Водночас Розділ третій Закону встановлював і пряме громадянство Рейха. Його могли отримати: 1) іноземці, які поселялись в охоронюваних імперією районах або уродженці захищеної території; 2) колишні німці та їх сини, які не мали громадянського стану.

---

¹⁵⁴ Гессен В.М. Подданство, его возникновение и прекращение. Т. 1 / В. М. Гессен. – СПб. : Тип. Правда, 1909. – С.116 – 117.

¹⁵⁵ Кутафин О.Е. Российское гражданство. Монография / Кутафин О.Е. – М. : Юристъ, 2003. – 587 с.

¹⁵⁶ Закон о приобретении и утрате федерализации и натурализации. 1 июня 1870. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.documentarchiv.de/nzjh/ndbd/bundesstaatsangehoerigkeit_ges.html

¹⁵⁷ Закон о гражданстве Рейха. 22 июля 1913[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.documentarchiv.de/ksr/1913/reichs-staatsangehoerigkeitsgesetz.html>

¹⁵⁸ Геймбух Н.Г. Институт гражданства ФРГ в контексте европейского права / Н.Г.Геймбух // Вестник Томского государственного университета. Право. – 2013. – № 4 (10). – С.77.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Веймарська Конституція 1919 р. постановила, що громадянство в Німеччині і громадянство її окремих земель отримується і втрачається згідно із постановою загального закону. Всякий громадянин окремої землі є тим самим громадянином всієї Німеччини. Кожен німець в будь-якій землі всередині всієї держави має ті ж права і обов'язки, як і громадянин цієї землі.

У середині XX ст., а саме після II Світової війни, концепція громадянства зазнала змін, що було пов'язано з відмовою від принципу абсолютного державного суверенітету з огляду на необхідність забезпечення миру та гарантування безпеки людства і, відтак, поширення норм міжнародного права на сферу прав людини, що довгий час розглядалася «виключною справою держави». Як зазначає А.Кулабухова, посилення співробітництва держав, викликане потребою спільного і якомога ефективнішого вирішення актуальних проблем державно-правового розвитку політичного та економічного характеру, на європейському континенті призвело до формування наднаціональних структур (Європейського співтовариства вугілля і сталі, Європейського економічного співтовариства, Євратому, а згодом Європейського Союзу)¹⁵⁹. Поглиблення процесів європейської інтеграції актуалізували питання про необхідність забезпечення єдності їх народів, що зумовило виникнення нової концепції міждержавного громадянства.

Ідея юридичного закріплення єдиного міждержавного громадянства висловлювалася ще далеко задовго до заснування ЄС та передуючим йому Співтовариствам, і була пов'язана, в першу чергу, з ідеями об'єднання Європи. Окремі дослідники інтеграційного процесу в Європі вважають, що одним з перших ідею об'єднання народів Європи навколо Римської імперії висловив Юлій Цезар (100 – 44 до н. е.)¹⁶⁰.

Середньовіччя вважалось періодом регресу, культурного занепаду, панування церковно-схоластичного світогляду. З часом дослідники цієї епохи частково переглянули свої оцінки, вказуючи й на позитивні риси епохи, серед яких слід назвати розробку чисельних проектів європейського об'єднання.

У період Просвітництва значного поширення набувають ідеї, пов'язані з розробкою проектів забезпечення миру в Європі, реалізація яких потребувала створення загальноєвропейських інституцій.

Так, у багатьох проектах об'єднання європейських держав (В.Пенна, Б. Беллерсона, Ш. де Сен-П'єра, Ж.-Ж. Руссо тощо), висловлених в епоху Нового часу, піднімалося питання єдності їх народів у контексті все більш актуального

---

¹⁵⁹ Кулабухова А.В. Становлення інституту громадянства Європейського Союзу / А.В.Кулабухова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – № 1. – С.31 – 35.

¹⁶⁰ Roney, A. EC/EU Fact Book. – L. – P. 14.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

завдання забезпечення миру в Європі¹⁶¹. Окремими філософами (наприклад, А. Сен-Сімоном) відстоювалася думка щодо необхідності запровадження наднаціональних інституцій, які виступлять гарантами забезпечення мирного співіснування держав, деякі з яких будуть формуватися шляхом прямого волевиявлення громадян Європи, що забезпечить основу правової єдності континенту¹⁶².

Висловлені погляди мислителів Нового часу отримали подальший розвиток у працях філософів та європейських революціонерів більш пізнього часу, перерісши навіть у панєвропейський рух у I половині XX ст., та дали потужний інтелектуальний поштовх для практичного їх втілення у середині минулого століття.

Ідея запровадження єдиного, загального громадянства для об'єднаної Європи висловлювалась ще з середини XX ст. Так, британський соціолог Т.Маршалл ще у 1949 р. вказував на необхідність його запровадження. Проте у проєктах інтеграції країн Західної Європи, реалізованих шляхом заснування Європейських співтовариств 1951 та 1957 рр., вказаний інститут не був закріплений, оскільки майбутня інтеграція повинна була обмежитись лише економічною сферою.

Важливою подією у процесі становлення інституту громадянства ЄС стали домовленості, досягнуті на Паризькому саміті 9–10 грудня 1974 р. У Заключному комюніке були закріплені конкретні пропозиції, що безпосередньо стосувалися громадян. Зокрема, передбачалося запровадження уніфікованого зразка паспорта громадян держав-членів у межах так званого «паспортного союзу» та скасування внутрішнього митного контролю (п. 10); створення спеціальної робочої групи, покликаної визначити умови та часові рамки, упродовж яких громадяни держав-членів могли би отримати спеціальні права як громадяни Співтовариства (п. 11); введення механізму прямих виборів до Європейської асамблеї (Європейського парламенту) та надання їй законодавчих повноважень, «яка й буде розглядатися символом європейської єдності» (п. 12)¹⁶³.

Значний внесок у становлення громадянства ЄС був зроблений прем'єр-міністром Бельгії Л.Тиндеманс, якого називають «батьком європейського

---

¹⁶¹ Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу : [монографія] / за ред. І. В. Яковюка. – К. : Ред. журн. «Право України», 2012. – С. 33 – 46.

¹⁶² Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу : [монографія] / за ред. І. В. Яковюка. – К. : Ред. журн. «Право України», 2012. – С. 38 – 39.

¹⁶³ Final communiqué of the Paris Summit of December 9–10, 1974 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/2acd8532-b271-49ed-bf63-bd8131180d6b/publishable_en.pdf

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

громадянства»¹⁶⁴. Саме він вперше в історії євроінтеграції виразно обґрунтував ідею «Європи громадян» або Європи для громадян, важливості громадян для Співтовариств у контексті їх майбутнього розвитку. Так, у Доповіді про Європейський Союз 29 грудня 1975 р., адресованій Європейській Раді¹⁶⁵, він зазначив: «Європа – це не лише форма співпраці держав. Це відновлення дружніх відносин народів, які бажають іти разом уперед, адаптуючись до нових змін, та які будуть охороняти цінності, що є їх спільною спадщиною. Це неможливо забезпечити лише на рівні національних держав. Європа має бути ближчою до громадян».

Наприкінці 1975 року Комісія з проблем зближення європейських політичних систем представила доповідь, у якій уперше йшлося про запровадження загальноєвропейського громадянства як про одну з необхідних умов завершення формування політичного союзу. У 1980-х проблема втратила колишню актуальність, однак починаючи з 1990 року, коли французький президент Франсуа Міттеран і канцлер Німеччини Гельмут Коль виступили з ініціативою створення політичного союзу дванадцяти європейських держав, що входили тоді до складу Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), питання єдиного громадянства знову вийшло на перший план.

Європейське громадянство розглядалося лідерами ЄЕС як засіб формування єдиної європейської ідентичності, покликаної забезпечити додаткову міцність загальноєвропейської конструкції в умовах посилення Німеччини та подій, що відбувалися у східній частині континенту.

Офіційне встановлення громадянства ЄС відбулося за Договором про Європейський Союз у редакції Маастрихтського договору від 7.02.1992 р. і проголошувалося як засіб формування єдиної європейської ідентичності. Стаття 8 встановлювала, що громадянство ЄС поширюється на усіх, хто має громадянство («національність») будь-якої з держав-членів ЄС¹⁶⁶. Цей інститут був запроваджений з метою «посилити захист прав та інтересів громадян держав-членів», слугувати символом європейської єдності, а також посилити зв'язок між ЄМ та громадянами держав-членів, надавши йому більшої легітимності. Договір про Співтовариство встановив єдине громадянство ЄС, кожен громадянин держави-учасниці ЄС став громадянином Європейського Союзу.

---

¹⁶⁴ Canil A. Leo Tindemans: The European Citizenship Father / A. Canil [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.andreacanil.eu/europa/leo-tindemans-the-european-citizenship-father>

¹⁶⁵ European Union. Report by Mr. Leo Tindemans, Prime Minister of Belgium, to the European Council. Bulletin of the European Communities, Supplement 1/76 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://aei.pitt.edu/942/1/political_tindemans_report.pdf.

¹⁶⁶ Treaty on the European Union of February 7, 1992.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

На Європейській раді (Единбург, 10-11.12.1992 р.) було прийняте рішення, відповідно до якого громадянство ЄС не змінює національне громадянство, а доповнює його¹⁶⁷, воно було значно розширене у проекті Договору про Конституцію для Європи. Стаття 8 Договору констатує, що громадянином Союзу є кожен, хто має громадянство однієї з держав-членів. Громадянство ЄС за цим проектом не витісняло громадянства держав-членів, а розширювало його, зокрема: громадянин ЄС має право голосувати і висуватися на виборах Європейського парламенту, в той час як на виборах національних законодавчих органів лише громадяни цих держав мають право обирати і висуватися; громадянин ЄС має право звертатися до органів ЄС будь-якою офіційною мовою і отримувати відповідь цією ж мовою. Однак Договір про Конституцію ЄС не набув чинності, оскільки не всі країни-учасниці її ратифікували.

Таким чином, за своєю правовою природою громадянство ЄС є додатковим до національного громадянства держави-члена ЄС. У ст. 20 ДФЕС підкреслюється, що воно не замінює національне громадянство. Вказівка на фактично субсидіарний характер загальноєвропейського громадянства з'явилася лише в Амстердамському договорі (26.03.1996 р.), який вніс зміни і доповнення до Договору про Європейський Союз, й відтворена згодом у проекті Конституції. Відповідно до цих змін, будь-яка особа, яка має громадянство держави-члена Союзу, є громадянином ЄС. Оскільки держави-члени ЄС зберігають за собою суверенне право визначати, хто є їхніми громадянами (на цьому, незважаючи на те, що відповідне положення закріплено у ст. 3 Європейської конвенції про громадянство 4, було спеціально наголошено у Декларації про громадянство держави-члена), то відповідно процедура набуття і втрати громадянства ЄС буде різною і визначатиметься національним законодавством держав-членів ЄС.

Оскільки громадянство ЄС має додатковий характер, то відповідно до принципу субсидіарності громадяни ЄС на території різних держав-членів будуть мати різний обсяг прав. Дана проблема може бути вирішена або шляхом уніфікації національного законодавства держав-членів у сфері прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, або делегуванням усіх повноважень інститутам ЄС стосовно їх здійснення, що, однак, на сучасному етапі виглядає малоімовірним.

Концепція «європейського громадянства» спрямована на збереження та подальший розвиток демократичних цінностей європейського суспільства не тільки всередині окремих держав чи регіонів, але й на загально-союзному, а в

---

¹⁶⁷ Edinburgh European Council, 11 and 12 December 1992/ Official Journal . – 1992. – № C-348. – p.1.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

подальшому і на глобальному рівнях функціонування світової політичної системи¹⁶⁸.

Запровадження європейського громадянства передбачає два виміри. Перший – вертикальний. Це – відносини, що виникають між громадянином та Союзом, котрий у цьому разі обмежений групою осіб, які можуть шукати найвищого захисту в рамках Союзу та мають щодо нього певні обов'язки. Другий – горизонтальний вимір – пов'язує громадян між собою, розвиваючи спільноту людей, які поділяють лояльність, громадянську вірність ЄС та «пан'європейські» погляди й орієнтацію¹⁶⁹.

Серед науковців немає єдності в поглядах щодо оцінки громадянства ЄС. Так, наприклад Б. Топорнін, вважає, що запровадження громадянства Євросоюзу – це крок у напрямку, що веде до федеративного державного устрою. Він зазначає, що громадянство ЄС має більше ідеологічне, ніж юридичне обґрунтування: «...Якщо люди бачитимуть у Європі співтовариство народів, а не тільки держав, у інтеграції з'являться міцні корені»¹⁷⁰. Іншої точки зору дотримується О. Журавка, який указує, що «...ЄС є регіональною міжнародною організацією, а не державним утворенням, а тому в даному випадку складно говорити про громадянство у прямому його розумінні...»¹⁷¹.

Європейське громадянство знаходиться сьогодні в стані свого становлення і розвитку, але навіть його проголошення свідчить про наступні позитивні наслідки: закріплено інтернаціональний характер європейської спільноти; розширено особисті свободи громадян щодо переміщення на європейській території; громадяни національних держав Західної Європи набули додаткові права без додаткових стандартних обов'язків, встановлених у кожній державі: сплачувати податки, військова повинність¹⁷².

В юридичній літературі висловлюється думка, що інститут громадянства став багатовимірним, перетворюючись на механізм регулювання транснаціональної міграції, переміщення людей і контролю за доступом до

---

¹⁶⁸ Подасенко Ю.Л. Європейське громадянство: від національного до космополітичного / Ю. Л. Подасенко // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. : Політологія. – 2009. – Т. 122, Вип. 109. – С. 112 – 113.

¹⁶⁹ Ковальчук Т. Формування європейського громадянства якособливого феномену об'єднаної Європи / Т.Ковальчук // Віче. – 2011. – № 20. – С. 19-21.

¹⁷⁰ Топорнін Б. Н. Европейское право : учеб. дляюрид. вузов / Б. Н. Топорнін. – М. : Юристь, 1999. – С.73.

¹⁷¹ Журавка О. В. Міжнародно-правова характеристика інституту громадянства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / О. В. Журавка. – Х., 1999. – С.13.

¹⁷² Ковальчук Т. Формування європейського громадянства як особливого феномену об'єднаної Європи / Т.Ковальчук // Віче. – 2011. – № 20. – С. 19-21.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

окремих видів благ. Водночас досліджуваний інститут в умовах глобалізації характеризується не тільки свободою переміщення індивідумів, а й нерівномірним доступом до основних прав усередині цієї структури. Відмічається такий важливий аспект розвитку глобального громадянства як транснаціоналізація, яка призводить до створення транснаціональних анклавів, жителі яких є водночас громадянами європейських держав і представниками діаспори; та розвиток європейського громадянства¹⁷³.

На протигагу прихильникам *глобального (транснаціонального)* громадянства, одним із різновидів якого визначається європейське громадянство, зарубіжні політичні аналітики ставлять під сумнів можливість позитивних результатів від його впровадження. Його неможливість аргументується наступним: глобальне громадянство неминуче призведе до краху європейської політики, адже не передбачає жодних обмежень, у тому числі політичних та релігійних прав нових громадян, та прав нових держав-учасниць. Потрібно бути безвідповідальним фантазером, вказує Б.Межуєв, щоб надіятись на те, що Європа із часом вмістить у себе цілий світ. Ліберальні теоретики «транснаціоналізації» громадянства проголошуючи кінець національної держави, проте не знаходять їй ефективної заміни¹⁷⁴.

На сьогодні в ЄС склалась така ситуація: мільйони іноземців цілком законно знаходяться на території Союзу, працюють, сплачують податки та інші соціальні платежі, як і громадяни ЄС і при цьому знаходяться у досить безправному становищі, обмежені у свободі пересування та політичних правах¹⁷⁵. Значна різниця в економічному становищі держав ЄС та інших країн ніяк не може сприяти впровадженню транснаціонального громадянства. Піднімається цілком доцільне питання: наскільки життєдіяльною політичною концепцією за умови відсутності в Європі єдиної «наддержави» є європейське громадянство¹⁷⁶.

Варто вказати, що деякі погляди з критикою європейського громадянства вже втратили свою актуальність. Так, німецький філософ та соціолог Ю.Габермас у своєму дослідженні «Громадянство і національна ідентичність», розкриваючи процес становлення європейського громадянства підкреслював, що роль громадянина здебільшого інституціоналізована лише на рівні національних держав, вони (громадяни) не мають фактично вагомих засобів обговорення

---

¹⁷³ Головка В.М. Динаміка розвитку інституту громадянства в епоху глобалізації / В.М.Головка // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Питання політології. – 2011. – № 984, вип. 19. – С. 207.

¹⁷⁴ Межуєв Б.В. Постколониальный переход и «транснационализация» гражданства / Б.В.Межуєв // ПОЛИС. ПОЛИТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ. – 2004. – № 5. – С. 19 – 27.

¹⁷⁵ Право європейського Союзу. Навчальний посібник. – К. :Істина. 2009. – С.301.

¹⁷⁶ Ковальчук Т. Формування європейського громадянства як особливого феномену об'єднаної Європи / Т.Ковальчук // Віче. – 2011. – № 20. – С. 20.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

європейських рішень і впливу на їх вироблення¹⁷⁷. Зауважимо, що висловлена думка відповідає стану європейського інституту громадянства лише до певного часу, на сьогодні прийняті Директиви ЄС, за яких його громадяни мають значні права, у тому числі і право громадської ініціативи відповідно до Лісабонського договору 2007 р.

Отже, громадянство як багатоаспектне явище виникає в період античності та проходить тривалий процес свого розвитку. У Середньовіччя інститут громадянства фактично змінюється на підданство (особиста залежність особи від монарха), в період новітньої історії і у подальшому громадянство є пріоритетним, підданство здебільшого носить формальний характер. Право на громадянство є одним із невід'ємних прав особи, яке належить їй з народження та є основою її правового статусу.

Виникненню і становленню інституту європейського громадянства сприяли рішення Паризького саміту 9–10 грудня 1974 р., Договору про Європейський Союз у редакції Маастрихтського договору від 7.02.1992 р., Європейської ради в Единбурзі 10-11.12.1992 р. Аналіз деяких із наведених правових документів ЄС дозволяє стверджувати, що громадянство ЄС не є однозначним поняттям «громадянство», будь-яка особа, яка має громадянство держави-члена ЄС є водночас і громадянином ЄС, громадянство ЄС є субсидіарним відносно національного громадянства.

Запровадження громадянства ЄС нормативно закріплює безпосередній правовий зв'язок громадян держав-членів ЄС з Європейським Союзом, створюючи умови для втілення в життя ідеї створити ЄС не лише як високоінтегровану організацію держав-членів, але й як союз народів.

3.2. Громадянство ЄС: основні проблеми його визначення.

Громадянство є багатоаспектним явищем, яке розглядається з різних підходів, його визначають як національне, так і полігромадянство. Для характеристики досліджуваного поняття використовують різні терміни – подвійне громадянство (біпатризм), багатогромадянство, множинне громадянство), корпоративне, культурне, екологічне, гендерно нейтральне громадянство.

Більшістю науковців громадянство визнається як продукт національного права, який має в основному внутрішньодержавне значення. Розуміння громадянства як *національного* за своєю суттю пояснює різний обсяг правового

---

¹⁷⁷ Габермас Юрген. Громадянство і національна ідентичність // Умови громадянства : 36. Статей / Під ред. Б. ван Стінбергена. – К.: Український центр духовної літератури, 2005. – 230 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

статусу осіб у державах, різні підстави набуття, втрати, зміни громадянства, а також різні підстави визнання іноземців громадянами держави, в якій вони бажають його отримати, а саме: знання державної мови, наявність законних джерел існування, термін безперервного проживання, визнання та дотримання конституційних норм та законодавства.

Водночас національне громадянство відіграє певну роль у міжнародному праві, що дає підставу умовно виокремити в його змісті міжнародний і внутрішньодержавний аспекти¹⁷⁸. Міжнародне право є системою юридичних принципів і норм договірної характеру, які узгоджуються між державою та іншими суб'єктами міжнародноспівтовариства, а також регулюють міждержавні відносини.

Співвідношення міжнародного і національного права держав має декілька аспектів взаємодії: 1) національне законодавство кожної країни впливає на створення та зміст міжнародно-правових норм; 2) в свою чергу міжнародні норми впливають на створення норм внутрішнього права держав; 3) міжнародні норми безпосередньо діють у сфері внутрішньодержавних відносин; 4) проблеми вибору застосовуваних правових норм у випадку суперечності між внутрішньодержавними і міжнародними нормами, які стосуються одного і того ж предмету регулювання, насамперед щодо набуття та втрати громадянства¹⁷⁹.

Якщо національне громадянство відображає політико-правовий взаємозв'язок громадянина і держави, то полігромадянство є юридичним станом, за якого особа володіє одночасно громадянством декількох держав. Відмітимо, що відношення до полігромадянства є найбільш суперечливим як в країнах Західній Європі, так і в США. Це пов'язано з масовою еміграцією населення з економічно нерозвинутих держав до індустріальних та бажанням отримати європейське чи американське громадянство, або принаймні зафіксувати полігромадянство.

Полігромадянство ми розглянемо у чітко визначених формах *подвійного громадянства і множинного громадянства*, які є найбільш поширеними.

Подвійне громадянство є таким станом, за якого особа має громадянство двох держав. Аналіз практики виникнення подвійного громадянства свідчить, що єдиних підстав для його формування немає, частіше всього науковцями називається результат колізії законів про громадянство різних держав. До підстав подвійного громадянства відносять: 1) суперечності між нормами законів, які базуються на комбінації принципів «права ґрунту» і «права крові» (Бразилія –

---

¹⁷⁸ Суржинський М.І. Щодо поняття громадянства: теоретичний аспект / М.І.Суржинський // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 4. – С. 100.

¹⁷⁹ Керопян А.А. Международно-правовые проблемы гражданства в условиях глобализирующегося мира : автореф. диссертации на соискание научной степени кандидата юридических наук : 12.00.10. «Международное право ; Европейское право» / А.А.Керопян. – М., 2010. – 26 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Великобританія, Чилі – Україна); 2) ситуація, за якої законодавство країни, громадянство якої набуває особа, не вимагає відмови від попереднього громадянства (Ізраїль – Україна); 3) укладення шлюбу, за якого особа автоматично набуває громадянство іншого з подружжя (США – Іспанія); 4) укладенням міжнародних договорів, які цьому сприяють; 5) волевиявлення законодавця¹⁸⁰, а також територіальні зміни, міграції населення.

Правовою основою інституту подвійного громадянства є значна кількість міжнародних нормативних актів, це: Конвенція про статус натуралізованих осіб (1906, Ріо-де-Жанейро); Конвенція про громадянство жінок (1933, Монтевідео); Конвенція з деяких питань щодо законів про громадянство (1930, Гаага); Протокол щодо військової повинності у деяких випадках подвійного громадянства 1930, Гаага); Європейська конвенція про скорочення випадків множинного громадянства та про військову повинність у випадку множинного громадянства (1963); Конвенція про статус апатридів (1954, вступ в дію 1969); Європейська конвенція про громадянство (1997, Страсбург) та інші¹⁸¹.

Відношення в країнах світу до подвійного громадянства неоднакове. Так, воно визнається у США, Ізраїлі, дозволено у Канаді, Франції, Іспанії, Швейцарії, його допускає Австралія, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Киргистан, понад 100 країн, серед яких Данія, Швеція, Єгипет, Індія, Китай, Монголія забороняють або обмежують подвійне громадянство¹⁸². Україна визнає осіб із подвійним громадянством тільки громадянами України, вони знаходяться виключно під українською юрисдикцією.

Перевагами подвійного громадянства науковці визначають: можливість вільного пересування в декількох або багатьох країнах та економічні переваги (уникнення високих податків, спрощення ведення бізнесу, меншої оплати за навчання), сприяння розвитку міжнародної культури і міжнародних відносин, недоліками вважається гальмування процесу формування спільних національних цінностей, послаблення правового зв'язку між громадянином і особою, витік трудових ресурсів з держави.

Наявність в однієї особи одночасно громадянства більше ніж двох держав свідчить про *множинне громадянство* – таким чином воно визначене Європейською конвенцією про громадянство 1997 р. У доктринальній літературі

---

¹⁸⁰ Бараніченко О.В. Подвійне громадянство в Україні: проблеми та перспективи / О.В.Бараніченко // Вісник університету «Україна». – 2010. – №1. – С.38.

¹⁸¹ Коломієць О.А. Інститут подвійного громадянства (біпатризму) у міжнародному праві: проблеми і перспективи / О.А.Коломієць // Наукові праці МАУП. – 2010. – Вип. 1 (24). – С.297 – 298.

¹⁸² Дахова І.І. Принцип єдиного громадянства в законодавстві та практиці України та зарубіжних країн / І.І.Дахова // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. – Харків, 2013. – Вип. 26. – С. 101.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

множинне громадянство визначається як громадянський (правовий) стан, за якого особа: 1) має правовий зв'язок із кількома державами через наявність у неї громадянства цих держав; 2) пов'язана з цими державами особливими правовідносинами, за яких особа несе обов'язки перед кожною з держав та має щодо неї обов'язки, і кожна із держав має певні права і обов'язки стосовно цієї особи; 3) держава проживання такої особи розглядає її тільки як свого громадянина; 4) особливості правового статусу такої особи врегульовано нормами національного законодавства та міжнародними нормативно-правовими нормами¹⁸³.

Множинне громадянство має значну кількість недоліків – набуття додаткових обов'язків, зокрема це військова служба, сплата податків тощо; окрім того, особа з множинним громадянством згідно з Гаазькою конвенцією 1930 р., має значно менші права на дипломатичний захист; така особа завжди буде сприйматися як недостатньо лояльна однією із держав; множинне громадянство не розв'язує проблеми культурної, мовної та іншої інтеграції¹⁸⁴. Множинне громадянство визнається правовою аномалією, оскільки особа, яка має громадянство двох або більше країн, реально використовує права лише держави постійного проживання й не може виконувати одночасно обов'язки декількох держав, чим виявляє неповагу або підриває суверенітет інших держав¹⁸⁵.

В епоху глобалізації активізувалася увага науковців (В. Головка, С. Градиловський, В. Іноземцев, Б. Межуєв, В. Сенько, І. Фан, І. Ягутін) до виникнення нових видів громадянства, точаться постійні наукові дискусії щодо корпоративного, екологічного, культурного, гендерно нейтрального громадянства.

Корпоративне громадянство характеризується як феномен глобалізаційних процесів, його концепція сформована під впливом ролі та місця транснаціональних корпорацій у сучасному світі, у тому числі у країнах ЄС. Концепція корпоративного громадянства була розроблена європейськими науковцями у другій половині ХХ ст., відповідно до неї представник бізнесу несе відповідальність перед суспільством за свої дії подібно до громадянина. За таким поглядом бізнес визначається як відповідальний учасник суспільних відносин.

Корпоративне громадянство визначається у фаховій літературі як «форма прояву соціально відповідальної активності суб'єкта підприємництва, свідомо орієнтованої на вирішення суспільно корисних завдань, до яких не зобов'язує

---

¹⁸³ Великоречанін П.О. Множинне громадянство: конституційно-правове дослідження : автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.02 «Конституційне право» / П.О.Великоречанін. – Одеса, 2015. – С.15.

¹⁸⁴ Винокуров А. А. Развитие института гражданства: современные тенденции и конституционно-правовой опыт России : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право» / А. А. Винокуров. – М., 2006. – С.11.

¹⁸⁵ Піскун І.І. Множинне громадянство: позитивні і негативні наслідки / І. І. Піскун // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 404.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

законодавство і в яких немає прямої економічної зацікавленості, а впровадження концепції корпоративного громадянства як «процес поступального руху від «первинних форм» громадянства (сплата податків, забезпечення зайнятості, дотримання законів) до стадії «залучення» до рішення суспільно значимих проблем¹⁸⁶. Корпоративне громадянство зумовлює й появу нового типу працівника з підвищеною громадською активністю на робочому місці, у процесі прийняття рішення у виробничому процесі, на комунальному та національному рівні, на рівні суспільства у цілому та з підвищеною соціальною відповідальністю.

Корпоративне громадянство з багатьох об'єктивних і суб'єктивних обставин, на думку деяких науковців, все ж є нереальним теоретичним проектом, який не має майбутнього. Вказана концепція критикується О.Сиченко через незрілість корпоративного сектору, низьку легітимність власності, незначну інформаційну прозорість, відсутність чітких критеріїв відбору та подальшої оцінки ефективності реалізованих корпоративних соціальних проектів у багатьох великих компаніях, соціальну інерцію, стихійність процесу інституціоналізації корпоративних соціальних інвестицій, низький рівень довіри між суспільством і бізнесом¹⁸⁷.

Наукові дискусії стосуються й щодо про доцільності визначення *екологічного* (Б. Стінберген¹⁸⁸), *гендерно нейтрального* (У. Вогель¹⁸⁹), *культурного* (Б. Тернер¹⁹⁰) громадянства.

Досліджуючи культурне громадянство, П.Кендзьор наводить думку Б. Тернера про те, що воно є синонімом соціального громадянства, виконує своє завдання забезпечення рівного доступу і однакових можливостей всім членам спільноти до культурної спадщини¹⁹¹. р.Ставенгаген обґрунтовує таким чином необхідність визначення культурного громадянства: формування культурного

---

¹⁸⁶Лебедев І. В. Корпоративне громадянство у контексті сталого розвитку / І. В. Лебедев // Сталый розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: монографія: НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк: ІЕП, 2012. – С. 464-481.

¹⁸⁷Сиченко О. О. Концепція корпоративного громадянства в контексті державної соціальної політики [Електронний ресурс] / О. О. Сиченко // Публічне адміністрування: теорія та практика. Електронний збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 2 (6). – Режим доступу : [http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11soodsp.pdf](http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11soodsp.pdf).

¹⁸⁸Стінберген Б.ван. До глобального екологічного громадянства // Умови громадянства : 36. Статей / Під ред. Б. ван Стінбергена. – К.: Український центр духовної літератури, 2005. – 230 с.

¹⁸⁹Вогель У. Шлюб і межі громадянства // Умови громадянства : 36. Статей / Під ред. Б. ван Стінбергена. – К.: Український центр духовної літератури, 2005. – 230 с.

¹⁹⁰Тернер Б. Культура постмодерну // Умови громадянства : 36. Статей / Під ред. Б. ван Стінбергена. – К.: Український центр духовної літератури, 2005. – 230 с.

¹⁹¹Кендзьор П.І. Європейська стратегія полікультурного виховання особистості / П. І. Кендзьор // Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія : Педагогічні та історичні науки. – 2011. – Вип. 97. – С. 99.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

громадянство дозволить встановити рівноправність корінного населення, його етнічних груп в латиноамериканських спільнотах¹⁹².

Культурне громадянство формується на стику таких явищ: 1) глобалізація в західному суспільстві породжує усе більш космополітичні культури; 2) посправжньому космополітична культура може сформуватися тільки за умови реформування національних культур; 3) в сучасну епоху не повинен припинятися пошук складових колективної й індивідуальної ідентичності; 4) зріла ідентичність може виникнути тільки на основі осмисленого ставлення суб'єкта до історії, природи, інших явищ і подій¹⁹³.

Науковцями схвалюється розробка концепції екологічного громадянства, яке визначається як утвердження в усіх сферах життєдіяльності людини моделі поведінки, яка покладає персональну відповідальність за захист навколишнього природного середовища, та за якого виконання екологічних обов'язків буде здійснюватися через розуміння його цінності, а не із побоювання накладання штрафу за екологічні проступки¹⁹⁴.

Не всі дослідники погоджуються із зазначеними поглядами, зокрема, у науковій літературі вказується, що за концепції культурного громадянства можливим є культурний імперіалізм, окрім того у різнорідних суспільствах виокремити певну культуру як національну – неможливо; представники концепції екологічного законодавства вважають, що приток іноземців збільшить екологічне навантаження у державі¹⁹⁵.

У науковій літературі висловлюється думка про суттєві геополітичні зміни щодо концепції громадянства, оскільки громадянство перестає бути винятковою ознакою приналежності особи до держави та вірності їй. І.Софінська наголошує про втрату сьогодні постійного й ефективного зв'язку між особою та державою, який зазвичай проявляється в реальній інтеграції особи у суспільство та активній участі у його житті. На її погляд, основним трендом у контексті громадянства з початку ХХІ ст. став консюмеризм у вигляді продуманої, ефективної, мотивованої та спланованої діяльності особи, спрямованої, насамперед, на покращення свого добробуту¹⁹⁶. Наведений висновок зроблений на основі широкого аналізу дії

---

¹⁹² Економічні, соціальні й культурні права / Під ред. А. Ейде, К.Краузе, А.Розаса; Пер. з англ. Г.С.Краснокутського; Наук.ред. Г.І.Чанишева. – О.: АО Бахва, 2006. – С. 111.

¹⁹³ Нікітенко В.О. Сучасна геокультура як соціокультурний феномен / В.О.Нікітенко // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2013. – № 53. – С. 267.

¹⁹⁴ Шинкарьов О.С. Концепція екологічного громадянства як методологічна основа дослідження екологічних обов'язків / О.С.Шинкарьов // Науковий вісник публічного і приватного права. – 2016. – Випуск 5. – С. 130 – 133.

¹⁹⁵ Трегуб О.І. Громадянство: концепції та перспективи / О.І.Трегуб // Наукові записки. – 2008. – Том 82. – С. 19.

¹⁹⁶ Софінська І.Д. Громадянство на перехресті вірності та консюмеризму / І.Д.Софінська // Часопис Київського університету права. – 2016 / 2. – С. 43.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

принципу вірності громадянина своїй державі в США, країнах Європейського Союзу, Україні.

Отже, громадянство у залежності від того, нормами якого права воно регулюється, поділяється на національне і полі громадянство, у тому числі подвійне та множинне громадянство, яке надає громадянам Європейського Союзу значні переваги щодо навчання, працевлаштування, відпочинку, спілкування. Фахівцями розглядається доцільність корпоративного, екологічного, культурного, гендерно-нейтрального громадянства; виокремлюються як їх позитивні аспекти, так і недоліки.

Національне громадянство відображає конкретний правовий зв'язок особи з тією чи іншою державою, його отримання потребує дотримання чітко визначених законодавчих вимог. Полігромадянство є значно ширшим правовим явищем, для отримання цього статусу особа повинна відповідати конституційним нормам та законодавству двох чи декількох держав.

Такі види законодавства як корпоративне, екологічне, культурне, гендерно-нейтральне громадянства визначаються за видом життєдіяльності особи, її поведінкою, розумінням нею тих чи інших цінностей, як загальнолюдських, їх охороною та захистом.

3.3. Визначення директивами ЄС правового статусу громадян.

Права та обов'язки громадян Європейського Союзу визначаються у його правових документах. До найбільш вагомих з них віднесемо: Договір про функціонування ЄС 1957 р., Амстердамський договір 29.03.1996 р., Лісабонський договір 13.12.2007 р., Директиву Ради ЄС 93/109/ЄС, Директиву Ради ЄС 94/80/ЄС, Директиву 2004/38/ЄС та інші.

Їх аналіз свідчить, що зміст європейського громадянства становлять такі права: свобода пересування та місця проживання у будь-якій державі-учасниці Союзу; право обирати та бути обраним під час виборів до Європейського парламенту у будь-якій державі-учасниці, незалежно від громадянства; право обирати та бути обраним на муніципальних виборах у країні проживання незалежно від громадянства; право користуватися послугами та захистом консульських та дипломатичних установ будь-якої держави-учасниці. Також громадяни ЄС мають право подавати петиції до інституцій ЄС, звертатися до Європейського Суду; право отримувати відповіді на запити на будь-якій з офіційних мов Союзу за вибором заявника. Зауважимо, що ці права мають не

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

тільки громадяни Союзу, але й фізичні та юридичні особи, що проживають на території ЄС¹⁹⁷.

Права і обов'язки громадянина знаходяться у тісному взаємозв'язку. Поняття «громадянство Європейського Союзу» передбачає й наявність обов'язків у громадян останнього. Проте європейське громадянство в установчих договорах ЄС не визначає обов'язків для своїх громадян, але вони існують. До них належать: обов'язковість медичного страхування для проживання в іншій країні ЄС, підтвердження достатності коштів для перебування на її території, сплата податків та деякі інші.

О. Святун виділяє три основні групи прав за сферою і способом застосування: 1) політичні (електоральні) права, до яких належить активне і пасивне виборче право у виборах до Європейського парламенту та муніципальних органів влади в державі проживання; 2) міграційні (функціональні) права, що охоплюють право на вільне пересування та проживання в межах території держав-членів ЄС; 3) запобіжно-захисні права, якими є право на дипломатичний консульський захист; право направляти петицію до Європейського парламенту; звертатися зі скаргою до Євроомбудсмена з питань неналежного управління в діяльності інститутів та органів Союзу; надсилати звернення до будь-якого інституту або органу Союзу на одній з офіційних мов Союзу та отримувати відповідь тією ж мовою; доступ до документів Європейського парламенту, Ради, Комісії¹⁹⁸.

А. Кулабухова класифікує права, що впливають з інституту громадянства ЄС за: 1) колом осіб, які можуть реалізувати ці права на виключні і невиключні; 2) сферою суспільних відносин – політичні та неполітичні; особисті, соціально-економічні, культурні тощо; 3) залежно від рівня реалізації – права, які можуть бути реалізованими на внутрішньодержавному рівні, рівні держав-членів, міжнародному рівні; 4) способом реалізації – індивідуальні та колективні¹⁹⁹.

Враховуючи зміст правових документів Європейського Союзу, розглянемо коротко основні права його громадян.

3.4. Право громадян ЄС на вільне пересування та проживання в межах території держав-членів.

Право громадян ЄС та їх родин вільно подорожувати і проживати на території держав-членів обумовлено Директивою 2004/38/ЄС. Відповідно до Директиви громадяни Європейського Союзу мають право вільно пересуватися і

---

¹⁹⁷ Костаки Г. Інститут Європейського громадянства: еволюція и содержание / Г. Костаки, Р. Деляну // Закон и жизнь. – 2012. – № 2. – С. 11.

¹⁹⁸ Інституційне право Європейського Союзу / В. І. Муравйов, О. М. Шпакович, О. М. Лисенко, О. В. Святун. – К. : Ін Юре, 2015. – С. 235–236.

¹⁹⁹ Кулабухова А. В. Каталог прав громадян європейського Союзу / А. В. Кулабухова // Право та інновації. – 2016. – № 1. – С. 273.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

жити в іншій країні ЄС із врахуванням будь-яких умов, викладених у договорах ЄС. Це вільне пересування громадян є одним із основопологаючих принципів ЄС.

До основних пунктів Директиви 2004/38/ЄС відносяться такі: Громадяни з дійсним посвідченням особи або паспортом можуть:

- відвідувати іншу країну ЄС, так само, як і члени їх сімей – громадяни ЄС чині – без вимоги про візну чи в'їзну візи;

- жити в іншій країні ЄС терміном до 3 місяців без будь-яких умов або формальностей; жити в іншій країні ЄС більше 3 місяців при певних умовах в залежності від їх статусу в приймаючій країні. Ті, хто зайнятий або самостійно зайняті, не потребують будь-яких інших умов;

- студенти та інші особи, які не працюють за оплату праці, наприклад, які знаходяться у відставці, повинні мати достатні ресурси для себе і своєї сім'ї, щоб не бути тягарем для системи соціальної допомоги приймаючої сторони і охоплювати всеосяжний страховий захист;

- якщо термін проживання становить більше 3 місяців потрібно зареєструватися у відповідних органах. Члени сімей цих громадян, якщо вони не є громадянами ЄС, повинні мати посвідки на проживання протягом 5 років;

- проживання в іншій країні ЄС протягом безперервного періоду в 5 років, надає право на постійне проживання. Це право також відноситься до членів сім'ї;

- громадяни ЄС, які переїхали до іншої країни ЄС, мають право на рівне ставлення до себе як і до громадян приймаючої країни. Проте влада приймаючої сторони не зобов'язана надавати пільги громадянам ЄС, які не працюють за оплату праці протягом перших трьох місяців перебування;

якщо громадянин ЄС помирає або залишає країну, члени його сім'ї можуть при певних умовах зберігати право на проживання в країні перебування;

- громадяни ЄС або члени їх сімей можуть бути вислані, якщо поведуться таким чином, що їх поведінка загрожує основоположним інтересам суспільства; єдиними захворюваннями, які виправдовують обмеження свободи пересування людини, є ті, на думку Всесвітньої організації охорони здоров'я, мають епідемічний потенціал²⁰⁰.

Ця Директива була перенесена в національне законодавство Австрії, Німеччини, Ісландії, Норвегії, Італії, Ірландії, Нідерландів, Швеції, Швейцарії, Об'єднаного королівства²⁰¹.

Отже, Директива ЄС 2004/38 створює єдиний правовий режим вільного пересування у контексті громадянства ЄС для всіх категорій громадян Євросоюзу.

---

²⁰⁰EU freedom of movement and residence [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:l33152>

²⁰¹Citizens' Rights Directive [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Citizens'_Rights_Directive

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Вона: спрощує і зміцнює право вільного пересування і резиденції для всіх громадян ЄС і членів їхніх сімей; створює важливі нові права, зокрема створення права на постійне місце проживання після п'яти років проживання в приймаючій державі ЄС; збільшує додатковий захист громадян Євросоюзу і членів їх сімей²⁰².

3.5. Політичні (електоральні) права громадян ЄС.

Електоральні права громадян ЄС поділяються на активні та пасивні, можуть бути реалізовані як на рівні Європейського парламенту, так і на муніципальному рівні. Електоральні муніципальні права регламентовані ч.1 ст. 22 Договору про функціонування ЄС 1957 р.²⁰³. Відповідно до зазначеної статті, кожен громадянин Союзу, що проживає в державі-члені, громадянином якої він не є, має право обирати та бути обраним на місцевих виборах у державі-члені проживання на таких самих умовах, як і громадянин цієї держави.

Ч.2 ст. 22 Договору зазначає, що кожен громадянин Союзу, що проживає у державі-члені, громадянином якої він не є, має право обирати та бути обраним до Європейського Парламенту в державі-члені проживання на таких самих умовах, як і громадяни цієї держави. Положення цієї статті можуть передбачати певні відступи, коли це виправдано особливими для держави-члена проблемами.

Електоральні права громадян ЄС визначаються такими основними правовими актами як Директива Ради ЄС 93/109/ЄС від 6.12.1993 р.²⁰⁴, що визначає принципи права участі в процедурі виборів Європарламенту для громадян Союзу, що мешкають в державі-члені, що не є державою їх національного громадянства, та Директива Ради ЄС 94/80/ЄС від 19.12.1994 р.²⁰⁵, що забезпечує ті ж самі принципи і можливі привілеї для участі в муніципальних виборах громадян Союзу, які мешкають в державі-члені, що не є державою їх національного громадянства.

---

²⁰² Директива ЄС 2004/38 та питання єдиного громадянства співдружностей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrainepravo.com/international_law/european_union_law/eyuyenkhyva-zhf-2004-38-kha-tykharyu-zheysrgs-guspaeyarfkhva-ftkveutzrsfkhym/?month=07&year=2017

²⁰³ Основи права Європейського Союзу: нормативні матеріали / М. В. Буроменський, Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова та ін.; за заг. ред. М. В. Буроменського. – Х. : Право, 2015. – 328 с.

²⁰⁴ Council Directive 93/109/EC of 6 December 1993 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and stand as a candidate in elections to the European Parliament for citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals of 06.12.1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31993L0109>

²⁰⁵ Council Directive 94/80/EC of 19 December 1994 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and to stand as a candidate in municipal elections by citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31994L0080&from=EN>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Вказані вище Директиви вводять у виборче право держав ЄС два основні принципи, які повинні дотримуватися по всій території Європейського Союзу і які поширюються на всіх його громадян: 1) принцип рівності «національних» громадян і інших громадян ЄС, що мешкають у відповідній країні; 2) принцип вільного вибору місця голосування (чи участі у виборах в якості кандидата). Принцип рівності вимагає наділення громадян ЄС, що мешкають за межами своєї країни, такими ж правами обирати і бути обраними в Європарламент і органи місцевого самоврядування, якими національне законодавство наділяє громадян відповідної країни. Принцип рівності виборчих прав усіх громадян ЄС, що мешкають у будь-якій з його держав-членів, проголошується директивами як «застосування принципу недискримінації між громадянами і негромадянами, право на вільне пересування і проживання», що визначає суть західноєвропейської інтеграції і права Європейського Союзу.

Принцип вільного вибору означає, передусім, право громадянина Європейського Союзу, що мешкає за межами «рідної держави», самостійно обирати місце участі у виборах Європарламенту або муніципальних органів.

Надання електоральних прав громадянам при формуванні Європейського Парламенту є абсолютною новелою в міжнародному праві, з позицій якого ЄС – це особливий тип міжнародних міждержавних організацій, в яких вказана інституція – один з вищих керівних органів²⁰⁶.

3.6. Право громадської ініціативи громадян ЄС

Новим правом, запровадженим Лісабонським договором 2007 р., стало право громадської ініціативи, передбачене ч. 4 ст. 11 ДЕС, що дозволяє громадянам залучатися до законодавчого процесу на рівні Союзу.

Ініціатива європейських громадян – це звернення до Європейської комісії з пропозицією подання до законодавства доповнень щодо питань, з яких ЄС має компетенцію приймати закони. Ініціатива громадян повинна підтримуватися не менше ніж одним мільйоном громадян ЄС, її подання можлива в будь-якій області, де Комісія має право пропонувати законодавство, наприклад, навколишнє середовище, сільське господарство, транспорт або практику охорони здоров'я²⁰⁷. Європейська громадська ініціатива є механізмом Європейського Союзу, спрямованим на розширення прямої демократії, дозволяючи громадянам ЄС приймати участь в розробці його політики. Перша європейська громадянська ініціатива була зареєстрована 9 травня 2012 р.

---

²⁰⁶Кулабухова А. В. Електоральні права громадян Європейського Союзу / А. В. Кулабухова // Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р. : у 2 ч. – Харків, 2015. – Ч. 1. – С. 314.

²⁰⁷The European Citizens' Initiative [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/successful/details/2012/000007>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Найбільш успішними останніми громадськими ініціативами є такі – «Заборонити гліфосат і захищати людей і навколишнє середовище від токсичних пестицидів», яка була представлена відповідній комісії ЄС 10.10.2017 р., зібравши 1070,865 заяв про підтримку²⁰⁸; «Припинити вівісекції» від 03.06.2015 р., в якій висловлювалася пропозиція до європейської законодавчої бази, спрямована на поступове припинення експериментів на тваринах²⁰⁹.

До проблем реалізації громадських ініціатив ЄС віднесемо: 1) юридичні обмеження (такі як питання відповідальності щодо захисту даних та недостатніх рекомендацій щодо належної правової бази цих ініціатив), технічні проблеми (система онлайн-збирання не є зручною для користувачів і не дозволяє учасникам кампанії отримувати доступ до адреси електронної пошти підписаних сторін, щоб інформувати їх) та бюрократичні перепони (кожен держава-член має різні вимоги до форми підписів). Окрім того, незначна кількість громадян проінформована про таке право²¹⁰.

3.7. *Право на захист дипломатичних представництв та консульських установ на території третьої держави.*

Дипломатична захист полягає у відповідальності іншої держави за шкоду, заподіяну міжнародно-протиправним діянням фізичній або юридичній особі конкретної держави. У цьому випадку держава діє від свого імені, для захисту своїх прав на міжнародному рівні і за допомогою дипломатичних дій або інших засобів мирного врегулювання, що проводяться дипломатичними посадовими особами або представниками уряду²¹¹.

Консульські функції встановлені Віденською конвенцією про консульські відносини (19.03.1967 р.) та полягають у: захисті в державі перебування інтересів акредитуючої держави і його громадян (фізичних і юридичних осіб) в межах, що допускаються міжнародним правом; видачі паспортів і проїзних документів; надання допомоги та сприяння громадянам (фізичним і юридичним особам) акредитуючої держави; виконання обов'язків нотаріуса, реєстратора актів цивільного стану та інших подібних обов'язків; охорона інтересів громадян

---

²⁰⁸The European Citizens' Initiative [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/successful/details/2012/000007>

²⁰⁹The European Citizens' Initiative [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/successful/details/2012/000007>

²¹⁰The European Citizens' Initiative [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/successful/details/2012/000007>

²¹¹European Area of Freedom Security & Justice[Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://free-group.eu/2010/01/17/after-lisbon-a-reshuffle-for-the-consular-and-diplomatic-protection-of-the-eu-citizens/>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

(фізичних і юридичних осіб) акредитуючої держави в разі спадкоємства «mortis causa» на території держави перебування та ін.²¹².

Право на захист дипломатичних представництв та консульських установ на території третьої держави встановлене «Консульським захистом громадян ЄС в третіх країнах: стан гри і шлях вперед», який розроблений комісією в галузі консульського захисту для громадян ЄС та входить до змісту Лісабонського договору.

До основних положень документу віднесемо: право громадянина ЄС, який мандрує або проживає в країні, яка не входить в ЄС, де його / її держава-член не представлено, відповідно до Договорів ЄС користуватися захистом дипломатичних та консульських органів будь-якої держави-члена відповідно до того ж як громадяни цієї держави; право на отримання консульського захисту від держави-члена на тих же умовах, що і громадяни цієї держави-члена.

Для подальшого підвищення ефективності вказаних прав, передбачалось: забезпечити громадян ЄС інформацією про право звертатися в посольства / консульства держав-членів; проінформувати про те, як дістатися до цих об'єктів і яку допомогу можна отримати; підвищити обізнаність про масштаби консульського захисту ЄС; поліпшити юридичну визначеність щодо сфери дії, умов і процедур, пов'язаних з консульським захистом та ін.²¹³.

Актуальність встановлення вказаних прав зумовлюється постійно зростаючою кількістю поїздок громадян ЄС до третіх країн, а також тим фактом, що внаслідок великих криз (стихійних чи повстанських подій) з багатьох країн до Європи масово прибувають мігранти, які постійно потребують хоч би мінімального дипломатичного та консульського захисту.

е. Право на звернення до інституцій, органів та агенцій ЄС. Розглянемо можливість звернення будь-якого громадянина до основних державних інституцій ЄС – Європейського Парламенту, Омбудсмена та Суду ЄС.

Право на звернення до Європейського Парламенту встановлене ст. 24 ДФЄС, а також ст.44 Хартії про основоположні права Європейського Союзу з питань, що належать до компетенції ЄС. Звернення здійснюється через подання індивідуальних або колективних петицій, вони подаються до Комітету із петицій, який повинен надати відповіді на всі звернення.

Омбудсмен є посадовою особою, яка уповноважена приймати та розглядати скарги від громадян і резидентів ЄС на адміністративні порушення в інституціях та

---

²¹² Vienna Convention on Consular Relations 1963 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_2_1963.pdf

²¹³ Communication from the commission to the European Parliament and the council. Consular protection for EU citizens in third countries: State of play and way forward [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52011DC0149>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

установах ЄС. Заява подається самостійно або через члена Європарламенту будь-якою фізичною або юридичною особою на одній з 24 офіційних мов ЄС. Відповідно до своїх обов'язків Омбудсмен проводить розслідування, крім випадків, коли викладені факти є предметом судового провадження.

Суд ЄС зобов'язаний розглядати скарги, подані фізичними особами за обставин, передбачених ст. 263 (позов про анулювання нормативно-правових актів) і 265 (позов про бездіяльність) ДФЄС. Частина 4 ст. 263 ДФЄС встановлює право будь-якої фізичної або юридичної особи порушити провадження проти «... рішення, адресованого цій особі, або проти рішення, що стосується їх безпосередньо та особисто, та проти регуляторного акту, що стосується їх безпосередньо та не призводить до виконавчих заходів». Анулювання правових актів ЄС подається шляхом подання позовів про скасування, у випадку, якщо визначається порушення ними договорів або основних прав ЄС.

Ст. 265 ДФЄС вказує на право будь-якої фізичної або юридичної особи подати до Суду скаргу на бездіяльність Європейського Парламенту, Європейської Ради, Ради, Комісії або Європейського центрального банку та інших установ Союзу; органів, служб та агенцій Союзу у разі їх бездіяльності для встановлення порушення. Позов є прийнятним лише у випадку, якщо до відповідної установи, органу, служби або агенції попередньо зверталися із закликом діяти та якщо протягом двох місяців від дати звернення відповідна установа, орган, служба або агенція не визначила своєї позиції і не направили цій особі жодного акту, крім рекомендації або висновку²¹⁴. Будь-яка особа або компанія, яка постраждала в своїх інтересах у результаті дії чи бездіяльності ЄС або її співробітників, може вжити заходів проти них через Суд подавши позов про відшкодування шкоди²¹⁵. Звернення до Суду ЄС водночас і забезпечує право фізичних і юридичних осіб здійснювати управління ЄС, і відображає реальний стан ефективності його нормативно-правових актів.

Отже, європейське громадянство надає низку прав, які є додатковими до тих, якими користуються особи на рівні національних держав та новими для них, це право громадян ЄС на: вільне пересування та проживання в межах території держав-членів; захист дипломатичних представництв та консульських установ на території третьої держави; звернення до інституцій, органів та агенцій ЄС; подання громадської ініціативи та ін.

Водночас аналіз змісту та обсягу прав, наданих європейським громадянам, свідчить про їх досить загальний характер, відсутність конкретизації щодо окремих

---

²¹⁴ Консолідовані версії договору про Європейський Союз та договору про функціонування Європейського Союзу (2010/C 83/01) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_b06

²¹⁵ Court of Justice of the European Union (CJEU) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/court-justice_en

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

груп населення, певну обмеженість порівняно з тими правами, що надаються громадянам національними законодавствами

З огляду на прагнення України до євроінтеграції, а також поступові кроки в цьому напрямі, питання, пов'язані з громадянством Євросоюзу, стають все більш актуальними для України, а тому потребують більш докладного дослідження з боку українських науковців і, що, на нашу думку, є дуже важливим, – донесення широкому загалу істинних відомостей про Європейський Союз, його складові, цілі функціонування, про окремі інститути, зокрема і про інститут громадянства.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

РОЗДІЛ 4.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЛАД ЯК ОСНОВНИЙ ІНСТИТУТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ: РОЗВИТОК У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

4.1. Конституційний лад як фундаментальна категорія конституціоналізму.

Суттєвий чинник становлення вітчизняної конституційно-правової науки – її інтеграція в європейський та світовий науковий простір. Наразі завданнями конституціоналістики є обґрунтування методологічних і теоретичних засад реформування Основного Закону нашої держави з урахуванням потреб і вимог сучасного етапу розвитку України, українського суспільства, Українського народу. Першочергового вирішення вимагає завдання модернізації конституційного ладу як пріоритетного елементу Конституції України (далі – Конституція), найважливішого інституту конституційного права, який, як справедливо зазначає О. Скрипнюк, знаходить своє продовження та розвиток у національній правовій системі в цілому²¹⁶.

Категорія «конституційний лад» не використовувалася у нормативно-правових актах радянської доби. Своє закріплення вона знайшла у сучасному національному законодавстві, однак, нормативного визначення вона не має і, як відносно нова для конституційно-правової науки, є однією з найбільш невизначених, дискусійних. У наукових працях з даної тематики превалує думка, що уведення цієї категорії в систему юридичних терміно-понять зумовлене прагненням вітчизняного законодавця і науковців відмовитися від традиційного для радянської науки державного права підходу, згідно з яким, в Основному Законі закріплювалися конституційні засади державного і суспільного ладу. Так, про «основи суспільного ладу» та «державний устрій» йшлося у Конституції 1978 року (Розділи I, III). Замінити ці поняття, вважає І. Словська, і була покликана категорія «конституційний лад». Законодавці навіть включили її у зміст Конституції, але не як назву структурного підрозділу, а пов'язавши з ключовими принципами конституціоналізму²¹⁷.

К. Бабенко погоджується з тим, що поняття «суспільний лад» відійшло на другий план у сфері сучасних розвідок в галузі конституційного права унаслідок

---

²¹⁶ Скрипнюк О. В. Конституційний лад України: ознаки, принципи, гарантії / О. В. Скрипнюк // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 4 (14). – С. 46.

²¹⁷ Словська І. Є. Конституційний лад як об'єкт злочинів проти основ національної безпеки України / І. Є. Словська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2015. – Вип. 3., Т. 1. – С. 67.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

своєрідної «реакції відторгнення» цього терміну. Як загальне родове поняття воно активно використовувалося в радянській юридичній науці та ідеологізувалося, позаяк йшлося не про суспільний лад як такий, а про «соціалістичний» (система відносин, притаманних радянському суспільству на конкретному етапі його розвитку) або «капіталістичний» суспільний лад. Разом з тим, зазначає науковець, сьогодні не існує достатніх методологічних підстав для відмови від науково-юридичного вжитку цієї категорії, оскільки, вона дозволяє розглянути цілісну систему взаємозв'язків та взаємовпливів держави, суспільства і громадянина, інтегрує різні суспільні відносини: економічні, політичні, правові, соціальні тощо. Саме в цьому і вбачається потужний теоретико-методологічний потенціал категорії «суспільний лад»²¹⁸.

Інші вчені висловлюють більш критичні погляди, зокрема піддають сумніву обґрунтованість використання терміну «конституційний лад» на противагу терміну «суспільний лад». Виходячи з того, що Конституція і державний лад формуються на принципах політичних, соціальних та економічних відносин, які і становлять суспільний лад, Д. Златопольський вважає, що «конституційний лад» – компльована аналогія категорії «суспільний лад»²¹⁹. На думку М. Баймуратова і О. Батанова, розширення наукового категоріально-понятійного апарату за рахунок цього терміну є безпідставним²²⁰.

У тексті Конституції²²¹ ця категорія використовується тричі:

- у ч. 3 ст. 5 – «Право визначати і змінювати *конституційний лад* в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою ...»;

- у ч. 4 ст. 17 – «Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення *конституційного ладу* ...»;

- у ст. 37 – «Утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну *конституційного ладу* насильницьким шляхом ... забороняються».

У конституціях зарубіжних держав також спостерігається підхід, згідно з яким, у їх змісті визначення цього поняття не закріплене, а сам термін використовується мінімально. Разом з тим, перший розділ цих документів, як

---

²¹⁸ Бабенко К. А. Конституційне регулювання основ суспільного ладу як предмет дослідження науки конституційного права / К. А. Бабенко // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2007. – Вип. 35. – С. 174.

²¹⁹ Златопольський Д. Л. Государственное право зарубежных стран : Восточной Европы и Азии / Д. Л. Златопольский. – М. : Зерцало, 1999. – С. 56-57.

²²⁰ Курс конституционного права Украины : учебник / Под ред. М. А. Баймуратова, А. В. Батанова. – Сумы : Университетская книга, 2012. – Т. 2. Конституционный строй Украины, 2012. – С. 20.

²²¹ Конституція України [Електронний ресурс]: за станом на 30.09.2016 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

правило, регламентує загальні засади конституційного ладу та має такі назви: «Основи конституційного ладу» (Російська Федерація, Білорусь), «Основні принципи» (Молдова, Італія, Бразилія), «Державний суверенітет» (Узбекистан), «Загальні положення» (Азербайджан), «Вступний розділ» (Іспанія)²²².

Проблематику конституційного ладу України досліджували О. Батанов, Ю. Бисага, Ф. Веніславський, С. Возгрін, А. Голдстейн, М. Джеймс, В. Журавський, А. Крусян, О. Кушніренко, Л. Наливайко, А. Олійник, М. Орзіх, В. Погорілко, О. Прієшкіна, М. Савчин, О. Скрипнюк, О. Совгіря, В. Тацій, Ю. Тодика, В. Федоренко, О. Фрицький, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та ін.

Незважаючи на різноманітні підходи до розуміння конституційного ладу, дослідники суголосні в тому, що ця категорія опосередковує складне, системне, комплексне явище суспільного життя, державно-правової (конституційно-правової) дійсності. У наших працях, наприклад – ²²³, вивчаючи перебіг наукової дискусії щодо визначення поняття і структурування конституційного ладу, ми встановили, що у конституційно-правовій науці його визначають як:

- цілісну систему соціально-правових відносин та інститутів, які підпорядковані беззаперечним моральним і конституційним вимогам та засновані на сукупності основних регуляторів, що сприяє закріпленню в суспільній практиці і правосвідомості стабільних, справедливих, гуманних та правових зв'язків між людиною, громадянським суспільством і державою (О. Румянцев);

- організацію суспільства і держави у багатоманітності існуючих суспільних відносин; систему конституційно-правових відносин, зумовлених рівнем розвитку суспільства, держави і права (Л. Наливайко)²²⁴;

- систему суспільних відносин, передбачених і гарантованих Конституцією і законами України, прийнятими на її основі і відповідно до неї (В. Погорілко)²²⁵;

- цілісну систему основних політико-правових, економічних та суспільних відносин, які виникають у суспільстві (О. Фрицький)²²⁶;

- цілісну систему соціально-правових відносин, інститутів, підпорядкованих безумовним моральним і конституційним вимогам, що має ґрунтуватися на сукупності найважливіших регуляторів, які допомагають

---

²²² Кагадій М. І. Порівняння основ конституційного ладу Білорусії, Молдови, Росії, України / М. І. Кагадій // Журнал східноєвропейського права. – 2017. – № 37. – С. 32.

²²³ Рябовол Л. Т. Конституційний лад України: наукова дискусія щодо визначення поняття і структурування / Л. Т. Рябовол // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2017. – № 3. – С. 37-41.

²²⁴ Веніславський Ф. В. Конституційне право України в схемах і таблицях : навч. посіб. [для студ. юрид. вузів та ф-тів] / Ф. В. Веніславський. – Х. : Право, 2014. – С. 32.

²²⁵ Конституційне право України : підручник [для студ. юрид. спеціальн. вищ. закл. освіти] / за ред. В. Ф. Погорілко. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 135.

²²⁶ Фрицький О. Ф. Конституційне право України : підручник / О. Ф. Фрицький. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2012. – С. 98.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

закріпленню в суспільній практиці і правосвідомості фізичних і юридичних осіб стабільних правових, гуманних, справедливих зв'язків між людиною, суспільством і державою (О. Кушніренко)²²⁷;

- всю систему суспільних відносин як предмет конституційного регулювання, а також систему конституційних норм і принципів, що регулюють окремі види суспільних відносин існуючого, реального ладу (В. Кабишев);

- систему і визначений тип усіх відносин, регламентованих Основним Законом (І. Словська)²²⁸;

- систему відповідних правовідносин, які виникають, змінюються та припиняються у зв'язку із визначенням сутності, змісту та юридичних ознак суспільного та державного ладу (О. Скрипнюк)²²⁹.

Значна частина науковців вказують на формальний (закріплення в законодавстві) і фактичний (реальний) аспекти, прояви / форми конституційного ладу. Відповідно це поняття вони визначають як:

- систему суспільних відносин, передбачених і гарантованих Конституцією і законами України і фактичний стан суспільних відносин, що регулюються та охороняються конституційними нормами (В. Погорілко)²³⁰;

- конституційно закріплену (засновану на конституційно закріплених засадах) і реально існуючу систему організації держави і суспільства (державного і суспільного ладу), що визначає і забезпечує політико-правові основи формування сучасного українського конституціоналізму (А. Крусян)²³¹;

- певну форму чи спосіб організації держави, передбачену та закріплену конституцією, систему конституційних норм і принципів, які регулюють окремі види суспільних відносин існуючого реального ладу (К. Козлова, О. Кутафін);

- певний спосіб (форму) організації держави, закріплений в конституції, і фактичну конституції або цілісну системи основних політико-правових, економічних і соціальних відносин, які встановлюються й захищаються нею, іншими правовими нормами (В. Букач, А. Олійник)²³².

---

²²⁷ Конституційне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського]. – К. : Ін'юре, 2002. – С. 81.

²²⁸ Словська І. Є. Конституційний лад як об'єкт злочинів проти основ національної безпеки України / І. Є. Словська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2015. – Вип. 3., Т. 1. – С. 68.

²²⁹ Скрипнюк О. В. Конституційний лад України: ознаки, принципи, гарантії / О. В. Скрипнюк // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 4 (14). – С. 47.

²³⁰ Конституційне право України : підручник [для студ. юрид. спеціальн. вищ. закл. освіти] / за ред. В. Ф. Погорілко. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 135.

²³¹ Крусян А. Р. Доктринальна концепція модернізації конституційних положень щодо засад конституційного ладу України / А. Р. Крусян // Юридичний вісник. – 2013. – № 2. – С. 22.

²³² Актуальні проблеми конституційного права України : підручник / за заг. ред. А. Ю. Олійника. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – С. 118.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Аналізуючи сучасний етап наукової дискусії з окресленої проблематики, ми встановили, що частина дослідників пов'язують конституційний лад з демократією, громадянським суспільством, правовою, конституційною державою²³³. Так, О. Прієшкіна акцентує, що конституційний лад притаманний країнам, в яких сформоване громадянське суспільство і створена правова держава²³⁴. За Л. Наливайко, конституційний лад – це інституційна система суспільних відносин з організації і функціонування громадянського суспільства і правової держави²³⁵. В. Букач, В. Кравченко, А. Олійник та інші тлумачать конституційний лад як такий порядок, що характеризує державу як конституційну, забезпечує її підпорядкованість праву, сприяє закріпленню в суспільній практиці й правосвідомості людей принципів правових, справедливих і гуманних взаємозв'язків між людиною, державою і суспільством; як встановлені конституційним правом взаємовідносини між людиною, народом, суспільством і державою, що покликані забезпечити принципи визнання і захисту прав і свобод людини і громадянина, народовладдя, громадянського суспільства і демократичної (конституційної) держави²³⁶.

Конституційний лад можна розглядати лише щодо тих країн, яким властиві ознаки демократизму державної влади і правової державності, акцентують О. Прієшкіна, О. Скрипнюк та ін. На їх думку, не всі відносини, які складаються між державою і суспільством, навіть, якщо вони набувають свого конституційного оформлення, утворюють конституційний лад. Системний комплекс державно-суспільних відносин інституціоналізується конституційним ладом лише за умови, якщо державна влада визнає: а) свою обмеженість правом; б) суверенне право народу на здійснення державної влади²³⁷.

---

²³³ Рябовол Л. Т. Конституційний лад України: наукова дискусія щодо визначення поняття і структурування / Л. Т.Рябовол // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2017. – № 3. – С. 38.

²³⁴ Прієшкіна О. В. Конституційний лад України: актуальні теоретико-методологічні аспекти дослідження : [Електронний ресурс] / О. В. Прієшкіна. – Режим доступу : <http://www.pravnuk.info/2013-12-27-15-15-31/740->

²³⁵ Наливайко Л. Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Л. Р. Наливайко. – Запоріжжя, 2010. – С. 32.

²³⁶ Актуальні проблеми конституційного права України : підручник / за заг. ред. А. Ю. Олійника. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – С. 118; Кравченко В. В. Конституційне право України : [навчальний посібник] / В. В. Кравченко. – [вид. 3-те, виправл. та доповн.], – К. : Атіка, 2004. – С. 80-81.

²³⁷ Прієшкіна О. В. Конституційний лад України та його роль у становленні та розвитку місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / О. В. Прієшкіна. – Київ, 2009. – С. 25; Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України : академічне видання / О. В. Скрипнюк. – Х. : Право, 2009. – С. 139.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

О. Фрицький також вважає, що конституційним може бути лад лише у конституційній державі, яка у своєму Основному Законі закріплює засади конституційного ладу та характеризується обмеженістю державної влади правом на основі принципу суверенітету народу, якому належить вся повнота влади, і забезпеченням цієї обмеженості конституційними гарантіями²³⁸.

Викладену вище позицію не поділяє І. Словська. Розглядаючи конституційний лад як організацію суспільства і держави, визначену і закріплену в конституційному порядку, вчена виходить з того, що загальні засади конституційного ладу регламентуються Конституцією, положення якої можуть мати як реальний, так і формальний характер. Отже, їй видається, що більш правильно говорити про реальний і номінальний (формальний) характер конституційно визначених відносин²³⁹, а не про відсутність конституційного ладу як такого у тих країнах, яким не властиві ознаки демократизму державної влади і правової державності²⁴⁰.

Зарубіжні вчені також акцентують, що змістом цього поняття охоплюється не лише права організація держави, легалізована в конституційному законодавстві, але й відповідні фактичні форми політичної поведінки, реальність функціонування держави²⁴¹.

Підтвердження розмаїття підходів науковців до визначення конституційного ладу знаходимо у Рішенні Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 у справі № 1-5/2005 за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень ч. 1 ст. 103 Конституції України в контексті положень її ст.ст. 5, 156 та за конституційним зверненням громадян В. С. Галайчука, В. В. Подгорної, Т. В. Кислої про офіційне тлумачення положень ч.ч. 2-4 ст. 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом). Для винесення рішення у цій справі КСУ звернувся із запитом до Президента України, Голови Верховної Ради України, Інституту законодавства Верховної Ради України, Фонду сприяння місцевому самоврядуванню України, Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, юридичних факультетів Львівського національного

---

²³⁸ Фрицький О. Ф. Конституційне право України : підручник / О. Ф. Фрицький. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2012. – С. 102.

²³⁹ Словська І. Є. Конституційний лад як об'єкт злочинів проти основ національної безпеки України / І. Є. Словська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2015. – Вип. 3., Т. 1. – С. 68.

²⁴⁰ Рябовол Л. Т. Конституційний лад України: наукова дискусія щодо визначення поняття і структурування / Л. Т. Рябовол // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2017. – № 3. – С. 39.

²⁴¹ Political system. Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Online. Encyclopædia Britannica Inc., 2012. Web. 02 Dec. 2012. Retrieved from : <https://www.jstor.org/stable/2770484>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

університету імені Івана Франка, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, доктора юридичних наук, професора Одеської національної юридичної академії М. Орзіха, кандидата юридичних наук, доцента юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Н. Мяловицької²⁴². Їх відповіді засвідчили наявність єдиного підходу до розуміння положень ч.ч. 2-3 ст. 5 Конституції України, за якими носієм і єдиним джерелом влади в Україні є народ та виключно народіві належить право визначати і змінювати конституційний лад в Україні та, разом з тим, відсутність єдності щодо тлумачення поняття «конституційний лад».

КСУ також не посприяв однозначному розумінню цієї категорії, хоча неодноразово мав таку можливість. Як справедливо зауважує Ф. Веніславський, у жодному прийнятому рішенні цього органу не зроблено навіть спроби сформулювати визначення такої важливої конституційно-правової категорії, якою є конституційний лад²⁴³, у той час, як саме це могло б забезпечити однакове розуміння даної категорії всіма суб'єктами її застосування, доцільне використання у науковому обігу та в процесі реалізації конституційних положень.

Попри відмінності у підходах до наукового визначення, категорія «конституційний лад» опосередковує запровадження в державно-правову практику гуманного правового статусу особи, демократичних засад організації і функціонування самої держави, її взаємовідносин з інститутами громадянського суспільства на основі загальноновизнаних демократичних принципів, закріплених на найвищому правовому рівні, акцентує Ф. Веніславський. Конституційний лад вчений визначив як цілісну систему суспільних відносин, які реально існують й опосередковані демократичним правовим статусом особи, демократичними принципами формування, організації і функціонування державної влади, взаємодією різних її органів, вільною діяльністю інститутів громадянського суспільства, закріплених і гарантованих конституційними нормами²⁴⁴.

Не дістало однозначного розуміння у конституційно-правовій науці й питання – ознаки / принципи конституційного ладу. Частина фахівців (В. Погорілко, О. Скрипнюк та ін.) використовують термін «ознаки» і відносять до них такі, як: суверенність, демократизм, гуманізм, реальність, системність, наукова

---

²⁴² Рішення Конституційного Суду України у справі про здійснення влади народом від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 (справа № 1-5/2005) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05>

²⁴³ Веніславський Ф. В. Конституційний Суд України в механізмі забезпечення стабільності конституційного ладу / Ф. В. Веніславський // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 2. – С. 134.

²⁴⁴ Веніславський Ф. В. Конституційний Суд України в механізмі забезпечення стабільності конституційного ладу / Ф. В. Веніславський // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 2. – С. 131.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

обґрунтованість, історизм, наступність, гарантованість, програмний характер²⁴⁵. В інших своїх працях В. Погорілко називає їх «загальними принципами» конституційного ладу і вказує на такі, як: фактичність (реальність); урегульованість та охоронюваність конституційними нормами і принципами; суверенність; демократизм; програмність; системність; наступність, історизм; гарантованість; гуманізм; відносна стабільність²⁴⁶.

Дискусійним у науці конституційного права залишається й питання структури цього складного, системного поняття і явища. Більшість дослідників пристали на позиції В. Погорілкі. Вчений аналізує конституційний лад за:

- сутністю – як певний тип конституційно-правових відносин, зумовлених рівнем розвитку суспільства, держави і права;

- змістом – як передбачені і гарантовані Конституцією державний та суспільний лад, конституційний статус людини і громадянина, система безпосереднього народовладдя, організація державної влади і місцевого самоврядування, територіальний устрій, основи національної безпеки, інші інститути конституційно-правових відносин;

- формою – як система основних видів організації і діяльності держави, суспільства, інших суб'єктів конституційно-правових відносин; форма держави як сукупність форм державного устрою, державного правління, політичного режиму, народовладдя²⁴⁷.

Такий підхід дозволяє описати конституційний лад як сукупність суспільного ладу і державного ладу. Реалізуючи його, Ф. Веніславський вказує, що конституційний лад опосередковує передбачені й гарантовані Конституцією устрій держави (форму правління, політичний режим) та суспільства, систему народовладдя, конституційний статус людини, організацію державної влади і місцевого самоврядування, територіальний устрій та інші конституційно-правові інститути; забезпечує оптимальне співвідношення індивідуального, групового та загальносуспільного інтересів з визнанням пріоритету прав особи²⁴⁸.

Як складник конституційного ладу, державний лад, за В. Погорілкі, це – організація і діяльність держави, що найповніше визначається Конституцією і

---

²⁴⁵ Проблеми реалізації Конституції України : теорія і практика : [монографія] / відп. ред. В. Ф. Погорілко. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; А.С.К, 2003. – С. 9; Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України : академічне видання / О. В. Скрипнюк. – Х. : Право, 2009. – С. 154.

²⁴⁶ Конституційне право України : підручник [для студ. юрид. спеціальн. вищ. закл. освіти] / за ред. В. Ф. Погорілко. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 138.

²⁴⁷ Конституційне право України : підручник [для студ. юрид. спеціальн. вищ. закл. освіти] / за ред. В. Ф. Погорілко. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 135-136.

²⁴⁸ Веніславський Ф. В. Конституційне право України в схемах і таблицях : навч. посіб. [для студ. юрид. вузів та ф-тів] / Ф. В. Веніславський. – Х. : Право, 2014. – С. 98.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

найбільше гарантується нею. За змістом і формами він є багатограним явищем, що охоплює структурні (організаційні) і функціональні основи держави, а саме:

- політичну (політичний механізм і політична функція держави);
- економічну (економічний механізм та економічна функція держави);
- соціальну (соціальний механізм і соціальна функція держави);
- культурну / духовну (культурний механізм і відповідна функція держави).

Сучасний державний лад України позначається певними особливостями:

- має перехідний і змішаний характер, перебуває на стадії становлення;
- утверджує Україну як національну та європейську державу, міжнародний чинник, який впливає на інші держави та міжнародні організації, а також зазнає впливів з їхнього боку²⁴⁹.

У зарубіжних дослідженнях з проблематики правових або конституційних механізмів для позначення державного ладу переважно використовують термін «політична система» («political system») і в найбільш загальному вигляді під нею мають на увазі сукупність формальних правових інститутів, які складають «уряд» (в розумінні – врядування) або «державу». При цьому політична система розглядається як сукупність «процесів взаємодії» або як підсистема соціальної системи, яка взаємодіє з іншими неполітичними підсистемами, такими як економічна система. Такий підхід передбачає вивчення як безпосередньо політичного розвитку держави, так і неформальних суспільно-політичних процесів як важливого чинника такого розвитку²⁵⁰.

Для позначення «врядування» / організації держави, поряд із терміном «політична система», А. Голдстейн використовує і термін «політична структура» й тлумачить її як сукупність інститутів / груп, їх співвідношення та відносини, діяльність у контексті політичних регламентів, законів, що її регламентують²⁵¹.

Суспільний лад, як і державний, є багатограним явищем. За своєю суттю суспільний лад – це передбачена Конституцією і законами загальнонаціональна система суспільних відносин (організаційних і функціональних), зумовлена внутрішніми і зовнішніми чинниками (політичними, економічними, соціальними, духовними, історичними, географічними, національними). За змістом – система політичних, економічних, соціальних, духовних та інших видів суспільних відносин в основних сферах життя та діяльності українського суспільства). За формою – система організаційних і функціональних форм усіх сфер життя та

---

²⁴⁹ Конституційне право України : підручник [для студ. юрид. спеціальн. вищ. закл. освіти] / за ред. В. Ф. Погорілко. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 153-155.

²⁵⁰ Politicalsystem.Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Online. Encyclopædia Britannica Inc., 2012. Web. 02 Dec. 2012. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/2770484>

²⁵¹ Goldstein Avery. From Bandwagon to Balance-of-power Politics: Structural Constraints and Politics in China, 1949-1978. Stanford: Stanford University, 1991. p. 32.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

діяльності суспільства, що суттєво збагачується і розширюється, наприклад, за рахунок збільшення кількості політичних партій, які репрезентують інтереси різних груп населення, недержавних підприємств, установ в усіх сферах життя та діяльності українського суспільства²⁵².

На відміну від державного ладу, суспільний лад має регулюватися мінімально. Так, якщо органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, згідно з ч. 2 ст. 19 Конституції, зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, то, відповідно до ст. 15 Основного Закону, «Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. Цензура заборонена. Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України»²⁵³.

Водночас, не можна не погодитися із В. Погорілко, котрий наголошує, що повністю відмовитися від регулювання суспільних відносин держава не може. Вона може і повинна визначити основні засади суспільних відносин, суспільного ладу, створюючи необхідні передумови функціонування і розвитку суспільства. Правове визначення, закріплення і гарантування основ суспільного ладу України здійснюється насамперед Конституцією. Конституційні основи суспільного ладу – це базові принципи організації та діяльності суспільства, а також сукупність його найважливіших організаційних і функціональних інститутів²⁵⁴.

Таким чином, «конституційний лад», «державний лад», «суспільний лад» – суміжні, але не тотожні категорії. Вони співвідносяться як ціле і частини, де цілим є конституційний лад, а суспільний та державний лад – його частини.

Зазначимо, що, висловлюються й інші наукові позиції. О. Фрицький, наприклад, фактично ототожнює конституційний лад і державний лад. На його думку, конституційний лад у найбільш загальному вигляді – це закріплення в Основному Законі форми і способів організації держави²⁵⁵. О. Прієшкіна розглядає конституційний лад як вищу форму державного ладу²⁵⁶.

---

²⁵² Конституційне право України : підручник [для студ. юрид. спеціальн. вищ. закл. освіти] / за ред. В. Ф. Погорілко. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 182-184.

²⁵³ Конституція України [Електронний ресурс] : за станом на 30.09.2016 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

²⁵⁴ Конституційне право України : підручник [для студ. юрид. спеціальн. вищ. закл. освіти] / за ред. В. Ф. Погорілко. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 184.

²⁵⁵ Фрицький О. Ф. Конституційне право України : підручник / О. Ф. Фрицький. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2012. – С. 102.

²⁵⁶ Прієшкіна О. В. Конституційний лад України: актуальні теоретико-методологічні аспекти дослідження : [Електронний ресурс] / О. В. Прієшкіна. – Режим доступу : <http://www.pravnuk.info/2013-12-27-15-15-31/740-konstitucijnij-lad-ukra%D1%97ni-aktualni-teoretiko-metodologichni-aspekti-doslidzhennya.html>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Встановлюючи співвідношення понять «державний лад» і «конституційний лад», С. Возгрін виходить з того, що, державний лад як система основних політико-правових, економічних, соціальних відносин, які закріплюються конституційно-правовими нормами, може бути конституційним (у конституційній державі, яка впливає на суспільний лад правовим шляхом, встановлюючи правові норми, забезпечуючи їх реалізацію на основі конституції та інших легітимних джерел права), або неконституційним (у тоталітарній державі), отже, поняття «державний лад», більш широке, ніж поняття «конституційний лад»²⁵⁷.

Загалом конституційний лад, державний лад та суспільний лад як явища державно-правової дійсності та відповідні поняття, що їх опосередковують, – взаємопов'язані та взаємообумовлені. Розвиток і функціонування як конституційного, так і державного та суспільного, ладу неможливі поза межами суспільства і держави. Конституційний лад формується на основі державного, а той, у свою чергу, на основі суспільного ладу. Для того, щоб схарактеризувати конституційний лад України, необхідно описати практично всі суспільні відносини, а саме: форми власності, характер виробничих відносин, становище людини, пануючі моральні цінності тощо (суспільний лад) та форму і спосіб організації державної влади – форму правління, територіального устрою, політико-правового режиму (державний лад). Значною мірою конституційний лад залежить саме від форм державного правління і політичного режиму, адже вони прямо впливають на рівень демократичності суспільного життя і правової системи, стан законодавчого закріплення прав і свобод людини і громадянина, ефективність механізму їх забезпечення і захисту.

4.2. Засади конституційного ладу України.

Згідно з великим тлумачним словником сучасної української мови, «засада» – це основа чогось, те головне, на чому ґрунтується щось, вихідне, головне положення, принцип, основа світогляду, правило поведінки, спосіб, метод здійснення чого-небудь. «Принцип» – основне, вихідне положення чого-небудь; особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чого-небудь. «Основа» – те, на чому що-небудь ґрунтується, тримається, базується; головні засади, підвалини чого-небудь; провідні принципи, правила, якими хто-небудь керується в житті, діяльності; найважливіші, вихідні положення чого-небудь²⁵⁸. Відштовхуючись від

---

²⁵⁷ Возгрін С. Ю. Співвідношення конституційного ладу України та його засад : [Електронний ресурс] / С. Ю. Возгрін. – Режим доступу : <http://intkonf.org/vozgrin-syu-spivvidnoshennya-konstitutsiyonogo-ladu-ukrayini-ta-yogo-zasad/>

²⁵⁸ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – С. 419, 861, 1125.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

викладеного, можна зробити висновок, що: засади – це основи і принципи, принципи – це основи і засади, основи – це засади і принципи.

Значення такого тлумачення цих понять для досліджень з проблематики, окресленої назвою даного підрозділу, полягає в тому, що, висвітлюючи її, вчені наразі використовують різні терміно-поняття (засади, основи, принципи), позначаючи ними одні й ті самі явища. Необхідність впорядкування відповідного термінологічного апарату обґрунтована нами у праці –²⁵⁹.

До прикладу, О. Кушніренко визначив засади конституційного ладу як систему конституційно закріплених принципів, що регламентують конституційний лад, як соціально-моральні установки і політико-правові правила розумної і справедливої організації суспільства, які мають перебувати під захистом держави. Саме вони, вважає вчений, зумовлюють найважливіші ознаки конституційного ладу, форму правління, влади, державного устрою, політичного режиму, сутність України як держави, правового статусу людини і громадянина, принципи народовладдя і форми його здійснення, засади створення надійної системи державної безпеки, захисту суверенітету і територіальної цілісності України, правопорядку та зовнішньої політики держави²⁶⁰.

С. Возгрін також пояснює засади конституційного ладу як сукупність найбільш важливих принципів, які мають особливе значення і вищу юридичну силу для організації і діяльності держави і суспільства, навіть у порівнянні з іншими конституційними нормами²⁶¹.

Ф. Веніславський розкриває сутність засад конституційного ладу як сукупність певних, загально визнаних на цьому етапі розвитку конкретного суспільства цивілізаційних цінностей, відповідно до яких формуються реальні суспільні відносини й інститути. Основи таких цінностей системно закріплено на найвищому правовому рівні – в Основному Законі держави²⁶².

О. Фрицький розглядає загальні засади як форму вираження основ конституційного ладу, під якими розуміє основоположні принципи діяльності держави, що визначають форму і засоби її організації, забезпечують людині і громадянину права і свободи і характеризують її як конституційну, тобто, таку

---

²⁵⁹ Рябовол Л. Т. Засади конституційного ладу України як предмет дослідження: обґрунтування необхідності впорядкування термінологічного апарату : [Електронний ресурс] / Л. Т. Рябовол // Порівняльно-аналітичне право. – 2017. – № 2. – С. 47-50.

²⁶⁰ Конституційне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського]. – К. : Ін'юре, 2002. – С. 81-82.

²⁶¹ Возгрін С. Ю. Співвідношення конституційного ладу України та його засад : [Електронний ресурс] / С. Ю. Возгрін. – Режим доступу : <http://intkonf.org/vozgrin-syu-spivvidnoshennya-konstitutsiyynogo-ladu-ukrayini-ta-yogo-zasad/>

²⁶² Веніславський Ф. В. Взаємовідносини державно-владних інституцій в аспекті забезпечення стабільності конституційного ладу України / Ф. В. Веніславський // Проблеми законності. – 2008. – Вип. 93. – С. 39.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

демократичну державу, форми і засоби організації якої характеризуються тим, що держава, державна влада підпорядковується праву, а Конституція як акт вищої юридичної сили є основним способом обмеження державної влади на основі відповідних гарантій, закріплених у ній самій. Як форма вираження конституційного ладу загальні засади визнають, що першоосновою є людина і громадянин, їх права і свободи, що, у свою чергу, є базою закріплення основних принципів конституційного ладу, на підставі яких будується державний лад та основи громадянського суспільства²⁶³.

Термін «основи конституційного ладу» використовують і О. Прієшкіна, О. Скрипнюк та ін. За О. Прієшкіною, основи конституційного ладу – це: основоположні принципи, що визначають форми і засоби організації та діяльності держави, становлять каркас конституційного права, базу, на якій формуються конституційно-правові відносини; вихідні основи системи права України²⁶⁴; цілісна та органічна система основоположних принципів, які визначають демократичний вектор розвитку держави і суспільства²⁶⁵.

Вчена вказала на такі риси основ конституційного ладу України, як: основоположність, фундаментальність, нормативність і загальнообов'язковість, політико-правовий характер, постійність дії, визначеність і категоричність, цілісність, загальнодопустимість і свобода від ідеологічних настанов, юридичне верховенство щодо інших положень Конституції, всіх нормативно-правових актів держави, стійкість і особливий порядок змін²⁶⁶.

О. Скрипнюк тлумачить основи конституційного ладу України як:

- систему визначених у Конституції фундаментальних конституційних принципів (народного суверенітету, верховенства права, поділу влади, плюралізму, розвитку громадянського суспільства тощо), реалізація та гарантування яких забезпечує розвиток України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, а також сприяє розбудові в Україні гармонійно розвиненого, політично структурованого громадянського суспільства;

---

²⁶³ Фрицький О. Ф. Конституційне право України : підручник / О. Ф. Фрицький. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2012. – С. 102-104.

²⁶⁴ Прієшкіна О. В. Конституційний лад України та його роль у становленні та розвитку місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / О. В. Прієшкіна. – Київ, 2009. – С. 8.

²⁶⁵ Прієшкіна О. В. Засади конституційного ладу України : системний підхід та змістове наповнення / О. В. Прієшкіна // Держава і право. – 2010. – № 50. – С. 142.

²⁶⁶ Прієшкіна О. В. Засади конституційного ладу України : системний підхід та змістове наповнення / О. В. Прієшкіна // Держава і право. – 2010. – № 50. – С. 142.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

- стрижневі конституційні ідеї, ідеали та цінності, які лежать в основі розвитку суспільства і держави та породжують і змінюють відповідні правовідносини²⁶⁷.

Незважаючи на використання науковцями різних терміно-понять для визначення сутності засад / основ конституційного ладу, очевидно, що вони відіграють найважливішу роль в організації та діяльності суспільства і держави, є найважливішим об'єктом конституційно-правового регулювання із складною структурою. Складність наразі виявляється в тому, що вони не тотожні змісту Розділу I «Загальні засади» Конституції. Як стверджує О. Скрипнюк, категорія «засади конституційного ладу» передбачає наявність як нормативно-правових, так і теоретико-методологічних складових²⁶⁸.

Відштовхуючись від викладених вище визначень засад / основ конституційного ладу та підходів до їх конструювання, відповідну структуру уявляється як сукупність таких компонентів:

- 1) базові цінності (загальнолюдські, загальноцивілізаційні), на які суспільство і держава орієнтуються в розвитку конституційного ладу;
- 2) принципи – основні, керівні ідеї, положення, які є вихідними для правового регулювання усіх сфер та аспектів життя суспільства і держави;
- 3) норми Конституції України, в яких закріплюються принципи конституційного ладу, у наслідок чого, вони і набувають юридичного значення.

Взаємозв'язки і співвідношення цих компонентів у науці конституційного права розкривають наступним чином. За О. Кушніренко, засади конституційного ладу – це досить специфічні правові норми, в яких базові цінності є основою принципів, а останні конкретизуються в інститутах і нормах, що в цілому надає системі правового значення²⁶⁹. Наукова позиція М. Бондаря полягає у наступному. Соціальні цінності – це усвідомлені суспільством крізь призму національно-історичної практики й загальнодемократичного досвіду ідеї людської гідності, добра, справедливості, фундаментальних цілей та норм розвитку, найбільш доцільних форм суспільного і державного устрою. За умови закріплення в Конституції, вони стають якісними характеристиками державно-правових явищ вищого порядку, трансформуються в конституційні ідеї-принципи, а в результаті сприйняття окремими індивідами – елементом їх конституційної правосвідомості,

---

²⁶⁷ Скрипнюк О. В. Конституційний лад України: ознаки, принципи, гарантії / О. В. Скрипнюк // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 4 (14). – С. 47.

²⁶⁸ Скрипнюк О. В. Конституційний лад України: ознаки, принципи, гарантії / О. В. Скрипнюк // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 4 (14). – С. 47.

²⁶⁹ Конституційне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського]. – К. : Ін'юре, 2002. – С. 82.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

демократичної культури²⁷⁰. Ю. Тодика також акцентує на взаємозв'язки між базовими цінностями суспільства та правовими принципами²⁷¹.

Базові цінності конституційного ладу в розумінні Ф. Веніславського це:

- політико-правові та моральні ідеали, яких народ як джерело влади прагне досягти у процесі державотворення та конституційного будівництва в Україні, та які знайшли своє відображення у Преамбулі Конституції України та нормах-принципах, що складають засади конституційного ладу²⁷²;

- концентроване втілення найбільш значущих для українського суспільства ідей та прагнень, своєрідний суспільний ідеал, а тому реально здатні стати консолідуючою основою всього українського суспільства²⁷³.

Своє закріплення базові цінності конституційного ладу України знайшли у Преамбулі та у Розділі I «Загальні засади» Основного Закону. Цінності, вміщені у Преамбулі, відіграють роль підстав, на яких, та генеральних цілей, для досягнення яких і було ухвалено цей документ. Серед них: суверенна воля народу; право української нації, всього українського народу на самовизначення; забезпечення прав і свобод людини та гідних умов життя; зміцнення громадянської злагоди на землі України; розвиток і зміцнення демократичної, соціальної, правової держави.

Реалізуючи підхід Ф. Веніславського²⁷⁴, залежно від того, чим керувалася Верховна Рада України (далі – ВРУ), коли приймала Конституцію, цінності, закріплені у Преамбулі, можна поділити на такі групи: моральні – ВРУ приймала Конституцію, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім, прийдешнім поколіннями; загальносоціальні – піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України; демократичні – виражаючи суверенну волю народу, на основі здійснення права української нації, Українського народу на самовизначення, прагнучи розвивати та зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу; державотворчі (історичні) – спираючись на багатовікову історію українського державотворення; гуманістичні – дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов життя.

---

²⁷⁰ Бондарь Н. С. Конституция – ценностно-правовая основа разрешения социальных противоречий / Н. С. Бондарь // Сравнительное конституционное обозрение. – 2008. – № 2. – С. 47.

²⁷¹ Тодика Ю. М. Основи конституційного ладу України : [монографія] / Ю. М. Тодика. – Х. : Факт, 2000. – С. 21.

²⁷² Веніславський Ф. В. Конституційне право України в схемах і таблицях : навч. посіб. [для студ. юрид. вузів та ф-тів] / Ф. В. Веніславський. – Х. : Право, 2014. – С. 101.

²⁷³ Веніславський Ф. В. Конституційні цінності як основа консолідації українського народу / Ф. В. Веніславський // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2014. – № 4 (23). – С. 281.

²⁷⁴ Веніславський Ф. В. Конституційний лад та суспільний ідеал: до питання про базові цінності конституційного ладу України / Ф. В. Веніславський // Право України. – 2010. – № 2. – С. 123-124.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Загалом базові цінності конституційного ладу, які містяться в Основному Законі України, на основі підходу О. Кушніренко до їх поділу на групи²⁷⁵, можна класифікувати наступним чином: цінності, які є основою формування правового статусу людини і громадянина, громадянського суспільства, відносин особи з державою; цінності, які є основою організації та функціонування держави, державного механізму; цінності, які є основою конструювання відносин в усіх інших сферах суспільного буття.

Найважливішою, універсальною цінністю є демократія, що імплементована сьогодні усіма державами та їх народами як основа організації суспільного життя. Поряд з іншими базовими цінностями конституційного ладу (цінностями правової, соціальної держави), вона знайшла своє втілення у демократичних принципах конституційного ладу України як основи подальшого прогресивного розвитку нашої держави у руслі євроінтеграції. До того ж, у багатовимірному українському суспільстві саме демократія може стати підґрунтям об'єднаних процесів шляхом реалізації прозорих демократичних процедур формування органів державної влади і місцевого самоврядування, різноманітних прав та свобод людини і громадянина тощо.

Принципи як складник загальних засад конституційного ладу України – це визначальні положення, вихідні ідеї, основоположні правила, які ґрунтуються на базових цінностях, мають загальну значущість і закріплені (матеріалізовані) в нормах Конституції. Принципи конституційного ладу – не проста сукупність, а органічна єдність. Для їх систематизації проведемо класифікацію за сферою суспільних відносин, в яких вони є основою регулювання:

- у сфері реалізації державної влади – принципи, що визначають джерело влади, її приналежність (народовладдя, суверенітет народу);
- у сфері взаємовідносин держави і особи – принципи, які закріплюють правовий статус особи, форми її участі у здійсненні державної влади;
- у сфері співвідношення держави і права (верховенство права);
- в соціально-економічній сфері – принципи, які відображають тип економічних і соціальних відносин, соціальну спрямованість економіки, модель участі держави в економічному житті суспільства (реалізуються через норми, які закріплюють різноманіття форм власності та господарської діяльності тощо);
- у сфері організації влади в державі – а) принципи державного ладу, які визначають організаційно-функціональну модель держави, розподіл функцій,

---

²⁷⁵ Кушніренко О. Г. Базові цінності конституційного ладу та їх взаємозв'язок з правовими принципами / О. Г. Кушніренко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Формування європейського правового простору : історія і сучасність. – Х. : НДІ держ. буд-ва, 2011. – С. 15.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

компетенцій, повноважень органів держави; б) принципи організації і здійснення влади на місцях (поєднання державного управління і місцевого самоврядування).

Основоположним серед принципів конституційного ладу України, закріплених у Конституції, є принцип, згідно з яким, Україна – суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (ст. 1 Конституції)²⁷⁶. При цьому, не просто принципом конституційного ладу, а його ключовою передумовою, акцентує Ю. Барабаш, є демократія²⁷⁷.

Запурака демократичної організації держави – розподіл державної влади на три гілки: законодавчу, виконавчу і судову. Це положення, закріплене у ст. 6 Конституції, передбачає: демонополізацію державної влади; взаємозалежність і взаємодію всіх гілок влади; впровадження системи стримувань і противаг, спрямованої на усунення можливостей превалювання однієї влади над іншою. Цей принцип є особливо важливим з огляду на те, що лише за умови втілення його в політичне життя держава може розглядатися як демократична та правова.

Чи не вперше він був закріплений в Конституції США, укладачі якої дійшли висновку, що для обмеження уряду владні повноваження повинні бути чітко визначені та розподілені, інакше, він неминуче стане тиранічним і корумпованим. Цю тенденцію до «тиранії в голові» можна уникнути або принаймні знеохотити через розмежування повноважень між трьома гілками, акцентував М. Джеймс, аналізуючи базові принципи американської Конституції²⁷⁸.

Відповідно до ч. 1 ст. 8 Конституції, в Україні визнається і діє принцип верховенства права. В умовах, коли Україна долучилася до євроінтеграційних процесів, коли наша держава імплементувала прийняті на себе міжнародно-правові зобов'язання, актуалізувався принцип, закріплений у ст. 9 Конституції, згідно з яким, норми міжнародного права, згоду на обов'язковість яких надано ВРУ, становлять частину національного законодавства.

Принцип суверенності (суверенітету) держави тісно пов'язаний із принципом захисту суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки, що, згідно з ч. 1 ст. 17 Конституції, є найважливішими функціями держави та справою всього українського народу.

Чільне місце у реєстрі принципів конституційного ладу України посідає пріоритетність прав і свобод людини та громадянина, згідно з яким людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні

---

²⁷⁶ Конституція України [Електронний ресурс] : за станом на 30.09.2016 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

²⁷⁷ Барабаш Ю. Г. Питання демократії в правових позиція Конституційного Суду України / Ю. Г. Барабаш // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – № 4. – С. 84.

²⁷⁸ Mc Clellan James. Liberty, Order, and Justice: An Introduction to the Constitutional Principles of American Government (3rd ed.). Indianapolis: Liberty Fund, 2000; The Basic Principles of the American Constitution. 638 p. Retrieved from : <http://oll.libertyfund.org/titles/679>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3 Конституції). Принцип єдиного громадянства, відповідно до якого, громадянин України не може бути одночасно громадянином іншої держави, знайшов своє закріплення у ст. 4 Конституції.

Шляхом визначення у ст.ст. 2, 5 Конституції форми України як унітарної держави з республіканською формою правління реалізується принцип унітаризму. Для розвитку нашої держави у руслі децентралізації важливим є принцип, закріплений у ст. 7 Конституції, згідно з яким, в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування. Для подальшого розвитку української нації суттєву роль відіграє принцип визнання української мови державною (ст. 10 Конституції).

Конституційний лад України ґрунтується також на принципі визнання й гарантування основ громадянського суспільства, його саморозвитку та свободи громадянських інститутів. Прямої вказівки на це Конституція наразі не містить, однак, її положення, закріплені у ст.ст. 11, 13-14, закладають для цього підґрунтя. Принцип плюралізму, відповідно до ст. 15 Конституції, означає політичну, економічну та ідеологічну багатоманітність як основу суспільного життя, відсутність обов'язкової ідеології, заборону цензури, свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України.

Конституційний лад ґрунтується також на принципі забезпечення своїх національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами й нормами міжнародного права (ст. 18 Конституції). У ст. 16 Конституції закріплено принцип забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України.

Правовий порядок в Україні ґрунтується на принципі, згідно з яким, ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень, та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19 Конституції).

Важливим є також легалізація у ст. 20 Конституції державних символів України, якими є: Державний Прапор, Державний Герб та Державний Гімн.

Норми Преамбули та Розділу I «Загальні засади» Конституції, в яких знайшли своє закріплення цінності і принципи конституційного ладу, відповідно також можна класифікувати у декілька груп:

- норми, що визначають гуманістичні засади конституційного ладу;
- норми, що визначають демократичні засади конституційного ладу;
- норми, що визначають форму держави (республіканську форму правління, унітарний державний устрій, демократичний політико-правовий режим);
- норми, що визначають суспільний лад, його економічні, соціальні, духовно-культурні основи, основи функціонування громадянського суспільства.

Всі ці норми позначаються специфічними ознаками, зокрема, мають:

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

- особливий предмет правового регулювання – найважливіші суспільні відносини, що виникають у сфері організації державного і суспільного життя;

- найбільш загальну форму закріплення і конкретизуються в інших розділах Конституції та актах чинного законодавства;

- найвищу юридичну силу – всі інші норми Конституції та нормативно-правових актів держави базуються на них і не можуть суперечити їм;

- підвищену стабільність та найвищий рівень правової охорони.

Деталізуючи ознаки цих норм, О. Кушніренко вказав на те, що вони:

- закріплюють найважливіші засади побудови суспільства і держави і, як правило, не породжують конкретних правовідносин;

- зумовлюють сутність правового впливу на всі сфери суспільних відносин і адресовані всім суб'єктам права;

- є особливим видом конституційно-правових норм (це – норми-принципи, норми-дефініції, норми-цілі);

- цілеспрямовуються на забезпечення системного закріплення концептуальних ідей, визнаних найважливішими для суспільства і держави;

- мають особливу юридичну природу та особливу юридичну силу;

- відображають прагнення людини і суспільства до щастя, добра, справедливості, свободи, рівності, солідарності, гуманізму, демократії та порядку, як правило, втілюють суспільний ідеал;

- закріплюють положення про верховенство людини над державою, принцип обмеження держави правом та народним суверенітетом;

- є цілісною сукупністю принципів конституційного ладу;

- способом захисту цих норм є загальний режим захисту Конституції та конституційного ладу²⁷⁹.

Загалом засади конституційного ладу, закріплені в Конституції, – найважливіший об'єкт конституційно-правового регулювання.

4.3. Система гарантування конституційного ладу України.

У попередніх підрозділах вже зазначалося, що конституційний лад – складноструктуроване поняття, яке опосередковує складне явище суспільно-політичної (конституційно-правової) дійсності. Певне місце у відповідній системі посідають і гарантії конституційного ладу. У Великому тлумачному словнику української мови «гарантований» – це «сталий»²⁸⁰. Відштовхуючись від такого

---

²⁷⁹ Конституційне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [за ред. Ю. М. Тодики, В.С. Журавського]. – К. : Ін'юре, 2002. – С. 81-82.

²⁸⁰ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – С. 222.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

етимологічного значення цього терміну, гарантованість (гарантування) конституційного ладу – умова його стабільності й непорушності.

Гарантування конституційного ладу – складний політико-правовий інститут, становлення та існування якого зумовлюється логікою державного і суспільного розвитку, акцентує Ю.Тодика. Наявність цих гарантій, на думку вченого, є обов'язковою умовою існування і формування певного типу конституційного ладу. У разі відсутності системи гарантій конституційного ладу, втрачається можливість розглядати його як функціонально і структурно стабільне політико-правове явище. Більше того, гарантії конституційного ладу є водночас і гарантіями реалізації норм конституції, які, встановлюючи основи правового регулювання держави та інших інститутів політичної системи, повинні не лише декларуватись, але й гарантуватись²⁸¹.

Конституційний лад будь-якої країни, вказує С. Возгрін, зберігає непорушність і належним чином функціонує і розвивається лише тоді, коли має надійні гарантії та суб'єктів, які охороняють і захищають конституційний лад. Природньо, що й Конституція України передбачила й закріпила цілісну систему гарантій конституційного ладу, а також суб'єктів його охорони та захисту²⁸².

До дослідження структури даної системи у конституційно-правовій науці усталеним є підхід, згідно з яким, гарантії конституційного ладу – це сукупність загальних і спеціальних умов, способів і засобів забезпечення існування (функціонування) конституційного ладу України як найважливішого конституційно-правового інституту. До прикладу, О. Прієшкіна розглядає систему гарантій конституційного ладу як сукупність форм, засобів, способів гарантування – загальних і спеціальних, зовнішніх і внутрішніх, державних і недержавних, а також юридичних норм і фактичних суб'єктів²⁸³. Таке бачення системи гарантій конституційного ладу звужує її.

Реалізація системного підходу до вивчення цього політико-правового явища вимагає розгляду його структури як такої, що охоплює наступні компоненти:

- 1) мета функціонування даної системи;
- 2) об'єкт (об'єкти);
- 3) суб'єкти – гаранті;
- 4) способи, засоби, заходи, форми – безпосередньо гарантії;

---

²⁸¹Тодика Ю. Конституція як соціальна цілісність / Ю.Тодика // Право України. – 2000. – № 12. – С. 10.

²⁸² Возгрін С. Ю. Суб'єкти охорони та захисту конституційного ладу України : [Електронний ресурс] / С. Ю. Возгрін. – Режим доступу : <http://intkonf.org/vozgrin-syu-subekti-ohoroni-ta-zahistu-konstitutsiyного-ladu-ukrayin>

²⁸³ Прієшкіна О. В. Деретичні та практичні аспекти гарантій конституційного ладу України / О. В. Прієшкіна // Держава і право. – 2010. – Вип. 51. – С. 200.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

5) результат функціонування даної системи.

Безпосередньо гарантії у цій системі є лише одним з її структурних компонентів, відтак, назвою, що найбільш повно відображає її сутність, зміст і форму є не «система гарантій», а «система гарантування» конституційного ладу як більш широке поняття, що опосередковує відповідний механізм, складники якого взаємодіють і забезпечують функціонування системи²⁸⁴. Отже, гарантування конституційного ладу – цілісна сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених компонентів.

Дана система покликана виконувати конкретне призначення і функціонує у певному середовищі, тобто, є функціонально диференційованою, спеціально організованою для виконання певних функцій як напрямів її впливу на конституційний лад. У найбільш загальному вигляді її функціональне призначення полягає у створенні умов, необхідних і достатніх для належної реалізації засад, забезпечення стабільності й непорушності, охорони і захисту конституційного ладу як найважливішого предмета конституційно-правового регулювання²⁸⁵. До функцій даної системи, поряд із охоронною (захисною), можна віднести і стабілізуючу, консолідууючу тощо.

Розглянемо детально кожний з перелічених вище компонентів цієї системи.

Її мета, виходячи з функціонального призначення, полягає в забезпеченні сталості, стабільності конституційного ладу. Водночас не можна не погодитися із О. Прієшкіною, котра, посилаючись на В. Погорілка, зазначає, що однією з фундаментальних властивостей конституційного ладу є діалектичне сполучення в ньому елементів розвитку і стабільності. Дійсно, конституційний лад змінюється разом із динамікою суспільних і державних відносин, яка, однак, позначає лише конкретний зміст цих відносин. Натомість, їх форма повинна зберігати свою непорушність, що забезпечується системою гарантій конституційного ладу²⁸⁶. Таким чином, цілями даної системи є забезпечення не лише стабільності й непорушності конституційного ладу, але і його прогресивного розвитку, адекватного динаміці суспільних, у тому числі державних, відносин.

Об'єктом даної системи є конституційний лад України як сукупність суспільних відносин, передбачених і гарантованих Конституцією і законами,

---

²⁸⁴ Рябовол Л. Т. Гарантії конституційного ладу України як предмет дослідження: реалізація системного підходу [Електронний ресурс] / Л. Т. Рябовол // Юридичний науковий електронний журнал : електронне наукове фахове видання. – 2017. – № 4. – С. 30. – Режим доступу: http://lsej.org.ua/4_2017/4_2017.pdf.

²⁸⁵ Рябовол Л. Т. Гарантії конституційного ладу України як предмет дослідження: реалізація системного підходу [Електронний ресурс] / Л. Т. Рябовол // Юридичний науковий електронний журнал : електронне наукове фахове видання. – 2017. – № 4. – С. 30. – Режим доступу: http://lsej.org.ua/4_2017/4_2017.pdf.

²⁸⁶ Прієшкіна О. В. Теоретичні та практичні аспекти гарантій конституційного ладу України / О. В. Прієшкіна // Держава і право. – 2010. – Вип. 51. – С. 196.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

прийнятими на її основі і відповідно до неї, та його загальні засади. Оскільки Конституція має найвищий рівень правової охорони, загальні засади, закріплені в ній, також перебувають під особливим юридичним захистом²⁸⁷.

Суб'єктами даної системи, за В. Погорілко, є практично всі основні суб'єкти конституційно-правових відносин та інші їх елементи, а саме: Український народ; Українська держава в цілому і в особі її спеціалізованих інститутів; Верховна Рада України; Президент України; Кабінет Міністрів України та інші органи виконавчої влади; Конституційний Суд України; суди загальної юрисдикції і прокуратура; політичні партії і громадські організації; засоби масової інформації; національні меншини; територіальні громади, органи і посадові особи місцевого самоврядування; підприємства, установи, організації; міжнародні організації²⁸⁸. Цей перелік можна розширити за рахунок парламентської коаліції та парламентської опозиції (хоч О. Скрипнюк і називає їх не суб'єктами, а «важливим елементом організаційно-правових гарантій конституційного ладу України»²⁸⁹). Найважливіша роль серед перелічених суб'єктів належить Українському народу як носію суверенітету та єдиному джерелу влади в Україні, що, згідно з ч.ч. 1-2 ст. 5 Конституції, має виключне право визначати і змінювати конституційний лад в Україні²⁹⁰.

Систематизації суб'єктів гарантування конституційного ладу дозволила об'єднати їх у дві найбільш узагальнені групи:

- 1) гаранті, які наділені державно-владними повноваженнями;
- 2) гаранті, які є елементами громадянського суспільства.

Діяльність суб'єктів цих двох груп щодо гарантування конституційного ладу має бути спільною, інтегрованою. Така вимога витікає з положень Конституції, за ч. 1 ст. 17 якої, захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу²⁹¹.

---

²⁸⁷ Рябовол Л. Т. Гарантії конституційного ладу України як предмет дослідження: реалізація системного підходу [Електронний ресурс] / Л. Т.Рябовол // Юридичний науковий електронний журнал : електронне наукове фахове видання. – 2017. – № 4. – С. 30. – Режим доступу: http://lsej.org.ua/4_2017/4_2017.pdf.

²⁸⁸ Конституційне право України : підручник [для студ. юрид. спеціальн. вищ. закл. освіти] / за ред. В. Ф. Погорілко. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 145.

²⁸⁹ Скрипнюк О. В. Конституційний лад України: ознаки, принципи, гарантії / О. В. Скрипнюк // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 4 (14). – С. 49.

²⁹⁰ Конституція України [Електронний ресурс] : за станом на 30.09.2016 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

²⁹¹ Рябовол Л. Т. Гарантії конституційного ладу України як предмет дослідження: реалізація системного підходу [Електронний ресурс] / Л. Т.Рябовол // Юридичний науковий електронний журнал : електронне наукове фахове видання. – 2017. – № 4. – С. 30. – Режим доступу: http://lsej.org.ua/4_2017/4_2017.pdf.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Детальну класифікацію суб'єктів гарантування конституційного ладу за різними критеріями провела Л. Наливайко. За способом створення вона визначила державні й недержавні суб'єкти; за сферою дії – внутрішньодержавні та міжнародні; за обсягом компетенцій – спеціальної і загальної компетенції; за територією поширення компетенції – загальнодержавні й місцеві; за функціональним призначенням – організаційно-політичні, організаційно-економічні, організаційно-соціальні, організаційно-культурні²⁹².

Під гарантіями конституційного ладу у конституційно-правовій науці традиційно розуміють сукупність загальних (загальносоціальних) та спеціальних (юридичних, правових) умов і засобів матеріального та процесуального характеру, які забезпечують дієвість основних принципів та інститутів суспільного і державного ладу України²⁹³.

Під загальносоціальними гарантіями фахівці мають на увазі належний стан суспільного і державного життя як умову подальшого стабільного функціонування конституційного ладу, що, на наш погляд, не є безпосередньо гарантіями, натомість, виконує роль зовнішнього середовища досліджуваної системи, відповідний зовнішній чинник впливу на неї²⁹⁴. Такий підхід у своїх працях до певної міри реалізував О. Скрипнюк. Вивчаючи стан загального розвитку всіх сфер суспільного і державного життя (політичної, економічної, соціальної, культурної, екологічної, інформаційної тощо) та їх взаємну кореляцію у контексті загальносоціальних гарантій, науковець акцентує, що цей стан як об'єктивний чинник значною мірою впливає на гарантованість конституційного ладу, поряд із суб'єктивними чинниками, наприклад, як стосунки між національними політичними лідерами²⁹⁵.

Поділяти гарантії конституційного ладу на загальні та спеціальні пропонує і О. Прієшкіна, що, на перший погляд, видається традиційним підходом. Однак, до першої групи вона відносить гарантії, метою яких є захист конституційного ладу загалом, всіх або переважної більшості його інститутів, а до другої – ті, які мають на меті гарантування його окремих інститутів (державного чи суспільного ладу,

---

²⁹² Наливайко Л. р. Система організаційно-правових гарантій державного ладу України / Л. Р. Наливайко // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – № 1. – 2009. – С. 9.

²⁹³ Скрипнюк О. В. Конституційний лад України: ознаки, принципи, гарантії / О. В. Скрипнюк // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 4 (14). – С. 48.

²⁹⁴ Рябовол Л. Т. Гарантії конституційного ладу України як предмет дослідження: реалізація системного підходу [Електронний ресурс] / Л. Т.Рябовол // Юридичний науковий електронний журнал : електронне наукове фахове видання. – 2017. – № 4. – С. 31. – Режим доступу: http://lsej.org.ua/4_2017/4_2017.pdf.

²⁹⁵ Скрипнюк О. В. Конституційний лад України: ознаки, принципи, гарантії / О.В.Скрипнюк // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 4 (14). – С. 48.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

прав і свобод людини і громадянина тощо)²⁹⁶. На нашу думку, такий поділ не є обґрунтованим. Навряд чи можна назвати таку гарантію, яка б, наприклад, забезпечувала права людини як одну із засад конституційного ладу і при цьому не сприяла б його непорушності загалом²⁹⁷.

Спеціальні гарантії ґрунтуються, як вказують О. Совгіря і Н. Шукліна, на єдності правових, інституційних та процедурних засобів²⁹⁸. У конституційно-правовій науці їх поділяють на:

- нормативно-правові (матеріальні та процесуальні);
- організаційно-правові / організаційно-інституційні.

Організаційно-правові гарантії переважно описують як систему державних і недержавних інституцій, діяльність яких спрямована на забезпечення стабільності й непорушності конституційного ладу та його засад²⁹⁹. На наш погляд, і це вже зазначалося вище, органи та інститути держави і громадянського суспільства, наділені відповідними повноваженнями, є не гарантіями, а суб'єктами гарантування конституційного ладу.

Нормативно-правові гарантії конституційного ладу є певною системою конституційно-правових норм, отже, визначаються ступенем досконалості чинного конституційного законодавства України, яке легалізує конкретні заходи, засоби, форми гарантування конституційного ладу. Не можна не погодитись із В. Погорілко в тому, що пріоритетними при цьому є норми Конституції, поряд з якою, важлива роль у гарантуванні конституційного ладу належить конституційному законодавству (законам про вибори, референдуми, політичні партії та громадські організації, органи державної влади тощо) та іншим галузям законодавства, зокрема адміністративному, кримінальному³⁰⁰.

Норми матеріального та процесуального права є основою формування відповідних груп матеріальних та процесуальних нормативно-правових гарантій:

- матеріальні гарантії – норми, які закріплюють принципи конституційного ладу, конституційно-правовий статус, права і обов'язки учасників правовідносин,

---

²⁹⁶ Прієшкіна О. В. Теоретичні та практичні аспекти гарантій конституційного ладу України / О. В. Прієшкіна // Держава і право. – 2010. – Вип. 51. – С. 198.

²⁹⁷ Рябовол Л. Т. Гарантії конституційного ладу України як предмет дослідження: реалізація системного підходу [Електронний ресурс] / Л. Т. Рябовол // Юридичний науковий електронний журнал : електронне наукове фахове видання. – 2017. – № 4. – С. 31. – Режим доступу: http://lsej.org.ua/4_2017/4_2017.pdf

²⁹⁸ Совгіря О. В. Конституційне право України : підручник / О. В. Совгіря, Н. Г. Шукліна. – К., 2007. – С. 85.

²⁹⁹ Веніславський Ф. В. Конституційний Суд України в механізмі забезпечення стабільності конституційного ладу / Ф. В. Веніславський // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 2. – С. 131-132.

³⁰⁰ Конституційне право України : підручник [для студ. юрид. спеціальн. вищ. закл. освіти] / за ред. В. Ф. Погорілко. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 146-147.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

уповноважених забезпечувати гарантованість конституційного ладу; норми, які встановлюють юридичну відповідальність за порушення конституційного ладу;

- процесуальні – норми конституційного та інших галузей права, які визначають гарантування конституційного ладу як вид юридичного процесу³⁰¹.

Виділяють також екстраординарні засоби захисту конституційного ладу, наприклад, правові режими надзвичайного і воєнного станів³⁰².

Отже, нормативно-правові гарантії – це певна система законодавства, що має ієрархічну структуру, в якій найвище місце посідає Конституція. До прикладу можна навести конституційні положення щодо особливого юридичного захисту загальних засад як об'єкта системи гарантування конституційного ладу. У ч. 1 ст. 156 Розділу XIII «Внесення змін до Конституції України» Основного Закону передбачено особливий порядок внесення змін усього до трьох розділів, одним з яких є Розділ I «Загальні засади». Крім того, що законопроект про внесення змін до цього розділу подається до ВРУ Президентом України або не менш як двома третинами від конституційного складу ВРУ і, за умови його прийняття не менш як двома третинами від конституційного складу ВРУ, затверджується всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України. Повторне подання законопроекту про внесення змін до цього розділу Конституції з одного й того самого питання, за ч. 2 ст. 156 Конституції, можливе лише до ВРУ наступного скликання³⁰³.

Конституція як нормативно-правовий акт вищої юридичної сили є не тільки основною гарантією стабільності конституційного ладу, але й інваріантною умовою його існування. Відтак, гарантування конституційного ладу повинно і може здійснюватися лише у контексті гарантування самої Конституції. Важливою нормативно-правовою гарантією конституційного ладу у цьому контексті є ст. 157 Основного Закону. Відповідно до її положень, Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України. Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Будь-які зміни конституційного ладу здійснюються не довільно, а у визначених Конституцією і законами формах, наприклад, питання про зміну території України, згідно із ст. 73 Конституції, вирішується виключно всеукраїнським референдумом.

---

³⁰¹ Скрипнюк О. В. Конституційний лад України: ознаки, принципи, гарантії / О. В. Скрипнюк // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 4 (14). – С. 49.

³⁰² Кравченко В. В. Конституційне право України : [навчальний посібник] / В. В. Кравченко. – [вид. 3-тє, виправл. та доповн.]. – К. : Атіка, 2004. – С. 104.

³⁰³ Конституція України [Електронний ресурс] : за станом на 30.09.2016 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Водночас фахівці акцентують увагу на наступне. Застосування Конституції іноді змушує сумніватися в тому, що вона дійсно виконує роль гаранта, адже, її чинна редакція не містить інституту захисту засад конституційного ладу, а норми ст. 17 є загальними і не конкретними. Саме тому, вважає О. Кушніренко, правові гарантії конституційного ладу необхідно закріпити в спеціальній статті (статтях) Основного Закону, які мають вміщувати визначення поняття конституційного ладу і його засад, перелік суб'єктів, обов'язком яких є діяльність з гарантування конституційного ладу, опис відповідних функцій, компетенцій, повноважень³⁰⁴.

Останнім за місцем, але не за значенням, компонентом системи гарантування конституційного ладу України є результат її функціонування, який засвідчує ступінь її ефективності щодо забезпечення надійної охорони конституційного ладу. Якщо результат показує недостатню ефективність системи, то, очевидно, доцільною є її перебудова, зміна змістового наповнення компонентів, наприклад, розширення компетенцій і повноважень суб'єктів гарантування, імплементація нових засобів, форм їх діяльності. При цьому, важливо систематично аналізувати ступінь досягнення таких результатів. Наразі зазначимо, якщо такі дослідження і проводяться, то, переважно, вони стосуються Конституційного Суду України як суб'єкта охорони Конституції та гарантування конституційного ладу, наприклад –³⁰⁵.

Слід зазначити, що всі компоненти системи гарантування конституційного ладу України та його засад взаємопов'язані і взаємообумовлені. Вони не просто додаються одне до іншого, а інтегруються, унаслідок чого й досягається бажаний результат функціонування системи. Ієрархічно вищим, системоутворювальним компонентом є мета, яка орієнтує систему на виконання її функцій. На досягнення мети підбираються адекватні засоби, способи, форми діяльності суб'єктів із забезпечення стабільності конституційного ладу. Мета визначає результат функціонування системи, а ступінь досягнення мети свідчить про її ефективність.

У результаті проведеного дослідження ми дійшли таких висновків. Конституційний лад – основний інститут, фундаментальна категорія конституційного права, що позначає устрій суспільства в усій багатоманітності пануючих у ньому відносин щодо організації і функціонування форм політичної, економічної, соціальної, духовної сфер. Конституційний лад опосередковує систему суспільних відносин, передбачених і гарантованих Конституцією та

---

³⁰⁴ Кушніренко О. Г. Закріплення в Конституції України гарантій захисту засад конституційного ладу України – важливий фактор політичної стабільності в суспільстві : [Електронний ресурс] / О. Г. Кушніренко. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=43619>

³⁰⁵ Веніславський Ф. В. Конституційний Суд України в механізмі забезпечення стабільності конституційного ладу / Ф. В. Веніславський // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 2. – С. 130-137.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

законами, прийнятими на її основі і відповідно до неї, а також фактичний (реальний) стан організації та діяльності суспільства і держави.

Засади конституційного ладу України – цілісна сукупність базових цінностей, принципів конституційного ладу та конституційно-правових норм. Базові цінності (загальнолюдські та загальноцивілізаційні) є теоретико-методологічним підґрунтям для визначення принципів конституційного ладу, що сформувалося у результаті накопичення багатовікової практики державотворення в різних країнах і стало основою розвитку конституціоналізму в усьому світі, у тому числі в Україні. Принципи конституційного ладу – це вихідні положення конституційно-правового регулювання суспільних відносин, які набувають формально-визначеного характеру, закріплюючись у нормах Конституції, що, у свою чергу, є однією з гарантій як загальних засад конституційного ладу, так і самого конституційного ладу.

Інваріантним складником конституційного ладу як складноструктурованого поняття, яке опосередковує відповідне складне явище конституційно-правової дійсності, є система гарантування конституційного ладу України та його засад. Її цілісну структуру утворюють такі взаємопов'язані і взаємообумовлені компоненти, як: мета, об'єкт, суб'єкти гарантування, безпосередньо гарантії (нормативно-правові) та результат функціонування системи, який дозволяє встановити рівень її ефективності. Зовнішнім середовищем функціонування даної системи є стан суспільного і державного життя, що впливає на неї позитивно або негативно посередництвом об'єктивних і суб'єктивних чинників.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

РОЗДІЛ 5.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР РЕФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

5.1. Причини та передумови реформування конституційної юстиції в Україні.

Необхідною ознакою демократичної, соціальної і правової держави є повноцінне та ефективне функціонування конституційної юстиції, соціальне призначення якої полягає в гарантуванні верховенства права і Конституції, захисті прав та свобод людини і громадянина, вирішенні певних юридичних конфліктів. Запровадження інституту конституційної скарги в Україні відкрило, по суті, прямий, а не опосередкований захист суб'єктивних прав та свобод людини і громадянина й наблизило конституційну юстицію до стандартів, прийнятих у Польщі, Австрії, Росії, ФРН та інших європейських країнах.

Компетенції Конституційного Суду України у сфері конституційності законів та інших нормативно-правових актів орієнтовані на вирішення конституційно-правових суперечок у сфері нормативного регулювання суспільних відносин, забезпечують захист найважливіших соціальних цінностей, вирішення можливих протиріч. Безперечно, рішення Конституційного Суду України органічно впливають на якість законодавства, юридичну практику та суб'єктів правовідносин у частині захисту їх прав і свобод.

Становлення і розвиток конституційної юстиції та правовий статус Конституційного Суду України у цілому та окремі аспекти досліджували такі вітчизняні науковці як: Н. П. Гаєва, В. М. Кампо, І. В. Корейба, О. В. Марцеляк, Я. В. Рибалко, М. В. Савчин, О. Ф. Скакун, А. А. Стрижак, В. Я. Тацій, М. В. Тесленко, П. М. Ткачук, Ю. М. Тодика, В. Л. Федоренко, О. Ф. Фрицький, Т. О. Цимбалістий, Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик та інші. Серед зарубіжних вчених заслуговують на увагу праці С. А. Авакьяна, М. В. Баглая, С. В. Боботова, М. В. Вітрука, Б. С. Ебзєєва, О. О. Кутафіна, Л. В. Лазарева, М. А. Мітюкова, Ж. І. Овсепяна, О. І. Тіунова, Т. Я. Хабрієвої, В. Є. Чіркїна та ін.

Сучасний період реформування конституційної юстиції в Україні варто розглядами у контексті перебудови усєї системи правосуддя, яка започаткована Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року³⁰⁶. Метою запропонованих змін є удосконалення конституційних основ правосуддя для практичної реалізації принципу

---

³⁰⁶ Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 р.; №1401-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – №28. – Ст. 532.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

верховенства права і забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд справи незалежним і безстороннім судом. Засобами досягнення цієї мети є утвердження незалежності судової влади, зокрема, шляхом її деполітизації, посилення відповідальності судової влади перед суспільством, а також запровадження належних конституційних засад кадрового оновлення суддівського корпусу³⁰⁷. Окремим напрямом реформи виступає удосконалення діяльності Конституційного Суду України та запровадження інституту конституційної скарги особи.

На думку В.Л. Федоренка, розуміння генезису конституційної юстиції, правового статусу Конституційного Суду України, його місії та авторитету в суспільстві та державі можливе в аспекті дослідження його діяльності. Розкриваючи особливості основних періодів становлення та розвитку практичної діяльності Конституційного Суду України, автор формулює причини, що призвели до сучасного послаблення авторитету єдиного органу конституційної юрисдикції, а саме:

- відсутність розуміння ідеї конституційного правосуддя та шляхів її реалізації в масштабах України на рівні представників вищого керівництва держави, громадянського суспільства та пересічних громадян, а також серед значної частини самих суддів Конституційного Суду України. Як наслідок, відсутність політичної волі політичної еліти до існування в Україні незалежного авторитетного органу конституційного контролю;
- призначення (обрання) на посади суддів Конституційного Суду України за політичними, а не фаховими чи моральними критеріями. Конституційний Суд України в останні роки трансформувалася на представницький орган не лише з огляду на порядок призначення (делегування) суддів, а й за стилем його роботи. Феноменологія «фракцій» Конституційного Суду України добре відома у політико-правовому житті України;
- формально-догматичний характер і політична заангажованість багатьох рішень Конституційного Суду України зі зростанням їх у геометричній прогресії, починаючи з 2003 р.;
- недостатні гарантії незалежності суддів Конституційного Суду України та відсутність спеціальної фахової підготовки у частини із них.³⁰⁸

Вагомою проблемою, яка сприяє зниженню авторитету Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції є також невиконання

---

³⁰⁷ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209

³⁰⁸ Федоренко В. Поновлення авторитету Конституційного Суду України як запорука ефективного функціонування держави / В. Федоренко, С. Різник // Право України. – 2015. – № 5. – С. 97-110.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

його рішень. На превеликий жаль, практично всі рішення Конституційного Суду України, які приймалися на захист прав українських громадян, відверто ігнорувалися як законодавчою, так і виконавчою владою та Президентом України, а контролю за їх виконанням взагалі немає³⁰⁹. В Україні на законодавчому рівні відсутній механізм здійснення такого нагляду і контролю. Інколи законодавець відверто ігнорує Рішення Конституційного Суду України, приймаючи нові закони. Прикладом цього є Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року, в якому повністю продубльовано норму Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, згідно з якою до захисту допускаються лише адвокати, відомості про яких занесено в Єдиний реєстр адвокатів України, який ведеться Національною асоціацією адвокатів України³¹⁰. Таким чином, законодавець проігнорував Рішення Конституційного Суду України у справі про право вільного вибору захисника від 16 листопада 2000 року № 13-рп/2000³¹¹. Ця проблема є відзеркаленням вітчизняного рівня правової культури щодо виконання кожним громадянином і представником державної влади рішень судів взагалі та рішень Конституційного Суду України зокрема.

При реформуванні Конституційного Суду України важливо переглянути питання діяльності та співпраці з іншими органами влади, зокрема Президентом України, Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України. У конституційній практиці виникає низка проблемних питань у взаємовідносинах вищих органів державної влади, зокрема: втручання одних органів у сферу виключної компетенції інших; трактування органами державної влади у більшості випадках своїх повноважень у довільній формі, не керуючись конституційно-правовими нормами; часто-густо не узгодженість дій різних органів влади. Більшість питань вирішується саме за участі в цьому процесі єдиного органу конституційної юрисдикції – Конституційного Суду України, який безпосередньо у випадку конституційного звернення (подання) здійснює діяльність, яка направлена на подолання різного роду правових суперечок, які виникають між вищими органами державної влади. Взаємовідносини Конституційного Суду України та

---

³⁰⁹ Огляд круглого столу «Науково-доктринальне забезпечення розвитку конституційної юстиції в Україні» (19 червня 2015 року, м. Київ) // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 4. – С.87-88.

³¹⁰ Огляд круглого столу «Науково-доктринальне забезпечення розвитку конституційної юстиції в Україні» (19 червня 2015 року, м. Київ) // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 4. – С.87-88.

³¹¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16.11.2000 р.; № 13-рп/2000 // Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/docs/420>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Верховної Ради України вимагають детальнішої регламентації в законодавстві, що свідчить про труднощі їх взаємодії пов'язані, насамперед, з різним розумінням ними конституційних норм, зокрема, щодо питань компетенції³¹². У відносинах Конституційного Суду України та Кабінету Міністрів України порівняно з іншими органами державної влади менш тісні взаємовідносини. Вищий орган виконавчої влади не має права звернення до Конституційного Суду України щодо вирішення питань про конституційність нормативних актів. Проте, як зауважують окремі науковці, це вносить деякий дисбаланс у систему функціонування вищих органів державної влади – уряд не має важелів для виключення з правової бази неконституційних актів, які безпосередньо або опосередковано можуть впливати на здійснення функцій управлінської влади, вносити двоякість та безлад³¹³.

На думку професора М. Козюбри, ключовою проблемою попереднього складу Конституційного Суду України є менталітет, стиль мислення самих суддів. Акцентуючи увагу на аргументації Конституційного Суду України та порівнюючи її з аргументацією Федерального Конституційного Суду Німеччини чи європейських судів, автор зауважив, що вона є надто формалізованою, орієнтованою на так звану силогістичну модель, дедуктивну, тоді як існує набагато більше моделей аргументації, з якими судді та науковці досить часто, на жаль, не знайомі³¹⁴.

Цілком погоджуємося з думкою В. Федоренка, про те, що конструктивне вирішення цих та інших проблем функціонування конституційної юстиції взагалі та діяльності Конституційного Суду України зокрема повинно передбачати:

- формування новітньої доктрини конституційної юстиції та правового захисту Конституції України, яка б відповідала викликам і загрозам, що постали наразі перед Основним Законом і Українською державою в цілому;
- забезпечення незалежності діяльності Конституційного Суду України від парламенту, глави держави і судів загальної юрисдикції;
- запровадження нових підходів у доборі та призначенні суддів Конституційного Суду України;
- удосконалення Конституції та Закону України «Про Конституційний Суд України» в частині завдань, функцій, організації та діяльності Конституційного Суду України;

---

³¹² Корейба І.В. Конституційний Суд України в системі органів правової охорони Конституції України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 „Конституційне право» / І. В. Корейба. – К., 2011. – С. 15.

³¹³ Корейба І.В. Конституційний Суд України в системі органів правової охорони Конституції України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 „Конституційне право» / І. В. Корейба. – К., 2011. – С. 16.

³¹⁴ Огляд круглого столу «Науково-доктринальне забезпечення розвитку конституційної юстиції в Україні» (19 червня 2015 року, м. Київ) // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 4. – С.78.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

- розширення прерогатив Конституційного Суду України і запровадження інституту конституційної скарги;
- оптимізація конституційної юстиції як самостійного виду юрисдикції у частині процедур і процесуальних дій тощо³¹⁵.

Означені напрями реформування конституційної юстиції в Україні знайшли відображення у змінах чинного законодавства України протягом 2016–2017 рр., які стали спробою адаптувати окремі здобутки зарубіжної практики конституціоналізму до вітчизняних умов функціонування інституту конституційної юстиції.

5.2. Правовий статус Конституційного Суду України в контексті вітчизняної реформи правосуддя.

У світлі сучасної вітчизняної конституційної реформи правосуддя значний масив норм стосується удосконалення конституційно-правового статусу Конституційного Суду України. Подальший розвиток та деталізацію положення розділу XII Конституції України знайшли у Законі України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р., який набув чинності 3 серпня 2017 р.³¹⁶. У цьому аспекті доцільно виокремити основні напрями конституційного реформування правового статусу Конституційного Суду України:

1) щодо формулювання статусу Конституційного Суду України:

- з Основного Закону виключено положення про те, що Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні (ч. 1 ст. 147 Конституції³¹⁷);

- Закон України «Про Конституційний Суд України», у свою чергу, зазначає, що Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції без вказівки на унікальність його повноважень (ст. 1 Закону);

2) щодо статусу суддів Конституційного Суду України:

- запровадження конкурсних засад відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України (ч. 3 ст. 148 Конституції);

---

³¹⁵ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підруч. / До 20-ої річниці Конституції України та 25-ої річниці незалежності України / В. Л. Федоренко. – К. : Видавництво Ліра-К, 2016. – С. 482.

³¹⁶ Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р., №2136-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 35. – Ст. 376.

³¹⁷ Конституція України від 28.06.1996 р.; в ред. від 30.09.2016 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

- зміна вимог до кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України у бік посилення професійних вимог, а саме: стаж професійної діяльності у сфері права збільшено з десяти до п'ятнадцяти років;

- вперше закріплено такі професійно-етичні вимоги як «високі моральні якості» та «правник із визнаним рівнем компетентності» (ч. 4 ст. 148 Конституції);

- скасовано вимогу щодо цензу проживання (осідлості) кандидата на посаду судді Конституційного Суду України, яка раніше передбачала обов'язкове проживання кандидата в Україні протягом останніх двадцяти років (ч. 4 ст. 148 Конституції);

- закріплена пряма заборона для суддів органу конституційної юрисдикції належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої (ч. 5 ст. 148 Конституції);

- закріплена в Конституції та змінена за порядком проведення процедура набуття повноважень суддею Конституційного Суду України (ч. 7 ст. 148 Конституції);

- запровадження конституційного імунітету та індемнітету судді Конституційного Суду України та гарантії особистої безпеки судді та членів його сім'ї³¹⁸ (ст. 149 Конституції);

- граничний вік перебування на посаді судді Конституційного Суду України збільшено з 65 до 70 років (п. 2 ч. 1 ст. 149-1 Конституції);

- окремо встановлені вичерпні підстави для припинення повноважень і для звільнення судді Конституційного Суду України з посади (ст. 149-1 Конституції);

3) *щодо компетенції Конституційного Суду України:*

- вилучено повноваження щодо тлумачення законів України (п. 2 ч. 1 ст. 150 Конституції);

- до категорії справ що розглядаються Конституційним Судом України віднесено також надання висновків, за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою (ч. 2 ст. 151 Конституції);

4) *щодо конституційного закріплення фінансового забезпечення діяльності Конституційного Суду України:*

---

³¹⁸ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник / До 20-ої річниці Конституції України та 25-ої річниці незалежності України / В. Л. Федоренко. – К. : Видавництво Ліра-К, 2016. – С. 483.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

- держава забезпечує фінансування та належні умови для діяльності Конституційного Суду України;
- у Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на діяльність Суду з урахуванням пропозицій його Голови;
- розмір винагороди судді Конституційного Суду України встановлюється законом про Конституційний Суд України (ст. 148-1 Конституції);
- 5) *щодо запровадження інституту конституційної скарги:*
  - кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених Конституцією, та у порядку, визначеному законом (ст. 149-1 Конституції);
  - Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано (ст. 151-1 Конституції).

Розглянемо детальніше характер та особливості окремих конституційних змін у статусі Конституційного Суду України на основі чинного законодавства.

Конституційна формула статусу Конституційного Суду України.

Згідно з ч. 1 ст. 147 Конституції України, Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених цією Конституцією випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції.³¹⁹

Відсутність традиційного формулювання статусу Конституційного Суду України ч. 1 ст. 147 Конституції України у вітчизняних наукових колах розцінюється скоріше як недолік, ніж перевага конституційних змін. Так, Ю. Баулін, М. Козюбра наголошують на доцільності збереження формули про те, що «Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції».³²⁰ Зауважимо, що причиною відмови від такого формулювання законодавцем є акцент на виокремленні Конституційного Суду України як самостійної та відмінної від судів інституції. Дійсно, за європейською традицією поняття юрисдикції стосується, в принципі, загальних судів, його вживання нашою державою відповідно на думку, що і Конституційний Суд України має бути

---

³¹⁹ Конституція України від 28.06.1996 р.; в ред. від 30.09.2016 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

³²⁰ Огляд фахових обговорень змін до Конституції України щодо організації і функціонування Конституційного Суду України // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 6. – С. 72.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

частиною загальної юрисдикції,³²¹ що у свою чергу спонукає до уникнення вживання таких формулювань. Натомість, такий підхід логічно не завершений, оскільки новим Законом України «Про Конституційний Суд України» закріплюється, по суті, традиційна формула: «Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції» (ст. 1), без вказівки на унікальність повноважень даного органу.

Зауважимо, що розуміння юрисдикції у широкому значенні виключно як судочинства, тим більше, лише судів загальної юрисдикції є абсолютно не виправданим. В енциклопедичній літературі термін юрисдикція (від лат. jurisdiction – суд, судочинство, від jus (juris) – право і dico – говорю) визначається як встановлена нормами права сукупність повноважень різних суб'єктів права розглядати та вирішувати правові спори, справи про правопорушення, встановлювати факти, надавати правові оцінки, застосовувати санкції.³²² Більш того, як свого часу зауважив І. Перетерський, це поняття утворене від словосполучення jus та dicere та перекладається більш точноше як розв'язання конфлікту шляхом застосування встановлених правил.³²³ Виходячи з цього, ключовою ознакою юрисдикції як поняття є сутність вчинюваних дій, а не орган, що їх здійснює.

На нашу думку, оскільки за своєю сутністю Конституційний Суд України залишається юрисдикційним судовим органом, правосудним за своєю природою, єдиним за формою своєї діяльності та з посиленою правозахисною функцією (у зв'язку із запровадженням інституту конституційної скарги), то уникнення традиційного конституційного формулювання його статусу не є виправданим.

Статус судді Конституційного Суду України.

Згідно до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про Конституційний Суд України» відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду на конкурсних засадах здійснюється у межах конкурсних комісій (конкурсна комісія, профільний комітет парламенту, Рада суддів України), створених суб'єктами призначення суддів Конституційного Суду України. Так, щодо осіб, яких призначає Президент України, здійснює конкурсна комісія, яку створює Президент України. Підготовку питання щодо розгляду на конкурсних засадах кандидатуру Верховній Раді України та з'їздом суддів здійснюють відповідно комітет, до предмета відання якого належать питання правового статусу та Рада суддів України.

---

³²¹ Огляд фахових обговорень змін до Конституції України щодо організації і функціонування Конституційного Суду України // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 6. – С. 72.

³²² Великий енциклопедичний юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – С. 981.

³²³ Перетерський І.С. Дигесты Юстиниана : Очерки по истории составления и общая характеристика. – М., 1956. – 132 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Процес відбору кандидатів, що виявили намір обійняти посаду судді Конституційного Суду передбачає прийняття заяв від кандидатів, оприлюднення їх автобіографій і мотиваційних листів, вивчення документів та відомостей, наданих кандидатами, співбесіди з ними та ухвалення рекомендацій щодо кожного кандидата. Конкурсна комісія, Рада суддів України складають списки кандидатів, рекомендованих на посаду судді Конституційного Суду України, на підставі яких суб'єкти призначення приймають відповідні рішення. Такі списки мають містити кількість кандидатур, яка щонайменше втричі перевищує кількість вакансій (ч. 5 ст. 12 Закону).

Наголосимо, що задекларований в Основному Законі конкурсний підхід до відбору кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України, критерії якого чітко не прописані у відповідному законодавчому акті, навряд чи можна назвати абсолютно незалежним та об'єктивним. Крім того, вказана практика призначення суддів Конституційного Суду України не гарантує позбавлення політичного інтересу у виборі кандидатів та має абсолютно закритий характер для громадськості. На думку цілого ряду науковців, правозахисників, представників громадськості конкурсний відбір має бути прозорим та публічним й здійснюватися спеціальною комісією, до складу якої входили б судді Конституційного Суду України у відставці з бездоганною професійною репутацією. Комісія могла б формувати відкритий для суспільства перелік кандидатів на посаду судді Конституційного Суду. Політичні ж суб'єкти при призначенні суддів даного суду були б обмежені саме цим переліком осіб. Така конкурсна комісія, як зауважує М. Хавронюк, має працювати не на суб'єкта призначення, а на українське суспільство – визначати гідні кандидатури на посаду судді Конституційного Суду України.³²⁴ На жаль, законодавчо прописана процедура відбору кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України фактично не містить конкурсних засад, вона не дає змогу виявити кращих, фактично позбавлена публічності, що ймовірно всього не завадить призначенню політично заангажованих суддів Конституційного Суду України.

Вимоги до кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України

Якщо питання про збільшення стажу професійної діяльності у сфері права кандидата на посаду судді Конституційного Суду з десяти до п'ятнадцяти років не викликає заперечень, то запроваджені нові професійно-етичні вимоги («високі моральні якості», «правник із визнаним рівнем компетентності») отримали неоднозначну оцінку. Як зауважують науковці, використання такого типу

---

³²⁴ Беззуб І. Конституційний Суд у світлі судової реформи в Україні // Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти : бюл. інформ.-аналіт. матеріалів / Нац. б-ка ім. В.І. Вернадського, Служба інформ.-аналіт. забезп. органів держ. влади (СІАЗ) ; редкол.: О. С. Онищенко (голов. ред.) [та ін.]. – Київ : НБУВ, 2016. – С. 6.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

оціночних понять може ускладнити процедуру перевірки відповідності кандидата обраній посаді. Використання такої законодавчо невизначеної термінології може призводити до суб'єктивного оцінювання особи на відповідність вимогам високих моральних якостей, що може не лише негативно позначитись на судовій системі, але й створити додаткові підстави для корупції.³²⁵

Скасування вимоги щодо цензу проживання (осідлості) в Україні протягом останніх двадцяти років кандидата на посаду судді Конституційного Суду України як в Основному Законі, так і в Законі України «Про Конституційний Суд України» залишається також дискусійним. На думку судді Конституційного Суду України С.Н. Шаптали, це є дуже вразлива та небезпечна річ, оскільки за таких обставин суддею Конституційного Суду зможе стати будь-хто, тобто навіть громадянин України, який став їм вчора. При цьому в Конституції України залишилася вимога щодо певного терміну проживання відносно народних депутатів, президента, тобто представників двох із трьох гілок влади³²⁶.

Процедура набуття повноважень суддею Конституційного Суду України закріплена у ч. 7 ст. 148 Конституції і передбачає складення ним присяги на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України. Нагадаємо, що до внесення конституційних змін, судді Конституційного Суду присягу склали на засіданні Верховної Ради України, яке проводиться за участю Президента України, а також Прем'єр-міністра України, Голови Верховного Суду України або осіб, які виконують їх повноваження³²⁷.

Юридичні гарантії судді Конституційного Суду України

Зміни до Конституції України 2016 року вперше задекларували та деталізували юридичні гарантії діяльності суддів Конституційного Суду України, що раніше були прописані лише у Законі України «Про Конституційний Суд України» 1996 року (ст. 27-29).³²⁸ До юридичних гарантій діяльності суддів належать принципи незалежності суддів, суддівський імунітет та індемнітет, соціальне і побутове забезпечення суддів, гарантії їх особистої безпеки та ін.³²⁹

---

325 Беззуб І. Конституційний Суд у світлі судової реформи в Україні // Конституційний процес в Україні: політико-правої аспекти : бюл. інформ.-аналіт. матеріалів / Нац. б-ка ім. В. І. Вернадського, Служба інформ.-аналіт. забезп. органів держ. влади (СІАЗ) ; редкол.: О. С. Онищенко (голов. ред.) [та ін.]. – Київ : НБУВ, 2016. – С. 6.

326 Беззуб І. Конституційний Суд у світлі судової реформи в Україні // Конституційний процес в Україні: політико-правої аспекти : бюл. інформ.-аналіт. матеріалів / Нац. б-ка ім. В. І. Вернадського, Служба інформ.-аналіт. забезп. органів держ. влади (СІАЗ) ; редкол.: О. С. Онищенко (голов. ред.) [та ін.]. – Київ : НБУВ, 2016. – С. 6.

327 Про Конституційний Суд України : Закон України від 16.10.1996 р. №422/ 96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.

328 Про Конституційний Суд України : Закон України від 16.10.1996 р. №422/ 96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.

329 Федоренко В. Л. Конституційне право України : підруч. / До 20-ої річниці Конституції України та 25-ої річниці незалежності України / В. Л. Федоренко. – К. :

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Так, ст. 149 Основного Закону України гарантується незалежність і недоторканність судді Конституційного Суду України, забороняється у будь-який спосіб вплив на суддю.

Новелою змін є положення ч. 3 ст. 149 Конституції про те, що без згоди Конституційного Суду України суддю Конституційного Суду України не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Раніше згоду на затримання чи арешт судді Конституційного Суду України мала надати Верховна Рада України.

Крім того, суддю Конституційного Суду України не може бути притягнуто до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку (ч. 4 ст. 149 Конституції). Такий підхід до недоторканості суддів Конституційного Суду України багато в чому подібний до імунітету та індемнітету народного депутата України.

Зауважимо, що держава взяла на себе конституційні зобов'язання щодо: особистої безпеки суддів Конституційного Суду України та членів їх сімей (ч. 5 ст. 149 Конституції); фінансування та належних умов для діяльності Конституційного Суду України; окремого визначення видатків на діяльність Конституційного Суду у Державному бюджеті України з урахуванням пропозицій Голови Суду; розміру винагороди судді Конституційного Суду України, який встановлюється відповідним законом (ст. 148-1 Конституції).

Підстави для припинення повноважень і для звільнення судді Конституційного Суду України з посади

Нова ст. 149-1 Конституції України передбачає, що повноваження судді Конституційного Суду України припиняються у разі: 1) закінчення строку його повноважень; 2) досягнення ним сімдесяти років; 3) припинення громадянства України або набуття ним громадянства іншої держави; 4) набрання законної сили рішенням суду про визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним; 5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього за вчинення ним злочину; 6) смерті судді Конституційного Суду України.

Підставами для звільнення судді Конституційного Суду України з посади є: 1) неспроможність виконувати свої повноваження за станом здоров'я; 2) порушення ним вимог щодо несумісності; 3) вчинення ним істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування своїми обов'язками, що є несумісним зі статусом судді Суду або виявило його

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

невідповідність займаній посаді; 4) подання ним заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням.

Таким чином, відбулося розмежування підстав для припинення повноважень та підстав для звільнення судді з посади, проте законодавчо не визначено самі дефініції («припинення повноважень», «звільнення з посади»).

Законодавець виходив з того, що припинення повноважень відповідно до певних обставин має наставати автоматично (віковий ценз, закінчення строку повноважень, набрання сили обвинувальним вироком, смерть). При звільненні з посади навіть неспроможність виконувати повноваження не передбачає автоматичного рішення, вона має бути підтверджена. Те саме стосується звільнення за недотримання вимог несумісності – її треба доводити³³⁰.

Окремі аспекти цього питання знаходимо у процесуальних нормах, до яких також є певні зауваження. Так, згідно до ч. 2 ст. 20 та відповідно ч. 1 ст. 21 чинного Закону України «Про Конституційний Суд України»: припинення повноважень судді Конституційного Суду є підставою для припинення з ним трудових відносин, про що Голова Суду видає розпорядження; рішення про звільнення з посади судді Конституційного Суду Суд ухвалює щонайменше двома третинами від його конституційного складу.³³¹ Нагадаємо, що за Законом України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 р. суддя Конституційного Суду України звільнявся з посади органом, що його обрав або призначив.

На думку І. Домбровського, видається сумнівною необхідність щоразу приймати спеціальне рішення про припинення повноважень, у деяких випадках вони мають припинятися автоматично. Крім того, вимога прийняття рішення про звільнення щонайменше двома третинами від його конституційного складу – за можливої відсутності кворуму питання може не вирішуватися тривалий час.³³² Ймовірно, ряд повноважень щодо звільнення судді з посади доцільно передати Вищій раді правосуддя.

Змін зазнали й формулювання самих підстав. Так, ряд підстав припинення повноважень отримали дещо ширше формулювання, зокрема: підставою стало не лише припинення громадянства України, але й набуття суддею громадянства іншої держави; додатково закріплено підставу щодо набрання законної сили рішенням суду про визнання недієздатним або обмежено дієздатним.

---

³³⁰ Огляд фахових обговорень змін до Конституції України щодо організації і функціонування Конституційного Суду України // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 6. – С.69.

³³¹ Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р., №2136-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 35. – Ст. 376.

³³² Огляд фахових обговорень змін до Конституції України щодо організації і функціонування Конституційного Суду України // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 6. – С.68-69.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Така підстава звільнення як порушення присяги не отримала конституційного закріплення, натомість встановлено таку підставу як: вчинення суддею істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування своїми обов'язками, що є несумісним зі статусом судді Суду або виявило його невідповідність займаній посаді (п. 3 ч. 2 ст. 149-1 Конституції).

Окремі науковці вважають за доцільне поновити порушення присяги як підставу для звільнення, оскільки в іншому випадку інститут присяги взагалі виявляється непотрібним, адже незрозуміло, якими є правові наслідки її порушення.³³³ Зауважимо, що введення підстави вчинення дисциплінарного проступку і вилучення підстави порушення присяги є слушним, оскільки зменшує відсоток прийняття самоправних, необгрунтованих рішень про звільнення. Проте недоліком означеної підстави звільнення є те, що чинне законодавство не роз'яснює такі поняття як вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування своїми обов'язками, що є несумісним зі статусом судді Конституційного Суду України або виявило його невідповідність займаній посаді. Такий підхід не гарантує законність та справедливість звільнення судді Конституційного Суду України, навіть самим Судом.

Компетенція Конституційного Суду України

Більшість науковців, суддів Конституційного Суду України у відставці цілком підтримують вилучення з повноважень Конституційного Суду України функції офіційного тлумачення законів України, аргументуючи це тим, що офіційне тлумачення акта – це справа, насамперед, органу, що його видав³³⁴.

Цілком слушним видається віднесення до категорії справ, що розглядаються Конституційним Судом України, надання висновків про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою (ч. 2 ст. 151 Конституції).

Крім того, пропонувалося наділити Конституційний Суд України таким новим повноваженням як розгляд звернень органів місцевого самоврядування щодо відповідності Конституції України рішення Президента України про зупинення повноважень даного органу.³³⁵ Проте ці зміни не були внесені до

---

³³³ Огляд фахових обговорень змін до Конституції України щодо організації і функціонування Конституційного Суду України // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 6 – С. 68-69.

³³⁴ Огляд фахових обговорень змін до Конституції України щодо організації і функціонування Конституційного Суду України // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 6 – С. 67.

³³⁵ Огляд круглого столу «Науково-доктринальне забезпечення розвитку конституційної юстиції в Україні» (19 червня 2015 року, м. Київ) // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 4. – С.79.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

ст. 144 Конституції України та відповідно до повноважень Конституційного Суду України.

Межі повноважень Конституційного Суду України розширені у зв'язку з запровадженням інституту конституційної скарги. Так, згідно до ч. 2 ст. 8 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р. з метою захисту та відновлення прав особи Суд розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) акта (його окремих положень), який втратив чинність, але продовжує застосовуватись до правовідносин, що виникли під час його чинності.³³⁶ Зокрема, це положення стосується закону про кримінальну відповідальність в аспекті його чинності у часі, оскільки злочинність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення діяння (ч. 2 ст. 4 Кримінального кодексу України).³³⁷

Традиційно, Конституційний Суд України не розглядає питання щодо відповідності законам України актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, актів інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, крім випадків, передбачених п. 28 ч. 1 ст. 85 та ч. 2 ст. 137 Конституції України (ч. 3 ст. 8 Закону України «Про Конституційний Суд України»). Вказані винятки стосуються нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та дострокового припинення її повноважень.

Вперше закріплення в Конституції України *фінансової незалежності* Конституційного Суду України, безперечно, посилює гарантію незалежності діяльності даного органу.

Організаційна структура Конституційного Суду України.

Розширення компетенції Конституційного Суду України зумовило реформування його організаційної структури, яка є запорукою ефективності здійснення органом конституційної юрисдикції своїх повноважень. Під структурою Конституційного Суду України слід розуміти його внутрішню організаційну побудову, яка є оптимальною для реалізації завдань і функцій конституційної юстиції в Україні.³³⁸

---

³³⁶ Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р., №2136-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 35. – Ст. 376.

³³⁷ Кримінальний кодекс України : Кодекс від 05.04.2001 № 2341-III. В ред. від 03.09.2017 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

³³⁸ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підруч. / До 20-ої річниці Конституції України та 25-ої річниці незалежності України / В. Л. Федоренко. – К. : Видавництво Ліра-К, 2016. – С. 494.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

До набрання чинності Законом України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р. структура Конституційного Суду України була представлена такими органами, посадовими особами та структурними підрозділами, як: Голова Конституційного Суду України, два заступники Голови Конституційного Суду України, колегії суддів Конституційного Суду України, постійні та тимчасові комісії суддів Конституційного Суду України і Апарат Конституційного Суду України.

Чинний Закон України «Про Конституційний Суд України» новими структурними елементами Конституційного Суду України називає Велику палату та два сенати. Крім того, передбачається обрання лише одного заступника Голови Конституційного Суду України та чітко прописана кількість колегій (шість), що діють у складі трьох суддів (ст. 32 Закону).

Детальніше зупинимося на характеристиці нових органів Конституційного Суду України та їх компетенції.

Велика палата діє у складі всіх суддів Конституційного Суду України та уповноважена розглядати питання щодо відповідності Конституції актів парламенту, Президента, Кабінету міністрів України, актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Крім того, уповноважена офіційно тлумачити Конституцію і розглядати конституційність питань, які пропонуються на всеукраїнський референдум за народною ініціативою (ст. 35 Закону).

Сенат діє у складі дев'яти суддів Конституційного Суду та є повноважним за умови участі в ньому щонайменше шести суддів (якщо кількість суддів Конституційного Суду є меншою за вісімнадцять). Сенат розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) законів України (їх окремих положень) за конституційними скаргами (ч. 4 ст. 36 Закону).

Колегія діє у складі трьох суддів Конституційного Суду України. До повноважень Колегії належить вирішення питань щодо відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням, конституційним зверненням, конституційною скаргою (ст. 37 Закону).

Повноваження посадових осіб Конституційного Суду України також детально прописані у чинному законодавстві. До складу Суду входить вісімнадцять суддів. Голова Конституційного Суду України обирається зі складу суддів даного суду лише на один трирічний строк таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів. Головою суду вважається кандидат, за якого проголосувала більшість суддів.

Голова Конституційного Суду України, відповідно до ч. 2 ст. 33 Закону України «Про Конституційний Суд України» має широкі повноваження, зокрема: здійснює загальне керівництво організацією роботи Суду та Секретаріату Суду; скликає засідання, спеціальні пленарні засідання Суду, засідання, пленарні засідання Великої палати; головує на засіданнях, спеціальних пленарних засіданнях Суду, засіданнях, пленарних засіданнях Великої палати; входить до

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

одного із сенатів і головує на його засіданнях; здійснює розпорядження бюджетними коштами на утримання і забезпечення діяльності Суду відповідно до затвердженого Судом кошторису та контролює ефективність використання цих коштів Секретаріатом Суду; виконує інші повноваження, передбачені цим Законом та Регламентом.

Заступник Голови Конституційного Суду за дорученням Голови виконує окремі його повноваження, входить до одного із Сенатів і головує на його засіданнях (ст. 34 Закону).

Секретарі колегій суддів Конституційного Суду України скликають засідання колегій та головують на них; вносять пропозицію головному в Сенаті скликати відповідно засідання Сенату, пленарне засідання Сенату, а головному у Великій палаті – засідання Великої палати; інші повноваження передбачені законодавством.

Отже, окремим напрямом реформування вітчизняної системи правосуддя стали конституційні новели щодо правового статусу Конституційного Суду України, що здобули імплементацію у Законі України «Про Конституційний Суд України» 13 липня 2017 року. За своїм змістом зміни торкнулися таких важливих питань, як: статус суддів Конституційного Суду України; компетенція та діяльність Конституційного Суду України; запровадження інституту конституційної скарги; конституційне закріплення юридичних гарантій суддів та фінансового забезпечення Конституційного Суду; організаційна структура Конституційного Суду України тощо.

Проаналізовані зміни, безперечно, мають прогресивний, демократичний характер, спрямовані, в першу чергу, на розблокування діяльності Конституційного Суду України, вдосконалення його конституційно-правового статусу та посилення авторитету Конституційного Суду України у суспільстві та державі. Проте, зауважимо, що новели чинного законодавства містять значну кількість гостро дискусійних питань, розв'язання яких залежить від подальшої діяльності Конституційного Суду України, його незалежності, активності та професіоналізму.

5.3. Інститут конституційної скарги: європейський досвід та механізм запровадження в Україні.

Відомий багатьом країнам інститут конституційної скарги є одним із сучасних інститутів демократії, що передбачає можливість особи брати активну участь у контролі за діяльністю вищих органів державної влади, яка реалізується відповідно у нормотворчій, правозастосувальній та правосудній формах. Позбавлення або відсутність права громадян звертатися до органів судового конституційного контролю з проханням про перевірку конституційності владних

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

актів, якими порушуються, на їх думку, їхні права і свободи суттєво обмежує громадян у захисті своїх конституційних прав і свобод. Конституційне закріплення права людини і громадянина на конституційну скаргу Законом України «Про внесення змін до Конституції України» (щодо правосуддя) від 02.06.2016 р.³³⁹, деталізація основних аспектів даного права у Законі України «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 р.³⁴⁰ актуалізувало потребу ґрунтовного дослідження даного інституту та особливості його функціонування в Україні.

Інститут конституційної скарги досліджували такі вчені, як Ф. Абдулаєв, Г. Василевич, Р. Гваладзе, І. Кравець, М. Кравець, М. Крамбергер, В. Кучинський, Ф. Мерт, С. Салманова. Серед українських фахівців у галузі конституційного права – І. Алексєнко, І. Бакірова, М. Гультай, П. Євграфов, А. Портнов, М. Савенко, А. Селіванов, М. Тесленко, В. Тихий, П. Ткачук, Ю. Тодика, В. Шаповал, С. Шевчук та ін. Але незважаючи на те, що окремі проблеми інституту конституційної скарги досліджувалися вітчизняними фахівцями, наразі, в умовах конституційного закріплення даного інституту та формування законодавчого механізму його функціонування, всебічне дослідження його природи та структурних елементів набуває особливого значення.

Можна стверджувати, що держава, в якій діє повноцінний інститут конституційної скарги, має особливі переваги у питаннях гарантування верховенства права, оскільки розгляд подібних скарг дозволяє контролювати на практиці всі аспекти гарантування, забезпечення і захисту прав людини.

Індивідуальний доступ до конституційного правосуддя означає різні механізми, що дозволяють звертатися до Конституційного Суду або в аналогічні органи у випадках порушень конституційно охоронюваних прав з індивідуальною або колективною скаргою. Розрізняють два види індивідуального доступу: непрямий і прямий. Непрямий доступ означає, що індивідуальна скарга представляється в Конституційний Суд за допомогою іншого органу. Прямий доступ охоплює всі юридичні засоби, надані особі для безпосередньої подачі скарги до Конституційного Суду без посередництва інших органів.

Що стосується прямого індивідуального доступу, слід зазначити, що в державах, де запроваджено інститут конституційної скарги, існують різні моделі, зокрема:

а) **actio popularis** (право, притаманне кожному члену суспільства здійснити юридичну дію на захист суспільного інтересу), у відповідності з якою кожен може подати скаргу щодо норми після її оприлюднення, навіть не маючи особистого

---

³³⁹ Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 р. №1401-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 28. – Ст. 532.

³⁴⁰ Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р., №2136-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 35. – Ст. 376.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

інтересу. У даному випадку громадянин просто виконує свій обов'язок щодо захисту Конституції;

б) **індивідуальна пропозиція**, коли заявник може тільки звернутися до Конституційного Суду з пропозицією про розгляд конституційності нормативного акта, залишаючи питання про його розгляд на розсуд суду;

в) **quasi actio popularis** (необхідність довести законний інтерес). Норми, що встановлюють право подання цієї скарги, аналогічні нормам, які регулюють питання щодо нормативної конституційної скарги, за винятком того, що не обов'язково, щоб заявникові безпосередньо було завдано шкоди. Заявнику просто необхідно довести, що правова норма впливає на його права, законні інтереси чи правове положення;

г) **пряма індивідуальна скарга**, у відповідності з якою особа може оскаржити будь-який акт державної влади, який безпосередньо і в даний час порушує її основні права, в субсидіарному порядку. Точніше кажучи, особа може оскаржити загальний акт, якщо останній підлягає безпосередньому застосуванню її справі, або індивідуальний акт, адресований їй³⁴¹.

Особливу увагу питанням запровадження інституту конституційної скарги приділяє Європейська Комісія за демократію через право (Венеціанська комісія). З метою популяризації цього правозахисного інституту вона підкреслює такі його ознаки:

- конституційна скарга застосовується у випадку порушення основних прав і свобод людини;
- є додатковим засобом правового захисту і може бути подана після вичерпання основних засобів захисту;
- предметом оскарження може бути закон, акт органу управління, судові рішення, а також бездіяльність органів влади;
- скарга може бути подана будь-якою особою, яка вважає себе потерпілою в результаті порушення її основних прав і свобод³⁴².

Згідно чинного законодавства України, *конституційною скаргою* є подане до Конституційного Суду України письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі

---

³⁴¹Добродумов П. О. Інститут індивідуальної конституційної скарги в системі захисту прав людини / П. О. Добродумов // Права людини: проблеми забезпечення, реалізації та захисту : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (24 лютого 2012 року) : у 2-х частинах / Запорізька міська громадська організація «Істина». – Запоріжжя, 2012. – Ч. II. – С. 26.

³⁴²Європейская Комиссия за демократию через право (Венецианская комиссия): Исследование о прямом доступе к конституционному правосудию [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/docs/2010/CDL-AD\(2010\)039rev-rus.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2010/CDL-AD(2010)039rev-rus.pdf)

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

суб'єкта права на конституційну скаргу (ч. 1 ст. 55 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Інститут конституційної скарги може бути охарактеризований через його структуру, тобто елементи, групи норм, які цей інститут містить. Поняття „структура” походить від латинського *structura*, що означає будова, розміщення, від будую, зводжу, означає взаєморозміщення та взаємозв'язок складових частин цілого³⁴³.

За своїм змістом структура інституту конституційної скарги являє собою сукупність взаємопов'язаних, взаємозумовлених правових норм, які покликані забезпечити ефективне функціонування даного інституту та забезпечити захист прав та свобод людини і громадянина органом конституційного правосуддя.

На думку М. Гультай, структура інституту конституційної скарги повинна включати: норми, які регулюють підстави провадження за конституційною скаргою; норми, присвячені предмету оскарження, який включає нормативно-правові акти, що містять ймовірне порушення конституційних прав і свобод, та перевірка конституційності яких віднесена до юрисдикції Конституційного Суду України; норми, що встановлюють особливості правового статусу учасників конституційного оскарження; норми, які закріплюють саму процедуру провадження за конституційною скаргою³⁴⁴.

На думку А. Головіна, найбільш важливими питаннями, пов'язаними з запровадженням конституційної скарги в Україні є наступні: предмет конституційної скарги; суб'єкт права на конституційну скаргу; обставини, які унеможливають розгляд конституційної скарги; забезпечення розгляду конституційних скарг Конституційним Судом України у розумні строки; забезпечення виконання рішення Конституційного Суду, ухваленого за результатами розгляду конституційної скарги³⁴⁵.

На нашу думку, ключовими структурними елементами інституту конституційної скарги в Україні виступають матеріальні та процесуальні норми, що регулюють відповідно питання щодо: суб'єкта права на подання конституційної скарги; предмета конституційної скарги; підстави та умов прийнятності конституційної скарги; процедури провадження за конституційною скаргою. Означені елементи інституту конституційної скарги частково мають своє конституційне закріплення та найближчим часом потребують деталізованої законодавчої регламентації.

---

³⁴³ Универсальный словарь иностранных слов русского языка / [под ред. Т. Волковой]. – М. : Вече, 2001. – С. 555.

³⁴⁴ Гультай М. М. Конституційна скарга як інститут конституційного права / М.М. Гультай // Слово національної школи суддів України. – 2012. – № 1 (1). – С. 117-118.

³⁴⁵ Головін А. Окремі питання, пов'язані з запровадженням інституту конституційної скарги у вітчизняному законодавстві / А. Головін // Право України. – 2013. – № ½. – С. 244–253.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Зауважимо, що ч. 3 ст. 55 Конституції України гарантує кожному право звернення до органу конституційної юрисдикції з конституційною скаргою з підстав, установлених Конституцією, та у порядку, визначеному законом.³⁴⁶

На рівні вітчизняного наукового простору вже давно переважає точка зору про наділення цим правом максимальної кількості *суб'єктів*.

Такий підхід законодавчо закріпив новий Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року (далі – Закон). Так, ст. 56 Закону називає суб'єктом права на конституційну скаргу особу, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України.³⁴⁷ Такими особами можуть бути фізичні особи та юридичні особи приватного права. Окремі автори зауважують, що інститут конституційної скарги обмежується в частині юридичних осіб публічного права.³⁴⁸

Зауважимо, що у проекті Закону «Про внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України» (щодо реалізації конституційного права громадян на конституційну скаргу) № 6426 від 04.05.2017 р.,³⁴⁹ до суб'єктів даного права пропонувалося також додати органи місцевого самоврядування.

Проте, на нашу думку, навіть чинний законодавчий підхід не є виправданим, оскільки це право належить в першу чергу до конституційних прав та свобод людини і громадянина, тобто фізичної особи. Крім того, як вказують окремі автори, юридичні особи та об'єднання громадян складаються з окремих членів, які є фізичними особами. А останні у свою чергу вже матимуть право на конституційну скаргу, тому слід уникнути такого дублювання, що може мати наслідком зловживання правом шляхом подання декількох скарг з одного того ж самого питання.³⁵⁰ Так, вважаємо, що такими суб'єктами мають бути тільки фізичні особи (громадяни України, іноземці та особи без громадянства).

Предметом конституційної скарги виступає коло юридичних актів, конституційність яких оскаржується. Конституція України у ст. 151-1 чітко

---

³⁴⁶ Конституція України від 28.06.1996 р.; в ред. від 30.09.2016 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

³⁴⁷ Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р., №2136-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 35. – Ст. 376.

³⁴⁸ Кириченко Ю. Новий Закон про Конституційний Суд України: недоліки та здобутки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://news.liga.net/ua/articles/politics/14787448-noviy_zakon_pro_konstituts_yn_y_sud_ukra_ni_nedol_ki_ta_zdobutki.htm

³⁴⁹ Проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України» (щодо реалізації конституційного права громадян на конституційну скаргу) № 6426 від 04.05.2017 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61752.

³⁵⁰ Головін А. Окремі питання, пов'язані з запровадженням інституту конституційної скарги у вітчизняному законодавстві / А. Головін // Право України. – 2013. – № ½. – С. 248.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

визначила, що предметом конституційної скарги особи може бути лише закон України, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі.

Оскарження конституційності законів у порядку конституційної скарги є найбільш поширеним і передбачено законодавством більшості країн, в яких цей інститут функціонує (Бразилія, Німеччина, Іспанія, Словенія та інші).³⁵¹ При цьому у Німеччині, Швейцарії та Угорщині коло предметів конституційної скарги містить, крім законів, також загальні та персональні акти державної адміністрації.³⁵²

Значна кількість науковців схиляються до думки, що предметом оскарження вітчизняної конституційної скарги має бути конституційність законів та інших нормативно-правових актів центральних органів державної влади. За висловом І. Бакірової, все те, що знаходиться сьогодні поза сферою повноважень національної системи судів загальної юрисдикції.³⁵³

Слушною є думка А. Головіна про те, що в реаліях українського правового простору обмеження предмета конституційної скарги виключно актами вищих органів державної влади не вирішить проблему підвищення рівня захисту прав і свобод людини і громадянина.³⁵⁴ У цьому аспекті позитивним є досвід Італії, законодавством якої передбачено можливість оскаржити конституційність будь-якого акта публічної влади – законодавчої, виконавчої, а також дії чи бездіяльність посадових осіб органів державної влади (включаючи і судову владу), якщо таким актом, на думку особи, порушуються її права.³⁵⁵

Підставою подання конституційної скарги виступає спір між скаржником і органом державної влади, що видав певний нормативно-правовий акт. Спір означає, що в цьому акті скаржник вбачає порушення своїх конституційних прав і свобод, що спонукає його до звернення зі скаргю до Конституційного Суду. Однак дана підстава, яку можна назвати матеріально-правовою, не єдина. Наявність спору сама по собі не породжує конституційного провадження. Процесуальною підставою провадження буде конституційна скарга як

---

³⁵¹ Головін А.С. Захист прав і свобод людини і громадянина єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні / А.С. Головін – К., 2012. – С. 305.

³⁵² Головін А. Окремі питання, пов'язані з запровадженням інституту конституційної скарги у вітчизняному законодавстві / А. Головін // Право України. – 2013. – № ½. – С. 245.

³⁵³ Бакірова І.О. Конституційне звернення та конституційна скарга: переваги та недоліки / І.О. Бакірова // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 1. – С. 99.

³⁵⁴ Головін А. Окремі питання, пов'язані з запровадженням інституту конституційної скарги у вітчизняному законодавстві / А. Головін // Право України. – 2013. – № ½. – С. 247.

³⁵⁵ Конституции государств Европы : в 3 т. / под общей ред. Л.А.Окунькова. – М.: НОРМА, 2001. – Т. 2. – С. 120.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

процесуальний документ, який визнаний Конституційним Судом допустимим і на підставі якого відкрите конституційне провадження.³⁵⁶

Окрему роль у структурі інституту конституційної скарги відіграє сукупність обставин, що враховуються при вирішенні питання щодо відкриття конституційного провадження чи відмови у його відкритті. Це так звані *умови прийнятності конституційної скарги*.

До них передусім належать: наявність і доведеність особою факту порушення її конституційних прав і свобод, використання всіх інших правових можливостей захисту порушених прав і свобод, дотримання встановлених строків звернення з конституційною скаргою, в окремих країнах – сплата державного мита тощо³⁵⁷.

Згідно з положенням ст. 151-1 Конституції України, конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано. На нашу думку, виправданим є деталізація даної умови у чинному законодавстві для уникнення розходжень у її тлумаченні. Так, ч. 1 ст. 77 Закону під вичерпанням всіх національних засобів юридичного захисту передбачає наявність ухваленого в порядку апеляційного перегляду судового рішення, яке набрало законної сили, а в разі передбаченої законом можливості касаційного оскарження – судового рішення, винесеного в порядку касаційного перегляду. Крім того, у ч. 2 ст. 77 вказаного Закону встановлені строки подання конституційної скарги як умови її прийнятності, а саме, щоб з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України (його окремі положення), сплинуло не більше трьох місяців.³⁵⁸

Закріплений законодавством трьохмісячний термін на подання конституційної скарги, на нашу думку, є недостатнім. Зауважимо, що проектом Закону про внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України» (щодо реалізації конституційного права громадян на конституційну скаргу) у ст. 101 пропонувався значно більший термін – до одного року³⁵⁹, що було б цілком достатнім для подання скарги. Проте законодавець у ч. 2 ст. 77 чинного Закону передбачив лише один виняток для прийняття конституційної скарги поза

---

³⁵⁶ Гультай М.М. До питання про необхідність впровадження конституційної скарги в Україні / М.М.Гультаяй // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 6. – С. 117.

³⁵⁷ Гультай М.М. До питання про необхідність впровадження конституційної скарги в Україні / М.М.Гультаяй // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 6. – С. 117.

³⁵⁸ Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р., №2136-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 35. – Ст. 376.

³⁵⁹ Проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України» (щодо реалізації конституційного права громадян на конституційну скаргу) № 6426 від 04.05.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61752.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

вказаним строком у три місяці, якщо Конституційний Суд визнає її розгляд необхідним із мотивів суспільного інтересу.

Вважаємо, що з метою запобігання зловживанню правом на конституційну скаргу умовою прийнятності конституційної скарги має стати порушення саме конституційних прав і свобод скаржника в результаті застосування закону України або окремих його положень, конституційність яких оскаржується.

Спроба такого обмеження частково прописана у п. 6 ч. 2 ст. 55 вказаного Закону, де вказується, що у конституційній скарзі обов'язковим є обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України чи його окремих положень із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону.

Така вимога є цілком слушною, оскільки конституційна скарга має містити докази порушення саме конституційних прав і свобод людини і громадянина, які мають фундаментальний характер, а не будь-яких суб'єктивних прав, що опосередковано впливають, на думку скаржника, з його прав людини. Причому, оскільки при розгляді конституційної скарги вирішується питання про конституційність законів або їх окремих положень, порушені «гарантовані Конституцією України прав людини», мають у вузькому значенні розумітися як права та свободи, закріплені Конституцією України.

Такий підхід, ні в якому разі не є обмеженням можливостей особи на звернення до органу конституційної юрисдикції, а цілком відповідає юрисдикційній природі Конституційного Суду України. Крім того, якщо умовою прийнятності конституційної скарги буде лише порушення прав та свобод людини і громадянина, надані ї гарантовані Конституцією, то це забезпечить ефективність розгляду таких скарг з уникненням перевантаженості органу конституційної юрисдикції.

Важливими процесуальними нормами у механізмі провадження за конституційною скаргою виступають норми, в яких передбачається низка заходів щодо сприяння ефективному розгляду справ у розумні строки. Такими заходами є наступні: обмеження строків позовної давності щодо подання конституційної скарги; запровадження спеціального порядку попереднього розгляду конституційних скарг його відповідними робочими органами; особливий порядок розгляду справ такої категорії тощо³⁶⁰.

Окремі заходи отримали своє закріплення у чинному законодавстві України. Так, згідно ч. 4 ст. 36 Закону питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) законів України (їх окремих положень) за

---

³⁶⁰ Головін А. Окремі питання, пов'язані з запровадженням інституту конституційної скарги у вітчизняному законодавстві / А. Головін // Право України. – 2013. – № 1/2. – С. 250.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

конституційними скаргами розглядає Сенат, що входить до органів Конституційного Суду України. У разі відмови Сенату від розгляду справи конституційна скарга передається на розсуд Великої палати (п. 9 ч. 2 ст. 35 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Колегія, що діє у складі трьох суддів Конституційного Суду України, вирішує питання щодо відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою (ст. 37 Закону). Суддя Конституційного Суду України у відставці В. Шаповал у свою чергу розкритикував запропоновану процедуру розгляду конституційної скарги. Він вважає «трійку» зайвою ланкою. Питання початку провадження конституційної скарги повинен розглядати Сенат, а «трійка» ускладнює доступ громадян до правосуддя.³⁶¹

Попередню перевірку звернень до Конституційного Суду України здійснює Секретаріат. Звернення надсилаються поштою або подаються безпосередньо до Секретаріату. Для спрощення процедури звернення до Конституційного Суду України та розвантаження його роботи з конституційними скаргами слушно видається ідея щодо введення електронного звернення.³⁶² Електронне правосуддя, з одного боку, сприятиме ефективному функціонуванню Конституційного Суду України, а з іншого – сприятиме спрощенню процедури звернення для осіб з метою захисту своїх прав і свобод.

Якщо конституційна скарга за формою не відповідає закріпленим вимогам, керівник Секретаріату повертає її суб'єкту права на конституційну скаргу. Повернення конституційної скарги не перешкоджає повторному зверненню до Суду з дотриманням вимог цього Закону (ст. 57 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Підставами для відмови у відкритті конституційного провадження у справі є:

- звернення до Суду неналежним суб'єктом;
- неналежність до повноважень Суду питань, порушених у конституційній скарзі;
- неприйнятність конституційної скарги;
- втрата чинності актом (його окремими положеннями), щодо якого порушено питання відповідності Конституції України, крім акта (його окремих

---

³⁶¹ Беззуб І. Конституційний Суд у світлі судової реформи в Україні // Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти : бюл. інформ.-аналіт. матеріалів / Нац. б-ка ім. В. І. Вернадського, Служба інформ.-аналіт. забезп. органів держ. влади (СІАЗ) ; редкол.: О. С. Онищенко (голов. ред.) [та ін.]. – Київ : НБУВ, 2016. – С. 5.

³⁶² Огляд Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні // Вісник Конституційного Суду України. – 2016. – № 1. – С.100-101.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

положень), який втратив чинність, але продовжує застосовуватись до правовідносин, що виникли під час його чинності;

- наявність рішення, висновку Суду щодо того самого предмета конституційної скарги, а також ухвал Суду про відмову у відкритті конституційного провадження у справі або про закриття конституційного провадження у справі (ч. 1 ст. 62 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

На нашу думку, важливою гарантією ефективного функціонування інституту конституційної скарги є законодавча норма щодо заходів забезпечення конституційної скарги. Згідно до ст. 78 Закону України «Про Конституційний Суд України», при розгляді конституційної скарги Велика палата, у виняткових випадках, з власної ініціативи може вжити заходів щодо забезпечення конституційної скарги, видавши забезпечувальний наказ, який є виконавчим документом. Підставою для забезпечення конституційної скарги є необхідність запобігти незворотнім наслідкам, що можуть настати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення. Способом забезпечення конституційної скарги є встановлення тимчасової заборони вчиняти певну дію. Забезпечувальний наказ втрачає чинність з дня ухвалення рішення або постановлення ухвали про закриття конституційного провадження у справі.

Строк провадження у справах на підставі конституційної скарги не повинен перевищувати шести місяців. За результатами розгляду справ за конституційними скаргами рішення Конституційного Суду України ухвалює Сенат, а у разі відмови Сенату в розгляді справи за конституційною скаргою на розсуд Великої палати – ухвалює Велика палата.

На думку А. Селіванова, рішення Конституційного Суду по конституційних скаргах за певних умов можуть розглядатися як правотворчі саме тому, що до кожного з них не існувало права щодо спірного питання в контексті пріоритету прав та свобод людини і громадянина³⁶³.

Таким чином, різноаспектність функціонального змісту інституту конституційної скарги, а також тривалий досвід його застосування у багатьох країнах світу обумовлюють необхідність подальшої розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо механізму запровадження та функціонування інституту конституційної скарги в Україні.

На нашу думку, вітчизняний інститут конституційної скарги має закріплювати такі особливості структурних елементів:

- суб'єктами конституційного права людини і громадянина на конституційну скаргу мають бути виключно фізичні особи (громадяни України,

---

³⁶³Селіванов А. Конституційна скарга – важлива ознака демократизації держави / А.Селіванов // Голос України. – 2015. – № 236 (6240) від 15 грудня. – С. 4.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

іноземці та особи без громадянства), що є цілком достатнім для уникнення дублювання проваджень з одних і тих же питань;

- обмеження предмета конституційної скарги виключно законами України не відповідає потребам та реаліям українського суспільства у частині гарантування прав та свобод людини і громадянина та з часом має бути розширено до системи нормативних актів органів державної влади;

- доцільним видається окреслення умови прийнятності конституційної скарги порушенням саме конституційних прав і свобод скаржника в результаті застосування нормативного акта, конституційність якого оскаржується;

- при розробці комплексного механізму функціонування інституту конституційної скарги взагалі, та процедури провадження за конституційною скаргою зокрема особливу увагу варто приділити питанням ефективності розгляду справ в розумні строки при уникненні надмірного перевантаження органу конституційної юрисдикції.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

РОЗДІЛ 6.

ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

6.1. Сучасний стан та проблеми гармонізації цивільного законодавства в умовах реформування.

«Беззаперечним історичним фактом до цього часу є та обставина, що по тому, як суспільство прогресує, по тому, яку ньому виникає необхідність переходу до вищих форм господарської діяльності, відповідні відносини все більше й більше наповнюються приватно-правовими засадами» – Йосип Олексійович Покровський³⁶⁴. Історичний розвиток суспільних процесів в повній мірі підтверджує ідею вченого. Формування сучасних демократій і громадянського суспільства у різних державах відбувалося за рахунок послідовного проведення і зміцнення приватно-правових засад абсолютно у всіх сферах і сегментах життя суспільства. Приватне право є основою громадського суспільства, оскільки у своїй основі воно найбільшою мірою відповідає ідеям природного права. Рівень розвитку громадянського суспільства знаходиться у прямій залежності від зрілості і ступеня проникнення у життя суспільства приватно-правових засад.

Сучасне цивільне право являє собою систему норм, що регулюють цивільно-правові відносини. У відповідності зі ст. 1 ЦКУ цивільно-правові відносини, тобто відносини, що регулюються цивільним законодавством, являють собою комплекс особистих немайнових та майнових відносин, які характеризуються особливими рисами, притаманними виключно їм³⁶⁵. Такими характерними ознаками виступають: юридична рівність усіх учасників відносин, їх вільне волевиявлення, а також майнова самостійність. Саме ці ознаки, закріплені у Цивільному кодексі України, є визначальними у характеристиці цивільно-правових відносин. Формування цих відносин на засадах юридичної рівності, вільного волевиявлення, майнової і організаційної автономії забезпечує їх приватно-правий характер і підкреслює їх відмінності від відносин публічно-правового характеру.

Відповідно сьогодні цивільне законодавство сформоване, але потребує оновлення у відповідності з євроінтеграційним процесом. Застосування ЦК України показує, що переважна більшість новел його концепції, структури, приватноправових категорій та інститутів сприйнята юридичною практикою та

---

³⁶⁴ Покровський І.А. Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский. – М., 1998. – С. 44.

³⁶⁵ Цивільний кодекс України від 16.01.03 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

суспільством. За час дії Кодексу до нього внесена значна кількість правок переважно редакційного характеру. В основному зміни було зроблено через наявність у ЦК України так званих «декодіфікаційних» положень (абз. 3 ч. 2 ст. 4 ЦК)³⁶⁶. Незважаючи на правки, внесені в Кодекс вже настав час його оновлення з огляду на сучасність у всіх її проявах.

Доречно зазначає Г.К. Матвеев, що «на сьогоднішній день у нас поки що немає ані ідеального громадянського суспільства, ані досконалої держави. Тільки подальше просування шляхом ринкової економіки забезпечить нам рух у цьому напрямі. Створення громадянського суспільства, як і всієї правової держави, – процес складний та тривалий. Його успіх залежить від того, наскільки кодифікація цивільного законодавства йтиме в унісон з темпами економічної реформи. Ці обидві реформи – економічна і приватноправова – взаємодіють між собою і взаємно гарантують одна одну»³⁶⁷.

З проголошенням Україною своєї незалежності європейський вибір країни став невід'ємною складовою її подальшого розвитку, а наближення України до Європейського Союзу (ЄС) – одним з найважливіших стратегічних напрямків її зовнішньої політики. Серед основних умов зближення України з Європейським Союзом, поглиблення їх співробітництва і поступової інтеграції (набуття статусу асоційованого або повного члена) України у ЄС було визначено адаптацію національної правової системи до європейської через гармонізацію законодавства України із європейським, основним джерелом якого є законодавство ЄС. Натомість, при усій необхідності та важливості гармонізації законодавства України до законодавства ЄС виникла низка проблем, від вирішення яких в значній мірі залежить ефективність зазначеного процесу в цілому.

Першою, найбільшою проблемою на шляху гармонізації законодавства є співвідношення права Європейського Союзу та національного права України. Слід зазначити, що цей напрямок є складним не лише для України, але й для самих держав-членів. Саме ця проблема вже протягом півстоліття, починаючи з утворення Європейських Співтовариств (ЄС), посідає одне з центральних місць у працях юристів, присвячених тому чи іншому правовому аспекту діяльності європейських інтеграційних організацій³⁶⁸.

---

³⁶⁶Цивільний кодекс України від 16.01.03 [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

³⁶⁷Матвеев Г. К. Экономическая реформа и кодификация гражданского законодательства (К истории многолетней дискуссии) / Г.К.Матвеев // Государство и право. – 1992. – № 5 (цитується за кн. Г. К. Матвеев. Вибране. – Київ, 2008. – С. 272).

³⁶⁸Актуальні проблеми та перспективи розвитку приватного права в умовах євроінтеграції : збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного круглого столу, (Ірпінь, 6 грудня 2016 року) / за ред. к.ю.н., доцента С. О. Іванова. – Ірпінь: Університет державної фіскальної служби, 2016. – 470 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Наступною, не менш значною серед проблем є наявність величезного масиву законодавства ЄС по кожній із галузей, щодо якої передбачене зближення національних нормативно-правових джерел, а також складність у виборі саме тих джерел ЄС, до яких має адаптуватися Україна.

Серед проблем, також слід відзначити й фактичну відсутність перекладів актів законодавства ЄС українською мовою та низький рівень мовної підготовки та знань у галузі європейського права з боку тих осіб в Україні, які займаються законотворчою роботою, а також тих, на кого покладається реалізація гармонізованих актів законодавства³⁶⁹.

На сьогоднішній день, національні закони й підзаконні нормативні акти у зазначеній сфері, не містять уніфікованих правил щодо підготовки відповідних проектів нормативно-правових актів України з урахуванням основних положень законодавства ЄС. Ця проблема стосується також практикозастосовного механізму нормативно-правових актів і відповідно їх реалізації.

До проблем гармонізації цивільного законодавства, також слід віднести питання формування та функціонування проєвропейської інтегративної правової системи України, специфіку законодавчого процесу, правової культури та культури виконання взятих державою міжнародних зобов'язань.

Наявність зазначених проблем, є поштовхом для розробки постійно діючих гармонізаційних та адаптаційних механізмів, потребують пошуку засобів для зближення національної правової системи України із національними правовими системами європейських країн.

В дійсності, Україна у своїй законодавчій практиці враховує досвід зарубіжних країн. Яскравим прикладом використання нормотворчого зарубіжного досвіду є ЦК України, проект якого створювався на основі широкого використання правових підходів, утілених у цивільних кодифікаціях Франції, Німеччини, Швейцарії, Нідерландів³⁷⁰. Цивільне право зарубіжних країн, особливо Європейського Союзу, і надалі відіграватиме важливу роль у контексті євроінтеграційних прагнень України.

Першочерговим завданням при адаптації цивільного законодавства є уніфікація. Уніфікацією норм є приведення норм різних країн до узгодженості,

---

³⁶⁹ Гармонізація, уніфікація, адаптація цивільного законодавства України [Електроний ресурс] – Режим доступу: com.ua/load/doklady/doklady/garmonizacija_unifikacija_adaptacija_civilnogo_zakonodavs_tva_ukrajini/20-1-0-3524

³⁷⁰ Гармонізація, уніфікація, адаптація цивільного законодавства України [Електроний ресурс] – Режим доступу: com.ua/load/doklady/doklady/garmonizacija_unifikacija_adaptacija_civilnogo_zakonodavs_tva_ukrajini/20-1-0-3524

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

єдності; усунення суперечностей³⁷¹. Прикладом уніфікації цивільних норм шляхом укладання міжнародно-правових актів можна назвати Конвенцію ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р.³⁷².

Уніфікація цивільного права у сучасному світі розпочалася в міжнародному масштабі. Це зумовлюється багатьма причинами: виникненням міжнародних монополій (транснаціональних корпорацій), зростанням обігу й значення міжнародних економічних зв'язків, економічною й політичною інтеграцією, утворенням міжнародних організацій³⁷³.

За своєю природою цивільне право є консервативним, зважаючи на національні традиції та відмінності, враховуючи економічно-соціальні розбіжності, можна стверджувати, що перехід правового регулювання на міжнародний рівень ще неможливий.

Уніфікація на міждержавному рівні на сьогодні можлива тільки у сфері міжнародного приватного права. Найбільш реальною вона є в межах Європейського співтовариства, переважно, на рівні модельних актів і стосовно окремих правових інститутів. Деякі цивільно-правові інститути вже на сьогодні досягли надзвичайно високого ступеня уніфікації (право юридичних осіб, господарських зв'язків, купівлі-продажу, торгового мореплавства, залізничних перевезень, інтелектуальної власності), інші ж – навпаки не готові до уніфікації, або ж вона утруднена (речове, спадкове, сімейне право)³⁷⁴.

У науковій юридичній літературі розрізняють такі види уніфікації:

- регіональна – у межах певного регіону (наприклад, Скандинавські країни (Швеція, Норвегія, Данія, Фінляндія, Ісландія) прийняли низку уніфікованих законів із питань торгового права; країни ЄС здійснюють заходи щодо уніфікації різних правових інститутів у сфері підприємницького права; прикладом може бути й Конвенція країн СНД про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (1993 р.) та ін.;

---

³⁷¹Монастирський О. Європейська національна нормативно-правова уніфікація: теоретичні аспекти / О. Монастирський // Вісник Львівського університету : Серія юридична. – Львівський національний університет імені Івана Франка, 2012. – Вип. 56. – С. 38–43.

³⁷²Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів: Конвенцію ООН 11 квітня 1980 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_003

³⁷³Рее К. Х. ван. Гармонизация гражданского процесса в глобальном масштабе / Корнелис Хендрик ван Рее // Европейский гражданский процесс и исполнительное производство : Сборник материалов Международной научно-практической конференции, г. Казань, Казанский (Приволжский) федеральный университет, 25 марта 2011 г. / отв. ред. Д. Х. Валеев. – М. : Статут, 2012. – С. 8–25.

³⁷⁴ Гармонізація, уніфікація, адаптація цивільного законодавства України [Електронний ресурс] – Режим доступу: com.ua/load/doklady/doklady/garmonizacija_unifikacija_adaptacija_civilnogo_zakonodavstva_ukrajini/20-1-0-3524

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

– універсальна – виходить за межі регіонів чи є всесвітньою; наприклад, Женевська вексельна (1930 р.) і Женевська чекова (1931 р.) конвенції, Женевська Всесвітня конвенція про авторське право (1952 р.), Конвенція ООН про міжнародні договори купівлі-продажу (Відень, 1980 р.) та ін;

- на основі двосторонніх угод (як правило такі угоди укладаються в кожній державі й стосуються, зокрема, правової допомоги в цивільних та сімейних справах та ін.);

- зближення правових систем (континентальної та англо-американської).

Найбільш повна єдність досягається, якщо в міжнародній угоді містяться норми, які можуть входити до національного права без подальших змін (так звана пряма уніфікація)³⁷⁵.

Такі норми зберігають подвійну природу: стають частиною національного права й продовжують залишатися частиною міжнародної угоди. У зв'язку з цим вони не можуть змінюватися в процесі розвитку національного законодавства, їхні положення, терміни та поняття не можуть тлумачитися на основі внутрішнього права.

Пряма уніфікація більш ефективна, у її процесі досягається єдність у практиці застосування уніфікованих норм. Прикладами таких угод є: Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (Віденська конвенція)³⁷⁶, Конвенція про міжнародний фінансовий лізинг³⁷⁷, Конвенція країн ЄС про право, яке застосовується до договірних зобов'язань (Римська конвенція)³⁷⁸.

В цьому контексті, слід зазначити, що непрямая уніфікація та змішана також застосовується, їх принцип дії полягає в тому, що при непрямій, норми, які містяться в міжнародній угоді, є більш-менш визначними, а при змішаній, учасникам міжнародної угоди дозволяється відхилитися від уніфікованих юридичних конструкцій під час введення норм до національного законодавства.

Більша частина цих угод пов'язана саме з міжнародним оборотом. Прикладом таких угод є Гаазькі конвенції про єдиний закон про міжнародний продаж товарів та єдиний закон про вчинення угод з міжнародного продажу товарів (1964); Конвенція про позовну давність в міжнародній купівлі-продажу

---

³⁷⁵ Рее К. Х. ван. Гармонизация гражданского процесса в глобальном масштабе / Корнелис Хендрик ван Рее // Европейский гражданский процесс и исполнительное производство : Сборник материалов Международной научно-практической конференции, г. Казань, Казанский (Приволжский) федеральный университет, 25 марта 2011 г. / отв. ред. Д. Х. Валеев. – М. : Статут, 2012. – С. 8–25.

³⁷⁶ Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів: Конвенцію ООН 11 квітня 1980 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_003

³⁷⁷ Про фінансовий лізинг: Конвенція УНІДРУА від 28.05.88 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_263

³⁷⁸ Про право, яке застосовується до договірних зобов'язань: Конвенція країн ЄС від 10.06.80 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: old.minjust.gov.ua/file/31424

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

(1974); Конвенція про договори міжнародного характеру (1980). В інших випадках на основі таких угод держави зобов'язуються повністю змінити внутрішнє законодавство на більш загальному рівні (Женевські вексельні й чекові конвенції 1930 р.) – без укладання угод³⁷⁹.

Таким чином, створення проекту уніфікованого, модельного, єдиного закону, має як позитивні так і негативні риси. До позитивних слід віднести: по-перше, у створенні типового закону можуть взяти участь зацікавлені держави за власною ініціативою, а не внаслідок міжнародного зобов'язання; по-друге, держава інкорпорує вірцеві норми в обсязі та формі, які обирає самостійно. Недоліком цього способу уніфікації цивільного права є те, що кожна з держав, приймаючи такий типовий закон, може вносити до нього будь-які зміни необмежено або взагалі прийняти одну з його частин, відмовившись від інших.

Кодифікація міжнародних торгових звичаїв є одним із правових способів, безпосередньо направленою на єдність у правовому регулюванні. У вирішенні багатьох правових питань єдність забезпечується за допомогою рекомендованих міжнародними організаціями типових контрактів, спільних умов, які віддзеркалюють міжнародну практику тощо (ЮНСІТРАЛ, СЕК ООН, УНІДРУА та ін.)³⁸⁰.

Країни Європейського Союзу займають перше місце з уніфікації цивільного законодавства. Економічна та політична інтеграція Західної Європи та створення Європейського Економічного Союзу відіграли важливу роль в уніфікації.

У рамках ЄС уніфікація досягалася такими способами:

- 1) укладання міжнародних угод (Конвенція про патент для Спільного ринку 1975 р. та ін.);
- 2) видання регламентів і директив – нормативні правила, які безпосередньо діють, застосовуються й підлягають примусовому виконанню в кожній країні ЄС. Вони є чинними без прийняття спеціального акту чи їх інкорпорації в національне законодавство. Регламенти містять конкретні норми; директиви зазначають лише на бажаний результат, форми й методи досягнення якого кожна держава обирає довільно. Для їх виконання, як правило, необхідно вносити зміни у внутрішнє законодавство;

---

³⁷⁹ Гармонізація, уніфікація, адаптація цивільного законодавства України [Електронний ресурс] – Режим доступу: com.ua/load/doklady/doklady/garmonizacija_unifikacija_adaptacija_civilnogo_zakonodavstva_ukrajini/20-1-0-3524

³⁸⁰ Гармонізація, уніфікація, адаптація цивільного законодавства України [Електронний ресурс] – Режим доступу: com.ua/load/doklady/doklady/garmonizacija_unifikacija_adaptacija_civilnogo_zakonodavstva_ukrajini/20-1-0-3524

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

3) здійснення єдиного тлумачення норм самого римського договору та всіх інших актів Судом Співтовариства. Це тлумачення є обов'язковим для національних судів, які мають право звертатися до Суду Співтовариства за тлумаченням конкретної норми³⁸¹.

Право Європейського Союзу у сучасних процесах трансформації приватного права посідає важливу роль серед країн світу, оскільки характеризується комплексним характером, динамізмом, універсальністю. Його норми є нормами прямої дії та мають пріоритет перед нормами національного права держав-членів ЄС, національне законодавство яких має відповідати праву ЄС; однак при цьому забезпечується єдність волі та інтересів законодавця (ЄС) і виконавців (країн – членів ЄС), які залишаються суверенними й зберігають за собою право виходу із Союзу³⁸².

Важливу роль у цих процесах відіграє і Суд Європейського Союзу, який створює принципи права ЄС, що є однаковими для держав-учасниць. Як зазначає В. Комаров, можна сказати, що Суд ЄС сформував концепцію, за якою норми національного процесуального права не можуть ускладнювати застосування загального (інтеграційного) права.³⁸³ Так у межах Європейського Союзу відбувається цілеспрямована уніфікація, яка має прямий вплив на нормативно-правову уніфікацію держав-учасниць³⁸⁴.

Відповідно до ст. 65 Договору про заснування Європейських співтовариств Європейський Союз повинен будувати судову співпрацю по цивільних справах, які матимуть транскордонні наслідки. Така співпраця може полягати у впровадженні заходів зі зближення національних законодавств та правил держав-членів, у тому числі через усунення перепон для нормального функціонування судочинства шляхом гармонізації норм цивільного процесу країн-членів³⁸⁵.

---

³⁸¹ Рее К. Х. ван. Гармонизация гражданского процесса в глобальном масштабе / Корнелис Хендрик ван Рее // Европейский гражданский процесс и исполнительное производство : Сборник материалов Международной научно-практической конференции, г. Казань, Казанский (Приволжский) федеральный университет, 25 марта 2011 г. / отв. ред. Д. Х. Валеев. – М. : Статут, 2012. – С. 8–25.

³⁸² Гармонізація, уніфікація, адаптація цивільного законодавства України [Електроний ресурс] – Режим доступу: com.ua/load/doklady/doklady/garmonizacija_unifikacija_adaptacija_civilnogo_zakonodavstva_ukrajin/20-1-0-3524

³⁸³ Комаров В. В. Гражданский процесс в глобальном контексте / В. Комаров // Право Украины. – 2011. – № 9–10. – С. 279–303.

³⁸⁴ Монастирський О. Європейська національна нормативно-правова уніфікація: теоретичні аспекти / О. Монастирський // Вісник Львівського університету : Серія юридична. – Львівський національний університет імені Івана Франка, 2012. – Вип. 56. – С. 38–43.

³⁸⁵ Consolidated version of the Treaty establishing the European Community // Official Journal of European Communities. – 24 Dec. – 2012. – P. 33–184.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Вказана програма визначає механізм досягнення Україною відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в Європейському Союзі. Цей механізм включає адаптацію законодавства, утворення відповідних інституцій та інші додаткові заходи, необхідні для ефективного правотворення та правозастосування. Звідси розуміємо, що метою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються Європейським Союзом до держав, що мають намір вступити до нього. Процес адаптації законодавства є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу, що, в свою чергу, є головним напрямом української зовнішньої політики.

Процес гармонізації національного законодавства із правом ЄС розпочато у 1994 р. Україною була підписана Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами³⁸⁶, якою встановлюється партнерство між співтовариством і його державами-членами, з одного боку, та Україною – з іншого. Даною угодою не встановлюються конкретні норми, які б впливали на систему цивільного судочинства в Україні, проте зазначається, що кожна сторона зобов'язується забезпечити фізичним та юридичним особам іншої сторони доступ, вільний від дискримінації щодо своїх власних фізичних та юридичних осіб, до компетентних судів та адміністративних органів сторін для захисту їх особистих та майнових прав.

Ще одним, не менш важливим кроком законодавця щодо підготовки гармонізації національного законодавства із правом ЄС став Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»³⁸⁷. Слід зауважити, що адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу – це послідовний процес наближення правової системи, включаючи законодавство та практику правозастосування. Як відомо, у межах континентального та загального права на внутрішньодержавну нормативно-правову уніфікацію суттєво впливають міжнародні правові стандарти, які забезпечують уподібнення правового регулювання національних систем. Насамперед це здійснюється завдяки імплементації міжнародних договорів та забезпеченню виконання їх норм у національній практиці. В юридичній літературі зазначено, що значна частина документів Ради Європи спрямована на уніфікацію

---

³⁸⁶ Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами : Угода, Протокол, Міжнародний документ від 14 червня 1994 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_012

³⁸⁷ Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 року // Офіційний вісник України. – 2004. – № 15. – С. 30.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

цивільного та кримінального права, а договірна та нормотворча діяльність сприяє уніфікації європейського законодавства та правозастосовної практики³⁸⁸.

Проте основне місце серед вказаних нормативно-правових актів посідає Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами³⁸⁹. Положеннями даної Угоди передбачається, що у рамках співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права та зміцненню інституційних рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема. Співробітництво буде спрямоване, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності, неупередженості та боротьбу з корупцією. Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки відбуватиметься на основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод. Проте головним є те, що сторони домовилися надалі розвивати судове співробітництво у цивільних та кримінальних справах, повною мірою використовуючи відповідні міжнародні й двосторонні документи та ґрунтуючись на принципах юридичної визначеності й праві на справедливий суд. Сторони домовилися розвивати подальше судове співробітництво між Україною та ЄС у цивільних справах на основі відповідних багатосторонніх правових документів, зокрема конвенцій Гаазької конференції з міжнародного приватного права у сферах міжнародного правового співробітництва, судового процесу, а також захисту дітей.

Отже, гармонізація цивільного законодавства України та ЄС є важливим, ключовим процесом, що забезпечуватиме імплементацію міжнародних і європейських стандартів. Першочерговими напрямками гармонізації цивільного законодавства України та ЄС є: по-перше, вироблення чіткої мети і стратегії гармонізації, яка має передбачати розбудову в Україні новітнього цивільного законодавства, яке має спрямовуватися на забезпечення вироблених у ЄС стандартів; по-друге, визначення основоположних завдань гармонізації, які мають уособлювати забезпечення ефективних механізмів реалізації особою права базуючись на принципах доступності, справедливості, розумності; по-третє, вироблення в Україні найбільш прийнятної моделі цивільного судочинства, яка б була максимально наближена до потреб та інтересів людини, забезпечення ефективності усієї системи цивільних прав; по-четверте, забезпечення якісних механізмів впровадження практики Європейського суду з прав людини.

---

³⁸⁸ Европейское международное право : учебник / отв. ред. Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова, П. В. Саваськов. – М. : Международные отношения, 2005. – С. 109, 111.

³⁸⁹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародний документ від 27 червня 2014 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/paran2820#n2820.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

6.2. Правове регулювання сімейних відносин України з урахуванням норм законодавства європейських країн.

На сьогодні є актуальним розв'язання проблем правового регулювання сімейних відносин України. Відповідно, наша країна робить кроки щодо зближення своїх стосунків з європейськими країнами у різних сферах суспільних відносин, у тому числі і сімейних. Європейський Союз (далі – ЄС) визнає європейські прагнення України і має намір зміцнювати співпрацю шляхом асоціації у всіх галузях, які наблизять країну до європейських стандартів. Численні сімейні зв'язки пов'язують наших громадян з громадянами Німеччини, Франції, Італії, Польщі, США та інших країн. Таким чином, прерогативою для України є норми міжнародного права у сфері сімейних відносин, і втому числі постає нагальна необхідність у застосуванні законодавства ЄС. Розглядаючи систему правового регулювання сімейних відносин до європейського правового простору в першу чергу необхідно звернути увагу на визначення основних тенденцій розвитку сімейного права в Європі

В ст. 9 Конституції України³⁹⁰ (далі – КУ) встановлюється принцип пріоритетного застосування правил міжнародного договору, у разі невідповідності йому законодавства України. Дана засада закріплена також в ст. 13 Сімейного кодексу України³⁹¹ (далі – СК України), в якій зазначається, що частиною національного сімейного законодавства України є міжнародні договори, що регулюють сімейні відносини, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Правова система України включає в себе дві групи міжнародно-правових норм. Перша група становить міжнародні договори України, а саме: міждержавні, міжурядові договори і договори міжвідомчого характеру незалежно від виду та найменування. Друга група включає загальновизнані принципи і норми міжнародного права, до яких відносяться принципи і норми, встановлені і визнані міжнародним співтовариством держав.

Значені вище групи взаємопов'язані, оскільки міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, повинні полягати, виконуватися і припинятися відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, в тому числі законодавства ЄС. Відповідно, в Україні не виключається можливість застосування загальновизнаних принципів і норм міжнародного права при регулюванні сімейних відносин специфічним чином,

---

³⁹⁰ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 11. – Ст. 44.

³⁹¹ Сімейний кодекс України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №21-22. – Ст. 135.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

враховуючи національні особливості та традиції. Згідно ч. 2 ст. 13 СК України «якщо в міжнародному договорі України, укладеному в установленому порядку, містяться інші правила, ніж ті, що встановлені відповідним актом сімейного законодавства, застосовуються правила відповідного міжнародного договору України». Відповідно ч. 4 ст. 55 КУ кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Набуття чинності, порядок підписання, ратифікації, затвердження, прийняття міжнародних договорів України або приєднання до них регламентуються розд. II Закону України «Про міжнародні договори України»³⁹². Міжнародні договори України, які стосуються прав, свобод та обов'язків людини та громадянина, обов'язково підлягають ратифікації Верховною Радою України. Отже, рішення про згоду на обов'язковість міжнародного договору має бути прийняте у формі закону України про приєднання до міжнародного договору або закону України про прийняття міжнародного договору. Так, законами України були ратифіковані наступні договори: договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах (1994 р.); договір між Україною та Латвійською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних, трудових та кримінальних справах (1996 р.); договір між Україною та Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах (1996 р.); договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (1994 р.).

Відповідно до положень Віденської конвенції про правонаступництво держав щодо договорів (1978 р.) та Закону України «Про правонаступництво України» (1991 р.) у порядку правонаступництва з питань регулювання сімейних відносин підлягають застосуванню наступні двосторонні міжнародні договори колишнього СРСР: договір між СРСР і Фінляндською Республікою про правовий захист та правову допомогу у цивільних, сімейних і кримінальних справах (1978 р.); договір між СРСР і Федеративною Народною Республікою Югославією про правову допомогу у цивільних, сімейних і кримінальних справах (1962 р.). Відсутні заперечення щодо застосування такого договору як договір між СРСР і Народною Республікою Албанією про надання правової допомоги у цивільних, шлюбно-сімейних та кримінальних справах (1958 р.)³⁹³.

---

³⁹² Про міжнародні договори України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.

³⁹³ Явор О.А. Адаптація сімейного права України до стандартів Європейського правового простору: значення для теорії юридичних фактів / О.А.Явор // Науковий вісник

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Сімейне законодавство України співвідноситься з міжнародно-правовими актами, а саме: Загальною декларацією прав людини (1948 р.), Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), Конвенцією ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1983 р.), Конвенцією про права дитини (1989 р.), Віденською декларацією і Програмою дій Всесвітньої конференції з прав людини (1993 р.), Пекінською декларацією прийнятою на четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок (1995 р.), а також документами Міжнародної організації праці, Всесвітньої організації охорони здоров'я, Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та ін.

Також, до договорів які стосуються сімейних правовідносин в Конвенції ЄС: Європейська конвенція про усиновлення дітей (2008 р.), Європейська конвенція про репатріацію неповнолітніх (1970 р.), Європейська конвенція про правовий статус поза шлюбних дітей (1975 р.), Європейська конвенція про визнання та виконання рішень про тюремне ув'язнення дітей та відновлення тюрем для дітей (1980 р.).

Комітет міністрів ЄС ухвалив резолюції: про громадянство подружжя з різним громадянством (1977 р.), про громадянство дітей, які народилися у шлюбі (1977 р.), про рівність подружжя у цивільному праві (1978 р.). Даний орган прийняв низку документів, що носять рекомендаційний характер³⁹⁴.

ООН прийняла ряд конвенцій у сфері захисту прав дітей. Серед них: Конвенція про громадянство одруженої жінки (1957 р., набрала чинності для України ще в 1958 р.); Конвенція ООН про права дитини (1989 р.); Декларація ООН про соціальні та правові принципи (1986 р.); резолюція 41/85 Генеральної Асамблеї ООН (1986 р.) про передання дітей на виховання та їх усиновлення на національному і міжнародному рівнях³⁹⁵.

Головним кроком в регулюванні сімейних правовідносин відіграє прийняття Хартії фундаментальних прав ЄС (2000 р.), Конвенції про укладення шлюбу та визнання дійсності шлюбів (1978 р.) та Конвенції про право, застосовуване до режимів власності подружжя (1978 р.).

Положення, що стосуються регулювання сімейного життя, розкидані по всьому тексту Хартії. У першу чергу йдеться про ст. 7 Хартії, відповідно до якої кожна людина має право на повагу до її приватного і сімейного життя, на

Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. – 2015. – Вип. 34. – Том 1. – С. 134-137

³⁹⁴ Явор О. А. Адаптація сімейного права України до стандартів Європейського правового простору: значення для теорії юридичних фактів / О.А.Явор // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. – 2015. – Вип. 34. – Том 1. – С. 134-137

³⁹⁵ Мельниченко О.В. Міжнародні договори в системі сімейного законодавства України та ЄС / О. В. Мельниченко // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 4. – С. 317-321.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

недоторканість житла й таємницю кореспонденції. Стаття 9 Хартії гарантує право на укладення шлюбу і право на створення сім'ї згідно із національним законодавством, що регламентує реалізацію цього права.

Стаття 33 Хартії врегульовує питання охорони сім'ї, яка забезпечується на юридичному, економічному й соціальному рівнях. З метою забезпечення можливості поєднувати сімейне життя і професійну діяльність кожній жінці надається право на захист від звільнення на підставі її вагітності, а також право на оплачувану відпустку у зв'язку із вагітністю й пологами, післяродову відпустку або відпустку у зв'язку із вихованням дитини.

Окрему статтю присвячено права дітей. У ній говориться, що діти мають право на захист і піклування, які є необхідними для їх добробуту. Вони можуть вільно висловлювати свою думку. Така думка враховується у випадках, що їх стосуються, залежно від їх віку і зрілості (ст. 24 Хартії). При здійсненні будь-яких дій щодо дітей як з боку публічної влади, так і з боку приватних установ інтереси дитини мають розглядатися як пріоритетні. Кожна дитина має право регулярно підтримувати особисті відносини й прямі контакти з обома батьками, якщо тільки це не суперечить її інтересам.

В цьому контексті, слід зазначити, що одним плюсів вважається включення до тексту Хартії положень щодо сім'ї, оскільки, це надає сім'ї самостійного правового статусу, укріплює її положення в системі правового регулювання ЄС і виступає гарантією того, що в майбутньому суди не будуть уникати вирішення питань сімейного права на рівні Союзу.³⁹⁶

Не менш вагомою у сфері сімейних правовідносин є Конвенція про укладення шлюбу та визнання дійсності шлюбів³⁹⁷. Зміст її становить формальні вимоги щодо укладання шлюбу та регулювання його законодавством. Згідно с. 3 Конвенції, шлюб укладається, якщо майбутнє подружжя задовольняє вимоги національного права держави укладення шлюбу і один з них має громадянство цієї держави чи звичайно проживає у ній. Шлюб укладається також за умови, якщо кожен з майбутнього подружжя задовольняє вимоги національного права, визначеного колізійними нормами держави укладення шлюбу (ст. 3 Конвенції). Таким чином, можуть вимагати від майбутнього подружжя документи, що підтверджують зміст іноземного закону, який слід застосовувати.

---

³⁹⁶ Явор О. А. Адаптація сімейного права України до стандартів Європейського правового простору: значення для теорії юридичних фактів / О. А. Явор // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «ПРАВО». – 2015. – Вип. 34. – Том 1. – С. 134-137.

³⁹⁷ Конвенція про укладення шлюбу та визнання дійсності шлюбів, підписана 14 березня 1978 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_916

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Гаазька Конвенція про право, застосовуване до режимів власності подружжя від 14 березня 1978 р. використовує колізійні прив'язки: закон громадянства; звичайного місця проживання одного з подружжя³⁹⁸.

Щодо нерухомості – закон її місця знаходження. Конвенція не застосовується до аліментних зобов'язань між подружжям; прав спадкування пережившого подружжя, правоздатності подружжя. Визначається роль шлюбного контракту в установленні режиму стосовно майна подружжя. Зазначається неможливість застосування матеріального права, якщо воно суперечить публічному порядку держави.

Також, у сфері сімейних правовідносин важливу роль відіграє факт усиновлення і відповідно його законодавче закріплення. Таким чином, 15 листопада 1965 року було прийнято Конвенцію про юрисдикцію, застосовуване право й визнання рішень про усиновлення³⁹⁹.

Конвенція застосовується до усиновлення між особами: з одного боку, особою, яка має громадянство однієї з договірних держав, звичайне місце проживання в одній з них, або є подружжям, кожен з якого є громадянином договірної держави та має своє звичайне місце проживання у договірній державі та, з іншого боку, дитиною, яка не досягла 18 років на час подання заяви про усиновлення і не перебуває у шлюбі, є громадянином договірної держави та має звичайне постійне місце проживання у цій державі.

Конвенція не застосовується, якщо:

- усиновителі не є громадянами однієї й тієї ж держави і не мають свого звичайного місця проживання в одній і тій же договірній державі;
- тільки усиновителі чи усиновителі та дитина є громадянами однієї договірної держави, звичайно проживають у цій державі;
- усиновлення не дозволяється органом, який не володіє належною юрисдикцією.

Встановлено органи, які володіють юрисдикцією стосовно вирішення питань про усиновлення, зокрема анулювання цього факту чи відкликання усиновлення, а також визначається матеріальне право держави, застосовуване при цьому. Регламентуються питання визнання факту усиновлення.

Оскільки захист інтересів дітей вважається питанням вагомого значення, 25 жовтня 1980р. в Гаазі було прийнято Конвенцію про цивільні аспекти

---

³⁹⁸ Конвенція про право, застосовуване до режимів власності подружжя підписана 14 березня 1978 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_923

³⁹⁹ Конвенція про юрисдикцію, застосовуване право й визнання рішень про усиновлення від 15 листопада 1965 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_918

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

міжнародного викрадення дітей⁴⁰⁰. Метою цієї Конвенції є забезпечення негайного повернення дітей, незаконно переміщених чи утримуваних у договірній державі й гарантування ефективного дотримання права опіки та доступу в усіх договірних державах.

Право на опіку в цій Конвенції означає сукупність прав, які торкаються турботи про дитину. Це, зокрема, право опікуна визначати місце проживання дитини. Право доступу до дитини охоплює право забирати дитину протягом обмеженого часу в інше місце, ніж звичайне місце проживання дитини.

Вказаний міжнародний договір застосовується до будь-якої дитини, яка мала звичайне місце проживання у договірній державі безпосередньо перед порушенням права на опіку чи доступ. Застосування Конвенції припиняється з досягненням дитиною 16 років.

Конвенція вказує на співпрацю центральних органів держав із зазначених питань, визначає зміст клопотання про надання права доступу до дитини і т. ін. Для судового чи адміністративного провадження не вимагається ніякого забезпечення чи застави для оплати витрат. Не вимагається легалізації чи дотримання інших аналогічних формальностей. Декларується національний режим стосовно права на правову допомогу і консультації юриста. Договірна держава не може вимагати від заявника оплати витрат у зв'язку з можливою участю адвоката. Однак договірна держава може вимагати оплати витрат на повернення дитини.

У Конвенції містяться колізійні норми з прив'язками, зокрема до закону звичайного місця проживання дитини. Вирішено питання про вибір з двох чи більше систем права, які діють у державі, тільки однієї для регулювання питань опіки над дітьми.

З метою встановлення загальних норм про право, застосовуване до аліментних зобов'язань стосовно повнолітніх осіб, а також для узгодження з нормами Конвенції від 24 жовтня 1956 р. про право, застосовуване до аліментних зобов'язань стосовно дітей, в Гаазі 2 жовтня 1973 р. було підписано Конвенцію про право, застосовуване до аліментних зобов'язань⁴⁰¹. Ця Конвенція застосовується до аліментних зобов'язань, які виникають із сімейних правовідносин, батьківства й материнства, шлюбу чи свояцтва, в тому числі до аліментних зобов'язань стосовно позашлюбної дитини.

В Конвенції наголошено, що її норми регулюють тільки колізії законів стосовно аліментних зобов'язань. Конвенція дозволяє застосовувати іноземне право навіть недоговірної держави, незалежно від вимог взаємності. Колізійні

---

⁴⁰⁰ Конвенцію про цивільні аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_188

⁴⁰¹ Конвенцію про право, застосовуване до аліментних зобов'язань від 2 жовтня 1973 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/index>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

норми цього міжнародного договору дозволяють застосовувати право держави звичайного місця проживання кредитора, або, якщо це неможливо – право держави спільного громадянства сторін аліментного зобов'язання. Якщо ж кредитор не може отримувати аліменти від боржника, незважаючи на застосування вказаних колізійних прив'язок, застосовується право держави запитуваного органу.

У разі виникнення аліментного зобов'язання між особами, які є родичами по бічній лінії чи свояками, боржник може оспорити клопотання кредитора на тій підставі, що такого зобов'язання не існує за нормами права держави їх спільного громадянства або, якщо немає спільного громадянства, за внутрішнім правом держави звичайного місця проживання боржника.

У Конвенції визначається можливість відмови у застосуванні права, якщо воно не сумісне з публічним порядком держави. Однак, якщо це право передбачає інше, необхідно брати до уваги потреби кредитора та стан боржника. Норми Конвенції не застосовуються до стягнення аліментів за період до набрання нею чинності у цій державі.

Конвенція обмежує право держав щодо застережень. Водночас, за державами залишене право робити застереження про те, що вона застосовується тільки до аліментних зобов'язань.

Учасниці вказаного міжнародного договору можуть робити застереження про застосування законодавства держави, якщо сторони по справі мають громадянство цієї держави, тобто спільне громадянство, і якщо боржник має у цій державі звичайне місце проживання.

У Конвенції врегульовано питання вибору законодавства до аліментних зобов'язань за наявності двох чи більше систем права. Серед колізійних прив'язок пропонується прив'язка до закону найбільш тісного зв'язку з певним правопорядком.

З останніх Гаазьких конвенцій відомою є Конвенція про захист дітей та співробітництво стосовно іноземного усиновлення від 29 травня 1993 р.⁴⁰²

Конвенцію було прийнято з метою, по-перше, створення гарантій дотримання основних прав дитини при здійсненні усиновлення, по-друге, створення систем співробітництва між державами для відвернення викрадення, продажу дітей, торгівлі ними, по-третє, забезпечення визнання усиновлення у договірних державах.

Конвенція застосовується, якщо дитина, яка постійно проживає у одній договірній державі, що є державою її походження, переїхала, переїжджає чи повинна переїхати у іншу договірну державу (ту, що приймає) після її усиновлення

---

⁴⁰² Конвенція про захист дітей та співробітництво стосовно іноземного усиновлення від 29 травня 1993р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_365

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

у державі походження подружжям чи особою, що звичайно проживають у приймаючій державі, або проживають у такій державі з метою усиновлення у приймаючій державі або у державі походження. Конвенція поширюється тільки на таке усиновлення, яке створює постійний зв'язок між батьками та дітьми.

Детально врегульовано діяльність центральних органів договірних держав та уповноважених організацій з питань усиновлення. Регламентуються вимоги для іноземного усиновлення.

Конвенція детально регламентує процедуру усиновлення. Урегульовано питання визнання усиновлення та наслідки усиновлення. Усиновлення повинне визнаватися іншою договірною державою. Засвідчене свідоцтво уточнює, коли й ким було надано згоду на усиновлення. У визнанні усиновлення може бути відмовлено, якщо усиновлення явно протирічить порядку держави з огляду на найкращі інтереси дитини.

У Конвенції також вирішено питання про обрання однієї системи права з кількох, які діють у державі стосовно усиновлення. Ніякі застереження до Конвенції не допускаються.

Такими є багатосторонні Гаазькі конвенції з сімейного права, а також ті, що укладені в рамках або під егідою ООН. Окрему групу договорів з питань сімейного права складають акти ЄС. Це, зокрема, конвенції Європейської Ради та її органів.

Комітет міністрів ЄС прийняв резолюції: про громадянство подружжя з різним громадянством 1977 р., про громадянство дітей, які народилися у шлюбі, 1977 р., про рівність подружжя у цивільному праві 1978 р. Цей же орган прийняв рекомендації: стосовно дітей проти жорстокого поводження 1979 р., про права подружжя стосовно ведення сімейного господарства та використання сімейного будинку 1981 р., про аліменти, які належать внаслідок розлучення 1989 р., про сім'ї, котрі виховують дітей, 1987 р., про невідкладні заходи у сімейних правах 1991 р.

Таким чином, розглянувши Конвенції та міжнародні договори у сфері сімейних правовідносин, слід зазначити, що Україна є учасником багатьох із них, але колізійна проблема існує. Ця проблема вирішується шляхом існування у національному законодавстві колізійних прив'язок, що відсилають до норм законодавства однієї з держав, що бере участь у певній колізійній проблемі. Отже, перед Україною стоїть завдання провести адаптацію сімейного законодавства України до законодавства ЄС та до інших стратегічних партнерів. Позиція ЄС щодо розвитку партнерства з Україною виражається неготовністю надати чіткий сигнал про майбутнє членство України в ЄС, пояснюючи це необхідністю успішного проведення реформ в країні. А поки проводяться реформи, необхідно застосовувати норми міжнародного права та законодавства ЄС до сімейних відносин в Україні.

Прагнення України вступити до ЄС, де сімейні відносини ставляться на перше місце є виправданими. У свою чергу міжнародно-правові документи

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

(конвенції, декларації, резолюції, рекомендації) встановлюють цінності, принципи правового регулювання, напрями правового регулювання, мету правового регулювання у сімейному праві України і застосовуються як загальна частина щодо особливої частини.

6.3. Напрями удосконалення цивільного та сімейного права України в умовах євроінтеграції.

Підписанням Угоди про асоціацію з ЄС Україна задекларувала своє прагнення стати у майбутньому членом ЄС, ще раз підтвердивши цим відданість європейським цінностям. Після ратифікації цієї Угоди 16 вересня 2014 р. процес євроінтеграції України перейшов у практичну площину, котра у юридичній галузі ставить завдання правової адаптації до умов внутрішнього ринку ЄС. Євроінтеграційні процеси обумовлюють необхідність істотного реформування цивільного та сімейного законодавства України, що потребує як проведення досліджень, спрямованих на оновлення законодавчої бази.

Отже, на сьогоднішній день головним завданням національного цивільного та сімейного законодавства є реалізація подальшого руху на шляху його удосконалення. Безперечно, Цивільний кодекс України та Сімейний кодекс мають досить високий рівень регулятивного впливу і виконують роль основних системоутворюючих актів України. Незважаючи на всі труднощі, що виникають у процесі застосування норм ЦК та СК України, можна стверджувати, що вони створюють серйозний фундамент для формування принципово нового законодавства у приватно-правовій сфері.

Першим кроком щодо удосконалення цивільного та сімейного законодавства є його призведення до логічної, послідовної, збалансованої правової політики. Це явище, в першу чергу, обумовлюється різними чинниками, основним із яких є чітка економічна політика у державі. Наявність даного критерію призводить до елементарного порядку в нормотворчій діяльності. Відповідно цей стан попереджує проявам нескінченного внесення змін та доповнень до вже існуючих нормативно-правових актів.

Наступним кроком є імплементація досвіду правового регулювання цивільного судочинства країн ЄС. Належне використання досвіду держав-членів ЄС спрямоване виключно на вдосконалення дії принципів верховенства права та доступності правосуддя.

Для європейського правового континууму надзвичайно важливі проблеми гармонізації наднаціонального та національного права. Особливо гострою ця проблема є щодо правового регулювання процесуальних відносин, зокрема цивільних процесуальних відносин. Специфіка гармонізації цивільного судочинства полягає в тому, що в межах ЄС зішлись правові системи загального та континентального права, які мусять так чи інакше узгоджуватися та піддаватися

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

уніфікованому правовому регулюванню на наднаціональному рівні. Оскільки доцентрові процеси у структурі ЄС зміцнюються, то і роль гармонізації, в даному випадку цивільно-процесуальних відносин, зростатиме. Такі тенденції посилюються в умовах глобалізації та розширення ЄС. Тому аналіз положень та процедур цивільного судочинства Європи дуже важливий для подальшого реформування національного законодавства України з метою його узгодження з правом ЄС.

Не менш, важливим завданням науки цивільного права та сімейного на сучасному етапі розвитку суспільства є дослідження теоретично-правових основ подальшого розвитку на підґрунті європейських уявлень про приватне право, що базуються на рецепції римського права, які є першоджерелом більшості європейських кодифікацій, з коригуванням відповідно до вітчизняних уявлень про окремі правові інститути.

До того ж, однією з проблем, що виникають як у науковій, так і в практичній сфері, є співвідношення норм чинного законодавства, наприклад Цивільного та Господарського кодексів між собою. З моменту набрання чинності цими кодексами точиться гостра дискусія між вченими щодо доцільності існування в правовій системі нашої держави двох кодексів, предмети правового регулювання яких значною мірою збігаються. Таким чином, необхідно зазначити: 1) у багатьох випадках трапляються термінологічні неузгодженості, які потребують, по суті, законодавчих виправлень або вимагають більш ретельної роботи при доопрацюванні. Необхідною зміною, яку потрібно привнести в регулювання цивільних, сімейних та господарських відносин, є уникнення термінологічних дублювань, які створюють перепони для наближення до об'єктивності в тлумаченні правових норм; 2) наявність численних неузгодженостей не найкращим чином характеризує підхід до створення системи правового регулювання, тому з метою підняття авторитету української правової системи законодавцю потрібно звернути увагу на ці проблеми та сприяти їх шонайшвидшому усуненню.

Серед галузевих проблем актуальною є проблема більш детального регулювання особистих немайнових прав, які є предметом цивільно-правової охорони. Зокрема, це стосується права на життя (в т.ч. проблема еутаназії), права на здоров'я (право на інформацію щодо свого здоров'я, заборона незаконного проведення дослідів над людиною), права на інформацію тощо.

Повага до кожної людини як до особистості повинна стати нормою повсякденного життя в Україні, а людина має бути єдиною абсолютною цінністю первісного порядку, щодо якої визначаються всі інші цінності. Основні права та свободи людини належать їй від народження і є невід'ємними, тому їх забезпечення – одна з найважливіших функцій будь-якої держави. Оцінка людини як особистості, відчуття свободи, самоповаги – це те, за ради чого вона живе, покращує своє матеріальне становище, працює та спілкується. Тому, закріплюючи на законодавчому рівні можливість захисту особистих немайнових прав, варто

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

визначити їх зміст, гарантії, способи захисту, що може стати суттєвим внеском у процес поліпшення чинного правового регулювання, приведення законодавства у відповідність до міжнародних стандартів. Права та свободи людини є невід'ємним правовим інститутом загальнолюдських цінностей, для якого характерне встановлення єдиних міжнародно-правових стандартів. Особисті права людини нерозривно пов'язані з такими поняттями, як «рівність», «свобода», «недоторканість» особи. І це природно, тому що ці поняття протягом всієї історії цивілізації використовувалися в боротьбі нового зі старим, прогресивного з консервативним. Нині у світі існує велика кількість інститутів і механізмів, спрямованих на захист прав і свобод людини і громадянина, однак, ураховуючи той факт, що саме законодавчий механізм не повною мірою відповідає потребам сьогодення в питаннях захисту особистих немайнових прав фізичної особи, є доцільним, по-перше, детальне вивчення та імплементація правових норм країн європейської спільноти в національне законодавство України з подальшим процесом ратифікації, по-друге, вдосконалення дійових правових механізмів захисту й контролю за дотриманням з боку державних органів та посадових осіб особистих немайнових прав фізичних осіб, по-третє, розроблення інституту (правового механізму) відповідальності посадових осіб у складовій нехтування чи порушення захисту особистих немайнових прав фізичних осіб. Це дасть змогу не лише забезпечити й гарантувати дотримання законних прав і свобод людини як внутрішньодержавної функції, а й підвищить загальний статус України як правового гаранта на міжнародному рівні. Ураховуючи вищезазначене, вважаємо за доцільне привести національне законодавство з питань реалізації та захисту особистих немайнових прав фізичної особи до вимог міжнародних стандартів із прав людини. Імплементація міжнародних норм у національне законодавство дасть можливість максимально забезпечити реалізацію зазначеного права в Україні національними засобами захисту. Процедура звернення до Європейського суду з прав людини за захистом своїх особистих немайнових прав фізичної особи повинна стати виключним механізмом (остаточною інстанцією) реалізації та забезпечення зазначених прав.

Таким чином, на наш погляд, необхідно одночасно із адаптацією вже існуючих законів приймати нові, узгоджені із правовим полем ЄС, законодавчі акти. Беззаперечним є те, що процес адаптації законодавства України вимагає злагодженої співпраці всіх гілок влади. Протистояння між гілками влади в Україні та гостра політична боротьба серйозно перешкоджають ефективній законотворчій діяльності парламенту.

Як вже зазначалося необхідна імплементація, і відповідно на сьогодні необхідно виділити відсутність дієвого механізму імплементації чинних правових норм.

У нас існує велика кількість добрих законів, які не працюють на практиці. Україна, на жаль знаходиться ще далеко від європейських стандартів правової

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

регламентації. Багатогранність європейського правового поля, його комплексний характер наочно свідчать про труднощі на шляху узгодження національного законодавства із загальноєвропейським. Формування правового поля держави є тривалим соціальним процесом, що органічно пов'язаний із змінами у всіх інших сферах життя суспільства. Штучно прискорити цей процес неможливо, але потрібно створити йому режим найбільшого сприяння. Більш ефективному процесові наближення правового поля держави до стандартів права ЄС сприятиме провадження наступних заходів:

- питання розробки нової Концепції адаптації українського законодавства до законодавства Європейського Союзу. Необхідно також більш системно підійти до вироблення критеріїв визначення пріоритетних сфер адаптації та переліку правових актів ЄС, до яких має бути приведене у відповідність українське законодавство в тому числі цивільного та сімейного;

- створення однієї цілісної системи законодавства України, оскільки розпорошеність ускладнює процес адаптації;

- розробка органами державної влади в Україні «гармограм» – графіків роботи з гармонізації законодавства для окремих галузей права;

- визначення галузевого комітету Верховної Ради України, який би забезпечував координацію та узгодження відповідної законотворчої діяльності;

- створення українсько-європейського глосарію юридичної термінології;

- активне залучення іноземних експертів та максимальне використання технічної допомоги ЄС щодо адаптації українського законодавства.

Окрім того, формування правової демократичної держави неможливо без здобутків правової та громадянської культур. Правова культура, як суспільний феномен є неодмінною умовою динамізації трансформаційних процесів у напрямі формування в Україні правової держави і громадянського суспільства. Ні правопорядок, ні суспільний устрій не можуть бути тривкими, якщо вони не отримують собі підпори в суспільній правосвідомості.

Отже, серед основних проблемних питань, вирішення яких дозволить говорити про наближення української системи права до європейських стандартів, – питання соціальної цінності права, його престижу в суспільстві, ефективності механізму реалізації та захисту прав і свобод людини.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

РОЗДІЛ 7.

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

7.1. Теоретична основа реформаційних процесів в адміністративному праві.

Структурованість законодавства є гарантією ефективності його застосування. Розподіл на галузі та підгалузі законодавства, внутрішня будова норм має бути чіткою, прозорою та уніфікованою незалежно від правовідносин, які воно регулює, тобто має бути алгоритмізованим. За часів формування та дії моноструктурного радянського законодавства (без поділу на законодавство публічного та приватного права) відбулось хаотичне нагромадження законів і підзаконних актів, що створило в Україні ситуацію, коли пересічні громадяни, підприємці не мають можливості працювати відповідно до чинного законодавства через складність і непрозорість державного регулювання. Врешті, законодавство і бюрократичний апарат гальмують розвиток держави.

Традиційно головним критерієм об'єднання адміністративно-правових норм та їхнього розподілу по структурних частинах є предмет правового регулювання. Відповідно до цього, побудована система передбачає виокремлення правових інститутів, що об'єднуються в загальну, особливу та спеціальну частини адміністративного права. До загальної частини адміністративного права зараховують норми (у тому числі правові принципи), які діють у всіх сферах організації і функціонування публічного управління. Тобто вона об'єднує найбільш типові, загальні у правовому регулюванні зазначеної сфери. Особливу частину адміністративного права утворюють норми, що регулюють забезпечення адміністративного правопорядку. Спеціальну частину адміністративного права становить адміністративна деліктологія.

На цей час систему адміністративного права загалом можна представити таким чином.

Загальна частина адміністративного права – **сутність адміністративного права** визначає: понятійний апарат; об'єкт адміністративного права; адміністративно-правові відносини; принципи державного управління; правове становище суб'єктів адміністративного права; суспільний договір; адміністративно-правовий метод; форми та функції; норми адміністративного права.

Особлива частина адміністративного права – **адміністративна діяльність** визначає: адміністративно-правові режими (надзвичайний, воєнного стану, митний тощо); адміністративні послуги; державну службу; дисциплінарну

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

відповідальність; захист прав громадян; адміністративний примус; адміністративне судочинство.

Спеціальна частина адміністративного права – **адміністративна деліктологія** визначає: адміністративну відповідальність; адміністративні проступки; протидію проступкам посадових осіб; склад адміністративного проступку; провадження у справах про адміністративні проступки; статус публічного службовця; систему контролюючих органів.

Питання адміністративної реформи в Україні давно вийшли за межі теоретичних напрацювань і набули практичної – політичної, наукової, суспільної – актуальності. Після проголошення незалежності України тривав період широкомасштабних реформ, розпочатий ще за часів існування Радянського Союзу⁴⁰³. Водночас із прийняттям Конституції України 1996 р. реформаторські зусилля набули додаткового імпульсу⁴⁰⁴.

Висвітлення питання предмета адміністративного права в сучасних умовах потребує детального аналізу надбань правової науки в цілому. Констатуємо зміни у правовій науці, які відбулись і відбуваються останніми роками, наголосимо на тому, що юриспруденція як наука не виконує, як би цього не хотілося політикам минулого і сьогодення, ролі прислуги в державі, а навпаки, за допомогою правових механізмів корегує діяльність держави і спрямовує розвиток суспільства. Але, на жаль, в умовах, коли суспільство і суспільні інститути підміняють дух права буквою закону, коли викривлена мораль стає підґрунтям злочинної діяльності, право окремої країни також частково втрачає свою істинну форму і зміст. Формули та алгоритми, що є базовими в теорії права, незалежно від устрою суспільства, в якому існує право, є незмінними. Вивчення фрактальної структури права і впровадження ідей до практичної діяльності – нагальне завдання сьогодення в контексті реформування адміністративного законодавства.

7.2. Трансфер норм в контексті зовнішнього структурування законодавства.

Систематизація законодавства України, яка фактично є першим етапом його приведення до міжнародних стандартів. Фактично робота має вестись у двох напрямках: зовнішнє і внутрішнє структурування законодавства.

---

⁴⁰³ Про проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради Української РСР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gska2.rada.gov.ua/>.

⁴⁰⁴ Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Зовнішнє структурування законодавства полягає у приведенні до логічної побудови галузей законодавства та гармонізація національного законодавства з міжнародним правом.

Першим кроком в такій роботі є систематизація законодавства. Створення електронних баз нормативно-правових актів за суспільно-економічними сферами. Аналіз нормативно-правових актів на предмет виявлення в них дублювання, колізій, пробілів і, як наслідок, скасування тих актів, що не відповідають положенням діючого законодавства.

Це завдання неможливо виконати без переміщення норм з одних нормативно-правових актів до інших. При цьому слід звернути увагу на те, що на сьогодні вже спостерігається тенденція до поділу суспільних відносин за сферами та їх відповідне нормативно-правове регулювання. Уже відбулося переміщення (трансфер) норм з Кодексу України про адміністративні правопорушення до Митного кодексу України. Але на разі проступки називаються адміністративно-митними правопорушеннями, тоді як мова йде про митні проступки.

Трансфер норм – це переміщення правової норми або групи правових норм з одного нормативно-правового акту до іншого відповідно до предмету правового регулювання. Трансфер може відбуватись між нормативно-правовими актами різних рівнів. Критерієм трансферної діяльності в законодавстві має стати сфера суспільних відносин, в якій здійснюють регулювання відповідні нормативно-правові акти (предмет правового регулювання). Наразі такий трансфер є необхідним, він дасть змогу уникнути колізій, дублювань та значно зменшить кількість нормативних актів, які регулюють правовідносини у різних сферах суспільного життя.

Так само потрібно перенести норми що регламентують відповідальність за проступки, які містяться в КУпАП, до інших чинних кодексів: Кодексу України про надра, Кодексу України про землі тощо. Кінцевою метою трансферу є побудова цілісної системи законодавства із галузевою внутрішньою структурою.

Галузь законодавства має тяжіти до максимального спрощення – скасування нормативно-правових актів, що дублюють один одного; заміна декількох актів, що регулюють схожі правовідносини одним, загальним; об'єднання декількох нормативно-правових актів з суміжних правовідносин в один. Раціонально коли один комунікативний кодекс, регулює суспільні відносини у визначеній сфері. Така структура системи законодавства не створює жодних суперечностей. Вона є простою, зрозумілою, такою, що відповідає аксіомам теорії права та соціології.

Чітка ієрархія законів та підзаконних актів надасть можливість оптимізації національної системи законодавства.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

7.3. Кодифікація адміністративного законодавства в контексті європейської інтеграції.

Ефективне правове супроводження адміністративної реформи передбачає подальшу систематизацію адміністративного законодавства, насамперед шляхом його кодифікації. Вона завжди пов'язана з глибокою і всебічною переробкою чинного законодавства та внесенням до нього суттєвих змін. Кодифікація забезпечує внутрішню погодженість, цілісність, системність і повноту правового регулювання відповідних відносин.

Сьогодні слід констатувати що в адміністративному праві пострадянського періоду відбулись тектонічні зрушення. Від загального масиву адміністративного права відколовся цілий материк теорії державного управління. І це в той час коли саме відносини у державному управлінні є об'єктом дослідження адміністративного права. Але таке зрушення призвело і до інших наслідків. У надрах адміністративного права зародились нові правові галузі: фінансове, інформаційне, митне, медичне право. Вони динамічно розвиваються і в науковому і практичному сенсі досягли значних результатів. І це в свою чергу сприяє новому циклічно-подібному руху. Так, вчені констатують наявність у цих галузях дуальної природи – публічної, та приватної. Відтак вони не можуть бути складовими частинами адміністративного права. Адміністративне право є суто публічним. Чи є тут протиріччя? Аж ніяк.

Поглянемо на сам перелік так званих адміністративних (управлінських) проступків: ст. 45 «Ухилення від обстеження і профілактичного лікування осіб, хворих на венеричну хворобу», ст. 178 «Розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв у заборонених законом місцях або поява у громадських місцях у п'яному вигляді», ст. 176 «Виготовлення, зберігання самогону та апаратів для його вироблення». Але ж адміністративна відповідальність – це відповідальність управлінська, тобто відповідальність особи, наділеної владними повноваженнями та відповідним адміністративно-правовим статусом. Тоді як в більшості статей ми бачимо публічні правовідносини, що не пов'язані з невиконанням чи неналежним виконанням своїх обов'язків. Очевидно, що в такому випадку відповідальності адміністративної (управлінської) особа не може нести, бо не є суб'єктом владних повноважень, не виконує відповідних адміністративних функцій.

Спроби дати відповіді на складні питання пов'язані з переформатуванням суспільних відносин у новітніх умовах дають вчені базуючись на сучасних концепціях, сутністю яких є фрактальна парадигма побудови сфер, інститутів, галузей тощо. Олексій Алмазов в своїй книзі «Фрактальна теорія. Як змінити погляд на ринки» запропонував засіб використання фракталів при аналізі біржових

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

котувань, з фрактальних позицій аналізує законодавство Ендрю Моррісон Стампф в роботі «Законодавство – це фрактал: Спроба передбачити все».

Адміністративне право – один з елементів цілісної системи. Так само як і інші частини права адміністративне право видозмінюється за загальними правилами існування систем, а отже трансформацію адміністративного права можна прогнозувати, аналізувати, обчислювати та поступово здійснювати більш зручну систематизацію адміністративного законодавства.

Кодифікація є найбільш досконалою формою систематизації законодавства. Правовою метою кодифікації є впорядкування нормативної основи права, забезпечення найбільш ефективного процесу реалізації права, поліпшення структури кодифікаційних актів, удосконалення їх логіки, мови, стилю. Зазвичай кодифікація (на відміну від інкорпорації) ґрунтується на системі права, хоча повністю може з нею і не збігатися.

Кодифікація є важливим системотворчим і стабілізуючим фактором усієї правової системи і сприяє організованому розвитку права, проймає його єдиними принципами, загальними правовими поняттями та категоріями. Прийняття кодифікаційних актів як результатів кодифікації спрямоване на посилення в законодавстві елементу стійкості та формування стабільної нормативно-правової бази.

Кодифікація – впорядкування правових норм, яке супроводжується переробкою їхнього змісту, зі скасуванням одних й ухваленням інших норм права, що можливе лише у процесі правотворчості. У результаті кодифікації видається єдиний, логічно і юридично цільний, нормативно-правовий акт. Тому кодифікація завжди має офіційний характер і може проводитися тільки правотворчим органом.

Напрями кодифікації адміністративного законодавства. Норми сформовані у надрах адміністративного права в часи найбільшого розвитку державоцентричного підходу сьогодні відіграють роль синергуючого каталізатору формалізації правових норм у різних соціально-економічних сферах. Поява нової системи українського права з поділом у відповідності зі сферами використання: медична, протипожежна, будівельна, спортивна, тощо, як науки, як законодавства, як практичної правореалізуючої діяльності наразі цілком відповідає реаліям.

Кодифікація це діяльність, що здійснюється законотворчим органом. Виділяються певні види кодифікації: а) за обсягом: загальна, в результаті якої утворюється кодифікований нормативний акт з основних галузей права (Звід законів); галузева, яка охоплює нормативно-правові акти певної галузі законодавства (основи законодавства, кодекси); міжгалузева та підгалузева (інституційна), що, відповідно, розповсюджується на кілька галузей (Повітряний кодекс) чи інститутів (Митний кодекс); б) за формою виразу: основи (головні засади) законодавства; кодекси; положення; статuti.

Кодифікаційні нормативні акти поділяються на наступні групи: а) основи законодавства – кодифікаційний акт, що містить найбільш загальні норми і

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

визначає цілі та принципи правового регулювання певної групи суспільних відносин; б) кодекс – єдиний, зведений, юридично і логічно цілісний, внутрішньо узгоджений нормативно-правовий акт, що забезпечує регулювання суспільних відносин у відповідній галузі чи підгалузі законодавства.

На відміну від норм деяких галузей права, об'єднати всі норми адміністративного права в одному чи навіть у декількох комплексних (кодифікованих) актах неможливо з об'єктивних причин. Адміністративне право регулює широке коло суспільних відносин. Його норми містяться в численних актах різної юридичної сили. Крім того, нормотворчість в управлінській сфері характеризується високим рівнем динамічності, частим виникненням нових норм, що ускладнює зміст і структуру правового матеріалу й обмежує можливість його кодифікації.

Слід пам'ятати і те, що та або інша галузь права, на відміну від галузі законодавства, не повинна мати «власні» кодекси. Наприклад, процедурне право охоплює всю діяльність державних органів, господарську та інші види діяльності. Той або інший кодекс може «охоплювати» декілька галузей права. Так, ліцензійне право регулює питання про видачу ліцензій для видобутку корисних копалин, продаж медикаментів тощо, а дозвільне право – про використання зброї, керування транспортними засобами, допуск до певних видів діяльності. Між собою вони тісно пов'язані.

Так вже з'явився ряд кодексів: Митний кодекс, Податковий кодекс та інші. Українською необхідною є систематизація законодавства про охорону здоров'я населення. Структура і зміст Медичного кодексу вже наводилась в ряді досліджень. Провідні науковці та практики наголошують на створенні Дорожньо-транспортного кодексу та Реєстраційного кодексу. Головною відмінністю оновленого законодавства стане його відповідність сучасним стандартам та алгоритмам теорії права. Так, у структурі кожного нормативного акта необхідно дотримуватись принципу поновлення норми, тобто гіпотеза, диспозиція і санкція міститимуться в одному кодифікаційному акті. Окремі напрацювання зазначеного напрямку систематизації адміністративного законодавства у формі його кодифікації, неодноразово підіймалися в працях провідних та молодих вчених⁴⁰⁵. Уже

---

⁴⁰⁵ Народний суверенітет, як основа адміністративно-правової реформи в Україні: навч. посіб.; за заг. ред. В.П. Петкова. – К. : Дакор, 2012. – 216 с.; Безпека дорожнього руху в Україні: навч. посіб.; за заг. ред. В.П. Петкова. – К. : Дакор, 2012. – 488 с.; Народне волевиявлення в Україні: навч. посіб.; за заг. ред. В.П. Петкова. – К. : КНТ, 2012. – 144 с.; Санітарно-епідеміологічна безпека: навч. посіб.; за заг. ред. В.П. Петкова. – К. : Видавничий дім «Скіф», 2013. – 128 с.; Екологічна безпека: навч. посіб.; за заг. ред. В.П. Петкова. – К. : КНТ, 2013. – 216 с.; Реєстраційне право: навч. посіб.; за заг. ред. В.П. Петкова. – К. : Дакор, 2012. – 216 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

неодноразово наголошувалось про необхідність прийняття Виборчого кодексу. Саме до нього мають бути перенесені проступки проти виборчих прав громадян.⁴⁰⁶

Будуючи структуру визначених комунікативних кодексів слід звернутися до загальної теорії права, в межах якої акцентується на важливості тричленної побудови норми права (гіпотеза, диспозиція, санкція), єдності та взаємодії їх частин. Конструювання норм права має йти шляхом обов'язкової наявності всіх трьох елементів в одному нормативно-правовому акті. Такий підхід забезпечує логічність та завершеність правового регулювання, спрощує правозастосування та зменшує ступінь зарегульованості суспільних відносин, оскільки відпадає необхідність «плодити» численні підзаконні акти.

Слід нагадати, що норма права не обов'язково має міститися в одній (окремій) статті нормативно-правового акту. Гіпотеза, а іноді і диспозиція можуть знаходитись в одній частині закону чи підзаконного акту, а санкція – в іншому, наприклад, в окремому розділі «Відповідальність в сфері...». Проте, в переважній більшості, норма права має знаходитись в межах одного нормативно-правового акту. І лише за деякими виключеннями, коли є необхідність врахувати специфічні правові відносини, можна використовувати бланкетні норми.

Таким чином комунікативний кодекс за своєю структурою має складатись з наступних частин:

Загальна частина (загальні положення – терміни що використовуються, правила поведінки у суспільно-економічній сфері);

Особлива частина (матеріальні норми – проступки та санкції за їх вчинення);

Спеціальна частина (особливості провадження у справах про проступки саме в суспільно-економічній сфері, що регулюється даним комунікативним кодексом).

Усе зазначене вказує на глобальні процеси систематизації (інкорпорації та кодифікації), що відбуваються в нашій країні, шляхом створення оновлених галузей права та відповідного правового регулювання в межах комунікативних кодексів. Значних змін зазнало і саме адміністративне право, як на теренах України так і всього пострадянського простору і навіть в провідних європейській країнах. Такі процеси цілком відповідають багатовіковій правовій традиції і сучасній світовій практиці⁴⁰⁷.

Це необхідно зробити для формування сучасного законодавства, яке регулюватиме публічно-правові відносини відповідно до сучасних світових стандартів та конституційних положень. Крім цього, норми й ряд різних

---

⁴⁰⁶ Циверенко Г.П. Народне волевиявлення в Україні : навч. посіб. / Г.П. Циверенко. – К. : СКІФ, 2012. – 144 с.

⁴⁰⁷ Кабриак р. Кодификации / Пер. с фр. Л.В. Головки. – М. : Статут, 2007. – 476 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

підзаконних актів під час кодифікації знайдуть своє місце в законодавстві, що спростить їх застосування.

У сукупності завдяки визначеному підходу до публічного права ми досягнемо таких цілей: гуманізації правової системи, відповідності законодавства положенням конституції України. Отже, законодавство відповідатиме сутності громадянського права. Простота й зрозумілість законів для громадян буде свідчитиме про демократизацію суспільства.

Отже, ефективне правове супроводження адміністративної реформи передбачає подальшу систематизацію адміністративного законодавства, насамперед шляхом його кодифікації. Оскільки провести кодифікацію норм адміністративного законодавства одночасно і в одному акті об'єктивно неможливо, доцільно здійснити поетапну кодифікацію за окремими сферами та інститутами адміністративно-правового регулювання. Сьогодні для нормального функціонування суспільно-економічних сфер необхідним є створення нових регулятивних законів. Кодифікація існуючих правил, норм, приписів, стандартів, що регулюють суспільно-економічну сферу в одному комунікативному нормативно-правовому акті – потреба сьогодення. Наголосимо, що впорядкування адміністративного права повинно здійснюватися шляхом видання кодифікованих актів за окремими сферами та інститутами адміністративно-правового регулювання.

7.4. Основи реформування Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Суттєвим фактором для проведення реформи українського адміністративного права є те, що із самого початку вона ґрунтується на демократичних принципах загальноєвропейського значення. Звичайно, необхідно усвідомлювати, що існуючі в країнах світу правові, в тому числі адміністративно-правові, стандарти досить різноманітні, і чого-небудь «єдиного загальноєвропейського» (а тим більше світового) у чистому, так би мовити, вигляді не існує. Водночас деякі спільні риси правових інститутів, які вже успішно діють у зарубіжних державах, звичайно ж є, й орієнтуватися на них цілком виправдано.

Останнім часом у ряді країн Західної Європи (Німеччина, Франція, Італія, Великобританія тощо) проводяться серйозні зміни в системі законодавства в галузі боротьби з посадовими правопорушеннями. Цей факт досить яскраво свідчить про необхідність викорінення такого явища не тільки за кордоном, а й в Україні. Отже, під час реформи адміністративного права в конкретних законопроектних роботах було б дуже корисно врахувати й використати ті принципи, які вже добре себе зарекомендували в практиці країн пострадянського простору.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Кодекс України про адміністративні правопорушення було прийнято у 1984 р. У цей самий період, базуючись на Основах адміністративного законодавства (1980 р.), було прийнято аналогічні кодекси в усіх союзних республіках, а також у багатьох країнах Варшавського договору та країнах, які перебували в дружніх чи залежних від СРСР відносинах. Аналізуючи сучасний КУпАП, слід розуміти, що він був і залишається за своїм змістом радянським законом. Тобто частиною законодавства, яке розпочало формуватись у 1920-х рр. з повного неприйняття «буржуазного права», що діяло в попередній період історії. За більше ніж 70 років існування радянське право сформувалося як особлива правова сім'я, головною ознакою якої є пріоритет публічного інтересу над приватним. Публічне право радянська юриспруденція сприймала як державне право, а всі інші правові галузі відігравали роль допоміжних.

У розумінні законодавця радянського періоду всі громадяни, установи, відомства, міністерства тощо входили в єдину управлінську систему, метою якої було побудувати комунізм у всьому світі. І тому кожен учасник цієї розбудови повинен був неухильно виконувати правила адміністративних правовідносин, а в разі порушення управлінських приписів нести за це адміністративну відповідальність. Відповідно до цієї доктрини, будь-який проступок громадянина вважався правопорушенням. Стаття 176 «Виготовлення, зберігання самогону та апаратів для його вироблення» (до речі, без мети збуту) та десятки інших – яскраве відображення такого підходу до адміністративного права.

Проте й у наступний період розвитку адміністративного права в незалежній державі до КУпАП (як до всепоглинаючої, всеохоплюючої допоміжної ланки карально-репресивної нормативної бази) постійно вводили склади різних проступків, які потребували систематизації або каральної реакції з боку чиновників. «Правила поведінки», «обмеження», «встановлені вимоги» та «встановлений порядок» щоразу вносились до закону.

Усі ці неузгоджені дії, поєднані з правовим нігілізмом населення та правовою безграмотністю працівників правоохоронних органів, призводили до нагромадження та переобтяження процесуальної частини КУпАП, коли перевірка та огляд перетворювались на рейдерські захоплення. КУпАП став документом, за допомогою якого чиновники впливали на підприємців, осіб, умовно звільнених від покарання тощо. До речі, у багатьох статтях кодексу при цьому постійно як суб'єкт, який накладає стягнення, і як суб'єкт, на який накладається стягнення, виступають «посадова особа», «посадова особа органу», підрозділи, начальники, заступники начальників тощо.

Сьогодні доцільно здійснити поетапну кодифікацію норм адміністративного законодавства за окремими сферами та інститутами адміністративно-правового регулювання.

Цей кодифікаційний процес умовно можна поділити на певні етапи. Звісно, неможливо говорити про чітке їх розмежування, але наголосимо, що відповідні

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

процеси розпочались ще до старту адміністративної реформи у 1998 р. У законодавстві необхідно провести трансфер норм КУпАП до базових кодексів: Кодекс про землю, Кодекс про надра тощо, як це було зроблено під час творення Митного законодавства.

Наголосимо, впорядкування адміністративного права може здійснюватися шляхом видання кодифікованих актів за окремими сферами та інститутами адміністративно-правового регулювання⁴⁰⁸. Деякі частини статей та окремі статті кодексу разом з іншими законами та підзаконними актами можуть стати повноцінними кодексами: Медичний кодекс України, Соціальний, Інформаційний, Дорожньо-транспортний кодекси тощо. По-четверте, створення безпосередньо Адміністративного кодексу України як кодексу матеріального права, в якому міститимуться норми, які регулюють діяльність органів державної влади й органів державної влади за вчинення посадових проступків.

Раніше В.Б. Авер'янов категорично стверджував, що «в системі адміністративного права має перебувати регулювання всіх видів адміністративної відповідальності, котрі зараз регулюються вторинними правовими галузями (фінансовим, господарським правом тощо)⁴⁰⁹. Наголошувалося також, що адміністративне право має поліцентричну структуру нормативного масиву, на протизагу структурно моноцентричних (з одним профільним кодексом) галузей⁴¹⁰. Тому логічно є пропозиція прийняти серед інших кодексів (фінансового, правоохоронного, медичного тощо) окремий кодекс, у якому врегулювати питання відповідальності посадовців перед громадянами (суспільством) та особою, правила поведінки чиновників (посадових осіб). Він також повинен містити норми стосовно адміністративної відповідальності за вчинення протиправних дій адміністрацією. У цьому ж кодексі має бути прописано провадження у справі про адміністративне правопорушення (адміністративні процедури, адміністративні стягнення тощо)⁴¹¹.

Цим же нормативно-правовим актом має визначатись і поняття адміністративного проступку як дії, що становить порушення суб'єктом

---

⁴⁰⁸ Петков С.В. Кодифікація законодавства про відповідальність – основа адміністративно-правового регулювання діяльності публічної влади в Україні / С.В. Петков // Держава та регіони. Серія: Право. – 2009. – № 1. – С. 84–89.

⁴⁰⁹ Авер'янов В.Б. Реформування українського адміністративного права: необхідність оновлення науково-теоретичних засад / В.Б. Авер'янов // Актуальні проблем и сучасної науки в дослідженнях молодих вчених. – Сімферополь, 2005. – Спеціальний випуск : у 2 ч. – Ч. 1. – С. 24–30.

⁴¹⁰ Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / [В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, Ю.П. Битяк та ін.] ; за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К. : Факт, 2003. – С. 43–47.

⁴¹¹ Петков С.В. Громадський порядок: місце й роль місцевої міліції в протидії проступкам проти громадського порядку / С.В. Петков // Право та державне управління. – 2010. – № 1. – С. 44–55.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

адміністративних правовідносин (посадовою особою, представником влади) положень законодавства. Роль такого кодифікованого акту з успіхом відіграє оновлений Кодекс України про адміністративні правопорушення.

Що ж має містити КУпАП? По-перше, правила й норми поведінки державних службовців та інших посадових осіб, які здійснюють управлінську діяльність. Ці норми конкретизуються в Законі України «Про звернення громадян», у посадових інструкціях, які регулюють відносини чиновників із громадянами. По-друге, норми щодо адміністративних проступків. Наразі ці норми містяться в антикорупційному законодавстві та КУпАП. По-третє, особливості проваджень у справах про адміністративні проступки, серед яких має бути те, що контроль за діяльністю державних службовців здійснюється керівниками відповідних органів і служб; служб внутрішньої безпеки, прокуратурою та громадськістю.

Отже, з упровадженням оновленого Кодексу України про адміністративні правопорушення замість усеосяжної, всеохоплюючої ролі, яка визначалась адміністративному праву в радянській правотворчій та правозастосовній системі, де воно обґрунтовувало та підтверджувало правову управлінську партійну амбітність і комуністичну заангажованість державної влади в усіх без винятку публічних та приватних відносинах, адміністративне право посяде гідне місце серед інших публічних правовідносин, закріпивши своє провідне значення в публічному праві.

Сьогодні під час кризи, яка у різних проявах знов починає ставити жорсткі умови всьому людству, вкрай необхідним є з'ясування того, що насправді ми маємо на увазі, коли говоримо про право, правовідносини, деліктологію, відповідальність тощо. Вчені-політологи, соціологи, правознавці констатують, що ми маємо споглядати цікаве суспільно-політичне явище переходу від одного устрою держави (соціалістичного) до іншого (капіталістичного) і при цьому спотворюючи як догми першого, так і постулати другого. Отже, навіть у найбільш узагальненому розумінні адміністративна деліктологія має визначатися не як «управлінське» або «каральне» право, а як «право забезпечення і захисту прав людини». Звичайно ж, головне завдання полягає не в тому, щоб дати нове наукове тлумачення поняття адміністративної деліктології, а в тому, щоб це тлумачення, відповідало теорії права, суті явища, і було реалізовано у нових підходах до аналізу та висвітлення цього інституту, а, головне – адекватно відображалось в адміністративному законодавстві.

**ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ
ЗАСАД ОПТИМІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ**

8.1. Шляхи оптимізації системи правоохоронних органів в Україні.

Розвиток правового регулювання правоохоронної діяльності в Україні свідчить про поступовий перехід до демократичної моделі правового режиму. На сьогодні потребує перегляду система правоохоронних органів, їх взаємодія між собою, застосування заходів відповідальності за порушення посадовими і службовими особами правоохоронних органів порядку забезпечення прав, свобод людини і громадянина. Водночас невпинно, динамічно відбувається розвиток євроінтеграційних процесів в Україні. Така ситуація призводить до пришвидшених темпів внесення змін до законодавства без потенційного аналізу наслідків, які можуть несподівано з'явитися.

Будучи різновидом адміністративно-юрисдикційної діяльності, правоохоронна діяльність виступає складовою виконавчо-розпорядчої діяльності уповноважених органів державної влади. Застосування засобів переконання і примусу сьогодні видається недостатнім для створення чіткої лінії взаємодії правоохоронних органів між собою в частині налагодження зв'язку між законодавчою, виконавчою і судовою гілками влади. Захист суспільних відносин, які складаються у сфері державного управління сьогодні стає пріоритетним завданням поступу України в Європейський Союз.

Актуальність нашого дослідження зумовлена потребами у розробці шляхів еволюціонування адміністративно-юрисдикційного механізму взаємодії і оперативної співпраці системи правоохоронних органів в частині адаптації до європейських стандартів правоохоронної діяльності. Водночас, носії матеріальних і процесуальних прав і обов'язків в межах системи правоохоронних органів сьогодні набувають особливого статусу, з чим і пов'язується необхідність заміни застарілих кодифікованих нормативно-правових актів у цій сфері.

Дослідженням питань і проблем щодо шляхів оптимізації системи правоохоронних органів в Україні займалися такі вчені-правники: В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, І. П. Бачило, Ю. П. Битяк, В. В. Богущкий, З. С. Гладун, І. С. Григоренко, В. Л. Грохольський, С. М. Гусаров, В. М. Дубінчак, В. В. Зуй, О. В. Іваненко, В. Ю. Кобринський, М. В. Коваль, В. К. Колпаков, А. М. Куліш, А. М. Кучук, А. В. Олійник, Н. М. Оніщенко, П. В. Онопенко, О. В. Петришин, І. П. Петрова, О. П. Рябченко, В. П. Філонов, О. П. Шергін та інші.

У Великому тлумачному словнику української мови під поняттям «шлях» вживаються такі значення: 1) місце і простір, за допомогою якого здійснюється сполучення; 2) доступ до чогось, когось; 3) можливість досягти чогось; 4)

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

розроблений взаємний зв'язок; 5) напрям руху в який-небудь бік, до відомого або наміченого місця; 6) заздалегідь визначений напрям руху; 7) спрямування ходу, протікання, розвитку чогось⁴¹². У іншому словнику під поняттям «шлях» розуміється засіб для досягнення чогось⁴¹³.

Тобто, шлях є певною спрямованістю, динамічною категорією, яка постійно змінюється залежно від впливів зовнішніх чинників і створює можливий вектор діяльності.

Виходячи із Словника синонімів української мови, синонімами поняття «шлях» виступають напрям, керунок; курс; лінія, спрямування, спрямованість, фарватер⁴¹⁴.

У нашому дослідженні під поняттям «шлях» ми розуміємо напрям впливу на правовідносини, на систему права, на структурні елементи правових явищ об'єктивної дійсності.

Щодо розуміння поняття «оптимізація» науково-методологічні підходи є більш заплутаними. Так, під оптимізацією розуміється з одного боку діяльність із підтримання найбільш вигідного режиму керованого процесу⁴¹⁵, а з іншого – вибір оптимального варіанту з безлічі можливих⁴¹⁶. З цього випливає, що оптимізація передбачає контрольовану динамічно-активну діяльність, за якої здійснюється вибір найкращого варіанту з багатьох взагалі можливих.

При цьому у значенні дієслова «оптимізувати» застосовується таке тлумачення як надавати чому-небудь оптимальні властивості, показники⁴¹⁷. Поряд із цим, у словнику іншомовних слів «оптимізація» (від лат. – найкращий) означає процес надання будь-чому найвигідніших характеристик, співвідношень (наприклад, оптимізація виробничих процесів)⁴¹⁸.

---

⁴¹² Словник української мови в 11 томах / За ред. І.К. Білодіда, А.А.Бурячок та ін. Т. 11. «Х-Ь». – К.: Наукова думка, 1980. – 700 С.

⁴¹³ Большой толковый словарь русского языка / Гл. ред. С. А. Кузнецов. – Первое издание: СПб.: Норинт, 1998. – 1825 с.

⁴¹⁴ Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. – К.: Українська книга, 2000. – 480 с.

⁴¹⁵ Словник української мови в 11 томах. За ред. І.К. Білодіда, А.А. Бурячок та ін. Т. 5. «Н-О». – К.: Наукова думка, 1974. – 839 с.

⁴¹⁶ Ефремова Т.Ф. Новый словарь русского языка: Толково-словообразовательный. Свыше 136 000 словарных статей. Около 250 000 семантических единиц / Т.Ф. Ефремова. – 2-е изд., стереот.

⁴¹⁷ Ефремова Т.Ф. Новый словарь русского языка: Толково-словообразовательный. Свыше 136 000 словарных статей. Около 250 000 семантических единиц / Т.Ф. Ефремова. – 2-е изд., стереот.

⁴¹⁸ Морозов С.М., Шкарапута Л.М. Словник іншомовних слів / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Український мовно-інформаційний фонд НАН України. – К.: «Наукова думка», 2000. – 686 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

З цього випливає, що оптимізація завжди означає покращення, вдосконалення сутнісних і найважливіших характеристик певного явища, процесу і взаємодії суб'єктів. Такий процес має бути керованим, контрольованим і обумовленим важливими факторами суспільної необхідності.

У межах нашого дослідження, під шляхом оптимізації розуміється напрям цілеспрямованого процесу збалансування, поєднання, узгодження, приведення у відповідність, вдосконалення, співвідношення базових понять, властивостей, всебічних особливостей правових явищ і процесів, зокрема системи правоохоронних органів України.

В. П. Діхтєвський зазначає, що захист прав і свобод людини і громадянина, будучи конституційно-правовим і міжнародно-правовим обов'язком сучасної держави, здійснюється за допомогою системи принципів, інститутів, механізмів і процедурно-правових правил, прямо чи опосередковано призначених для цих цілей. Система правоохоронних органів є першим елементом у цьому переліку завдяки якому досягається загальна мета правоохоронної діяльності⁴¹⁹.

Погоджуючись із такою пропозицією, можна зазначити, що розроблення шляхів оптимізації системи правоохоронних органів дасть змогу скоординувати відносини між кожним окремим громадянином і державою з метою подальшої реалізації координаційних, субординаційних і реординаційних відносин в структурі предмета адміністративного права України.

Першим шляхом оптимізації системи правоохоронних органів має бути розмежування понять «правоохоронні органи», «правозахисні органи» і «органи кримінальної юстиції». Як зазначає В. Я. Тацій, через конкурентність цих термінів до системи правоохоронних органів відносять різні за своїм статусом та функціональним призначенням органи, що унеможливає чітко визначити цю систему. Наприклад, віднесення до неї судових органів, що досить часто зустрічається в доктрині, на законодавчому рівні, термінологічно є допустимими, але недоцільним з огляду на особливе місце судової влади в правовій системі⁴²⁰.

Ми більшою мірою погоджуємося з цією позицією, адже у результаті розширювального тлумачення правоохоронної функції до правоохоронних органів включаються майже всі органи виконавчої влади, які тією чи іншою мірою займаються виконанням правоохоронних функцій, тобто правоохоронною

---

⁴¹⁹ Діхтєвський В.П. Захист прав, свобод та законних інтересів громадян України у процесі здійснення правоохоронної діяльності: монографія // Діхтєвський В.П., Безчасний В.М., Філонов В.П., Філонов О.В., Коваль М.В., Кременовська І.В., Субботін В.М. За заг. ред. д.ю.н., проф. В.П. Діхтєвського. – Донецьк «Видавництво «Ноулідж» (донецьке відділення), 2009. – 219 с.

⁴²⁰ Тацій В. Визначення поняття та системи правоохоронних органів у Концепції змін до Конституції України (концептуальні підходи) / В.Тацій // Право України. – 2012. – № 11/12. – С. 232-240.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

діяльністю. Тож, необхідно переосмислити критерій виконання правоохоронних функцій як критерій віднесення відповідних органів до правоохоронних.

На думку М. Скрипнюка, у законодавчому та правозастосовному процесах доцільно відмовитись від терміна «правоохоронні органи» і здійснити поділ цієї системи органів залежно від їх конкретних функцій та призначення в механізмі охорони права, що й виступає критерієм виокремлення їх певних класифікаційних груп⁴²¹.

Погоджуючись із зазначеною точкою зору зазначимо, що виділення в системі правоохоронних органів окремої групи органів охорони правопорядку буде виправданим і таким, що відповідатиме чинній Конституції України⁴²², яка проводить відмінність між «правоохоронними органами» (ч.3 ст. 17) та уповноваженими законом органами, які в разі нагальної необхідності в змозі запобігти злочинів чи припинити його вчинення можуть «застосовувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід» (ч. 3 ст. 29).

На наш погляд, чітке встановлення сфер правового регулювання, структурування системи правоохоронних органів дозволить більш точно визначити і сфери їх професійної діяльності, усунути громіздкість цієї системи, дублювання повноважень, здійснення функцій, які не відповідають завданням цих органів. Такі зміни, в кінцевому рахунку, призведуть також до скорочення чисельності працівників правоохоронних органів, які не виконують особливо важливої, суспільно значущої функції.

В межах цього шляху оптимізації також необхідно було б встановити, що система, конкретні завдання правоохоронних органів, їх чисельність, повноваження їх посадових і службових осіб (в тому числі і щодо застосування примусових заходів) мають визначатися виключно законом.

Однак, охарактеризувавши в межах нашого дослідження поняття правоохоронного органу, ми, по суті, стикаємося з надзвичайно важливою методологічною проблемою відмежування правоохоронних органів від решти структурних одиниць державного механізму. Так, зокрема, доволі часто доводиться зустрічати факт ототожнення правоохоронних і правозастосовних органів. В даному контексті підтримуємо позицію А. В. Ухаль, який зазначає, що поняття «правозастосовні органи» є більш широким в порівнянні з поняттям

---

⁴²¹ Скрипнюк В.М. Вдосконалення регулювання правоохоронної діяльності в процесі розвитку системи органів державної влади в Україні / В.М.Скрипнюк // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – 2010. – Вип. 50. – С. 168-174.

⁴²² Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР Електронний ресурс. [Режим доступу]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

«правоохоронні органи»⁴²³. З цим твердженням погоджується і М. І. Козюбра, наголошуючи на тому, що правозастосовча практика притаманна для всіх форм державної діяльності – законодавчої, виконавчої і судової⁴²⁴. Однак є очевидним, що питання визначення правоохоронних органів і правоохоронної діяльності не вичерпується цією проблемою.

Отже, шлях оптимізації системи правоохоронних органів має виражатися через усунення термінологічних неточностей, колізій, прогалин і невизначеностей. Властивості правоохоронних органів не повинні дублювати властивості правозастосовних органів.

Другий шлях оптимізації – це визнання нотаріусів, адвокатів такими, що виконують правоохоронні функції (квазіправоохоронні органи). В. Скрипнюк зазначає, що вчинення нотаріальних дій сприяє реалізації правоохоронної діяльності держави, оскільки, здійснюючи нотаріальні дії, органи нотаріату захищають права та охоронювані законом інтереси громадян та юридичних осіб. Органи нотаріату посвідчують різні документи, договори, видають свідоцтва про право на спадщину. Наприклад, у державних і приватних нотаріальних конторах посвідчуються одно- і двосторонні правочини, вживаються заходи стосовно охорони спадкового майна, видаються дублікати документів, що зберігаються у справах нотаріальної контори та багато інших дій⁴²⁵.

Ми погоджуємося з непересічним значенням діяльності нотаріусів у здійсненні правоохоронної діяльності, однак не приєднуємося до позиції, за якою ці органи включаються до системи правоохоронних органів. Обґрунтовуємо це тим, що нотаріат в більшій мірі виконує функції посвідчення, засвідчення, апостилізації та ін., правопідтверджуючі, фіксує дії, які за своєю суттю можна назвати попереджувальними, але не в цілому правоохоронними.

Таку ж позицію, зокрема підтримує Я. В. Мочкош, який зазначає, що ніяких ознак правоохоронної діяльності з боку нотаріату, як фактофіксуючого органу не бачається⁴²⁶.

Аналогічна ситуація складається і з адвокатурою, яка надає правову допомогу і цим також сприяє здійсненню правоохоронної діяльності. При здійсненні своєї професійної діяльності адвокат наділяється певними правами і

---

⁴²³ Ухаль А.В. Поняття «правоохоронні органи» у законодавстві України / А.В.Ухаль // Конституційне будівництво в Україні. – Ужг.: «Закарпаття», 2000. – С. 245-252.

⁴²⁴ Козюбра М.І. Принцип верховенства права і верховенства Конституції України: співвідношення / М.І.Козюбра // Конституційне будівництво в Україні. – Ужг. «Закарпаття», 2000. – С. 30-37.

⁴²⁵ Скрипнюк В.М. Вдосконалення регулювання правоохоронної діяльності в процесі розвитку системи органів державної влади в Україні / В.М.Скрипнюк // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – 2010. – Вип. 50. – С. 168-174.

⁴²⁶ Мочкош Я. Система правоохоронних органів України: проблеми і пропозиції / Я.Мочкош // Право України: юридичний журнал. – 2008. – № 3. – С. 80-83.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

обов'язками. Зважаючи на сучасне бачення і значення адвокатури, адвокатської діяльності є необхідність у тому, щоб визначити роль даних органів у забезпеченні здійснення правоохоронної діяльності. Я. В. Мочкош констатує, що така правова допомога, яку надають адвокати, здійснюється на договірних засадах і жоден закон України не зобов'язує адвоката виявляти та припиняти правопорушення⁴²⁷.

Отже, репрезентуючи специфічну сферу правоохоронної діяльності, нотаріуси і адвокати не входять в систему правоохоронних органів, однак забезпечують належне її функціонування, що дозволяє певною мірою узгоджувати і координувати напрями правоохоронної діяльності. В будь-якому випадку, основними елементами системи правоохоронних органів повинні виступати органи внутрішніх справ, органи прокуратури, служби безпеки, податкові, митні органи, контролюючі інспекції та інші органи, які в процесі своєї діяльності здійснюють правоохоронні та правозастосовні функції.

Третій шлях оптимізації – визначення місця суду в системі правоохоронних органів як провідного в частині забезпечення основоположних прав людини і громадянина. На думку О. Ф. Климюк, не потребує доказування той факт, що суд у функціонуванні системи правоохоронних органів держави займає провідне місце, а специфіка судової правоохоронної діяльності полягає лише у тому, що суд, як правило, не в перших рядах «бойового порядку» органів у боротьбі зі злочинністю, правопорушеннями. Першими на захист незалежності держави, суспільних цінностей, особистих прав і свобод, послідовно та відповідно до виконуваних функцій, визначених законами, в тому числі зі зброєю в руках, стають інші органи, а суд завершує їх зусилля, виносить судові рішення від імені держави, призначає покарання винним чи звільняє від нього та відновлює порушені права потерпілих⁴²⁸.

Не заперечуючи наведене твердження, слід зауважити, що сьогодні цілком очевидним є роздвоєння єдиної системи правоохоронних органів на «судові» і «правоохоронні». Наприклад, в усіх вищих навчальних закладах України викладається курс «Судові та правоохоронні органи».

Такий стан речей започатковано навіть невдалою назвою Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»⁴²⁹, яка започаткувала необґрунтоване розмежування суду та інших правоохоронних

---

⁴²⁷Мочкош Я. Система правоохоронних органів України: проблеми і пропозиції / Я.Мочкош // Право України. – 2008. – № 3. – С. 80-83.

⁴²⁸Климюк О.Ф. Правоохоронні органи в системі органів виконавчої влади / О.Ф.Климюк // Правове регулювання економіки: збірник наукових праць. – 2009. – № 9. – С. 91-101.

⁴²⁹Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 № 3781-ХІІ Електронний ресурс. [Режим доступу]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

органів. Однак, на наш погляд, єдине, що має практичне значення в цьому контексті – чи буде реально гарантоване право особи на захист, чи матимуть особисті права людини і громадянина соціальну цінність тоді, коли кожен може реалізувати своє право, а державні органи спроможні захистити людину від протиправних посягань. Саме в результаті поведінки посадових і службових осіб правоохоронних органів поза межами норм права відбувається посилення недовіри людей у здатність держави забезпечити їх безпеку, зростає соціальна пасивність населення, ріст його незаконної озброєності, створення незаконних формувань.

Для того, щоб визначити місце суду в системі правоохоронних органів, на наш погляд, доцільно було б повернутися до розробки Концепції правоохоронної діяльності та Концепції розвитку правоохоронних органів в Україні, які чітко встановили б наступне: 1) основні критерії правоохоронної діяльності; 2) визначили структуру і основні складові системи правоохоронних органів; 3) визначили місце суду в цій системі. Подібні дії в напрямі розробки загальнодержавної концепції правоохоронної діяльності набувають своєї актуальності, з одного боку, за причини загального підвищення уваги до діяльності правоохоронних органів як однієї з умов розбудови ефективної системи державної влади, а з іншого боку, оскільки лише таку державу можна вважати правовою, саме в сенсі розуміння даного поняття.

Вважаємо, що подальші теоретичні дослідження в цій галузі функціонування державної влади видаються одним із найважливіших завдань, що об'єктивно постали на сьогоднішній день перед сучасним правознавством і вимагають свого розв'язання.

Стосовно оптимізації органів прокуратури слід відмітити, що практично така оптимізація була проведена шляхом прийняття нового Закону України «Про прокуратуру»⁴³⁰. Однак, із прийняттям цього законодавчого акту на даний момент уже з'явився ряд невідповідностей, які потребують нагального усунення. Вважаємо недоцільним скасування спеціалізованих прокуратур в системі правоохоронних органів, оскільки органи державної влади на сьогодні в Україні функціонують незадовільно і потребують постійного нагляду і контролю за їх діяльністю. Прокуратури, а особливо спеціалізовані, здійснювали прокурорський нагляд у відповідній сфері із застосуванням комплексу повноважень, які їм були властиві в силу їх правового статусу.

Хоча науковець М. А. Погорецький, зокрема зазначає, що ліквідація загального нагляду є більше позитивним кроком, аніж негативним, адже усунення

---

⁴³⁰ Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII Електронний ресурс. [Режим доступу]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

цієї функції є однією з вимог адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу⁴³¹.

Одним із найбільш позитивних кроків даного Закону можна назвати запровадження прокурорського самоврядування (створення Ради прокурорів і Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів), що дозволить вирішувати внутрішні суперечності діяльності прокуратури на координованому рівні і дасть змогу вносити ефективні пропозиції для змін в законодавство про прокуратуру.

Всебічне запровадження в судових та правоохоронних органах самоврядних засад наводить на думку щодо необхідності утворення в цілому системи самоврядування у правоохоронних органах України. Безумовно позитивним кроком є створення Національного антикорупційного бюро України та Державного бюро розслідувань в контексті приведення в дію кримінального процесуального законодавства до вимог європейських норм і правил, а також Національної поліції.

І. Григоренко з посиланням на позитивний досвід Німеччини у реформуванні системи правоохоронних органів вказує, що вітчизняна правова система еволюціонує в руслі континентальної правової традиції, що передбачає кілька рівнів ієрархічного підпорядкування, взаємодія яких ґрунтується на засадах субординації та директивності⁴³². В цьому контексті зазначимо, що одним із напрямів оптимізації системи правоохоронних органів в Україні має бути чітке встановлення між інституційних субординаційно-координаційних зв'язків. Основна увага в рамках різних проектів реформування правоохоронних органів в Україні традиційно приділялася якісній зміні функцій і місцем правоохоронних органів в сучасному українському суспільстві, хоча такі положення завжди декларувалися у вступній частині проектів спеціальних законів.

Можна виокремити, на нашу думку, наступні шляхи оптимізації системи правоохоронних органів:

- 1) розмежування понять «правоохоронні органи», «правозахисні органи» і «органи кримінальної юстиції»;
- 2) виділення в системі правоохоронних органів окремої групи органів охорони правопорядку;
- 3) система, конкретні завдання правоохоронних органів, їх чисельність, повноваження їх посадових і службових осіб (в тому числі і щодо застосування примусових заходів) мають визначатися виключно законом;

---

⁴³¹ Погорецький М.А. Сподіватися, що інститут безоплатної правової допомоги буде ефективнішим за прокуратуру, передчасно. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.racurs.ua/656-prokuratura-zakon>

⁴³² Григоренко І.А. Правоохоронна діяльність в Україні та Німеччині (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ірина Анатоліївна Григоренко. – К, 2014. – 19 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

- 4) визнання нотаріусів, адвокатів такими, що виконують правоохоронні функції (квазіправоохоронні органи);
- 5) визначення місця суду в системі правоохоронних органів як провідного в частині забезпечення основоположних прав людини і громадянина;
- 6) всебічне запровадження в правоохоронних органах самоврядних засад;
- 7) децентралізація, деполітизація, прозорість і підзвітність громадянському суспільству;
- 8) розширення і внутрішня спеціалізація системи правоохоронних органів.

Таким чином, на підставі вище викладеного можна стверджувати, що на сучасному етапі розвитку законодавства щодо реформування правоохоронних органів України, потребує в'ясування безліч питань, але все це рухається наразі в одному напрямку – адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Законодавче закріплення статусу і повноважень правоохоронних органів в Україні дозволить інституційно та функціонально змінити соціальне призначення таких органів і головне – організацію вчинення ними дій щодо охорони громадського порядку, забезпечення основоположних прав людини і громадянина. Крім цього, таке нормативно-правове регулювання дасть змогу уникнути перекладання правоохоронних функцій на державні органи, яким вони абсолютно не властиві. Напрацювання у вітчизняній науці і практиці єдиного підходу до системи правоохоронних органів забезпечить надійне функціонування правоохоронної сфери в Україні. Однак, необхідно враховувати, що дублювання функцій між самими правоохоронними органами, необґрунтоване звуження їх компетенції впливає на правосвідомість громадян і створює правовий нігілізм, який в майбутньому може вилитися в негативні наслідки для органів державної влади, держави в цілому. Тому підтримка першочергового і пріоритетного задоволення прав, свобод та інтересів громадян має бути головним завданням правоохоронної діяльності держави.

8.2 Шляхи удосконалення управлінської та штатної роботи правоохоронних органів.

Розвиток правоохоронної діяльності в Україні зумовлений динамічними і статичними процесами, які відбуваються як зовнішньо, поряд з іншими органами державної влади, так і всередині окремих правоохоронних органів. Цілісна і скоординована взаємодія правоохоронних органів не може існувати без належного рівня забезпечення управлінської та штатної роботи в таких органах, а відповідно, повинна мати комплексне та досконале правове забезпечення з метою досягнення основної мети правоохоронної діяльності в цілому – охорони і захисту прав та свобод людини і громадянина, інтересів суспільства та держави.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Автоматизація взаємодії держави і людини породжує віддалення правоохоронних органів від реального стану суспільних відносин, а як наслідок – збільшення кількості правопорушень та поширення правового нігілізму серед широких верств населення. Євроінтеграційні процеси, які наразі активізувались в Україні, на нашу думку, є одним, але не єдиним, визначальним фактором стимулювання модернізації управлінської та штатної роботи правоохоронних органів.

Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю внутрішнього та зовнішнього переформатування організації діяльності правоохоронних органів, ініціювання їх структурних змін, правової регламентації управлінської та штатної роботи. При цьому варто зазначити, що владний характер такої роботи обумовлює підвищений науковий інтерес до її вдосконалення в Україні з врахуванням зарубіжного досвіду правового регулювання в цій частині.

Автоматизація системи електронного управління правоохоронними органами, створення і вдосконалення кадрового забезпечення правоохоронної діяльності є ключовим фактором у оцінюванні їх роботи. Спрямованість правоохоронної діяльності на забезпечення основоположних прав людини і громадянина вимагає ґрунтового та всебічного вдосконалення правового регулювання управлінської та штатної роботи правоохоронних органів.

Питання напрямів управлінського та кадрового забезпечення, роботи правоохоронних органів розглядалися і досліджувалися в наукових роботах багатьох правознавців, зокрема таких як: В. Б. Авер'янов, О. О. Акімов, Н. Ф. Артеменко, В. Д. Бакуменко, В. М. Бевзенко, Ю. П. Битяк, Н. О. Бондарчук, Н. Т. Гончарук, Т. Є. Кагановська, С. В. Карпенко, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, О. О. Кравченко, М. Ф. Криштанович, Р. О. Куйбіда, Є. В. Курінний, Р. А. Науменко, Н. В. Павлюк, О. В. Петришин, Д. В. Приймаченко, А. П. Рачинський, Т. А. Соколова та інші.

Водночас, наявність досліджень у цій сфері не свідчить про вичерпність даної теми, а тільки підсилює інтерес до її подальшого дослідження. В першу чергу, це пов'язано з нагальністю проведення і завершення перманентно здійснюваної адміністративної реформи в Україні, а також із вдосконаленням законодавства про правоохоронну діяльність з врахуванням євроінтеграції України. Поряд із цим, також існує безліч питань, які потребують поглибленого наукового дослідження і одним із них є саме напрями вдосконалення механізмів управлінської та кадрової роботи правоохоронних органів з урахуванням правових принципів.

Звертаючись до етимологічного, філологічного, філософського та правового значення поняття «модернізація», можна стверджувати про полісемічність даного поняття. Так, у тлумачному словнику української мови модернізація вживається у значеннях: 1) змінюватися, вдосконалюватися відповідно до сучасних вимог і смаків; 2) набуття явищем, процесом, предметом принципово нової, відповідної

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

сучасним реаліям форми⁴³³. У словнику іншомовних слів зазначається, що «модернізація» походить від французького «modernisation» (оновлення) і означає: 1) загальну назву для напрямків, яким притаманне відкидання традиційних форм, пошук нових принципів, розрив з реалізмом; 2) оновлення, удосконалення, надання більш сучасного вигляду, переробка відповідно до сучасних вимог; 3) перенесення сучасних понять, термінології тощо на поняття минулих часів⁴³⁴. Тобто, у етимологічному розумінні модернізація є оновленням існуючих процесів і явищ, а у філологічному – вдосконалення відповідно до вимог сучасності.

У Філософському словнику дане поняття розглядається як один із змістовних аспектів концепції індустріалізації, а саме теоретична модель семантичних і аксіологічних трансформацій свідомості та культури в контексті становлення індустріального суспільства. Варто говорити про можливість модернізації не як зовнішньої, механічної вестернізації та уніфікації, а й як про глибинну трансформацію масового створення на основі вироблених західною культурою соціальних ідеалів і раціоналізму при можливості збереження специфіки етно-національних традицій⁴³⁵. З цього випливає, що у філософському розумінні модернізація – це ціннісна переорієнтація суспільства в цілому на новий порядок взаємовідносин його членів. Але така переорієнтація здійснюється із врахуванням етнічних характеристик конкретної спільності.

Водночас, Т. Кашаніна вказує, що модернізація права – це якісна зміна правової системи держави, яка використовує досвід правових систем західного зразка, одночасно зберігаючи наступність у своєму правовому розвитку, що дозволяє праву найбільш ефективно досягати свого призначення в суспільстві⁴³⁶. Тобто, у правовому розумінні, модернізація передбачає якісну зміну правових орієнтирів при запозиченні зарубіжного досвіду із врахуванням генези правового регулювання.

Отже, можемо визначити досліджувані напрями модернізації як способи, шляхи, лінії якісно-орієнтованих змін у правовій системі, що обумовлюють ціннісне оновлення правового порядку із врахуванням зарубіжного досвіду та національних традицій правового регулювання управлінської як зовнішньої та штатної так і внутрішньої діяльності правоохоронних органів.

---

⁴³³ Словник української мови : в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда. Т. 4. – К.: Наукова думка, 1978. – 839 с.

⁴³⁴ Морозов С.М. Словник іншомовних слів / укл. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Український мовно-інформаційний фонд НАН України. – К., Наукова думка, 2000. – 686 с.

⁴³⁵ Новейший философский словарь / Сост. и гл. н. ред. А.А. Грицанов. 3-е изд., испр. – Мн.: Книжный Дом, 2003. – 1280 с.

⁴³⁶ Кашанина Т.В. Структура права. Монография. – Изд-во ООО «Перспект», 2012. – М., 2014. – 584 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Досліджуючи напрями модернізації управлінської роботи правоохоронних органів зазначимо, що підхід до їх формулювання є доволі неоднозначним. Так, С. Карпенко вказує, що у сфері управління правоохоронних органів необхідна: зміна негативного іміджу правоохоронних органів через підвищення на правовому рівні привабливості умов працевлаштування; розробка принципово нових, законодавчо встановлених критеріїв оцінки ефективності надання правової допомоги правоохоронними органами; налагодження взаємодії таких органів із громадськістю, іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування; забезпечення пріоритету прав і свобод людини у принципово новому типі взаємовідносин між державним службовцем та особою; удосконалення системи оплати праці працівників правоохоронних органів; формування стабільних правових та соціальних гарантій і захищеність правоохоронних органів від впливу на їх незалежність та безсторонність⁴³⁷.

Однак, такий перелік не є вичерпним. До такої ж думки приходить р. Науменко, зазначаючи, що необхідно також чітко розмежовувати адміністративну та політичну сфери, особливо в діяльності правоохоронних органів; необхідно впроваджувати принципи політичної нейтральності, відкритості і прозорості в роботі правоохоронних органів; підвищувати рівень інституційної відповідальності й механізмів контролю в управлінні⁴³⁸.

На наш погляд, в цій класифікації також було б доцільним передбачити такий напрямок модернізації управлінської роботи в правоохоронних органах, як забезпечення об'єктивності та неупередженості при прийнятті управлінських рішень правоохоронними органами шляхом посилення всіх видів відповідальності.

Формуючи перелік напрямів модернізації управлінської роботи правоохоронних органів не можна не згадати про європейський вектор такої модернізації. Ратифікувавши Угоду про асоціацію⁴³⁹, Україна не лише взяла на себе загальні зобов'язання із приведення свого законодавства до європейських вимог, а й поставила перед собою чіткі цілі і у сфері адміністративної реформи.

У Концепції адаптації державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу визначається, що діюча система державної служби, в тому

---

⁴³⁷ Карпенко С.В. Створення та реформування системи управління державною службою України на рубежі ХХ-ХХІст.: Монографія / Сергій Володимирович Карпенко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – 304 с.

⁴³⁸ Державна служба в Україні: актуальні проблеми та шляхи модернізації: наук.розробка / авт. кол.: Р.А.Науменко, Л.М. Гогіна, В.Д. Бакуменко та ін. – К.: НАДУ, 2010. – 44 с.

⁴³⁹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами з іншої сторони: Міжнародний документ від 27 червня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_%28body%29.pdf.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

числі і правоохоронних органів, має певні проблеми, які потребують подальшого вирішення, й шляхом адаптації цього інституту до стандартів ЄС, перш за все це стосується: суміщення політичних та адміністративних повноважень у межах однієї посади; проходження державної служби в державних органах, діяльність яких регламентується спеціальним законодавством (сюди ж входять і правоохоронні органи у зв'язку із специфікою їх діяльності); функції державних службовців щодо їх участі у розробленні та забезпеченні реалізації державної політики; підвищення системи ефективності управління державною службою⁴⁴⁰.

В. Сороко звертає увагу на те, що в європейських розвинутих державах найбільш розповсюджений для оцінки управлінської діяльності є метод комплексної ефективності такої діяльності – метод управління за цілями. Цей метод заснований на оцінці досягнення службовцем цілей, окреслених на конкретний термін, передбачає системне обговорення досягнутої мети і вимагає чіткого кількісного визначення цілей і термінів їх досягнення⁴⁴¹. З цього випливає ще один напрям модернізації управлінської роботи правоохоронних органів – розробка методів оцінки діяльності і визначення правових наслідків для представника правоохоронного органу результативності такої діяльності. Такий метод оцінки повинен бути комплексним і передбачати як підготовку до встановлення професійної відповідності кандидата на посаду в правоохоронному органі, так і оцінку його внутрішніх якостей.

О. Акімов вказує, що надбання у сфері організації управління у державній сфері переважно має вигляд «м'яких стандартів» – Білих книг та ком'юніке Європейської Комісії, рекомендацій конференцій міністрів, відповідальних з питання в тому числі і управління правоохоронними органами та/чи голів служб і агентств; узагальнено у формі принципів та вимог до організації державного управління⁴⁴². На сьогодні Україна в сфері управлінської роботи правоохоронних органів долучається до створення Європейської мережі державного управління (EPAN) – неформального об'єднання державних службовців усіх країн-членів ЄС,

---

⁴⁴⁰ Про Про Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу: Указ Президента України від 05.03.2004 №278/2004 // Офіційний вісник України від 26.03.2004 р. – № 10. – С. 31. – стаття 578. – код акту 28042/2004.

⁴⁴¹ Сороко В. М. Результативність та ефективність державного управління і місцевого самоврядування: навч. посіб. / В. М. Сороко; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К.: НАДУ, 2012. – 259 с.

⁴⁴² Акімов О. О. Практичні аспекти інтеграції України у Європейський адміністративний простір // Модернізація системи державного управління: теорія та практика: матеріали наук.-практ. конф. за міжн. учас. (11 квітня 2014 року): у 2-х ч. – Ч. 2 / за наук. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева; Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України; Інститут державного управління поліції і права Землі Макленбург – Передня Померанія. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2014. – С. 6-10.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

започаткованого з метою надання можливості професіоналам з державного управління обмінятися досвідом і знаннями.

Важливість європейського вектору модернізації управлінської роботи правоохоронних органів є неоспорюваною і повинна забезпечуватися обміном досвідом між представниками правоохоронних систем України та зарубіжних держав, а також втіленням європеїзованих принципів і вимог до організації державного управління у правоохоронну систему.

Ще одним напрямом модернізації управління роботою правоохоронних органів має стати забезпечення взаємообумовленої їх координації. В. Маляренко констатує, що координація правоохоронної діяльності – це одна з управлінських функцій, що об'єднує й систематизує зусилля правоохоронних органів для досягнення загальної соціально бажаної мети⁴⁴³. І. Корзун зазначає, що для забезпечення ефективності боротьби з корупційними злочинами спільними зусиллями всіх правоохоронних органів пропонується законодавчо закріпити за прокурорами, в рамках координаційної діяльності, комплекс організаційних повноважень щодо інших суб'єктів координації. У цих цілях обґрунтовується необхідність прийняття окремого закону про координаційну діяльність прокуратури у сфері боротьби зі злочинністю та протидії корупції⁴⁴⁴.

Аналізуючи зазначене, можемо констатувати, що правове регулювання координаційної діяльності правоохоронних органів в Україні як різновиду управлінської діяльності є досить обмеженим. На наш погляд, необхідним є розробка окремого нормативно-правового акту, який буде спрямований на координацію діяльності правоохоронних органів з метою усунення наступних недоліків їх взаємодії: 1) дублювання повноважень, а відповідно і недотримання принципу неможливості подвійної відповідальності особи за одне і те ж правопорушення; 2) забезпечення швидкості та своєчасності розгляду справи і охорони прав та свобод людини і громадянина; 3) недостатнє розмежування компетенції у сферах спільного доступу правоохоронних органів до обмеження прав та інтересів суб'єктів з метою забезпечення національної безпеки; 4) спрощення порядку взаємодії правоохоронних органів між собою за системою електронно-автоматизованої взаємодії – впровадження мережових методів обміну інформацією.

---

⁴⁴³ Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: Підручник / О. С. Захарова, В. С. Ковальський, В. С. Лукомський та ін.; відп.ред. В. Маляренко. – 3-є вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 352 с.

⁴⁴⁴ Корзун И.Г. Координация прокуратурой деятельности правоохранительных органов по противодействию коррупции: автореф. канд.юрид.наук за спец. 12.00.11 – судебная власть, прокурорский надзор, организация правоохранительной деятельности / И.Г.Корзун. – М., 2011. – 21 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

А. Головін, виокремлюючи напрями вдосконалення управлінської діяльності правоохоронних органів, називає наступні з них: уточнення мети та пріоритетів функціонування міліції (поліції) громадської безпеки відповідно до потреб сервісної поліцейської моделі та впровадження європейських стандартів правоохоронної діяльності; оновлення знань та функцій правоохоронних органів; удосконалення механізмів координації та взаємодії правоохоронних органів; вироблення дієвих механізмів контролю та сучасних методик, критеріїв та форм оцінювання діяльності правоохоронних органів, їх підрозділів та конкретних працівників; здійснення правового, кадрового, інформаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення діяльності правоохоронних органів. При цьому, їх реформування має здійснюватися на принципах: цілеспрямованості, системності, послідовності, ефективності, наукової обґрунтованості, стабільності ресурсного забезпечення, прозорості та гласності, підконтрольності⁴⁴⁵.

Ми вважаємо, що більшість цих напрямів є пріоритетними при визначенні національної концепції модернізації управління у сфері правоохоронної діяльності, безпосередньо управлінської роботи правоохоронних органів. Однак, вони є досить загальними і не передбачають специфіку окремих правоохоронних органів. При цьому варто враховувати функціональну спрямованість таких органів, доцільність і розгалуженість їх інституційної побудови та внутрішні особливості диференціації завдань.

На наш погляд, недоліком сучасного правового регулювання у досліджуваній сфері є те, що станом на сьогодні не можна констатувати, що інституційна складова правоохоронних органів є чіткою вертикаллю чи горизонталлю, або що вона взагалі має структурно-лінійну побудову. На відміну від органів виконавчої влади, де є чітка і конкретна структурна вертикаль всіх органів, правоохоронні органи займають самостійну нішу в межах даної гілки влади, однак, водночас, не можна однозначно включати органи прокуратури до виконавчої гілки влади. Системоутворюючим чинником правоохоронних органів стає їх функціональне призначення, але поряд із цим є органи, які здійснюють правоохоронну діяльність, але як такими правоохоронними органами у їх первинній і традиційній сутності не є, наприклад, нотаріуси.

Тому, досить складно розробити правове обґрунтування для організаційно-інституційної побудови правоохоронних органів та встановлення зв'язків влади-підпорядкування між усіма ними.

---

⁴⁴⁵ Головін А.П. Адміністративно-правове забезпечення поліцейської діяльності: історія, досвід, напрями удосконалення / А.П.Головін // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2012. – Спеціальний випуск № 5. – С. 59-67.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

На думку О. М. Клименюка, таку систему розробити неможливо, але необхідно враховувати етапи правоохоронної діяльності, і в результаті цього модель державного управління правоохоронними органами побудується сама собою. Так, спочатку необхідно визначити цілі системи правоохоронної діяльності, потім – запланувати прийняття правової основи для діяльності управлінських структур; здійснити обробку (облік) інформації та статистичної звітності про діяльність правоохоронних органів; забезпечити контрольний етап – зіставлення наслідків із нормативами, стандартами, правилами безпечності правоохоронної діяльності; прийняття регулятивних управлінських рішень, участь громадськості у прийнятті таких рішень⁴⁴⁶.

Одним із основних напрямів модернізації має бути встановлення чіткої організаційної структури правоохоронних органів з метою забезпечення їх оптимальної управлінської роботи за функціональним принципом.

Можемо констатувати, що саме стадійна діяльність правоохоронних органів забезпечує найкраще управлінське функціонування з узгодження їх компетенції та створення правових основ їх взаємодії та співпраці. Тож, ще одним напрямом модернізації має бути переоформлення і стадійна діяльність правоохоронних органів з огляду на їх функціонування в правоохоронній системі України.

Акумулюючи зазначені позиції і систематизуючи власні доробки з питання визначення напрямів модернізації управлінської роботи правоохоронних органів, виділяємо наступні напрями: 1) врегулювання організаційної побудови управління правоохоронними органами; 2) підвищення системи управління правоохоронними органами шляхом вибору європеїзованої моделі управління; 3) забезпечення об'єктивності та неупередженості при прийнятті управлінських рішень правоохоронними органами; 4) розробка критеріїв і методів ефективності управлінської роботи правоохоронних органів та їх посадових і службових осіб; 5) забезпечення участі громадськості у формуванні системи правоохоронних органів, створення громадських формувань для допомоги у виконанні правоохоронної функції; 6) впровадження стадійного характеру управлінської роботи із обов'язковою контрольною стадією; 7) усунення дублювання повноважень між правоохоронними органами.

Наведений перелік напрямів не є вичерпним і постійно підлягатиме редагуванню з огляду на постійно змінюваний комплекс правовідносин і зміщенням акцентів правоохоронної діяльності. Єдине – такі напрями в кінцевому результаті повинні бути спрямовані на вказану нами основну мету правоохоронної діяльності, а саме – забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

---

⁴⁴⁶ Клименюк О.М. Менеджмент та державне управління правоохоронною діяльністю / О.М.Клименюк // Формування ринкової економіки. – Вип. № 24. – 2010. – С. 179-185.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Досліджуючи правові аспекти напрямів модернізації штатної роботи правоохоронних органів зазначимо, що все частіше представники науки трудового права (наприклад наукові дослідження М. І. Іншина⁴⁴⁷, І. Лавринчука⁴⁴⁸ посягають на власне адміністративні відносини із організації, кадрового забезпечення діяльності правоохоронних органів. Однак, необхідно відмітити, що в сучасному світі, коли відбуваються кардинальні зміни в сфері організації національної безпеки, кадрове забезпечення її правоохоронних органів за рахунок штатної роботи набуває виключне значення.

Особливим напрямом модернізації штатної роботи правоохоронних органів, на наш погляд, має бути правове забезпечення навчання працівників державних органів згідно з європейськими стандартами. Як вважає С. Карпенко, основними піднапрямами з цього питання на сучасному етапі мають стати: забезпечення випереджаючого характеру навчання з урахуванням перспектив розвитку держави, вдосконалення завдань і функцій її органів; запровадження цільової спрямованості навчання на основі дотримання європейських освітніх стандартів, досягнення інтенсифікації та оптимізації навчального процесу; удосконалення підвищення кваліфікації кадрового резерву та новопризначених правоохоронців; оптимізація мережі навчальних закладів та ін.⁴⁴⁹

Правовий аспект такого напрямку модернізації виявляється у тому, що актуальним на сьогодні залишається розширення правового регулювання в частині статусу персоналу під час їх навчання з метою роботи в правоохоронних органах. Ми вважаємо, що час навчання не повинен зараховуватися особам у спеціальний стаж державного службовця, адже вони фактично ще не здійснюють правоохоронну діяльність, яка пов'язана з охороною та захистом прав і свобод людини та громадянина. Підготовка працівників правоохоронних органів для здійснення правоохоронної діяльності має забезпечувати високу інституційну спроможність правоохоронних органів, системність їх безперервного навчання.

На суттєві недоліки в цьому напрямі модернізації штатної роботи правоохоронних органів було звернено у результатах міжнародної конференції «Стратегія адміністративної реформи: рекомендації SIGMA уряду України», де

---

⁴⁴⁷ Іншин М.І. Державні службовці як суб'єкти трудового права / М.І.Іншин // Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення: зб. наук. праць: матеріали І міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25-26 квіт. 2013 р.) / Київ: нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т держави і права ім. В.М. Корещького Нац. акад. наук України; за ред. М.І. Іншина, Н.М. Хуторян, В.І. Щербини. – Київ: Ніка-Центр, 2013. – С. 188-193.

⁴⁴⁸ Лавринчук І.П. Правовий статус державного службовця як учасника трудових правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид.наук: 12.00.05 / Лавринчук І.П.; Київ: нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 1999. – 20 с.

⁴⁴⁹ Карпенко С.В. Створення та реформування системи управління державною службою України на рубежі ХХ–ХХІст. : монографія / С. В. Карпенко. – К. : Інститут історії України НАН України, 2011. – 304 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

зокрема зазначено, що на сьогодні наявний недостатній для рівня країн ЄС рівень навчання та професійності правоохоронних органів⁴⁵⁰. Аналізуючи зазначене, можемо констатувати, що саме за програмою SIGMA надається чи не найбільша підтримка штатній роботі, зокрема, і у правоохоронних органах. За допомогою цього напрямку модернізації розробляються спеціальні програми навчання персоналу і обмін студентами навчальних закладів з метою забезпечення їх професійної відповідності.

Напрямок підвищення рівня навчання майбутніх кандидатів на зайняття посад у правоохоронних органах повинно відбуватися із встановленням рівня їх відповідності і професійної орієнтації. Крім цього, навчання має відбуватися за окремою розробленою Кабінетом Міністрів України програмою підготовки фахівців для правоохоронних органів.

Другим таким напрямком має бути професійна підготовка працівників правоохоронних органів після навчання, в правоохоронних органах. І. Шушкевич вказує, що високий професіоналізм правоохоронних органів європейських країн досягається не лише завдяки глибокій професійній підготовці у фахових поліцейських закладах освіти – поліцейській у Великобританії, Франції, Німеччині та інших країнах, до прикладу, змушений протягом всієї служби навчатись, від цього залежить його просування по службі, присвоєння офіцерського чину, оплата праці, пільги тощо⁴⁵¹. О. Брисковська вказує, що підготовка правоохоронців в європейських країнах спрямована також на те, щоб застерегти їх від психології професійної обережності, сформувані в них переконання про те, що якою б розгалуженою і матеріально забезпеченою та наділеною необхідною правовою підтримкою не була б правоохоронна система, без співпраці з громадськістю вона не зможе в повній мірі розв'язувати покладені на них завдання⁴⁵².

З цього випливає, що підготовка штатних працівників правоохоронних органів є запорукою перспективного вдосконалення правоохоронної сфери в цілому. Правоохоронці є елементами великої системи і кожен з них є чинником впливу на стан правопорядку в державі. На наш погляд, важливе значення має орієнтованість майбутніх спеціалістів не лише на загальні завдання правоохоронної діяльності, а передусім на специфіку конкретної штатної роботи в конкретному правоохоронному органі.

---

⁴⁵⁰ Україна: Оцінювання системи врядування. Березень 2006 року – Ukraine: Governance Assessment. March 2006/ SIGMA; пер. з англ. О. Шаленко; наук. ред. пер. І. Ібрагімова; вип. ред. А. Вишневський. – К.: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2007. – 248 с.

⁴⁵¹ Шушкевич І.Ч. Професіональна підготовка поліцейських в європейських країнах / І.Ч. Шушкевич. – Спб., 1997. – 186 с.

⁴⁵² Брисковська О.М. Кадрове забезпечення діяльності поліції зарубіжних країн – один із чинників успішного удосконалення правопорядку / О.М. Брисковська, Л.М. Овечкіна // Наук. вісн. НАВСУ. – 2003. – Вип. 2. – С. 312–319.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Процеси реформування правоохоронної системи ставлять нові вимоги до керівного персоналу правоохоронних органів і також до їх штатної роботи. Як вказує Н. Гончарук, вимоги до персоналу правоохоронних органів виходять із специфіки його діяльності, обов'язків державних службовців, основних принципів державної служби, встановлених Законом України «Про державну службу». На її думку, вимоги до працівників правоохоронних органів слід доповнити наступними: громадянська зрілість, здатність забезпечити предметність, конкретність, професіоналізм в управлінні, глибокі спеціальні знання, вміння використовувати в своїй діяльності передові управлінські технології і досвід, прогресивні методи, прийоми, раціональні форми й організаційно-технічні засоби управління⁴⁵³.

Зазначимо, що низька інституційна спроможність працівників правоохоронних органів проявляється в недостатньому професійному рівні керівного персоналу, розбіжністю в оплаті праці територіальних і відомчих правоохоронних органів, невисокою якістю управління керівним персоналом у сфері державної служби. Можемо констатувати, що Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження програми запровадження системи управління якістю в органах виконавчої влади»⁴⁵⁴ втратила чинність як цільова програма. Тобто, негативною тенденцією є згорання підвищення рівня підготовки персоналу правоохоронних органів.

Отже, необхідним напрямом модернізації штатної роботи правоохоронних органів має стати правове забезпечення підготовки персоналу для здійснення правоохоронної діяльності у відповідних правоохоронних органах. Врахування досвіду європейських держав у цьому контексті, дасть змогу підвищити рівень відповідності кожної окремої особи на посаді правоохоронного органу.

Зазначимо, що вдосконалення і оновлення штатної роботи правоохоронних органів не здатне здійснитися без формування сучасної державної кадрової політики у правоохоронній системі. Головдержслужбою розроблювались напрями управління персоналом: здійснення аналізу робочих місць і розробка профілів компетентності на основі цілей (місії) правоохоронного органу; кадровий маркетинг (дослідження ринку праці) для добору персоналу; формування корпоративної культури; мотивація керівного персоналу; професійний розвиток

---

⁴⁵³ Гончарук Н.Т. Управління керівним персоналом у сфері державної служби України: теорія та практика : монографія / Н.Т. Гончарук ; Нац. акад. держ. управл. у сфері держ. служби України. – Д., ДРІДУ НАДУ, 2012. – 592 с.

⁴⁵⁴ Про затвердження програми запровадження системи управління якістю в органах виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.05.2006 № 614 (втратила чинність) // Офіційний вісник України від 31.05.2006 р. – № 20. – стор. 19. – стаття 1435. – код акту 36251/2006.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

вищого корпусу державної служби та всього керівного персоналу правоохоронних органів⁴⁵⁵.

Показовою з цього приводу є думка Н. Нижник та Н. Гончарук, які вказують, що кадрова політика сьогодні побудована так, що просування спеціалістів залежить від обставин, не пов'язаних з їх професійним потенціалом або здібностями. Незнайомим, молодим і недосвідченим не доручають відповідальних справ. У результаті, коли зміна існуючого апарату неминуча, під рукою немає молодих і водночас досвідчених кваліфікованих кадрів, які могли б посісти ключові посади, поповнити корпус працівників⁴⁵⁶. Тож, на основі цього можна запропонувати встановити законодавчо регульоване навантаження роботи на молодих працівників правоохоронних органів і прикріплення до них куратора.

На наш погляд, формування концепції кадрової політики в частині штатної роботи правоохоронних органів має передбачати розв'язання пріоритетних напрямів розвитку керівного персоналу: розроблення концепції та програм відновлення, розвитку та використання кадрових ресурсів; нормативно-правове забезпечення нових форм та методів правоохоронної діяльності та ін.

Отже, кадрова політика повинна визначатися на загальнодержавному рівні у відповідних цільових програмах і відобразити реальні недоліки законодавства в цій частині. Це зокрема, відбуватиметься практично із модернізацією кадрових служб у системі державної служби шляхом навчання керівників і працівників цих служб сучасним підходам у системі управління.

Наступним напрямом є правове забезпечення цілеспрямованого формування кадрового корпусу правоохоронних органів. Як вказує Л. М. Гогіна, сьогодні в цій частині можна констатувати про ряд нормативних проблем: 1) відсутність системи попереднього відбору потенційних кандидатів на зайняття посад державної служби, 2) недостатня ефективність системи відбору кадрів на державну службу та просування по ній з урахуванням рівня професійної компетентності; 3) недостатнє забезпечення публічного, прозорого і справедливого оцінювання кандидатів на зайняття посад всіх рівнів; 4) фактичне призупинення роботи з формування кадрового корпусу правоохоронних органів⁴⁵⁷. Ми

---

⁴⁵⁵ План модернізації державного управління: пропозиції щодо приведення державного управління та державної служби України у відповідність із принципами і практиками демократичного урядування / В. Афанасьєва, А. Вишневський (кер. авт. кол.), Р. Гекалюк [та ін.]; за заг. ред. Т. Мотренка. – К.: Центр адаптації держ. служби до стандартів Європейського Союзу, 2010. – 320 с.

⁴⁵⁶ Гончарук Н. Т. Еволюція адміністративної реформи в Україні / Адміністративна реформа в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи: монографія / за заг. ред. Н. Р. Нижник, Н. Т. Гончарук. – Д.: Моноліт, 2009. – 384 с.

⁴⁵⁷ Державна служба в Україні: актуальні проблеми та шляхи модернізації: наук. розробка / авт. кол.: Р. А. Науменко, Л. М. Гогіна, В. Д. Бакуменко та ін. – К.: НАДУ, 2010. – 44 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

погоджуємося із такою позицією і зауважимо, що належне правове регулювання штатної роботи в правоохоронних органах повинно забезпечуватися комплексним та всебічним правовим регулюванням з урахуванням соціальних, політичних, економічних, правових та інших факторів.

Як правильно зазначає Ю. П. Битяк, завершений вигляд правове регулювання правоохоронної діяльності набуде у випадку, коли будуть врегульовані питання допуску, відбору і проходження державної служби у правоохоронних органах. Таким має бути закон «Про особливості проходження державної служби в правоохоронних органах», який визначатиме в тому числі і характеристики штатної роботи правоохоронних органів⁴⁵⁸.

Зазначимо, що формулювання закону «прийняття за конкурсом, крім випадків, передбачених законом» веде до депрофесіоналізації працівників правоохоронних органів. Особливістю правоохоронних органів є те, що зайняття посад в межах них хоч і повинно будуватися на конкурсному порядку, однак може передбачати свої особливості (наприклад, Закони України «Про прокуратуру»⁴⁵⁹, «Про судоустрій і статус суддів»⁴⁶⁰, «Про Національну поліцію»⁴⁶¹).

Отже, в межах даного напрямку модернізації необхідно було б створити різні територіальні центри добору персоналу для правоохоронних органів, які забезпечували б конкурсний порядок доступу до державної служби у цій сфері. Крім цього, варто було б забезпечити навантаженням нових працівників, які проходять стажування з метою виконання ними суспільно корисної роботи в межах правоохоронних органів.

Ще одним напрямком модернізації штатної роботи в правоохоронних органах є підвищення вимог до професійної етики працівників правоохоронних органів, адже це є чи не найбільшою проблемою сьогодні. Так, громадянами доволі часто ініціюються навіть відкриття кримінальних проваджень в частині забезпечення їх основоположних прав та свобод.

О. О. Кравченко зазначає, що ключовим у даному напрямі є прийняття Закону «Про етику державних службовців» і окремих положень про етику працівників правоохоронних органів⁴⁶². Отже, має відбутися заміна законодавчо не

---

⁴⁵⁸ Битяк Ю.П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади: Монографія. – Х., Право, 2005. – 304 с.

⁴⁵⁹ Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

⁴⁶⁰ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

⁴⁶¹ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

⁴⁶² Кравченко О.О. Управління державною службою в Україні: на шляху до вдосконалення : монографія / О. О. Кравченко; за заг.ред. док-ра юрид.наук проф. Н. П. Матюхіної. – Сімферополь: Кримський письменник, 2010. – 212 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

підтриманих кодексів професійної етики державних службовців правоохоронних органів на відповідні, нормативно встановлені критерії моральності їх поведінки при здійсненні діяльності в правоохоронній сфері.

Наступним напрямом модернізації має стати запровадження в межах штатної роботи правоохоронних органів європейських інструментів інституційної розбудови – Twinning, TAIEХ, SIGMA.

Програма Twinning була запроваджена Європейською Комісією і сприяє розбудові професійної мережі працівників в тому числі і правоохоронних органів влади країн-членів ЄС і тих, де вже виконувалася ця програма⁴⁶³.

Програма TAIEХ (Technical Assistance Information Exchange) – це інструмент зовнішньої допомоги, що надається Європейською комісією для обміну інформацією з метою розбудови інституціональної спроможності, необхідної для адаптації національного законодавства до законодавства ЄС (acquiscommunitaire)⁴⁶⁴. Ця програма надає можливості: 1) надання експертів країнам-бенефіціарам як радників для розробки європейських стандартів в межах національного законодавства; 2) здійснення міжурядових та навчальних візитів і конференцій, що дає змогу вивчення досвіду країни-члена ЄС; 3) організація і проведення робочих зустрічей з метою роз'яснення євроінтеграційних процесів.

SIGMA є програмою підтримки вдосконалення систем державного управління і менеджменту в країнах Центральної і Східної Європи. Вона є спільною ініціативою Центру співробітництва з країнами перехідної економіки ОЕСР (Організації економічного співробітництва та розвитку)⁴⁶⁵. SIGMA пропонує по здійсненню модернізації штатної роботи правоохоронного персоналу державних органів здійснення комплексу таких заходів: 1) реформування державних інституцій; 2) менеджмент у сфері розробки політики в конкретній сфері; 3) управління державними видатками на правоохоронну діяльність; 4) управління адміністративними службами; 5) адміністративний нагляд та інформаційні служби⁴⁶⁶.

---

⁴⁶³ Кравченко О.О. Управління державною службою в Україні: на шляху до вдосконалення : монографія / О. О. Кравченко; за заг.ред. док-ра юрид.наук проф. Н. П. Матюхіної. – Сімферополь: Кримський письменник, 2010. – 212 с.

⁴⁶⁴ Кравченко О.О. Управління державною службою в Україні: на шляху до вдосконалення : монографія / О. О. Кравченко; за заг.ред. док-ра юрид.наук проф. Н. П. Матюхіної. – Сімферополь: Кримський письменник, 2010. – 212 с.

⁴⁶⁵ Державна служба в Україні: актуальні проблеми та шляхи модернізації: наук.розробка/ авт. кол.:П.А. Науменко, Л.М. Гогіна, В.Д. Бакуменко та ін. – К.: НАДУ, 2010. – 44 с.

⁴⁶⁶ Сірий М. Проблеми вдосконалення діяльності правоохоронних органів в контексті європейської інтеграції України / М.Сірий // Євроатлантикінформ: Науково-аналітичний бюлетень Нац центру з питань євроатлантичної інтеграції України. – 2007. – № 2/3. – С. 38-40.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Таким чином, можна констатувати про наявність наступних напрямів модернізації штатної роботи правоохоронних органів: 1) правове забезпечення навчання працівників державних органів згідно з європейськими стандартами; 2) професійна підготовка працівників правоохоронних органів після навчання, в правоохоронних органах; 3) формування сучасної державної кадрової політики у правоохоронній системі; 4) правове забезпечення цілеспрямованого формування кадрового корпусу правоохоронних органів; 5) підвищення вимог до професійної етики працівників правоохоронних органів; 6) запровадження в межах штатної роботи правоохоронних органів європейських інструментів інституційної розбудови – Twinning, TAIEХ, SIGMA.

На підставі вище викладеного можемо стверджувати, що діяльність по вдосконаленню правових й організаційних аспектів управлінської та штатної роботи в правоохоронних органах ґрунтується на персональній відповідальності кожного працівника за прийняте ним управлінське рішення. Усі напрями модернізації управлінської та штатної роботи правоохоронних органів залежать від практичного втілення принципів правоохоронної системи згідно з європейськими вимогами і стандартами в національному законодавстві. Якість здійснення правоохоронної функції, впровадження політики якості добору працівників правоохоронних органів на займані посади обумовлює чітку зміну акцентів у сфері державного управління, наближення його до конкретної людини.

Успіх радикальних змін і політичних перетворень в Україні в правоохоронній сфері залежить від ефективної роботи органів виконавчої та судової влади усіх рівнів. При вдосконаленні кадрового забезпечення управління державною службою в правоохоронній сфері слід починати із становлення належного професіоналізму, стабільності, політичної неупередженості працівників правоохоронних органів, доступу їх до посад керівного складу із здобуттям належного досвіду, правове регулювання залучення іноземних та молодих спеціалістів до вдосконалення системи державного управління сферою правової охорони людини і громадянина.

8.3 Напрями оптимізації критеріїв оцінювання ефективності діяльності правоохоронних органів.

У Концепції адаптації державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу⁴⁶⁷ визначається, що діюча система державної служби має

---

⁴⁶⁷ Про Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу: Указ Президента України від 05.03.2004 №278/2004 // Офіційний вісник України від 26.03.2004 р. – № 10. – стор. 31. – стаття 578. – код акту 28042/2004.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

проблеми, які потребують подальшого вирішення і, перш за все, це стосується впровадження єдиної системи оцінювання та стимулювання роботи державних службовців. Найкращим діючим інструментом в межах ЄС для вимірювання прогресу/регресу діяльності правоохоронних органів з досягнення європейських стандартів є OESP/SIGMA, який застосовується щорічно в усіх країнах-кандидатах на вступ до Європейського Союзу та на добровільній основі у ряді країн західно-балканського регіону.

Відповідно до системи OESP/SIGMA, діяльність правоохоронних органів оцінюється за такими критеріями: 1) правовий статус державних службовців; 2) правомочність, відповідальність та підзвітність державних службовців; неупередженість та чесність правоохоронців; 3) ефективність в управлінні правоохоронцями, кадровий контроль; 4) професійність та стабільність державних службовців правоохоронних органів; 5) розвиток ресурсів державної служби у сфері європейської інтеграції⁴⁶⁸.

З цього випливає, що одним з пріоритетних напрямів національної політики євроінтеграції має стати підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів із застосуванням до кожного з них загальних і спеціальних критеріїв оцінювання. При цьому, враховується специфіка і кількість персоналу в кожному правоохоронному органі і, звісно ж, відгуки громадян про їх діяльність.

Значимо, що, фактично, існує два підходи до оцінки результатів службової діяльності правоохоронних органів: перший – це вільне та відкрите оцінювання (неофіційна оцінка), яка відбувається повсякденно, коли керівник схвалює чи критикує діяльність своїх підлеглих. Другий – це традиційний підхід, оцінювання у вигляді формального рейтингу чи оцінки, яка відображається в письмовій формі, обговорюється з підлеглими, розглядається наступним вищим керівником і зберігається в особовій справі службовця⁴⁶⁹.

Очевидно, що обидва підходи застосовуються практично паралельно, це обумовлює прояв суб'єктивного фактору при оцінюванні діяльності державних службовців, який за формальним критерієм не враховується. Проблемою реального здійснення, за зазначеними критеріями оцінювання діяльності правоохоронних органів та їх працівників в Україні, є те, що переважно такі суб'єкти працюють не для досягнення мети правоохоронної діяльності, а задля досягнення певних статистичних результатів – в кінцевому рахунку важливі справи залишаються поза увагою правоохоронців, а легкі – швидко і своєчасно вирішуються, і свідчать про

---

⁴⁶⁸ Гончарук Н.Т. Управління керівним персоналом у сфері державної служби України: теорія та практика : монографія / Н.Т. Гончарук ; Нац. акад. держ. управл. у сфері держ. служби України. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2012. – 592 с.

⁴⁶⁹ Кірмач А.В. Оцінювання діяльності державних службовців: європейський досвід правового регулювання / А.В.Кірмач // Часопис Київського університету права: український науково-теоретичний часопис. – 2009. – № 4. – С. 175-180.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

«належний» рівень діяльності правоохоронців. На нашу думку, таку практику слід скасовувати за рахунок впровадження нових, європейських критеріїв оцінки діяльності правоохоронних органів.

Для використання першого критерію оцінювання діяльності правоохоронних органів ще не створено відповідних правових засад в Україні. Для досягнення можливості повноцінного використання критерію правового статусу державного службовця слід внести комплексні зміни у нову редакцію Закону України «Про державну службу»⁴⁷⁰. Повинен бути прийнятий Адміністративно-процедурний кодекс (Кодексу адміністративного судочинства⁴⁷¹ сьогодні недостатньо – він регулює лише діяльність судів). Другий показник європейського стандарту також може бути застосований за умови створення територіальних підрозділів Нацдержслужби, підсилення системи дисциплінарних стягнень. Третій же показник зможе застосовуватися, якщо реально просунуться розпочаті реформи та значно зменшаться зміни на найвищих посадах, розвинеться прозора, справедлива та конкурентна структура заробітної плати, якнайшвидшим чином оновиться процес розвитку незаангажованої вищої ланки державної служби, значно зміняться системи перевірок та контролю, буде розроблена система управління інфраструктурою з питань етики. Четвертий показник буде існувати за умови визначення процедур призначення державних службовців вищої ланки, покращення системи стимулювання, розвитком системи управління правоохоронними органами, створення системи робочих рад на виконання відповідної директиви Європейської комісії. П'ятий показник буде забезпечений за умови здійснення значних змін у структурі оплати праці і управління кар'єрним ростом правоохоронців.

Наступним шляхом вдосконалення критеріїв оцінювання діяльності правоохоронних органів є перегляд критеріїв, за якими здійснюється атестація працівників цих органів. Такий шлях вдосконалення необхідний мало чи не в першу чергу, адже від професійності, особистих якостей працівників правоохоронних органів залежить робота цього органу в цілому і виконання ним мети правоохоронної діяльності.

За визначенням А. Супрун, з метою підвищення ефективності діяльності керівного персоналу у сфері державної служби, найчастіше використовуються наступні методи оцінювання: порівняння з іншими керівниками та порівняння зі

---

⁴⁷⁰ Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

⁴⁷¹ Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

встановленими стандартами⁴⁷². Для того, щоб забезпечити підвищення ефективності діяльності керівного персоналу у сфері державної служби проводиться атестація, під час якої оцінюється робота, професійно-ділові та особистісні якості керівників, встановлюється їх службово-посадова відповідність встановленим вимогам.

Як вказує Г. Г. Зайцев, необхідно оцінювати досвід, рівень кваліфікації і особистісних якостей наявного керівного персоналу і резерву. Мета цієї роботи – оцінити, який керівний персонал є на даний момент в органі. Для цього кожен керівник повинен розглянути і оцінити діяльність та особистісні якості кожного з підлеглих йому працівників, в чій функції входить управління меншими трудовими колективами⁴⁷³. У цьому аспекті, на наш погляд, варто визначити ще один шлях вдосконалення – необхідність перманентного, з періодичністю не рідше раз в півроку, оцінювання якості діяльності працівників правоохоронних органів і окреме їх тестування із запровадженням нових законодавчих актів, що регулюють їх діяльність (перевірка знань і вмінь).

Отже, окреслені нами шляхи вдосконалення, а саме – вдосконалення процедури атестації працівників правоохоронних органів та здійснення перманентного оцінювання якості їх роботи можна визнати такими, що в майбутньому дадуть змогу виробити практичні критерії для зайняття відповідними суб'єктами посад у правоохоронних органах. Атестація повинна здійснюватися перманентно, з врахуванням постійного реформування законодавства, визначення нових правових орієнтирів для працівників правоохоронних органів з метою підвищення ступеня їх професіоналізації. Саме результати атестації можуть стати підставою для подальшого просування особи на службі у відповідному правоохоронному органі.

Ще одним шляхом вдосконалення критеріїв оцінювання діяльності правоохоронних органів можна назвати впровадження єдиної системи оцінки якості діяльності правоохоронних органів. Як зазначає А. В. Кірмач, ефективним механізмом підвищення якості управління керівним персоналом у сфері державної служби є впровадження у діяльність органів державної влади єдиних стандартів і процедур, запровадження в органах державної влади стандарту управління якістю

---

⁴⁷² Супрун А. Зарубіжний досвід оцінювання діяльності персоналу у сфері державної служби / А. Супрун // Актуальні проблеми державного управління: збірник наукових праць. – 2003. – № 4 (14). – С. 240-247.

⁴⁷³ Саакян А.К. Управление персоналом в организации: Учебн.пособие для студ.высш.учеб.зав. / А. К. Саакян, Г. Г. Зайцев, В. Н. Лашманова. – Санкт-Петербург, М., Х., Минск: Питер, 2001. – 176 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

ISO 9001: 2001, досвід якого вже мають Польща, Латвія, Велика Британія, Туреччина та інші країни⁴⁷⁴.

Як вказує О. О. Кравченко, ISO 9001: 2001 та ISO 9004: 2001 – це погоджена сукупність стандартів для спільного використання, але вони можуть також застосовуватись і як незалежні документи при послідовному впровадженні. Вони мають однакову структуру, але різні сфери застосування, обидва ставлять за мету задоволення інтересів споживачів шляхом виконання і перевиконання їх вимог за допомогою ефективного впровадження систем управління якістю, постійного підвищення її результативності й продуктивності, а також попередження невідповідності між очікуванням споживачів і якістю наданих послуг чи правової, іншої допомоги⁴⁷⁵.

Аналізуючи дану позицію зазначимо, що серії цих єдиних європейських стандартів визначають процесний підхід до встановлення критеріїв оцінювання діяльності правоохоронних органів. Він, зокрема, полягає у впровадженні та поліпшенні результативності системи управління якістю з метою підвищення задоволення інтересів людини і трактується як певна сукупність взаємозалежних процесів. Застосування системи процесів поряд з ідентифікацією та взаємодією і координацією правоохоронних органів можна вважати процесним підходом.

В. Д. Бакуменко зазначає, що практика свідчить про нагальну потребу чіткого встановлення у законодавчих актах вимог до державних посад. Це забезпечувало б однотипний стандарт, який визначав би кваліфікаційні вимоги до правоохоронців, які обіймають однакові державні посади і створив би елемент системності та застосування критеріїв оцінювання діяльності правоохоронних органів. Чітке визначення кваліфікаційних вимог до службовців, які займають посади на державній службі, необхідно для визначення обсягу службової «дієздатності» та пов'язаної з цим оптимізації загальної чисельності адміністративного персоналу, співвідношення працівників різних рангів і вирішення завдань щодо скорочення і спрощення державного апарату⁴⁷⁶.

Отже, реалізація встановлення єдиного стандарту оцінювання повинна здійснюватися з врахуванням специфіки кожного правоохоронного органу, його діяльності і суспільного значення його зацікавленості у здійсненні тих чи інших заходів правоохоронного характеру.

---

⁴⁷⁴ Кірмач А.В. Оцінювання діяльності державних службовців: європейський досвід правового регулювання / А. В. Кірмач // Часопис Київського університету права: український науково-теоретичний часопис. – 2009. – № 4. – С. 175-180.

⁴⁷⁵ Кравченко О.О. Управління державною службою в Україні: на шляху до вдосконалення: монографія / О. О. Кравченко; за заг.ред. док-ра юрид.наук проф. Н. П. Матюхіної. – Сімферополь: Кримський письменник, 2010. – 212 с.

⁴⁷⁶ Державна служба в Україні: актуальні проблеми та шляхи модернізації: наук.розробка/ авт. кол.: Р. А. Науменко, Л. М. Гогіна, В. Д. Бакуменко та ін. – К.: НАДУ, 2010. – 44 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Слід відмітити, що реалізація цього шляху вдосконалення критеріїв оцінювання діяльності правоохоронних органів не можлива без продовження роботи з удосконалення оплати праці працівників правоохоронних органів. Для цього, на думку С. В. Карпенка, необхідно підвищувати стимулюючу роль посадових окладів в оплаті праці, передбачити заходи щодо залучення на державну службу в правоохоронні органи здібних і перспективних фахівців, зацікавлених у результатах своєї праці. Потрібно консолідувати структуру заробітної плати та зменшувати кількість її компонентів, усунути міжвідомчі та місцеві розбіжності в оплаті праці. Принципово умови оплати праці кожного державного службовця мають співвідноситися з результатами його атестації та оцінкою професійної діяльності. Обов'язковим має бути посилення посадової диференціації умов оплати праці з урахуванням рівня відповідальності, забезпечення її зростання протягом всього періоду роботи⁴⁷⁷.

Ми вважаємо, що формування критеріїв оцінювання не може відбуватися без встановлення надійних, стабільних і позитивних інструментів заохочення працівників до здійснення своєї діяльності на благо кожної окремої людини, суспільства та держави. При цьому, варто використовувати комплексні методи такого стимулювання і відображати їх у сумарній оцінці-співвідношенні діяльності працівників правоохоронних органів і відповідно – правоохоронного органу в цілому.

Ю. П. Битяк вказує, що стимулювання праці державних службовців проявляється в належній оплаті, визначенні оптимальних посадових окладів і преміальних винагород, заохоченні їх з боку безпосередніх керівників, вищих органів⁴⁷⁸.

Ми погоджуємося з такою позицією і зауважимо, що в основу таких заходів заохочення повинна лягати професійна компетентність, досвід роботи, завантаженість і суспільна значимість посади, яку займає працівник правоохоронного органу. Звісно, при врахуванні показників кожного працівника, їх результати сумуються і відображають оцінювання діяльності всього правоохоронного органу як колективного суб'єкта в цілому.

Моральне і матеріальне стимулювання праці державних службовців поєднуються зі встановленням і застосуванням до них, у разі потреби, різних заходів індивідуальної юридичної відповідальності за невиконання або неналежне виконання службових обов'язків, порушення законності і дисципліни, заподіяння матеріальної шкоди державі, підприємству, установі, організації, громадянам.

---

⁴⁷⁷ Карпенко С.В. Створення та реформування системи управління державною службою України на рубежі ХХ–ХХІст. : монографія / Сергій Володимирович Карпенко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – 304 с.

⁴⁷⁸ Битяк Ю.П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади : монографія / Ю. П. Битяк. – Х., Право, 2005. – 304 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Заходи юридичної відповідальності застосовуються до державного службовця від імені держави для спонукання його до сумлінного виконання обов'язків, припинення правопорушень, запобігання будь-яким відхиленням від встановленого порядку в роботі. Заходи відповідальності є важливим засобом виховання державних службовців⁴⁷⁹.

Можемо констатувати, що застосування заходів стимулювання та відповідальності особливо важливо в роботі правоохоронних органів, оскільки саме в їх діяльності існує тонка грань між дотриманням, забезпеченням прав людини і громадянина й між зловживанням своїм службовим становищем. При цьому, стимулювання та відповідальність допомагають встановити межі правомірної і неправомірної поведінки правоохоронця, спрямованість його дій на досягнення загальносоціальної або ж особистої мети.

Сьогодні одним з критеріїв оцінювання роботи правоохоронних органів має стати і якісний критерій – встановлення випадків, за які конкретний працівник правоохоронного органу притягувався до відповідальності. Як вказує О. О. Кравченко, доцільно було б загальні засади забезпечення дисципліни працівників правоохоронних органів з підвищеними вимогами до них визначити в Законі України «Про державну службу»⁴⁸⁰, а окремі питання застосування заохочень та дисциплінарної відповідальності врегулювати окремим законом, як наприклад Закон «Про дисциплінарний статут державного службовця» або Закон «Про заохочення та дисциплінарну відповідальність державного службовця»⁴⁸¹. Сучасні підходи до модернізації діяльності правоохоронних органів повинні посилювати значення заохочень для встановлення останніх, з метою підвищення престижності праці правоохоронця.

Отже, з огляду на вище викладене, необхідно встановити відповідність заходів стимулювання та відповідальності в діяльності правоохоронних органів як окремий і самостійний шлях вдосконалення критеріїв оцінювання діяльності правоохоронних органів.

Наступним шляхом вдосконалення критеріїв оцінювання діяльності правоохоронних органів є правове обґрунтування застосування технології управління якістю. Такий підхід, зокрема, обґрунтовує Т. Є. Кагановська. Науковець зазначає, що міжнародний досвід правоохоронної діяльності вказує на те, що бюрократія не єдиний шлях і критерій оцінювання діяльності

---

⁴⁷⁹ Битяк Ю.П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади : монографія / Ю. П. Битяк. – Х., Право, 2005. – 304 с.

⁴⁸⁰ Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

⁴⁸¹ Кравченко О.О. Управління державною службою в Україні: на шляху до вдосконалення: монографія / О. О. Кравченко; за заг.ред. док-ра юрид.наук проф. Н. П. Матюхіної. – Сімферополь: Кримський письменник, 2010. – 212 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

правоохоронних органів, оскільки в приватному секторі розробляються гнучкі системи менеджменту, що з часом адаптуються для організації публічного сектору⁴⁸².

Надійний, ефективний, результативний процес забезпечення прав, свобод людини і громадянина передбачає належне управління соціальними ресурсами правоохоронних органів.

Як слушно відзначає В. М. Селіванов, перед правоохоронними органами пострадянських країн, де мають знайти свій розвиток регулюючі засади держави, постало нове головне завдання – сприяти побудові нової організації суспільних відносин, де був би знайдений оптимальний баланс між стабільністю економічної ефективності і соціальної справедливості⁴⁸³.

На підставі вище викладеного, можемо стверджувати, що сьогодні для вироблення критеріїв оцінки якості діяльності правоохоронних органів необхідно структурувати правоохоронні органи наступним чином: 1) підрозділи оперативних працівників; 2) підрозділи слідчих працівників; 3) структура кадрової служби, що охоплює підрозділи відбору персоналу, перевірки професійної придатності, підготовки і навчання персоналу, профорієнтації та адаптації, вивчення кадрів та їх оцінювання, просування і розстановки, забезпечення безпеки співробітників та вирішення конфліктів.

Отже, шлях розробки критеріїв оцінювання діяльності правоохоронних органів на основі системи управління якістю передбачає функціональний і структурний аспекти вирішення існуючої проблеми радянського підходу до оцінювання працівників.

Таким чином, можемо визначити наступні шляхи вдосконалення критеріїв оцінювання діяльності правоохоронних органів: 1) переустановка правового регулювання на європейські стандарти в цій частині шляхом підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів із застосуванням до кожного з них загальних і спеціальних критеріїв оцінювання їх діяльності; 2) вдосконалення критеріїв, за якими здійснюється атестація працівників цих органів шляхом розрізнення процедур атестації керівників і працівників, проходження атестації зі зміною спеціального законодавства, а також не рідше, ніж раз у півроку; 3) здійснення перманентного оцінювання якості роботи правоохоронців; 4) впровадження єдиної системи оцінки якості діяльності правоохоронних органів (врахування стандартів ISO); 5) продовження роботи з удосконалення оплати праці працівників правоохоронних органів; 6) встановлення відповідності заходів

---

⁴⁸² Кагановська Т.Є. Кадрове забезпечення державного управління в Україні : монографія / Т.Є. Кагановська. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – 362 с.

⁴⁸³ Селіванов В. Ціннісно-правовий вимір вітчизняного державного управління / В. Селіванов // Право України: Юридичний журнал. – 2004. – № 4. – С. 30–37.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

стимулювання та відповідальності в діяльності правоохоронних органів; 7) правове обґрунтування застосування технології управління якістю через запровадження окремих процедур на рівні органів виконавчої влади та першої інстанції судової гілки влади.

Можемо констатувати, що саме системний і комплексний підхід у реформуванні правоохоронних органів повинен забезпечити належний рівень охорони і захисту прав та свобод людини і громадянина. Сучасні суспільно-політичні правові процеси, які відбуваються в суспільстві, не можуть не впливати на зміст функцій держави, їх роль, значення, а також на необхідність підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів. І разом з тим, теорії менеджменту, які були вироблені в приватному секторі, сьогодні як ніколи стануть корисними для обґрунтування штатної, управлінської, координуючої діяльності правоохоронних органів. Взаємодія суб'єктів на всіх рівнях передбачає потребу належного оцінювання їх діяльності, а професійність та досвід, етичність та поінформованість повинні стати головними критеріями допуску на службу в правоохоронній системі.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

РОЗДІЛ 9.

ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК ГЛАСНОСТІ ТА ВІДКРИТОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ З УРАХУВАННЯМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

9.1. Поняття і зміст гласності та відкритості в адміністративному судочинстві.

Дослідження гласності та відкритості в адміністративному судочинстві вимагає передусім з'ясування їх поняття, сутності, а також місця адміністративного судочинства у правовій системі держави. Це обумовлено насамперед тим, що згідно зі ст. 129 Конституції України⁴⁸⁴ та ст. 7 Кодексу адміністративного судочинства України⁴⁸⁵ (далі – КАСУ) гласність та відкритість є основоположними принципами здійснення правосуддя в адміністративних судах України.

На думку М. Цвіка та О. Петришина, правові принципи – це найбільші вимоги, що висуваються до суспільних відносин та їх учасників, відправні настанови, що виражають сутність права, джерелом яких є ідеї справедливості та свободи, а також визначають загальну спрямованість і найістотніші риси чинної правової системи⁴⁸⁶.

І. Канзафарова та А. Васильєв зауважують, що, з позиції логіки, принцип є провідним поняттям, основою системи, сутнісні положення якої поширюються на всі явища цієї системи. Звідси, правовий принцип – це вихідні, визначальні ідеї, положення, настанови, які створюють моральне та організаційне підґрунтя виникнення, розвитку і функціонування права. Принципи права – це те, на підставі чого формується, розвивається та діє право, що дозволяє визначити його сутність⁴⁸⁷.

Важливим для держави і правової системи з погляду теорії права та практики його застосування є зв'язок принципів як первинної нормативно-керівної основи відповідної правової системи з чинними нормами права, який полягає у тому, що вони є своєрідною проміжною ланкою між системою виробничих

---

⁴⁸⁴ Конституція України: за станом на 01.10.2017 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

⁴⁸⁵ Кодекс адміністративного судочинства України: за станом на 01.10.2017 // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37. – Ст. 446.

⁴⁸⁶ Загальна теорія держави і права: підруч. / Л.В. Авраменко [та ін.]. – Х.: Право, 2009. – С. 197.

⁴⁸⁷ Теория права и государства: учеб. / А.С. Васильев и др.; под ред. А.С. Васильева. – [2-е изд.]. – Х.: Одиссей, 2007. – С. 52–53.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

відносин і системою нормативно-правового регулювання⁴⁸⁸. Так, правові принципи можуть бути безпосередньо сформульовані в законодавстві або ж впливати з його загального змісту. Водночас у більшості випадків вони безпосередньо закріплюються в преамбулах і загальних статтях законодавчих актів. При цьому принципи стають орієнтиром для правотворчої і правозастосовної діяльності органів держави, беззаперечною вимогою до цієї діяльності:

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що правові принципи: є історично сформованими правовими ідеями (поглядами) суспільства; корегуються залежно від зміни соціального буття та розвитку держави і права; враховують основні положення права і практики їх застосування; закріплені у нормах права.

З'ясування загальної сутності правових принципів дозволяє зробити висновок, що судочинство як вид юридичної діяльності держави будується на певних правових принципах. КАСУ визначає, що адміністративне судочинство – це діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому КАСУ, тоді як адміністративний процес – правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства. Таким чином, функціональною складовою адміністративного процесу є адміністративна юстиція, яку можна розуміти як врегульовану адміністративно-процесуальними нормами діяльність судових і квазісудових органів щодо розгляду індивідуально-визначених справ, які виникають у сфері публічного управління.

Отже, принципи адміністративного судочинства – історично сформовані правові ідеї суспільства, які корегуються залежно від зміни соціального життя та розвитку держави, основних положень права і практики їх застосування, закріплені у нормах права та імперативним шляхом визначають процесуальну діяльність суддів, сторін у справі й інших осіб під час розгляду адміністративних справ та ухвалені у них рішень.

З'ясування поняття та сутності принципів адміністративного судочинства дає можливість більш детально розглянути один із його принципів – гласність в адміністративному судочинстві. Етимологічний аналіз терміну “гласність” свідчить, що він походить від старослов'янського слова “гласъ” – “голосний звук”, “той, що голосить”. У сучасному розумінні поняття “гласно” тлумачиться як відомий усім, явний, а “гласний” – доступний громадському ознайомленню та обговоренню⁴⁸⁹.

---

⁴⁸⁸Г. Теория государства и права : учеб. / А.И. Королев и др.; отв. ред. Л.С. Явич. – Ленинград : Изд. Лен.госун-та, 1982. – С. 214.

⁴⁸⁹Етимологічний словник української мови : в 7 т. / [редкол. О.С. Мельничук (головний ред.) та ін.] // АН УРСР ; Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 1 : А-Г. – С. 521, 554.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Оскільки гласність є необхідною умовою діяльності органів державної влади, питання щодо її визначення та сутності завжди активно досліджувалось як радянськими, так пізніше – російськими та вітчизняними науковцями. Деякі автори слушно стверджують, що вона є однією із найістотніших ознак демократизму⁴⁹⁰. М.Матузов зауважує, що гласність означає відкритість, прозорість правотворчого процесу для широкої громадськості⁴⁹¹.

А.Мордовець пропонує розглядати соціально-юридичний механізм захисту прав людини на підставі оцінки ефективності дії окремих його елементів: гласності та громадської думки, а тому гласність – показник відкритості суспільства, найважливіший оцінний критерій духовної свободи, а громадська думка може бути як показником гласності, так і її рушійною силою⁴⁹². Таким чином, гласність можна розуміти у широкому сенсі як конституційний принцип соціального взаємозв'язку суспільства та держави; у вузькому – правовий принцип, що проявляється в інформаційній відкритості суспільства та безпосередньо в діяльності органів публічної влади.

Враховуючи викладене, слід виокремити основні складники, які характеризують зміст гласності як державно-правового явища: відкритість діяльності органів державної влади та прийняття ними владно-управлінських актів; громадська думка про політичне, соціально-економічне та інше становище в країні, а також її урахування державною владою. Інформаційна відкритість суспільства забезпечує контроль за суб'єктами публічної влади з боку громадян, що сприяє демократизації всіх соціальних інститутів у державі та подальшому розвитку принципу гласності.

Розглядаючи інформаційну відкритість діяльності органів державної влади, Д.Зеркін та В.Ігнатов, зауважують, що гласність реалізується у таких видах діяльності суб'єкта управління: усербічне інформування населення про стан економіки, соціальної сфери, громадських стосунків, внутрішню і зовнішню політику держави тощо; регулярна публікація офіційних документів, що стосуються діяльності державних органів усіх рівнів; публічне обговорення проектів та визначених керівництвом політичних курсів, а також шляхів і методів їх реалізації; відкритість контролю за діяльністю органів управління⁴⁹³.

---

⁴⁹⁰ Гласность: насущные вопросы и необходимые ответы: монография / [ред. В.А. Старков, сост. А.М. Мещерский]. – М.: Полит. издат., 1989. – С. 16.

⁴⁹¹ Малько А.В. Теория государства и права: учеб. / А.В. Малько, Н.И. Матузов. – М.: Юристъ, 2004. – С. 295.

⁴⁹² Мордовец А.С. Проблема эффективности социально-юридического механизма обеспечения прав человека и гражданина / А.С. Мордовец // Правоведение. – 1996. – № 4. – С. 6.

⁴⁹³ Зеркин Д.П. Основы теории государственного управления: курс лекций / Д.П. Зеркин, В.Г. Игнатов; [изд. 2-е, доп. и перераб.]. – М.: МарТ; Ростов н/Д.: МарТ, 2005. – С. 148.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, зумовили прийняття нормативно-правових актів з питань доступу громадян до інформації та здійснення громадського контролю, які передбачають обов'язок посадових осіб державного органу влади будь-якого рівня надавати необхідну публічну інформацію. Однак, як свідчать реалії, відповіді посадових осіб на запити громадян мають формальний характер, що пояснюється, зазвичай, таємністю або службовим призначенням інформації.

Такі дії є порушенням законодавства, оскільки, визначивши гласність одним із найважливіших принципів діяльності органів місцевого самоврядування (ст. 4 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»⁴⁹⁴) та місцевих органів виконавчої влади (ст. 4 Закону України «Про місцеві державні адміністрації»⁴⁹⁵), а також враховуючи заборону обмеження права на одержання відкритої інформації (ст. 29 Закону України «Про інформацію»⁴⁹⁶) та положення Рекомендації № R (81) 19 Комітету міністрів Ради Європи від 25.11.1981 «Про доступ до інформації, що є у розпорядженні державних органів»⁴⁹⁷, публічна влада повинна надавати відкриту інформацію про свою діяльність та прийняті рішення у повному обсязі. Отже, органи державної влади з цього питання мають виробити таку позицію, за якої б не порушувалися, з одного боку, права громадян на доступ до публічної інформації, а з іншого – основні принципи функціонування системи публічного управління.

Так, відповідно до п. XI Рекомендації № R (2002) 2 Комітету міністрів Ради Європи від 21.02.2002 «Про доступ до офіційних документів»⁴⁹⁸ органи державної влади повинні з власної ініціативи або у разі потреби вживати необхідних заходів для оприлюднення інформації, якою вони володіють, з метою сприяння відкритості адміністративних органів, ефективності взаємодії між різними державними органами влади та залучення громадськості до участі у вирішенні питань, що становлять суспільний інтерес.

Доступ громадян до інформації про функціонування органів публічної влади зумовлює позитивні зрушення як для кожного з них, так і для держави в

---

⁴⁹⁴Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР : за станом на 01.10.2017 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

⁴⁹⁵Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV : за станом на 01.10.2017 // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 20-21. – Ст. 190.

⁴⁹⁶Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII : за станом на 01.10.2017 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

⁴⁹⁷Рекомендація № R (81) 19 «Про доступ до інформації, що є у розпорядженні державних органів» (ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи від 25.11.1981) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.medialaw.kiev.ua/laws/laws_international/116/.

⁴⁹⁸Рекомендація № R (2002) 2 «Про доступ до офіційних документів» (ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи від 21.02.2002) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.coe.kiev.ua/docs/km/r\(2002\)2.htm](http://www.coe.kiev.ua/docs/km/r(2002)2.htm).

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

цілому, які сприяють формуванню довіри громадян до державних інститутів та державної політики, урахуванню думки громадян під час здійснення політичних і соціально-економічних державних реформ, подоланню правового нігілізму та зростанню політичної активності громадян, популяризації дій органів державної влади, свідомому ставленню громадян до прийняття суспільно значущих рішень.

Слід акцентувати, що судова влада, як одна з гілок державної влади, має як загальні ознаки державної влади, так і специфічні риси. Ось чому суд, з процесуального погляду, є функцією державної влади, котра передбачає можливість здійснення правосуддя, а судова влада є головним урівноважуючим механізмом, що дозволяє ефективно направляти дію законодавчої та виконавчої влади у правові межі.

Таким чином, судова влада є обов'язковим, врегульованим конституційними нормами елементом державної влади України. Водночас вона має притаманні лише їй особливі повноваження та функції, які не можуть делегуватися жодній із гілок влади, а тому гласність, хоча і підпадає під державно-правове визначення цього явища, має також специфічні ознаки. Так, істотними ознаками гласності судового розгляду є те, що вона має процесуальний характер, чітко закріплена й регламентована в українському законодавстві та реалізується у формі прав і обов'язків як суду, так і фізичних та юридичних осіб, а також органів публічної влади, які гарантуються примусовою силою держави, тобто «вона є нормою, недотримання якої є грубим порушенням закону»⁴⁹⁹.

Гласність як основний принцип судочинства закріплений насамперед у ст. 129 Конституції України: «Основними засадами судочинства є: ...7) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами», у ст. 11 «Гласність і відкритість судового процесу» Закону України «Про судоустрій і статус суддів»⁵⁰⁰, а також у ст. 7 КАСУ «Принципи адміністративного судочинства». Крім того, ст. 12 КАСУ визначає засоби реалізації цих принципів.

Значення судової влади у системі державної влади розглядалося багатьма російськими та вітчизняними науковцями, серед яких: В. Городовенко, І. Марочкін, І. Петрухін, Н. Сібільова, В. Сердюк, В. Стефанюк та ін. Так, С. Ківалов зауважує, що гласність є формою реалізації контролю суспільства за роботою судових органів та характеризує демократизм адміністративного судочинства⁵⁰¹.

---

⁴⁹⁹Божьев В.П. Правоохранительные органы Российской Федерации : учеб. / [под ред. В.П. Божьева] ; [4-е изд., испр. и доп.] – М. : Спарк, 2002. – С. 98.

⁵⁰⁰Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII : за станом на 01.10.2017 // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31. – Ст. 545.

⁵⁰¹Кодекс адміністративного судочинства України : науково-практичний коментар / [М.Р. Аракелян та ін.] ; за ред. С.В. Ківалова. – [2-е вид., доп. та пер.]. – Х. : Одіссей, 2007. – С. 62.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Більш змістовне тлумачення цього принципу наводять А.Комзюк і В.Бевзенко, акцентуючи, що гласність адміністративного процесу дисциплінує суд та учасників публічно-правового спору, забезпечує реалізацію виховної, запобіжної та правовідновлювальної функції адміністративного процесу, пропагує утвердження у суспільстві та державі законності, надає можливість громадськості контролювати діяльність адміністративних судів⁵⁰². У свою чергу, М.Кобилянський пропонує розуміти гласність адміністративного судочинства як загальний принцип здійснення судочинства та адміністративного процесу, що встановлює межі доступності громадян до роботи судів щодо здійснення адміністративного судочинства⁵⁰³.

Таким чином, гласність адміністративного судочинства – реалізована у процесуальній формі багатоманітність шляхів доступності учасників судового розгляду та всіх зацікавлених осіб до незаборонених законодавством відомостей, зафіксованих в електронному, друкованому або словесному вигляді, щодо здійснення правосуддя під час розгляду адміністративних справ та ухвалених у них рішень; активна діяльність судів з надання визначеної законодавством інформації учасникам судового розгляду, поширення у суспільстві інформації про здійснення адміністративного судочинства, а також формування внаслідок цього громадської думки.

У свою чергу, відкритість адміністративного судочинства – відокремлена складова гласності адміністративного судочинства, що передбачає легальний доступ учасників судового розгляду та всіх зацікавлених осіб до приміщень суду та зали судового засідання з метою захисту прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина у публічно-правових відносинах, а також безпосереднього отримання інформації про перебіг і сутність здійснення правосуддя під час розгляду адміністративних справ для задоволення суспільних, особистих і професійних інтересів.

9.2. Зарубіжний досвід правового регулювання гласності та відкритості в адміністративному судочинстві.

На протигагу країнам СНД, ЄС виробив чітке розуміння та практичний механізм судового захисту прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина в публічно-правових відносинах. Однак такі демократичні підходи

---

⁵⁰² Бевзенко В.М. Адміністративний процес України : навч. посіб. / В.М. Бевзенко, А.Т. Комзюк, Р.С. Мельник. – К. : Прецедент, 2007. – С. 113-115.

⁵⁰³ Адміністративна юстиція України: проблеми теорії та практики. Настільна книга судді / [В.Б. Авер'янов та ін.] ; за заг. ред. О.М. Пасенюка. – К. : Істина, 2007. – С. 169-170.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

мають різне вираження. Наприклад, у Федеративній Республіці Німеччина (далі – ФРН) створено розгалужену систему адміністративних судів, яка складається з місцевих адміністративних судів і вищого адміністративного суду в кожній із 16 земель держави; Федерального адміністративного суду, розташованого у м. Лейпциг (ст. 95 Основного Закону ФРН)⁵⁰⁴. Кількість місцевих адміністративних судів постійно варіюється залежно від потреб окремих земель, що дозволено законодавством Німеччини. Таким чином, адміністративні суди у ФРН є ваговою складовою судової влади держави, що забезпечує належний контроль у сфері публічно-правових відносин.

У Французькій Республіці (далі – Франція) органи адміністративної юстиції складаються із 41 адміністративного трибуналу, 8 адміністративних апеляційних трибуналів, а також Державної Ради Франції, будучи так званими “квасисудовими органами”. Державна Рада Франції, очолювана Міністром юстиції Франції, з одного боку, виконує роль Вищого адміністративного суду, а з іншого, є дорадчою структурою центрального органу виконавчої влади. Окрім того, її члени, серед яких і голови адміністративних апеляційних трибуналів, призначаються з числа випускників Національної школи адміністрації – вищого навчального закладу підготовки службовців публічних адміністрацій. Такий стан речей голова Адміністративного апеляційного трибуналу м. Версаль М. Патрик Фридман пояснює тим, що процедура здійснення адміністративного судочинства у Франції ґрунтується на балансі між повагою до діяльності адміністративних органів і захистом прав громадян⁵⁰⁵.

Значно відрізняється від судоустрою континентальної правової системи англосаксонська побудова системи судових органів, зокрема Англії, Північної Ірландії, Шотландії та Уельсу, які входять до складу Об'єднаного Королівства Великобританії та Північної Ірландії. В останніх, згідно з п. 13 Закону Великобританії «Про трибунали, суди та примусове провадження»⁵⁰⁶, окрім судів загальної юрисдикції, функціонують трибунали першої інстанції та Верховний трибунал як апеляційна інстанція. Вони є квасисудовими органами, які створюються Парламентом для розгляду та вирішення у разі необхідності спеціальних питань правозастосування. Таким чином, як зауважує Г. Дрюрі, у Великобританії діє понад сто адміністративних трибуналів у різних галузях

---

⁵⁰⁴Административно-процессуальное право Германии = Verwaltungsrechtsschutz in Deutschland : Закон об административном производстве; Закон об административно-судебном процессе; Законодательство об исполнении административных решений : пер. з нем. / [В. Бергманн, введ., сост.]. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – С. 84.

⁵⁰⁵Frydman M.P. Administrative Justice in France / M.P. Frydman // 11th Australasian Institute of Judicial Administration Tribunals Conference, Surfers Paradise. – 5 June 2008. – P.1-11.

⁵⁰⁶Tribunals, Courts and Enforcement Act 2007 (received Royal Assent on 19th July 2007). – UK : The Stationery Office Limited, 2007. – 303 p.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

державного управління⁵⁰⁷, тобто, на відміну від адміністративних судів (трибуналів) Франції та ФРН, кожен окремий трибунал не уповноважений розглядати всю сукупність адміністративно-правових спорів.

Розглянувши особливості правового закріплення гласності та відкритості в адміністративному судочинстві ФРН, згідно із Законом ФРН про адміністративно-судовий процес⁵⁰⁸, слід зробити такі висновки. По-перше, процесуальні документи в адміністративній справі в окремих випадках можуть вестися лише в електронній формі, відповідно ознайомлення з ними сторін у справі та інших зацікавлених осіб має проводитися за допомогою необхідної комп'ютерної техніки (§55b). По-друге, судові акти, повістки тощо вручаються учасникам судового розгляду після їх оголошення; якщо учасник судового розгляду не мешкає в країні, то він має визначати особу, яка буде уповноважена отримувати надіслані судові акти, повістки тощо (§56). По-третє, якщо про однакове судове рішення необхідно повідомити до 50-ти і більше осіб, то суд може винести ухвалу про розміщення "публічного оголошення" у друкованому ЗМІ, поширеному на відповідній території держави, на дошці оголошень у приміщенні суду, а також у відкритій для громадян електронній інформаційній системі (§56a). По-четверте, якщо в адміністративній справі бере участь понад 20 осіб зі спільними інтересами, головуєчий суддя може зобов'язати їх призначити спільного представника в суді (§67a).

Забезпечення гласності та відкритості в адміністративному судочинстві Франції значною мірою обумовлено особливостями функціонування адміністративних трибуналів. Так, Г. Бребер наголошує на тому, що в судовому адміністративному процесі діє принцип таємниці діловодства, як і в самих адміністративних органах. Однак гласність поширюється на чотири стадії адміністративного судочинства. Перша стадія полягає у вивченні адміністративними судами поданих скарг і відповідних документів, але такі дії вчиняються без суспільного розголосу. Лише позивач за власним бажанням і на власні кошти може самостійно викласти суть позовних вимог до органів публічної влади у друкованих виданнях. Розгляд адміністративної справи у відкритому судовому засіданні є другою стадією, яка передбачає присутність сторонніх осіб та усну форму проведення судового процесу. Водночас в адміністративних апеляційних трибуналах і Державній Раді Франції привалює письмове

---

⁵⁰⁷Drewry G. The judicialization of 'administrative' Tribunals in the UK: from hewartto leggart / G. Drewry// *Transylvanian Review of Administrative Sciences.* – 2009. – № 28 E SI/2009. – p. 45-64.

⁵⁰⁸Адміністративно-процесуальное право Германии = *Verwaltungsrechtsschutz in Deutschland*: Закон об административном производстве; Закон об административно-судебном процессе; Законодательство об исполнении административных решений : пер. с нем. / [В. Бергманн, введ., сост.]. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – С. 105-140.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

провадження, без виклику учасників адміністративного процесу. Третя стадія – ухвалення судового рішення в адміністративній справі у нарадчій кімнаті за умов дотримання таємниці. Четверта стадія полягає у видачі сторонам в адміністративній справі судового рішення, яке у подальшому може бути ними опубліковане у будь-який спосіб⁵⁰⁹.

Аналіз положень Кодексу адміністративного судочинства Франції⁵¹⁰ свідчить, що зазначені правові положення залишилися фактично незмінними. Акцентуємо також на особливостях забезпечення гласності та відкритості в адміністративному судочинстві Франції, а саме: судді адміністративних трибуналів та адміністративних апеляційних трибуналів зобов'язані надавати консультації префекту, громадянам та іншим особам (ст. L212-1, R212-1); у разі виникнення труднощів під час розгляду та вирішення адміністративно-правових спорів щодо питань правозастосування судді мають право звернутися до Державної Ради Франції, яка протягом восьми днів готує роз'яснення й направляє його запитувачам, а також опубліковує в Офіційному журналі Французької Республіки (ст. L113-1, R113-1-R113-4); головує суддя має право вимагати від учасників адміністративного процесу письмові пояснення з окремих питань адміністративної справи (ст. R611-8-1); після прийняття адміністративної заяви до розгляду головує суддя призначає доповідача, який на першому судовому засіданні усно викладає суть справи присутнім (ст. R611-13); зміст протоколу кожного судового засідання обов'язково доводиться до відома учасників адміністративного процесу (ст. R623-7).

Законодавство Великобританії регламентує діяльність судових органів нормативно-правовими актами різної юридичної сили, судовими прецедентами та ін. Аналіз положень окремих офіційних судових документів, зокрема Статуту Адміністративного суду, Практичної директиви 54 D – адміністративні суди, Порядку застосування судових переглядів в адміністративному судочинстві, положень про судову публічну групу та лістингову політику в адміністративних судах⁵¹¹, свідчить про такі особливості правового регулювання гласності та відкритості в адміністративному судочинстві Великобританії: 1) наявність у складі адміністративних трибуналів посад співробітників, обов'язки яких передбачають: а) прийом пропозицій щодо покращання діяльності судового органу;

---

⁵⁰⁹Брбан Г. Французское административное право: пер. с фр. / под ред. С.В. Боботова. – М.: Прогресс, 1988. – С. 445-452.

⁵¹⁰Code de justice administrative du 31 juillet 1945 // [FrenchEdition]: Version consolidée du code au 2 décembre 2012. – 164 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://perlpot.net/cod/justice_administrative.pdf.

⁵¹¹Justice: official Website ; [United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justice.gov.uk/courts/rcj-rolls-building/administrative-court>.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

б) консультування громадян із питань адміністративних процедур, надання відкритої судової інформації тощо; 2) дозвіл на прийом і розгляд адміністративних позовів, інших документів в електронному вигляді та написаних за допомогою шрифту Брайля; 3) право суду протягом 48 годин запропонувати адвокатам і представникам сторін в адміністративній справі обрати найбільш зручні для них дату і час судового розгляду. За результатами таких форумів виносяться узагальнені рішення, що доводяться до відома компетентних представників судової влади Великобританії для нагального їх вирішення.

У країнах Прибалтики в 90-х роках ХХ ст. було створено систему спеціалізованих адміністративних судів. Так, відповідно до Закону Литовської Республіки «Про запровадження адміністративних судів» було запроваджено п'ять окружних адміністративних судів і Вищий адміністративний суд; згідно із Законом Латвійської Республіки «Про судову владу» – Адміністративний районний суд з офісами в п'яти містах, Адміністративний регіональний суд як суд апеляційної інстанції, а також Верховний суд, в структурі якого діє Департамент Сенату з адміністративних справ; відповідно до Закону Естонської Республіки «Про суди» – чотири адміністративні суди першої інстанції, два окружні адміністративні суди, Державний суд, у структурі якого діє судова колегія з адміністративних справ⁵¹².

Більшість питань забезпечення гласності та відкритості в адміністративному судочинстві країн Прибалтики врегульовується на кшталт адміністративно-процесуального законодавства України. Водночас слід виокремити певні відмінності, наприклад, Закон Литовської Республіки «Про провадження в адміністративних справах»⁵¹³ закріплює: до зали судових засідань не допускаються особи, які не досягли 16-річного віку (ч. 1 ст. 8); принцип гласності не застосовується у випадку розгляду адміністративної справи в порядку письмового провадження (ч. 3 ст. 8); особи та органи публічної влади, які подають документи, що містять інформацію з обмеженим доступом, можуть клопотати перед судом про заборону публічного доступу до них (ч. 2 ст. 51); рішення адміністративного суду про визнання нормативного адміністративного акта незаконним в усіх випадках публікується, в тому числі у виданні «Державні відомості» (ч. 1 ст. 117); під час розгляду апеляційної скарги в порядку письмового провадження протокол судового засідання не ведеться, засідання проходить у вільній формі (ч. 3 ст. 137).

---

⁵¹²Законодательства об административной юстиции в странах бывшего СССР / [автор: р.А. Куйбида]. – Алматы : Центр исследования правовой политики, 2010. – 61 с.

⁵¹³О производстве по административным делам : закон Литовской Республики от 14.01.1999 : [оригинальный текст] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.1b3.ru/rus/proizvodstvo/index.php>.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Відповідно до положень Адміністративно-процесуального кодексу Естонської Республіки⁵¹⁴, особливості забезпечення гласності та відкритості в адміністративному судочинстві виражаються в такому: адміністративний суд може ухвалити рішення про проведення судового засідання у приміщеннях найближчого до позивача місцевого загального суду (ч. 1 ст. 19); рішення суду оголошується публічно або через канцелярію суду впродовж 20 днів після закінчення судового засідання. Суд, після закінчення судового засідання, повідомляє про час і місце публічного оголошення на офіційній веб-сторінці суду (чч. 1, 2 ст. 28); якщо судові рішення винесене в електронному вигляді, учасникові адміністративного провадження надається його роздрукований варіант (ч. 4 ст. 28); Судова колегія з адміністративних справ Державного суду повідомляє учасників адміністративного процесу про час і місце судового засідання та направляє особі, яка подала касаційну скаргу, копії відповідей на неї (ч. 2 ст. 62).

На особливу увагу заслуговує законодавство Фінляндської Республіки, оскільки воно вирізняється із законодавства переважної більшості країн світу в частині правової регламентації адміністративного судочинства. Так, Закон Фінляндії “Про гласність судочинства”⁵¹⁵ містить такі основні положення: зацікавлені особи мають право бути присутніми на стадіях підготовки та розгляду в судовому засіданні справ, окрім проведення закритих судових засідань з причин, передбачених ст. 4, 5, 5а цього Закону; за присутності публіки судові засідання має проходити в усній формі (чч. 1, 2 ст. 3); інформація, яка є доказами у справі, може оголошуватися усно або за допомогою звуковідтворюючих технічних засобів (ст. 5b); у закритому судовому засіданні можуть бути присутні треті особи, якщо стосовно цього винесено судову ухвалу (ст. 6); окремі відомості, що були отримані в закритому судовому засіданні, можуть не опубліковуватися протягом 40 років (ч. 2 ст. 9); особи, які не досягли 15 років, можуть не допускатися до судових засідань; за відсутності необхідної кількості місць для сидіння, суддя може обмежити кількість присутніх у судовій залі; проведення фото-, звуко- та відеозйомки у судовому засіданні здійснюється лише за згодою із головуючим суддею (ст. 10).

Закон Фінляндії “Про гласність судочинства в судах загальної юрисдикції” охоплює більш широке коло питань, які стосуються не лише забезпечення гласності та відкритості під час розгляду адміністративних справ у відкритих судових засіданнях, але й порядку інформування учасників судового процесу та громадськості про дату, час і місце наступного судового засідання (ст. 4-6);

---

⁵¹⁴Административно-процессуальный кодекс Эстонской Республики от 25.02.199: [оригинальный текст] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://estonia.news-city.info/docs/sistemse/dok_iegwei/page2.htm.

⁵¹⁵Act on the Publicity of Court Proceedings (945/1984; amendments up to 1545/2001 included): unofficial translation. – Finland : Ministry of Justice [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1984/en19840945.pdf>.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

порядку доступу до судових документів, зокрема й з обмеженим доступом, які містяться у справі (ст. 7-13); процедури проведення закритих судових засідань (ст. 14-21); процедури оголошення судових рішень (ст. 22-24); тези щодо оголошення судом “публічного повідомлення”, яке містить відомості, отримані під час закритого судового засідання, але має суттєве суспільне значення (ст. 25-27); процедури надання запитів громадянами на отримання судових документів (ст. 28-33); кримінальної відповідальності за розголошення відомостей, які були отримані в закритому судовому засіданні або під час ознайомлення з документами, що мають обмежений доступ (ст. 34)⁵¹⁶.

Прийняття Закону Фінляндії “Про гласність в адміністративному судочинстві” стало логічним продовженням реформування та функціонування національного судочинства. Цей нормативно-правовий акт увібрав у себе положення двох проаналізованих нами законів, але із певними особливостями, притаманними судовому адміністративному процесу. На нашу думку, його значущість для суспільства полягає в тому, що він легітимно виокремлює адміністративне судочинство з-поміж інших видів судочинства, а також акцентує увагу на базових положеннях забезпечення гласності та відкритості. Закон Фінляндії “Про гласність в адміністративному судочинстві” має таку структуру: розділ 1 “Загальні положення” (ст. 1-3); розділ 2 “Інформація стосовно судових розглядів” (ст. 4-6); розділ 3 “Судові документи” (ст. 7-9); розділ 4 “Усний розгляд” (ст. 10-14); розділ 5 “Рішення адміністративного суду (ст. 15-17); розділ 6 “Процедурні положення” (ст. 18-22)⁵¹⁷.

Досить розвинутим виглядає зарубіжне законодавство щодо безбар’єрної доступності осіб з інвалідністю до судів та інших адміністративних споруд і будівель. Крім того, важливою складовою такої доступності є створення належних комунікативних умов, за яких окремі громадяни з відповідними порушеннями здоров’я можуть повноцінно брати участь у суспільному житті, зокрема захистити свої порушені права у судовому порядку.

На усунення комунікативних бар’єрів спрямовані норми Акта про рівні можливості для інвалідів ФРН, які передбачають право осіб з інвалідністю з вадами зору на доступ до Інтернету за допомогою програми зі шрифтом Брайля або звуковим виведенням інформації. Досягненням антидискримінаційної політики за ознакою інвалідності стало закріплення в законодавстві Німеччини права осіб з

---

⁵¹⁶Act on the Publicity of Court Proceedings in General Courts (370/2007) :unofficial translation. – Finland: Ministry of Justice [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2007/en_20070370.pdf.

⁵¹⁷Act on the Publicity of Administrative Court Proceedings (381/2007) :unofficial translation. – Finland: Ministry of Justice [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2007/en_20070381.pdf.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

вадами зору на отримання документів в адміністративних інстанціях у такій формі, яку вони здатні сприймати⁵¹⁸.

Правило доступності регламентується й у законодавстві Швеції, що передбачає такі види підтримки осіб з особливими потребами, як залучення персонального асистента, робота якого фінансується за рахунок коштів муніципалітету або страхової каси (це може бути як державний, так і приватний асистент); супроводжуючого, контактної особи – людини, яка має спільні з особою з інвалідністю інтереси і захоплення, тобто виконує роль друга⁵¹⁹. Зважаючи на замкнений спосіб життя осіб з інвалідністю, така ініціатива видається слушною і заслуговує, на нашу думку, на вивчення.

Аналіз законодавства зарубіжних країн щодо забезпечення гласності та відкритості в адміністративному судочинстві сприяв виробленню низки пропозицій, які, на нашу думку, після правового закріплення або змінення в адміністративно-процесуальному та іншому законодавстві сприятимуть підвищенню рівня прозорості діяльності органів судової влади України, а саме: 1) передбачення прямої норми щодо права присутності громадян не лише у відкритому судовому засіданні, але й на стадії підготовчого провадження; 2) подальший розвиток положень щодо проведення судових засідань у режимі відеоконференції, процедури ведення та доступ до процесуальних судових документів в електронній формі; 3) розширення підстав і способів опублікування судових рішень та повідомлень, зокрема із урахуванням значної кількості отримувачів, суспільної важливості тощо; 4) передбачення юридичної відповідальності за розголошення відомостей, що були отримані як у закритому судовому засіданні, так і після ознайомлення із документами, в яких міститься інформація з обмеженим доступом, таємна та ін; 5) заборона проведення судового засідання за відсутності суб'єкта владних повноважень – відповідача в адміністративній справі без поважних причин; 6) передбачення у штатному розписі судів загальної юрисдикції посад службовців, на яких покласти обов'язок щодо співпраці з населенням, зокрема щодо вивчення громадської думки про діяльність судових органів тощо; 7) прийняття нормативно-правового акта щодо забезпечення гласності та відкритості в діяльності органів судової влади України.

---

⁵¹⁸ Думбаев А. Е. Инвалид, общество и право / А. Е. Думбаев, Т. В. Попова. – Алматы : ТОО «Верена», 2006. – С. 88.

⁵¹⁹ Сарычева И. А. Анализ законодательства зарубежных государств по обеспечению и защите прав инвалидов: Аналитическая записка, 2006 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wap.invasovet.mycip.ru/?1-19-0-00000001-000-0-0>.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

9.3. Удосконалення правової регламентації гласності та відкритості в адміністративному судочинстві з урахуванням європейського досвіду.

Як уже було з'ясовано, гласність і відкритість в адміністративному судочинстві є інформаційною системою, доступ до якої здійснюється в адміністративно-процесуальній формі у спосіб: активного отримання судової інформації, що передбачає обов'язковий доступ до приміщень суду та зали судового засідання; пасивного отримання судової інформації, тобто в будь-якому прийнятному для запитувача такої інформації місці та часі. Водночас доводиться констатувати, що, незважаючи на відносну визначеність у законодавстві України джерел судової інформації та загального процесуального порядку її отримання, практична реалізація цих положень викликає певні зауваження. Так, беручи до уваги інформаційний підхід, слід зауважити, що, крім джерел інформації та порядку доступу до останніх, існують також і проміжні елементи у зазначених інформаційних правовідносинах, порушення яких призведе до руйнування зв'язку "судова інформація – суспільство".

У цьому випадку активна форма отримання судової інформації передбачає повноцінну реалізацію відкритості в адміністративному судочинстві, оскільки безпідставний недопуск громадян до приміщення судових установ чи зали судового засідання негативно відбивається на гласності правосуддя. Щодо пасивної форми отримання судової інформації, слід зауважити, що громадяни, наділені всіма законодавчими інструментами для з'ясування сучасних питань здійснення правосуддя, не можуть реалізувати окремі з них без професійної діяльності представників ЗМІ. Отже, удосконалення правової регламентації: допуску громадян до приміщень суду, зали судового засідання, взаємодії ЗМІ та судів тощо – сприятиме забезпеченню гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України.

Так, *de jure* на виконання конституційних положень щодо гласності судового процесу в п. 2.4.5 Правил пропуску осіб до приміщень судів та на їх територію транспортних засобів, затверджених спільним наказом Державної судової адміністрації України та МВС України від 12.09.2005 № 102/765, передбачено безперешкодний пропуск осіб, що прибули на відкриті судові засідання, за пред'явленням документа, який засвідчує особу⁵²⁰. Однак *de facto* співробітники Національної поліції України та Національної гвардії України, часто перешкоджають доступу громадян до приміщення суду, допускаючи тільки осіб,

---

⁵²⁰Про затвердження Правил пропуску осіб до приміщень судів та на їх територію транспортних засобів: наказ Державної судової адміністрації України; МВС України від 12.09.2005 № 102/765 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 44. – Ст. 2817.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

які мають судові повістки, обґрунтовуючи при цьому свої дії посиланням на вказівки голів судів.

Водночас керівництво апарату Вищого адміністративного суду України (далі –ВАСУ) зауважує, що згідно з п. 3.11 Порядку організації пропускового режиму у ВАСУ, затвердженого наказом ВАСУ від 15.02.2010 № 2, особи, котрі прибули до приміщення суду, пропускаються на об'єкт охорони після пред'явлення документа, що засвідчує особу, реєстрації в журналі обліку відвідувачів і контролю на безпеку, наприклад, металодетектор. Для того, щоб потрапити на судовий розгляд, необхідно заздалегідь викликати секретаря судового засідання для супроводу у відповідний зал. Таким чином, супровід громадян співробітником суду – це запобіжний засіб, що дозволяє уникнути можливих правопорушень з боку відвідувача⁵²¹.

Такий порядок на сьогодні є обов'язковою умовою надійного функціонування судової системи. Посилені заходи безпеки судових установ встановлено у більшості країн світу, наприклад, у США, Канаді, Ірландії та інших. Водночас використання цих заходів безпеки не повинно порушувати законні права, свободи та інтереси громадян. Так, розміщення рамкового металодетектора та інших спеціальних технічних засобів у приміщеннях судів є обов'язковою вимогою чинного законодавства, але часто вибір місця його розташування перешкоджає вільному проходу громадян. Окрім того, згідно Правил пропуску осіб до приміщень судів та на їх територію транспортних засобів, затверджених спільним наказом Державної судової адміністрації України та МВС України від 12.09.2005 № 102/765 та Тимчасового порядку забезпечення охорони судів, органів та установ системи правосуддя, а також підтримання громадського порядку в них, затвердженого наказом МВС України від 26.12.2016 № 1352⁵²², співробітники Національної поліції України та Національної гвардії України здійснюють контрольно-перепускний режим, однак часто вони штучно обмежують пропуск громадян до суду, оскільки такі особи не зазначені у положеннях цього нормативного акту.

Отже, з метою недопущення обмеження гласності правосуддя, пропонуємо внести зміни до порядку контрольно-перепускного режиму в судах, закріпивши їх у локальних нормативно-правових актах: 1) розміщення чи використання спеціальних технічних засобів має здійснюватися відразу при вході до судової

---

⁵²¹Желтухин Е. Досмотр на глазах Фемиды: о специфике пропускной системы в зданиях высших судов Украины / Е. Желтухин // Судебно-юридическая газета. – 2011. – 8 февраля.

⁵²²Тимчасовий порядок забезпечення охорони судів, органів та установ системи правосуддя, а також підтримання громадського порядку в них, затверджене наказом МВС України від 26.12.2016 № 1352 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vru.gov.ua/legislative_acts/25.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

установи; 2) після проходження через спеціальні технічні засоби громадяни без пред'явлення документів, що засвідчують особу, та без запису до журналу відвідувань можуть пройти до канцелярії чи апарату суду, які розміщуються в безпосередній близькості від входу до суду на першому поверсі будівлі. Таке положення, на наш погляд, не вплине на безпеку суду та незалежність суддів, оскільки громадяни отримують право на прохід до окремих кабінетів, де знаходяться не задіяні в судових процесах працівники суду; 3) пост співробітників судової міліції має розташовуватися біля входу до приміщень, в яких розміщуються кабінети суддів і зали судових засідань. Тут правоохоронці повинні перевірити документи, що засвідчують особу, зробити відповідні відмітки в журналах відвідувань та у разі потреби телефонним зв'язком з'єднатися із суддями, помічниками суддів та ін.; 4) після з'явлення особи (групи осіб) на відкрите судові засідання співробітники Національної поліції України та Національної гвардії України мають в телефонному режимі повідомити про це судового розпорядника чи інших працівників суду, які повинні провести цих осіб до зали судового засідання. Судовий розпорядник має контролювати переміщення сторонніх осіб під час судового розгляду, а після його закінчення – вивести відвідувачів із судової установи.

Акцентуємо також, що положення Правил пропуску осіб до приміщень судів та на їх територію транспортних засобів та Тимчасового порядку забезпечення охорони судів, органів та установ системи правосуддя, а також підтримання громадського порядку в них не поширюється на вищі спеціалізовані суди, порядок пропуску до яких врегульовується локальними актами останніх. Вважаємо за доцільне змінити назву “Правила пропуску осіб до приміщень судів та на їх територію транспортних засобів” на “Правила пропуску осіб до приміщень місцевих та апеляційних судів та на їх територію транспортних засобів”, а також виключити п.1.2 “Загальних положень” цих Правил. Такі зміни спрямовані насамперед на узгодження назви нормативно-правового акта з його змістом.

Проаналізовані положення і результати власних експериментів, з урахуванням реалій сучасного вітчизняного судочинства, дозволяють зробити такі висновки: 1) надзвичайно складно, навіть із легальних підстав, потрапити до приміщення суду через протидію з боку охорони, працівників апарату суду чи навіть самих суддів; 2) судова охорона та пропускний режим створено виключно для забезпечення безпеки будівель суду та суддівського корпусу; 3) секретарі суду часто не допускають до судового слухання сторонніх осіб без належного пояснення; 4) доволі часто розгляд справ відбувається у кабінетах суддів, а не в судовій залі, як того вимагає закон, що у свою чергу, автоматично скорочує можливість вільного доступу для сторонніх осіб та дає право судді не допускати останніх на судові засідання через відсутність вільних місць; 5) на практиці часто порушується таємниця нарадчої кімнати (приміщення, спеціально призначеного для ухвалення судових рішень) (ч. 1 ст. 153 КАСУ). Відповідно до закону, суддя

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

має виходити до цього приміщення для прийняття рішення, але на практиці – під час відкритого судового слухання він просить вийти присутніх, обґрунтовуючи це необхідністю прийняти рішення. При цьому порушується інша вимога, передбачена ч. 3 ст. 154 КАСУ, щодо заборони “розголошувати хід обговорення та ухвалення рішення в нарадчій кімнаті”, оскільки ухвалення суддею рішення не в нарадчій кімнаті не виключає можливість користування ним засобами зв'язку, зокрема наявним у кабінеті телефоном.

Слід також наголосити на ролі судового розпорядника у забезпеченні доступу бажаючих до зали судового засідання під час відкритого судового розгляду справи. Важливим у цьому питанні є унеможливлення зловживань працівниками суду та суддями, оскільки такі їхні дії безпосередньо негативно впливають на реалізацію принципів гласності та відкритості. Отже, з огляду на викладене, пропонуємо такі зміни до чинних нормативно-правових актів:

1) доповнити ч. 3 ст. 12 КАСУ таким абзацом: “Розгляд справ в адміністративних судах проводиться відкрито. До зали судового засідання за умови наявності вільних місць допускаються особи, які бажають бути присутніми в судовому засіданні, досягли 16-річного віку, окрім осіб, що перебувають у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння або своїми виглядом чи діями ображають людську гідність, проявляють неповагу до суду, а також мають при собі заборонені чи недозволені предмети або речовини згідно з переліком, визначеним у чинному законодавстві. У разі порушення встановленого порядку чи перешкоджання роботі суду винна особа може бути видалена із зали судового засідання або притягнута до адміністративної відповідальності;

2) внести зміни до Положення про службу судових розпорядників та організацію її діяльності, виклавши їх у такій редакції:

2.1) п. 2.7: “На посаду судового розпорядника призначається раніше несудимий громадянин України, який досяг 21-річного віку, має повну або базову вищу юридичну освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем не нижче бакалавра та стаж роботи не менше одного року за фахом”;

2.2) п. 5.2: “Визначати учасникам судового процесу та іншим особам, присутнім у залі судового засідання, конкретні місця розміщення та лише у разі відсутності вільних місць у судовій залі не допускати сторонніх осіб”;

3) привести посадові інструкції судових розпорядників всіх судів загальної юрисдикції України у відповідність до ст. 129 Конституції України, ст. 11 Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, а також Положення про службу судових розпорядників та організацію її діяльності;

4) розмістити на офіційних веб-сайтах Судової влади України, спеціалізованих вищих судів України розділ “Скарги та зауваження” з метою розміщення на ньому інформації про випадки незаконної відмови у пропуску до приміщення суду співробітниками Національної поліції України, Національної

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

гвардії України та Управління державної охорони України, судьями, працівниками апарату суду та судовими розпорядниками для подальшого реагування.

Слід зауважити, що не лише працівники суду та поліції можуть своїми діями призводити до обмеження гласності та відкритості в адміністративному судочинстві. Неправомірна поведінка та порушення встановлених правил сторонами у справі та присутніми у судовому засіданні перешкоджає законслухняним громадянам слідкувати за здійсненням правосуддя. Отже, слід, на наш погляд, передбачити адміністративну відповідальність за невиконання законних вимог судового розпорядника у судовому засіданні, доповнивши КУпАП ст. 185¹⁴ “Злісна непокора законній вимозі судового розпорядника”, виклавши її у такій редакції: “Злісна непокора законній вимозі судового розпорядника під час судового розгляду – тягне за собою накладення штрафу від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян”.

Не менш важливим аспектом забезпечення гласності та відкритості адміністративного процесу є проблема наявності вільних місць під час розгляду справ. Спеціалісти головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України у висновку на проект Закону України “Про забезпечення гласності при здійсненні господарського судочинства” зазначили, що теза про можливість присутності усіх бажаючих на будь-якому відкритому засіданні є виправданою, але законодавчого уточнення потребують випадки, коли таких осіб більше ніж вільних місць у судовій залі. Такий стан речей призводить до суттєвого обмеження принципів гласності та відкритості судового процесу.

Нагальним є будівництво нових приміщень судів. Так, у Концепції Державної цільової програми забезпечення судів належними приміщеннями на період до 2016 року, розробленої Державною судовою адміністрацією України⁵²³, акцентується, що на сьогодні здійснюють правосуддя 780 судів загальної юрисдикції, з яких лише 105 судів (13,5%) розташовано у приміщеннях, які відповідають вимогам щодо здійснення судочинства. Отже, пропонується до 2020 року реконструювати наявні будівлі та приміщення судових органів та здійснити будівництво нових.

Слід зауважити, що на сьогодні в Україні будівництво судових установ ведеться відповідно до вимог державних будівельних норм України ДБН В.2.2-9-2009 “Громадські будинки та споруди” та ДБН В.2.2-26:2010 “Будинки і споруди. Суди”⁵²⁴. При цьому на нормування площ приміщень суду впливає низка факторів: функціональний фактор – обумовлений конкретними процесами діяльності

---

⁵²³ Судова влада України: офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://court.gov.ua/>.

⁵²⁴ Державні будівельні норми України ДБН В.2.2-26:2010 «Будинки і споруди. Суди», затверджені наказом Міністерства регіонального розвитку та будівництва України від 17.05.2010 № 175: видання офіційне. – К., 2010. – 84 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

людини, для здійснення яких призначене приміщення; антропометричний фактор – планування простору приміщення, його обладнання відповідно до потреб людини, зокрема й осіб із фізичними вадами; технологічний фактор – об'єднує вимоги, пов'язані зі створенням необхідних умов для експлуатації технічного обладнання; фактор забезпечення пожежної безпеки – передбачення у приміщеннях шляхів евакуації у разі надзвичайної ситуації та розміщення в них протипожежного обладнання та пристроїв; техніко-економічний фактор – раціональне вирішення планувальної схеми приміщення та його відповідного обладнання.

Отже, на нашу думку, під час будівництва нових та модернізації (ремонті, реконструкції) наявних будівель і приміщень судів загальної юрисдикції відповідальні за будівництво та спеціально призначені працівники суду мають враховувати всі зазначені фактори будівництва, вимоги ДБН В.2.2-9-2009, ДБН В.2.2-26:2010, а також розраховувати середню площу зали судових засідань відповідно до таких параметрів: а) зали на 10-20 місць – 20-35 м²; б) зали на 20-50 місць – 35-70 м².

Окрім того, вимагає нагального вирішення проблема, пов'язана з доступом до будівель судів та безпосередньо залів судового засідання осіб з інвалідністю, що безпосередньо впливає на реалізацію гласності правосуддя. Неналежне обладнання (пандуси, поручні та ін.) державних будівель унеможливує участь цих осіб у судовому розгляді. Зауважимо також, що здебільшого установлені пандуси, підйомники, на жаль, не відповідають габаритним розмірам крісел-візків, поздовжньому нахилу шляху руху, яким можливий проїзд інвалідів на кріслах-візках, їхнє облаштування здійснюється насипними або крупноструктурними матеріалами, що перешкоджають пересуванню інвалідів на кріслах-візках або з милицями, а також не передбачено місця перетину тротуарів із проїзною частиною тощо.

З урахуванням зазначеного, дотримуючись європейських стандартів правосуддя, необхідно будівлі та приміщення судових установ пристосувати для належного пересування осіб з фізичними вадами та інших маломобільних груп. Більше того, слід неухильно враховувати відповідне законодавство, у якому встановлено будівельні норми з урахуванням потреб осіб з інвалідністю. Так, у державних будівельних нормах України ДБНВ.2.2-17:2006 “Будинки і споруди. Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення”⁵²⁵ вказано, що при проектуванні будинків та споруд слід забезпечувати потреби інвалідів та інших маломобільних груп населення у спосіб передбачення місць із розрахунку не менше 5 % загальної місткості закладу або розрахункової кількості відвідувачів⁵²⁵.

---

⁵²⁵Будинки і споруди. Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення: ДБНВ.2.2-17:2006. Міністерство будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України. – К., 2006. – 17 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Також слід внести зміни до п. 9.9 Державних будівельних норм України ДБН В.2.2-26:2010 “Будинки і споруди. Суди”, затверджених наказом Міністерства регіонального розвитку та будівництва України від 17.05.2010 № 175 такого змісту: “9.9 У будинках судів необхідно передбачати санвузли для відвідувачів, працівників суду та підсудних (в загальних судах) для кожної з названих груп осіб. Особливо необхідно обладнати місця у санвузлах для інвалідів. Основою розрахунку кількості та площ санітарно-гігієнічних приміщень є розрахункова чисельність осіб чоловічої та жіночої статі, а також потреби маломобільних групи населення, що встановлюється завданням на проектування”.

Здійснення державного архітектурно-будівельного контролю за виконанням будівельних норм покладається на окремі органи державної влади та органи місцевого самоврядування, головне місце серед яких відпровадиться Державній архітектурно-будівельній інспекції України. Разом із тим, не зважаючи на значні повноваження в окресленій сфері дана інспекція незначну увагу приділяє забезпеченню прав осіб з інвалідністю щодо створення належної безбар’єрної доступності до адміністративних будівель. У зв’язку із цим, пропонуємо доповнити пункт 3 Положення про Державну архітектурно-будівельну інспекцію України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 09.07.2014 № 294, окремими підпунктами: “здійснення контролю за станом забезпечення доступності для осіб з інвалідністю з ураженнями органів зору, слуху, опорно-рухового апарату та осіб похилого віку до об’єкту архітектури; здійснення контролю за виконанням приписів про усунення порушень вимог законодавства у сферах містобудівної діяльності, державних будівельних норм, стандартів та правил щодо забезпечення доступності для осіб з інвалідністю з ураженнями органів зору, слуху, опорно-рухового апарату та осіб похилого віку; визначає процедуру переобладнання будівель, споруд та об’єктів архітектури, збудованих із порушенням вимог законодавства у сферах містобудівної діяльності, відповідно до проектної документації”.

Не менш важливу роль у правовому та соціальному аспектах реалізації механізму гласності правосуддя відіграє судова журналістика, оскільки в демократичному суспільстві професійне висвітлення проблем судочинства забезпечує громадський контроль судової гілки влади. Створення ефективної системи взаємодії судів та ЗМІ є актуальним завданням на етапі демократичних перетворень у сучасній Україні.

На сьогодні основні напрями взаємодії ЗМІ та судів, котрі відповідають європейським демократичним стандартам, закріплені в Рекомендації № Rec (2003) 13 Комітету міністрів Ради Європи від 10.07.2003 “Про надання інформації через ЗМІ стосовно кримінального судочинства”: інформування громадськості через ЗМІ; точність інформації; доступ до інформації; способи надання інформації ЗМІ;

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

допуск журналістів; допомога у висвітленні судових процесів ЗМІ тощо⁵²⁶. Правове підґрунтя діяльності ЗМІ та журналістів включає в себе міжнародні та вітчизняні нормативно-правові акти.

Слід визнати, що на сьогодні нагальною є проблема взаємної недовіри і навіть нетерпимості у співпраці ЗМІ та судів. Мається на увазі постійний конфлікт між завданням журналіста отримувати інформацію, висвітлювати суспільно важливі події і завданням судді захищати суддівську незалежність, право сторін на справедливий та об'єктивний розгляд їхнього спору. Однак в Україні недовіра останніми роками набуває небажаних для суспільства форм та масштабів⁵²⁷.

Відповідно до Положення про взаємодію судів із засобами масової інформації та журналістами, розробленого Державною судовою адміністрацією України, журналісти пропускаються до приміщення суду при пред'явленні редакційного посвідчення, але такий документ не передбачений Правилами пропуску осіб до приміщень судів та на їх територію транспортних засобів. Неузгодженість цієї норми та ч. 6 Порядку допуску відвідувачів до приміщень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ полягає також у тому, що вичерпний перелік документів, які посвідчують особу, не передбачає редакційного посвідчення.

Окрім того, п. 1.2 Положення про взаємодію судів із засобами масової інформації та журналістами передбачає, що контактною особою для ЗМІ з боку суду є спеціаліст зі зв'язків з громадськістю або інша особа, яка виконує ці функції, а інформація про цю особу (П.І.Б) та спосіб контакту з нею (телефон, електронна пошта) має бути оприлюднена і доступна для ЗМІ (п. 1.3.). Проте на практиці відомості такого змісту недоступні, оскільки така посада не передбачена штатним розписом суду або особа, яка виконує ці функції, обіймає іншу посаду.

Також слід зауважити, що, згідно з п. 1.4 Положення про взаємодію судів із засобами масової інформації та журналістами, до відома представників ЗМІ має бути доведено зміст цього Положення шляхом розміщення його на стенді у вестибюлі кожного суду. Однак аналіз проведеного автором анкетування серед працівників суду свідчить, що такий документ жодного разу на інформаційних стендах не розміщувався. Крім того, у більшості судів інформаційні стенди відсутні. Таким чином, виявлені недоліки свідчать про порушення демократичних принципів співдії ЗМІ та судів, що призводить до порушення принципів гласності

---

⁵²⁶Рекомендація Rec (2003)13 «Про надання інформації через ЗМІ стосовно кримінального судочинства» (ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи від 10.07.2003) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.medialaw.kiev.ua/laws/laws_international/51/.

⁵²⁷Буроменський М. Основи судової журналістики: посіб. для журналістів / М. Буроменський, О. Сердюк, І. Підкуркова. – Київ, 2009. – 72 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

та відкритості здійснення правосуддя і створює перепони для вільного обігу незабороненої законом судової інформації у соціальному просторі.

З метою покращання ситуації, що склалася на законодавчому рівні необхідно: 1) уніфікувати юридичну техніку під час підготовки нових нормативно-правових актів, котрі регулюють питання пропуску осіб до приміщень судових установ та проїзду їх на територію; 2) узгодити між собою норми чинних нормативно-правових актів, які регулюють питання пропуску осіб до приміщень судових установ та проїзду транспорту на їх територію; 3) передбачити у штатному розписі судів посаду спеціаліста зі зв'язків з громадськістю, функціональні обов'язки якого мають полягати в організаційно-практичній діяльності з питань зв'язків із громадськістю; 4) за можливості внутрішніми судовими актами передбачити у загальних місцевих судах місця для представників ЗМІ у залах судових засідань;

Актуальним для реалізації принципів гласності та відкритості є питання фіксування особами, присутніми у залі судового засідання, судових процесів за допомогою технічних приладів (фото-, звуко-, відеоапаратури). Однак його неврегульованість у вітчизняному законодавстві певною мірою призводить до зловживання з боку суддів процесуальними правами та обов'язками під час розгляду справ. Так, у ч. 2 ст. 11 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” передбачено лише дозвіл на використання портативних аудіозаписуючих пристроїв, а інші способи, наприклад, складання письмових нотаток присутніми, не визначено.

Відповідно до ч. 8 ст. 12 КАСУ, яка передбачає, що “проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання по радіо і телебаченню допускаються на підставі ухвали суду за наявності згоди на це осіб, які беруть участь у справі, крім тих, які є суб'єктами владних повноважень”, встановлено обмеження щодо проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису із “застосуванням стаціонарної апаратури”. Отже, згідно з КАСУ, не можна без дозволу судді використовувати лише стаціонарні технічні пристрої, що суперечить ч. 2 ст. 11 Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, відповідно до якої проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису за допомогою будь-якої техніки допускається тільки за рішенням суду.

З огляду на викладене, з метою уникнення правової колізії пропонуємо внести зміни до ч. 8 ст. 12 КАСУ у такій редакції: “Особи, присутні в залі судового засідання, можуть фіксувати його перебіг у письмовій формі та за допомогою портативних аудіотехнічних засобів. Проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису, а також транслявання судового засідання по радіо і телебаченню допускаються на підставі ухвали суду за наявності згоди на це осіб, які беруть участь у справі, крім тих, які є суб'єктами владних повноважень”.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Окрім того, у вітчизняному законодавстві закріплено лише формальне положення щодо технічного фіксування судового процесу, яке полягає у наданні такого права ЗМІ та іншим особам, присутнім у залі судового засідання, головуючим суддею у вигляді вмотивованої ухвали. Водночас відсутні правила, які б урегульовували такі дії, що може призвести до заборони проведення фото-, відеозйомки, видалення представників ЗМІ за певних обставин із зали судового засідання. Таким чином, з урахуванням міжнародного досвіду, пропонується в кожному суді розробити і затвердити нормативні акти, в яких закріпити повноваження головуючого та представників ЗМІ.

Сучасний стан комунікативності судової влади та суспільства перебуває на низькому рівні та не має належного правового забезпечення. Так, Закон України “Про доступ до публічної інформації” переважно спрямований на врегулювання питання надання за запитами громадян відкритої інформації щодо діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Лише ст. 15 цього Закону присвячена безпосередньо загальним аспектам офіційного інформування щодо діяльності органів публічної влади⁵²⁸. Таким чином, нагальним є питання про подальший розвиток громадянського та інформаційного суспільства, що матиме доступ до повного масиву чітко визначеної, логічно зрозумілої, суспільно важливої судової інформації. Акцентуємо також на тому, що, на нашу думку, закріплення процедури реалізації гласності та відкритості в адміністративному судочинстві в низці нормативно-правових актів різної юридичної сили призводить до труднощів у сприйнятті сутності цих принципів для пересічних громадян.

Усе викладене зумовлює доцільність прийняття Закону України “Про забезпечення гласності та відкритості в діяльності органів судової влади України”, який не лише узагальнив би норми чинного законодавства, а й визначив нові, необхідні для забезпечення прозорості функціонування вітчизняних судових органів. Мета ухвалення цього Закону передбачає, по-перше, усунення правових прогалин і демократизацію судової влади, по-друге, підвищення правової культури населення України. На нашу думку, застосування норм запропонованого та низки інших схожих нормативно-правових актів сприятиме формуванню якісно нового погляду на питання прозорості здійснення адміністративного судочинства та функціонування судової влади в Україні.

---

⁵²⁸Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI: за станом на 01.10.2017 // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

РОЗДІЛ 10.

ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА СФЕРУ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

10.1 Забезпечення зайнятості в Україні та міграційне трудове право Європейського Союзу.

Глобалізаційні виклики світової спільноти змушують Україну долучитися до процесу універсалізації європейського трудового права, яке має комплексну природу, поєднуючи міжнародні і європейські норми, динамічно розвивається і носить незавершений характер. Органи Європейського Союзу починаючи з 2005 року піднімають питання про модернізацію трудового законодавства і приведення його у відповідність до нових умов на ринку праці.

Можна визначити такі основні глобальні сучасні проблеми трудового права України: здійснення нормотворчої діяльності за сучасних умов розвитку держави та суспільства з урахуванням глобалізації економічних відносин; пошук сучасних підходів до правового регулювання суспільних відносин у сфері праці з урахуванням європейських стандартів; реалізація соціально-правового захисту трудових прав працівників за умов ринкової економіки. Рівень забезпечення та реалізації цих прав поряд із громадянськими, політичними та іншими є головним критерієм цивілізованості сучасної держави. Адже основні права та свободи людини, у тому числі в сфері праці, – найважливіша складова загально визнаних принципів і норм міжнародного права, і, як такі, складають ідеологічну та методологічну основу трудового права будь-якої цивілізованої країни. Актуальність означеної проблеми підсилюється соціально-правовим характером більшості сучасних високорозвинених країн, у яких забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини є головним пріоритетом. Тому основні засади реформування законодавства України про працю мають виходити з необхідності попередження порушення трудових прав працівників; забезпечення адекватності законодавчо визначених трудових прав і гарантій та можливості їхньої реалізації, комплексного підходу, соціальної справедливості тощо⁵²⁹.

Основні та найбільш вагомні європейські стандарти організації праці закріплені в документах Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи – Загальній декларації прав людини (1948 р.), Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.), Європейській соціальній хартії (1961 р.),

---

⁵²⁹ Шпиталенко Г.А. Актуальні проблеми розвитку законодавства про працю в контексті євроінтеграційних процесів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/9.pdf>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.), Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 р.), Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1966 р.), Європейській конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів (1977 р.), Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації по відношенню до жінок (1979 р.), Конвенції про права дитини (1989 р.), Хартії Співтовариства про основні соціальні права працівників (1989 р.), Міжнародній конвенції про захист прав усіх працюючих мігрантів та членів їх сімей (1990), а також у документах Європейського Союзу – Договорі про Європейський Союз (1992 р.), Європейській соціальній хартії (переглянутій) (1996), Хартії основних прав Європейського Союзу (2000), Конституції Європейського Союзу, підписаної в грудні 2004 р. главами держав та урядів Європейського Союзу, у директивах, регламентах Європейського Союзу, рекомендаціях Ради Європейського Союзу, рішеннях Європейського Суду з прав людини. Велику роль у стандартизації умов праці відіграють також Конвенції і Рекомендації Міжнародної Організації Праці (далі – МОП) та періодичні звіти МОП і окремих інституцій Європейського Союзу про стан впровадження норм трудової і соціальної сфери у практику держав-учасниць вказаних об'єднань.

Із європейських документів, що встановлюють стандарти організації праці Україна ратифікувала у 1997 р. Європейську Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, у 2006 р. Європейську соціальну хартію (переглянуту), у 2007 р. Європейську конвенцію про правовий статус трудящих-мігрантів. Крім того, в Україні прийнято Закон від 21.11.2002 р. «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» та Закон від 18.03.2004 р. «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», укладено 21.03.2014 р. Угоду про асоціацію України з Європейським Союзом. Вказаними нормативними актами визначені етапи і пріоритетні сфери адаптації українського законодавства до законодавства ЄС.

Виходячи з названих вище актів ЄС, у науковій літературі традиційно виділяють інститути колективного та індивідуального трудового права Європейського Союзу. До інститутів колективного трудового права ЄС відносяться:

- соціальне партнерство;
- захист прав працівників у випадку колективного звільнення;
- захист прав працівників у випадку банкрутства та зміни власника підприємства;
- інформація, консультації та участь працівників в управлінні виробництвом;
- правове регулювання проведення переговорів та укладення угод на європейському рівні;

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

правове регулювання статусу об'єднань профспілок на європейському рівні та інших організацій представництва працівників;

правове регулювання статусу об'єднань роботодавців на європейському рівні.

Поступово інститути колективного трудового права ЄС починають відігравати домінуючу роль.

До інститутів індивідуального трудового права ЄС відносяться:

свобода пересування працівників (міграційне трудове право);

рівноправність чоловіків і жінок (даний і наступні інститут складають гармонізоване трудове право ЄС);

правове регулювання зайнятості;

істотні умови трудового договору (зміст трудового договору, робочий час і час відпочинку, оплата праці);

охорона праці;

професійна підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації працівників.

Як зазначає дослідниця О.М.Дарморіс, своєрідність трудового права ЄС полягає у переважанні норм індивідуального трудового права, зокрема, більш-менш детально регламентуються такі інститути, як трудова міграція, рівність в оплаті праці чоловіків і жінок, техніка безпеки та виробничої санітарії, забезпечення зайнятості (трудовах договорів). Усі інші інститути представлені фрагментарно. Крім того, прийняті ЄС акти у сфері праці значною мірою виступають як набір модельних норм, що одночасно є набором мінімальних соціальних стандартів⁵³⁰.

Передумовою економічного зростання будь-якої держави є подолання високого рівня безробіття та низькопродуктивної зайнятості, які є характерними для сучасної України. Вивчення та запозичення європейського досвіду у сфері забезпечення продуктивної зайнятості та вироблення своєї державної політики у цій сфері допоможе вирішити цілу низку проблем у економічній сфері.

Кожна країна ЄС розробляє і втілює в життя власну політику зайнятості, а на рівні ЄС відбувається координація програм, виробляються загальноєвропейські стратегії зайнятості та надається допомога державам, які відстають у реалізації стратегії.

На думку дослідниці Й. П. Звонар, країни ЄС здійснюють активну політику зайнятості, яку доцільно трактувати як систему інституційних, правових та

---

⁵³⁰ Дарморіс О.М. Поняття та основні принципи трудового права Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/11316/67%20-%20Darmoris.pdf?sequence=1>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

економічних інструментів впливу на рівень економічної активності населення, його мотивацію до праці, а також на мобільність та конкурентоспроможність працівників⁵³¹.

В Україні, як і в більшості новоінтегрованих країн ЄС (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія) існують спільні проблеми у сфері зайнятості:

- високий рівень прихованого безробіття;
- надвисокий рівень безробіття серед молоді до 30 років;
- високий рівень зайнятості у неформальному секторі економіки (в особистих селянських господарствах, в торгівлі і побутовому обслуговуванні населення);
- високий рівень неофіційної трудової міграції;
- недостатній державний контроль за дотриманням законодавства про офіційне працевлаштування.

Державна служба зайнятості в Україні за Законом "Про зайнятість населення", переважно застосовує у своїй діяльності пасивні заходи регулювання зайнятості, що включають реєстрацію безробітних, надання матеріальної допомоги та соціальних послуг або інформації про вакансії. В умовах інтеграційних тенденцій, її діяльність варто удосконалити, беручи за основу політику зайнятості в ЄС. Так, в європейських країнах велику увагу приділяють стимулюванню створення власного бізнесу молоддю. Тут акцент робиться на пільговому оподаткуванні молодих підприємців, наданні їм консультативної та юридичної підтримки. У контексті сказаного, назріла потреба у Законах України чітко прописати статус "молодого підприємця", і продовжувати фінансувати фонд одноразової допомоги безробітним для відкриття бізнесу за Законом «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття».

На жаль, поки-що Україна не може вирішити проблему ефективної зайнятості, а, отже, українці продовжують активно емігрувати за кордон у пошуках достойного заробітку.

Для нашої держави характерним є хвилеподібний розвиток трудової еміграції, тимчасовий (від шести місяців до декількох років) і часто нелегальний її характер. Найпоширенішими видами трудової діяльності українських мігрантів є будівництво, сільське господарство і робота домашньої обслуги. Серед країн, в які спрямовані основні потоки трудової міграції з України треба назвати країни ближнього зарубіжжя: Польща, Чеська Республіка, Угорщина, Російська Федерація, а також країни з привабливими умовами праці і високою якістю життя: Італія, Греція, Іспанія, Німеччина, Португалія. У той же час, до України

---

⁵³¹ Звонар Й.П. Активна політика зайнятості в країнах Європейського Союзу та можливості її застосування у Україні / Й. П. Звонар // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка. – 2015. – Вип. 2(4). – Ч.1. – С. 145-150.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

прибувають громадяни таких країн, як Молдова, Узбекистан, Білорусь, Вірменія, В'єтнам, Індія, Пакистан і Бангладеш. Тобто, на сьогодні Україна є одночасно країною-донором робочої сили, країною-реципієнтом населення (у досить скромних масштабах) та транзитною країною.

Серед причин трудової еміграції громадян України є високий рівень безробіття, особливо прихованого, низький рівень заробітної плати, зменшення рівня зайнятості в наукомістких галузях економіки, низька ефективність заходів державної політики щодо підтримки самозайнятості в малому та середньому бізнесі, високий рівень корумпованості влади, політична нестабільність, воєнні дії на сході України⁵³².

Транснаціональні потоки робочої сили вимагають посилення правового регулювання процесів трудової міграції.

Варто зазначити, що міграційна політика країн ЄС лише з 2000-х років з великими труднощами стала набувати універсального характеру. Адже національні міграційні політики країн-учасниць значно відрізнялися, що відображало різну соціально-економічну ситуацію, характер і ступінь гостроти міграційних проблем, особливі стосунки з колишніми колоніями, що виявлялися у спрощеному порядку в'їзду вихідців із них. Різні були правові, адміністративні, фінансові можливості європейських держав, культурні та політичні традиції⁵³³.

Починаючи з 2015 р. Європа зіткнулася з небаченим до цього часу припливом мігрантів із охоплених конфліктами країн Близького Сходу, Африки та Азії. Більшість біженців з вказаних регіонів потребують крім соціального захисту, також працевлаштування. Країни, що нещодавно увійшли до ЄС, Польща, Чехія, Словаччина, Румунія та навіть Угорщина, які водночас є найближчими сусідами України, відмовляються брати участь у програмі перерозподілу мігрантів і здійснюють антимиграційні заходи по недопущенню біженців з Сирії. У той же час, вони досить прихильно ставляться до українських трудових мігрантів. На сьогодні ці держави особливо потребують кваліфікованих працівників і висококваліфікованих спеціалістів. Особливо це стосується Польщі, яка максимально спростила порядок працевлаштування іноземців.

На сьогодні у міграційному трудовому праві Європейського Союзу традиційно виділяють два інститути: норми по забезпеченню вільного пересування

---

⁵³² Павлова В.О. Причини та наслідки трудової міграції / В. О. Павлова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2014. – № 8. – С. 199-201.

⁵³³ Сірант М. Вплив глобалізаційних процесів на формування потоків трудової міграції / М. Сірант // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2014. – № 782. – С. 38-43.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

працівників (громадян ЄС) та норми, що регулюють трудову діяльність громадян третіх країн⁵³⁴.

Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів (1977 р.), ратифікована Україною у 2007 р., має на меті закріплення на міжнародному рівні гарантій дотримання прав і свобод українських громадян за кордоном, сприяння поліпшенню соціального становища трудящих-мігрантів і членів їх родин та розв'язання проблем, пов'язаних з процесами трудової міграції. Відповідно до Конвенції, трудовий мігрант визначається як громадянин Договірної Сторони, якому інша Договірна Сторона дозволила перебувати на її території для здійснення оплачуваної роботи. Конвенція зобов'язує кожну державу-учасницю надавати іноземним трудящим-мігрантам, які перебувають на її території, режим не менш сприятливий, ніж той, що надається її власним громадянам. Під таким режимом розуміються умови праці та соціально-економічного забезпечення (соціальна і медична допомога, доступ до житла та квартирна плата, оподаткування доходів тощо). Також встановлюються гарантії щодо возз'єднання сімей трудящих-мігрантів на території держави працевлаштування та можливості повторного працевлаштування у разі звільнення працівника з незалежних від нього причин. Останнє є особливо актуальним для захисту прав українських громадян, зайнятих трудовою діяльністю у державах-членах Ради Європи, адже численні звернення, що надходять від них до Уповноваженого з прав людини, свідчать про наявність серйозних проблем з дотриманням їхніх прав на території держав працевлаштування⁵³⁵.

Разом з встановленням безвізового режиму з країнами ЄС, трудова еміграція з України посилюється, і може загрожувати національній безпеці нашої держави. Про це попереджали ще на початку 2010-х років вчені Інституту демографії та соціальних досліджень ім. В. М. Птухи⁵³⁶, Національного інституту стратегічних досліджень⁵³⁷ та Українського інституту публічної політики⁵³⁸.

---

⁵³⁴ Четвериков А.О. Европейское социальное пространство и гармонизация трудового права России и Европейского Союза / А. О. Четвериков // Право и государство: теория и практика. – 2006. – № 2. – С. 64-67.

⁵³⁵ Федірко Н.В. Права трудящих мігрантів на захист і допомогу: європейська практика та Україна / Н. В. Федірко // Соціально-трудова відносини: теорія та практика: зб. наук. праць. – 2015. – № 1(9). – С. 177-186.

⁵³⁶ Населення України. Трудова еміграція в Україні. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – 265 с.

⁵³⁷ Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. – К.: НІСД, 2011. – 40 с.; Вона ж. Міграційна політика в Україні: формування, зміст, відповідність сучасним вимогам. Аналітична записка // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_Briefing_Series/PB_01_migration_2013_ukr.pdf

⁵³⁸ Україна 2020: демографічний та міграційний виміри безпеки. – К.: УНІП, 2012. – 20 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Протягом 26 років незалежності в Україні прийнято низку законів, спрямованих на регулювання міграційних процесів, зокрема, Закони України “Про національні меншини в Україні” (25.06.1992 р.), “Про порядок виїзду з України і в’їзду в Україну громадянам України” (21.01.1994 р.), “Про громадянство України” (18.01.2001 р.), “Про імміграцію” (07.06.2001 р.), “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту” (08.07.2011 р.), “Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства” (22.09.2011 р.). Однак, лише окремі статті вказаних законів торкаються регулювання питань трудової міграції. Найбільш наближеною до вирішення вказаної проблеми була Концепція державної міграційної політики, сформульована в Указі Президента України від 30.05.2011 р.

Докорінно міняється ситуація з регулюванням міграційних процесів в Україні з прийняттям Закону “Про зовнішню трудову міграцію”, (05.11.2015 р.). Державна політика в сфері зовнішньої трудової міграції здійснюється за такими напрямками (ст. 6):

- 1) здійснення ефективного державного регулювання зовнішньої трудової міграції;
- 2) забезпечення соціального та правового захисту трудових мігрантів і членів їхніх сімей;
- 3) здійснення співробітництва з державними органами іноземних держав, міжнародними та громадськими об’єднаннями, заінтересованими у вирішенні питань зовнішньої трудової міграції;
- 4) здійснення заходів із запобігання незаконній зовнішній трудовій міграції;
- 5) створення умов для повернення в Україну та реінтеграції в суспільство трудових мігрантів і членів їхніх сімей;
- 6) посилення інституційної спроможності закордонних дипломатичних установ України щодо надання правової, інформаційної та іншої допомоги трудовим мігрантам і членам їхніх сімей на території держави перебування;
- 7) провадження науково-дослідної та інформаційно-роз’яснювальної діяльності у сфері зовнішньої трудової міграції;
- 8) удосконалення системи збирання та оброблення статистичної інформації про трудових мігрантів і членів їхніх сімей, а також моніторингу стану зовнішньої трудової міграції;
- 9) сприяння задоволенню національно-культурних, освітніх та мовних потреб трудових мігрантів і членів їхніх сімей;
- 10) укладення міжнародних договорів з питань захисту прав трудових мігрантів і членів їхніх сімей у державі перебування.

17 травня 2017 р. Комітет Верховної Ради України з питань європейської інтеграції провів слухання на тему: “Україна в міграційних процесах до ЄС: втрати та здобутки”. На слуханнях було зазначено, що трудова міграція призводить до негативних наслідків для української економіки: відтік кваліфікованої робочої сили з України, втрата найактивніших громадян, які могли б започаткувати

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

власний бізнес, ризики порушення прав та свобод громадян України за кордоном, зберігання фінансових накопичень трудових мігрантів вдома або на банківських рахунках країн призначення. За результатами комітетських слухань було зроблено низку рекомендацій Кабінету Міністрів України щодо удосконалення міграційної політики, зокрема, запропоновано розробити план реалізації Закону «Про зовнішню трудову міграцію», національний план дій у сфері міграції та розвитку, Програму співпраці із закордонними українцями та трудовими мігрантами на період до 2020 р., програми повернення та реінтеграції українських працівників-мігрантів на батьківщину⁵³⁹.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 р. схвалено "Стратегію державної міграційної політики України на період до 2025 року,,. Новий документ було розроблено на заміну Концепції державної міграційної політики України, що потребувала оновлення через новітні глобальні та локальні виклики, серед яких масштабна вимушена міграція з Близького Сходу, наближення України до Європейського Союзу та запровадження безвізового режиму між Україною та більшістю держав-членів ЄС, а також масштабне внутрішнє переміщення в країні. Стратегія передбачає цілу низку нових заходів у державній міграційній політиці, зокрема, введення різних цільових схем сезонного та тимчасового працевлаштування українців за кордоном; створення необхідних умов для повернення та реінтеграції українських мігрантів в українське суспільство; заохочення репатріації в Україну закордонних українців, інших вихідців з України та їх нащадків; проведення системної роботи по запобіганню нелегальної міграції; залучення в економіку висококваліфікованих іноземних фахівців; забезпечення успішної інтеграції іноземців-іммігрантів в українське суспільство⁵⁴⁰ Для втілення в життя більшості вказаних заходів необхідно буде розробити нормативну базу

Отже, в цілому можна говорити про активізацію процесу формування чіткої міграційної політики української держави протягом 2015-2017 рр.

Таким чином, глобалізація суттєво впливає на світовий ринок праці і на національні ринки праці. Тривала економічна криза в Україні, корумпованість державних управлінських структур призвели до значних розмірів безробіття, яке привело до масової трудової еміграції українців. Нинішній уряд України розробив довготривалу програму повернення своїх громадян на батьківщину та заохочення репатріації закордонних етнічних українців. Ця програма може бути реалізована за умови значних інвестицій у розвиток промисловості нашої країни.

---

⁵³⁹ «Україна в міграційних процесах до ЄС: втрати і здобутки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://brusylivska-gromada.gov.ua/news/16-41-33-19-07-2017/>

⁵⁴⁰ Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80/page>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

10.2. Умови трудового договору: поступове зближення європейського і українського законодавства.

Українські вчені просунулись досить далеко у теоретичній розробці проблеми удосконалення національного трудового законодавства у зв'язку з євроінтеграційним вектором розвитку нашої держави. Наводимо неповний перелік дослідників вказаної проблеми: Д. М. Величко, В. С. Венедіктов, Л. П. Гарашенко, С. І. Горденко, М. М. Грекова, М. О. Данилова, О. М. Дарморіс, А. Ю. Денисевич, А. І. Дмитрієв, Т. В. Дубас, Т. А. Занфірова, Ю. Ю. Івчук, Т. М. Кириченко, В. С. Клімов, І. І. Корякіна, С. С. Лукаш, К. В. Мельник, О. Л. Омельченко, Н. М. Пархоменко, В. В. Пелих, О. Г. Серета, М. Л. Смолярова, О. А. Телічко, Ф. А. Цесарський, Ю. Шемшученко та інші. Вони здійснюють правовий аналіз трудового законодавства України та Європейського Союзу, виявляють колізійні норми двох систем права і визначають шляхи їх вирішення. Більшість дослідників розробляють понятійний апарат проблеми, зокрема, наповнюють змістом такі поняття, як «імплементация», «адаптація», «гармонізація» європейського і українського законодавства. Переважна більшість з них схиляється до думки, що регулювання праці має великий досвід застосування у країнах ЄС, а правовій регламентації підлягають лише найважливіші питання трудових відносин. Основна увага у трудовому законодавстві ЄС приділена таким інститутам, як 1) трудовий договір; 2) захист прав працівників під час реструктуризації підприємства; 3) участь працівників в управлінні підприємством; 4) робочий час і час відпочинку; 5) охорона праці⁵⁴¹.

Переважна частина норм трудового права ЄС міститься, крім перерахованих вище первинних джерел права ЄС (установчі договори та конвенції), у вторинних джерелах (директивах, регламентах, рекомендаціях). Останні приймаються інституціями ЄС і, хоча не мають обов'язкового характеру, проте ставлять для усіх країн-учасниць ЄС спільні завдання, координують діяльність держав у сфері праці. Особливо це стосується видів і умов *трудоого договору*. Правове регулювання останнього характеризується значною диференціацією норм, що пояснюється специфікою праці окремих категорій працівників, різними умовами праці, різноманіттям форм зайнятості та іншими чинниками.

Директива Ради ЄС від 14.10.1991 р № 91/533/ЄЕС «Про обов'язок роботодавця інформувати своїх працівників про умови, що застосовуються до

---

⁵⁴¹ Данилов М.О. Значення імплементации європейських норм права про трудовий договір у трудове право України / М. О. Данилов // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: ПРАВО. – 2014. – Випуск 29. – Т. 4/1. – Ч. 2. – С. 69.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

трудового договору чи трудових відносин» статтями 2 і 3 закріплює положення, за яким усі трудові відносини мають бути формалізовані у письмовій формі та доведені до відома працівників. Вказана інформація може міститися як у письмовому трудовому договорі, так і в листі про найм (наказ, розпорядження тощо), або в декількох письмових документах. Роботодавець зобов'язаний інформувати працівників фактично про умови трудового договору протягом двох місяців від дати початку трудових відносин. Якщо ж необхідна для працівника інформація підлягає змінню, то він повинен отримати повідомлення про це не пізніше місяця після цих змін. На думку Ф. А. Цесарського, цей акт віддзеркалює розуміння європейською спільнотою того, що угода про найману працю має ефективно виконувати функцію інформування працівника про основні умови роботи, відображати зміст трудової функції та часові рамки її реалізації (початок та закінчення терміну дій угоди, характеристика робочого часу, відпочинку, відпусток тощо)⁵⁴². Наведені у Директиві норми вже відображені у ст. 29 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП) та у ст. 56 проекту Трудового кодексу України (реєстраційний № 1658 від 27.12.2014 р.). Окрім того, на думку дослідників Л. П. Гаращенко та О. С. Мегедь, необхідно у нормативному порядку закріпити поняття «час початку роботи» у ст. 24 та 57 КЗпП⁵⁴³.

Директива Ради ЄЕС від 15.12.1997 № 97/81/ЄЕС щодо рамкової угоди про неповну зайнятість, укладена Європейською конфедерацією профспілок ETUC, Союзом конфедерації промисловців та роботодавців Європи UNICE та Європейським центром підприємств з публічною участю СЕЕР, встановила європейські стандарти праці за неповним робочим часом. Рамкова угода заборонила відмову працівника переходити з неповного робочого часу на повний або навпаки використовувати як підставу для припинення з ним трудових відносин. Поки-що вказані норми не прописані в українському законодавстві. Навіть навпаки, за ч.3, 4 ст.32 та п.6 ст. 36 КЗпП якщо колишні істотні умови трудового договору (у тому числі встановлення чи скасування неповного робочого часу) не можуть бути збережені, а працівник не згоден продовжувати роботу в нових умовах, то трудовий договір припиняється. У проекті Трудового кодексу України (реєстраційний № 1658) у ст.132 формулюється узагальнене правило: «Встановлення неповного робочого часу не тягне за собою будь-яких обмежень обсягу трудових прав працівників».

---

⁵⁴² Цесарський Ф. А. Еволюція правової доктрини з питань договірної регламентації оплачуваної праці: дис. ... доктора юридичних наук: 12.00.01 / Цесарський Фелікс Анатолійович. – К., 2017. – С. 206.

⁵⁴³ Гаращенко Л. П. Реформування інституту трудового договору в контексті інтеграції України до Європейського Союзу / Л.П. Гаращенко, О. С. Мегедь // Юридичний вісник. – 2015. – № 4(37). – С. 100.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

На рубежі 1990-20000-х років розпочинається правове регулювання нетипових форм праці. 22 листопада 2006 р. Європейська Комісія відкрила суспільні дебати щодо модернізації трудового законодавства ЄС. Причиною такого кроку стало зростання частки трудових договорів нового типу: строкові договори, робота з частковою зайнятістю, договори фрілансерів, які охопили 25% робочої сили Європи⁵⁴⁴. Першою спробою урегулювати нові явища у трудових відносинах стали Конвенція Міжнародної організації праці (далі – МОП) № 181 про приватні агентства зайнятості, а у 2008 р. Директива ЄС № 2008/104/ЄС про працю в агентствах тимчасової зайнятості. У цих двох документах прописана функція агентства зайнятості пропонувати послуги, що становлять найм працівників з наміром надання їх у розпорядження третій стороні (підприємству-користувачеві). В даній ситуації запозичений (залучений) до праці працівник, залишаючись оформленим в одного роботодавця, передається в розпорядження іншого. На сьогодні в межах запозиченої праці виокремлюють аутсорсинг, аутстафінг та лізинг персоналу. Аутсорсинг – це передання окремих (непрофільних) функцій підприємства іншій (зовнішній) компанії (аутсорсеру), яка є спеціалістом у цій галузі, для обслуговування на тривалий строк. Аутстафінг – це виведення працівників зі штату роботодавця- користувача і оформлення їх у штат іншого роботодавця (провайдера), при цьому працівники залишаються працювати на попередньому робочому місці і виконувати попередні обов'язки, а обов'язки роботодавця стосовно них виконує вже провайдер (приватні агентства зайнятості, кадрові агентства). Лізинг персоналу – вид запозиченої праці, за якого працівники відповідної кваліфікації та профілю тимчасово залучаються до виконання певних видів завдань (проектів) іншої компанії (фактичного роботодавця)⁵⁴⁵.

У контексті сказаного, слухним буде зауваження, що Законом України «Про зайнятість населення» від 5.07.2012 р. (ч.1 ст. 36) зроблено спробу нормативного закріплення запозиченої праці в національному законодавстві.

Ще одним видом нестандартної зайнятості є дистанційна або телеробота. У Європейському Союзі 16.07.2002 р. прийнята Рамкова угода про телероботу, на міжнародному рівні вказана проблема унормована Конвенцією МОП № 177 про надомну працю від 20.06.1996 р., Конвенцією МОП № 189 про гідну працю домашніх працівників від 16.06.2011 р. та Рекомендацією МОП № 201. У Рамковій угоді відзначено, що дистанційні працівники користуються тими ж правами, що і звичайні працівники. Одним із способів імплементації Європейської рамкової угоди про телероботу стало укладення внутрішньодержавних угод на

---

⁵⁴⁴ Серета О.Г.Європейські стандарти організації праці / О.Г.Серета // Право та інновації. – 2015. – № 4 (12). – С. 113–114.

⁵⁴⁵ Кохан В.П. Нестандартна зайнятість в Україні: виклики часу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2013/04/Kokhan.pdf>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

національному та міжгалузевому рівнях (Австрія, Бельгія, Данія, Франція, Люксембург, Німеччина, Греція, Італія та Іспанія). Наступний спосіб полягав у виробленні різних заходів, таких як: спільні керівні принципи, кодекси поведінки та рекомендації щодо телероботи, що базувалися на пропозиціях, викладених в угоді про телероботу (Ірландія, Латвія, Нідерланди, Швеція і Великобританія). А от Чеська Республіка, Угорщина, Польща, Португалія, Словаччина і Словенія з метою сприяння поширенню телероботи та забезпеченню високого соціального захисту дистанційним працівникам, прийняли спеціальне законодавство⁵⁴⁶. Думається, положення нового Трудового кодексу України повинні врегулювати цілу низку нових правовідносин між працівником і роботодавцем, які уже врегульовані у ЄС.

Директивами Ради ЄС регулюється також питання обмеження звільнення працівників. Так, Директива Ради № 98/59/ЄЕС від 20.07.1998 про наближення законодавств держав-членів щодо колективного звільнення та Директива Ради № 2001/23/ЄС від 12.03.2001 про наближення законодавств держав-членів, що стосуються охорони прав працівників у випадку передачі підприємств, бізнесових структур або частин підприємств або бізнесових структур, змушують Україну внести зміни до свого трудового законодавства. Зокрема, на думку Ф. А. Цесарського, необхідно визначитися з терміном «масове звільнення», встановити 30-денний мінімальний термін повідомлення компетентного органу про заплановане колективне звільнення⁵⁴⁷. Зауважимо, що у проєкті Трудового Кодексу України, зареєстрованому у Верховній Раді України під № 1658 у ст. 89 говориться про масове звільнення, однак, термін не роз'яснюється.

Значимо ще той факт, що у додатку XL до глави 21 Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом від 21 березня 2014 р., яка набула чинності у повному обсязі з 1 вересня 2017 р., встановлені терміни впровадження названих Директив в українське законодавство – 3-4 роки з дати набрання чинності цієї Угоди⁵⁴⁸. Водночас, відкладена імплементація такої Директиви ЄС, як № 2003/88/ЄС від 4.11.2003 р. про деякі аспекти організації робочого часу. Частина її норм врахована у законодавстві України, та у проєкті Трудового кодексу. Зокрема,

---

⁵⁴⁶ Бойко А.К. Правові аспекти розуміння дистанційної праці як засобу забезпечення трудової зайнятості молоді / А.К.Бойко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди. «ПРАВО». – 2016. – Вип. 24. – С. 35.

⁵⁴⁷ Цесарський Ф.А. До питання адаптації інституту трудового договору в Україні до європейської практики регулювання трудових відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: essuir.sumdu.edu.ua

⁵⁴⁸ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Ратифікована 16.09.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_a11/paran8#n8

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

у Трудовому кодексі чітко прописаний понятійний апарат «робочий час», «період відпочинку», «нічний час», «нічний працівник», «позмінна робота», хоча немає таких понять як «мобільний працівник», «офшорна робота». Не відображені поки що в чинному законодавстві України норми ст. 3 вказаної вище Директиви про право працівника на мінімальний щоденний відпочинок тривалістю 11 годин, ст. 7 про щорічну оплачувану відпустку тривалістю чотири тижні (28 календарних днів), положення ст. 9 Директиви про забезпечення права нічних працівників на безкоштовний медичний огляд.

Ще однією умовою трудового договору є оплата праці. За ст. 4 Європейської Соціальної Хартії з метою забезпечення права трудящих на справедливу винагороду, на держави – учасниці Ради Європи покладаються обов'язки, щодо забезпечення визнання на внутрішньо-державному рівні права працівників на винагороду, що забезпечує самим працівникам та членам їх сім'ї гідний рівень життя; запровадження підвищених ставок винагороди для найманих працівників за виконання роботи в надурочний час; забезпечення визнання на внутрішньо-державному рівні рівності прав чоловіків та жінок на рівну винагороду за працю рівної цінності; забезпечення дотримання вимоги щодо можливості здійснення відрахувань із заробітної плати виключно на підставі приписів закону, положень колективного договору або арбітражних рішень. Крім того, за Договором про заснування Європейського Союзу та Директивою № 75/11/ЄЕС від 10 лютого 1975 р., ухвалені принципи положення щодо регулювання винагороди за працю. Зокрема, передбачено встановлення мінімальної заробітної плати, розмір якої має становити 2-2,5 прожиткових мінімуми (європейські країни підняли мінімальну заробітну до 35-40 % середньої заробітної плати); встановлено принцип дотримання рівності чоловіків та жінок у винагороді за працю, згідно з яким визначення оплати за відрядну роботу має здійснюватись на підставі тих самих одиниць виміру, так само як і оплата за почасову роботу повинна бути однаковою за однакової обсяг роботи. Дослідниця І.Л.Шашкова-Журавель виділяє такі напрямки правового впливу міжнародного співтовариства на внутрішньодержавне законодавство країн ЄС з метою забезпечення права найманих працівників на гідну винагороду за працю: а/забезпечення захисту мінімальної заробітної плати; б/забезпечення суворої регламентації порядку та підстав здійснення відрахувань із заробітної плати; в/встановлення відповідальності роботодавців за несвоєчасну виплату заробітної плати працівникам; г/забезпечення принципу рівної оплати за рівну працю без дискримінації за будь-якими ознаками. У той же час, рівень зарплат обумовлений рівнем економічного розвитку окремої держави⁵⁴⁹.

---

⁵⁴⁹ Шашкова-Журавель І.О. Міжнародні та порівняльно-правові аспекти системи нормативно-правового регулювання оплати праці / І.О. Шашкова-Журавель // Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. – 2014. – Вип. 42 (3). – С. 108-113.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Науковець Т. А. Занфірова відмічає, що ціна праці в Україні є критично низькою⁵⁵⁰. Вона наводить невтішні цифри. За даними рейтингу Федерації європейських працеводців, Україна займає 44 місце серед 46 країн за рівнем заробітної платні. Починаючи з 2016 р. Уряд України запроваджує заходи для покращення ситуації з оплатою праці. Кабінетом Міністрів України прийнято постанову від 28.12.2016 р. № 1039 «Про оплату праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери», де передбачено, перш за все, підвищення мінімальної заробітної платні. З Міжнародною організацією праці 07.04.2016 р. підписано «Меморандум про взаєморозуміння щодо реалізації Програми Гідної праці для України на період 2016-2019 р.». Названа Програма базується на трьох основних пріоритетах: сприяння зайнятості та розвитку сталого підприємництва, сприяння ефективному соціальному діалогу та покращення соціального захисту і умов праці⁵⁵¹.

Важливим елементом трудових відносин є створення безпечних умов праці для працівника. За Додатком XL до ст. 21 Угоди між Україною та ЄС про асоціацію, нашій державі необхідно імплементувати 27 Директив Ради Європи щодо здоров'я та безпеки праці. Серед досить великого масиву охоронних норм дослідник Д.В.Зеркалов виділяє такі напрямки охорони праці:

- загальні принципи профілактики та основи охорони праці (на зразок Директиви № 89/391/ЄЕС від 12.06.89 про встановлення заходів із заохочення поліпшення охорони здоров'я та безпеки праці працівників);

- вимоги охорони праці для робочого місця (Директива Ради № 89/654/ЄЕС від 30.11.89 року про мінімальні вимоги стосовно безпеки і охорони здоров'я на робочому місці);

- вимоги охорони праці під час використання обладнання (Директива № 2001/45/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 27.06.2001, що вносить зміни та доповнення до Директиви Ради № 89/655/ЄЕС про мінімальні вимоги щодо безпеки і захисту здоров'я при застосуванні працівниками знарядь праці під час роботи);

- вимоги охорони праці під час роботи з хімічними, фізичними та біологічними речовинами (Директива № 2004/37/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 29.04.2004 про захист працівників від ризиків, пов'язаних зі впливом канцерогенів або мутагенів на роботі);

---

⁵⁵⁰ Занфірова Т.А. Чинники імплементції норм міжнародного трудового права в національне трудове законодавство: до постановки проблеми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zdr.knu.ua/images/libraryfiles/B_RMV_06_2016_Zanfirova_T_A.pdf

⁵⁵¹ Програма Гідної праці Міжнародної організації праці для України на 2016-2019 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_470684.pdf

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

- захист на робочому місці певних груп працівників (Директива Ради № 92/104/ЄЕС від 3 грудня 1992 року про мінімальні вимоги щодо поліпшення безпеки і захисту здоров'я працівників видобувних підприємств з підземним і відкритим способами видобування);
- положення про робочий час;
- вимоги до обладнання, машин, посудин під високим тиском⁵⁵².

Учені констатують той факт, що в Україні розпочався процес оновлення й актуалізації нормативно-правової бази з питань охорони праці і одночасна їх адаптація до вимог законодавства ЄС. У той же час, необхідно ввести такий механізм управління охороною праці, щоб роботодавцям було економічно невигідно мати шкідливі і небезпечні умови виробництва⁵⁵³.

Ще одним інститутом у трудовому праві є інститут відповідальності за порушення законодавства про працю. Значний масив норм вказаного інституту міститься у Директиві Європарламенту та Ради № 2002/73 / ЄС від 23.09.2002 р., яка змінює Директиву Ради № 76/207/ ЄЕС «Про імплементацію принципу рівності чоловіків і жінок у питаннях працевлаштування, професійного навчання, просування по службі та умовах праці». Вона передбачає, що за порушення принципу гендерної рівності до роботодавця застосовується, зокрема, матеріальна відповідальність. Крім того, Рамкова Директива Ради № 89/391/ЄЕС від 12.06.1989 р. «Про введення заходів, що сприяють поліпшенню безпеки й здоров'я працівників на робочому місці» закріплює відповідальність роботодавця. Директива № 2009/52/ЄС Європейського парламенту і Ради від 18.06.2009 р. «Про забезпечення мінімальних стандартів щодо санкцій та заходів до роботодавців незаконно перебуваючих громадян третіх країн» теж передбачає різні види відповідальності роботодавців та їх посадових осіб за порушення приписів вказаного вище документу. Директива № 2014/66/ ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15.05.2014 р. «Про встановлення умов в'їзду і перебування громадян третіх країн в рамках внутрішньофірмового перевезення» також містить норми про відповідальність роботодавців за порушення приписів Директиви.

Дослідник Д.С.Овсянко висловлює думку, що джерела права ЄС, що регулюють питання трудової відповідальності виконують наступні ролі: 1) забезпечують реалізацію трудових прав громадян однієї держави-учасниці ЄС при перебуванні на території іншої держави щодо притягнення до юридичної відповідальності; 2) сприяють усуненню недоліків внутрішнього законодавства шляхом встановлення переважно імперативних норм; 3) ініціюють колективне

---

⁵⁵² Зеркалов Д.В. Охорона праці в галузі: загальні вимоги: навч.посібн. / Д.В. Зеркалов. – К. : Основа, 2011. – С. 20.

⁵⁵³ Івчук І.І. Державна політики України у сфері охорони праці: вплив правових стандартів ЄС / І.І.Івчук // Право та інноваційне суспільство. – 2015. – № 1. – С. 135.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

виконання учасниками ЄС міжнародно-правових зобов'язань у сфері трудового права та прав людини загалом; 4) слугують орієнтиром при обранні методів правового регулювання іншими державами трудових відносин⁵⁵⁴. Ще один науковець О. Є. Костюченко приходиться до висновку, що трудове законодавство ЄС закріплює відповідальність за порушення трудового законодавства як на договірному рівні, так і на рівні державного примусу, при цьому європейським законодавством, як наднаціональною системою законодавства, передбачається варіативність заходів впливу за порушення трудового законодавства⁵⁵⁵.

Ціла низка норм у Директивах ЄС має на меті подолання дискримінаційних явищ у трудових відносинах. Так, у 2015 р. рівень зарплати чоловіків у країнах ЄС був у середньому вищий на 16% ніж у жінок. Цей же показник в Україні становить 23,7%⁵⁵⁶.

У згадуваному Додатку XL до ст. 21 Угоди про асоціацію визначені шість Директив ЄС, які необхідно імплементувати в українське законодавство.

І. Гуменюк пропонує об'єднати Директиви про заборону дискримінації у три групи: акти ЄС, що стосуються недискримінації за ознаками расового та етнічного походження (Директива Ради № 2000/43/ЄС від 29.06.2000 р. про реалізацію принципу рівного ставлення незалежно від расового та етнічного походження); акти недискримінації за ознаками релігії, переконань, інвалідності, віку чи сексуальної орієнтації (Директива Ради № 2000/78/ЄС від 27.11.2000 р. про встановлення загальної системи рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності); акти забезпечення рівних прав чоловіків і жінок в професійній сфері (джерела первинного права ЄС та вторинні на зразок Директиви Ради 79/7/ЄЕС про поступове запровадження принципу рівного ставлення до чоловіків та жінок у сфері соціального забезпечення⁵⁵⁷).

Одна з базових Директив Ради Європи – Директива № 75/117/ЄЕС від 10.02.1975 р. про наближення законодавства держав-учасниць до засад рівної оплати праці чоловіків та жінок запроваджує принцип рівної оплати за рівноцінну

---

⁵⁵⁴ Овсянко Д.С. Роль та значення джерел права Європейського Союзу про відповідальність у трудовому праві / Д. С. Овсянко // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – Вип. 3. – С. 102.

⁵⁵⁵ Костюченко О.Є. Правове регулювання матеріальної відповідальності роботодавця: сучасний стан та перспективи розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/Kostyuchenko13.pdf>

⁵⁵⁶ Юрчик Г. М. Дискримінація на ринку праці: прояви, вітчизняний і європейський досвід подолання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///D:/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/stvtp_2016_2_14%20\(1\).pdf](file:///D:/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/stvtp_2016_2_14%20(1).pdf)

⁵⁵⁷ Гуменюк І. О. Інститут заборони дискримінації в соціальному законодавстві ЄС: досвід для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///D:/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/Nzivrvu_2014_3_13.pdf

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

працю. У контексті вимог названої Директиви, автор згаданої вище праці розкритикував ст. 21 Кодексу законів про працю, ч. 2 ст. 7 Закону «Про колективні договори і угоди», ч. 3 ст. 21 Закону «Про оплату праці» за їх декларативність і запропонував внести зміни до законодавства з огляду на принцип рівної оплати за рівноцінну працю. Крім того, за Директивою № 76/207/ЄЕС від 9.02.1976 р. про імплементацію принципу рівності чоловіків і жінок у питаннях працевлаштування, професійного навчання, просування по службі та умовах праці, допускається встановлення різних правових режимів для професій, де стать має визначальне значення та встановлюються недискримінаційні норми для вагітних жінок та матерів. Попередня Директива була доповнена Директивою № 2002/73/ЄС від 23.09.2002 р. з п. 8 та 9 про обов'язок роботодавців та осіб, які організують професійне навчання, вжити заходів для попередження «домагання і статевого домагання на робочому місці».

Торкаючись українського законодавства про працю, зазначимо, що таке поняття, як «сексуальні домагання» у нас зазначене в Законі «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8.09.2005 р., однак, не прописано механізму боротьби з ним. За ст. 1 вказаного Закону сексуальні домагання – дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування. Крім того, у ст. 17 цього ж Закону на роботодавця покладається обов'язок вживати заходів щодо унеможливлення випадків сексуальних домагань. А от економічно розвинуті країни світу досить активно користуються таким терміном, як «харасмент», який означає поведінку, що принижує гідність людини, порушує недоторканність її приватного життя. Юристи-практики розглядають його як різновид гендерної дискримінації у трудових відносинах і часто пов'язують його із посадовими злочинами. Розрізняють «вертикальний харасмент», коли керівник може погрожувати підлеглому навіть звільненням за відмову від інтимних послуг, та «горизонтальний харасмент», коли колеги рівні за кар'єрним статусом дозволяють собі неслужбову форму поведінки. Розроблені покрокові інструкції поведінки особи, яка зазнає харасменту на робочому місці. Ведеться просвітницька робота з працівниками. В Україні поки-що здійснюються одноразові публічні акції, які лише привертають увагу суспільства до вказаної проблеми, але не запобігають і не борються з явищем харасменту.

Ще одним проявом дискримінації працівників є мобінг. Першим розпочав дослідження вказаного явища у Швеції вчений Ханц Лейман на початку 1980-х років. Він увів у науковий обіг нове поняття «мобінг», давши йому пояснення як «психологічний терор», що означає «систематично повторюване вороже і неетичне ставлення однієї чи декількох людей до іншої людини». Х. Лейман також визначив 45 варіацій поведінки, типової для мобінгу: обмеження доступу до виробничої

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

інформації, соціальна ізоляція, наклепи, постійна критика, розповсюдження пліток, висміювання і таке інше⁵⁵⁸

У Європейській соціальній хартії, прийнятій 3 травня 1996 р., у ст. 26 зазначено, що з метою забезпечення ефективного здійснення права всіх працівників на захист їхньої гідності на роботі Сторони зобов'язуються, консультуючись з організаціями роботодавців і працівників, поглиблювати поінформованість, поширювати інформацію про систематичні непорядні або явно негативні та образливі дії щодо окремих працівників на робочому місці або у зв'язку з виконанням роботи, сприяти запобіганню таким діям і вживати всіх відповідних заходів для захисту працівників від такої поведінки.

У Хартії основних прав Європейського Союзу, прийнятій 7 грудня 2000 р., є статті, дотичні до висвітлюваної проблеми, зокрема, це ст. 1, 3 та 21. У ст. 1 говориться про недоторканність гідності людини, яку необхідно поважати і захищати. У ст. 3 проголошується психічна недоторканність людини. У ст. 21 забороняється будь-яка дискримінація.

Антимобінгове законодавство вже існує у Швеції, Данії, Норвегії, Італії, Франції та Німеччині, активну позицію займають з вказаної проблеми профспілки.

Думається, що в найближчому майбутньому українські законотворці змушені будуть чітко врегулювати питання мобінгу. Цікавими у контексті сказаного є пропозиції Д.Федорової щодо внесення змін у Закони України «Про колективні договори і угоди» та «Про професійні спілки, їх права і гарантії діяльності»⁵⁵⁹.

У той же час, необхідно відмітити, що в Україні вже створена досить пристойна комплексна антидискримінаційна законодавча база, що має на меті запобігання і боротьбу з дискримінаційними проявами в усіх сферах життя суспільства. Маються на увазі Закони України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8.09.2005 р. та «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6.09.2012 р. Однак, є і негативна сторона такого комплексного підходу. На думку І. Гуменюк, відкладається на невизначений час прийняття спеціального Закону про заборону дискримінації у сфері праці⁵⁶⁰

У сучасних умовах на думку аналітиків Світового банку, 80% ВВП розвинених країн безпосередньо залежить від якості трудового потенціалу і лише

---

⁵⁵⁸ Дзвэнпорт Н. Эмоциональное насилие на работе: молчаливое увлечение? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mobbingu.net/articles/detail/17>

⁵⁵⁹ Федорова Д.О. Проблеми протидії мобінгу в трудових відносинах в Україні та шляхи їх вирішення / Д. О. Федорова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2015. – Випуск 2. – Т. 2. – С. 91-92.

⁵⁶⁰ Гуменюк І.О. Інститут заборони дискримінації в соціальному законодавстві ЄС: досвід для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///D:/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/Nzivzrvu_2014_3_13.pdf

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

20 % припадає на його виробничу складову⁵⁶¹. Таким чином питання підвищення кваліфікації та професійного зростання працівників набули стратегічного значення для роботодавців усього світу.

У Конвенції МОП № 142 «Про професійну орієнтацію і професійну підготовку у сфері розвитку людських ресурсів», ратифікованій Україною ще у 1979 р., зазначено, що кожен член вказаної міжнародної організації зобов'язаний розширювати, пристосовувати і гармонізувати системи професійної підготовки для задоволення потреб як молоді, так і кваліфікованих працівників протягом усього їх життя, в усіх секторах економіки, на всіх рівнях кваліфікації.

У Рекомендації Європейського Парламенту і Ради № 2008/ С 111/01 «Про встановлення Європейської кваліфікаційної структури для можливості отримати освіту протягом усього життя» від 23.04.2008 р. зазначено, що розширення та визнання набутих знань, професійних навичок та рівня компетентності громадян мають важливе значення для розвитку особистості, конкурентоспроможності, підвищення рівня зайнятості та соціальної згуртованості в рамках Співтовариства.

У 2010 р. країни ЄС затвердили Стратегію для розумного, сталого та всеохоплюючого зростання «Європа 2020», де серед пріоритетних напрямків діяльності названий «План з розвитку нових здатностей та збільшення кількості робочих місць». У Плані зазначено, що отримання нових знань породжує нові можливості та полегшує адаптацію працівників до змін умов на ринку праці і призводить до зростання продуктивності праці та зменшення безробіття. У ЄС планується до 2020 р. досягти рівня вищої освіти молоді не менше 40%⁵⁶².

Науковець Н. М. Вапнярчук зауважує, що міжнародна практика показує необхідність створення спеціальних установ, які продукували б стратегію й координували всю діяльність із профпідготовки кадрів. Скажімо, при МОП існує Міжнародний центр сучасного технічного й професійного навчання; держави-члени ЄС мають Європейський центр розвитку професійної освіти⁵⁶³. Провідні зарубіжні компанії витрачають на професійний розвиток персоналу і підготовку

---

⁵⁶¹ Вакуленко О. Набув чинності Закон України «Про професійний розвиток працівників» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kadrovik.ua/content/nabuv-chinnosti-zakon-ukrayini-pro-profesiynyi-rozvitok-pracivnikiv>

⁵⁶² Колядич О.І., Погорелов С.Б. Європейські орієнтири розвитку сфери зайнятості та боротьба з бідністю у Стратегії «Європа 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: stvttr_2014_2_71.pdf

⁵⁶³ Вапнярчук Н.М. Інвестування в систему освіти, підготовку та перепідготовку кадрів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/01/Vapnyarchuk.pdf>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

кадрів на виробництві від 2% до 10 % від фонду оплати праці, тоді як в Україні ця цифра становить лише 0,2 %⁵⁶⁴

В Україні 12.01.2012 р. прийнятий Закон «Про професійний розвиток працівників». Він унормовує систему професійного навчання працівників на виробництві із врахуванням перспективного європейського досвіду у цій сфері. Державна політика у сфері професійного розвитку працівників формується за принципами доступності професійного розвитку працівника, врахування інтересів роботодавця та працівника та безперервності процесу професійного розвитку працівників. У ст.6 названого Закону вказано, що організація професійного навчання працівників здійснюється роботодавцями з урахуванням потреб власної господарської або іншої діяльності відповідно до вимог законодавства. Проте, на практиці є ціла низка чинників, які гальмують реалізацію норм закону. Серед таких причин М. Д. Геммою названі: складна, тривала і витратна процедура отримання дозволів на надання освітніх послуг на виробництві; недостатня мотивація працівників; недостатня зацікавленість роботодавців у вкладенні коштів у вказану сферу і т.д.⁵⁶⁵ Для вирішення вказаних проблем буде доречним вивчення досвіду країн ЄС з організації професійного навчання працівників в окремих сферах суспільного життя⁵⁶⁶.

Підсумовуючи усе вищесказане, зазначимо, що трудове законодавство України відзначається високим ступенем соціального захисту працівників. Це стосується і максимальної тривалості робочого часу (до 40 годин на тиждень, а в ЄС – до 48 годин), і соціальних відпусток. За останні чотири роки значних змін зазнало трудове законодавство України., удосконалюється проект Трудового кодексу. У той же час, правове регулювання частини інститутів трудового права нашої держави все ще вимагає модернізації і узгодження його із законодавством Європейського Союзу. Значну роботу цьому контексті проводить Кабінет Міністрів України, який розробив і втілює у практику План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони на 2014-2017 роки⁵⁶⁷, Стратегію державної міграційної політики

---

⁵⁶⁴ Гемма М.Д. Проблеми розвитку професійного навчання персоналу на виробництві на сучасному етапі становлення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?..

⁵⁶⁵ Гемма М.Д. Проблеми розвитку професійного навчання персоналу на виробництві на сучасному етапі становлення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?..

⁵⁶⁶ Бойко В. Можливості застосування досвіду країн ЄС для реформування системи професійного навчання державних службовців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buk-visnyk.cv.ua/30-0/608/>

⁵⁶⁷ План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

України на період до 2025 р. Є надія, що для реалізації вказаних нововведень будуть розроблені механізми втілення їх у життя і вистачить коштів на модернізацію економіки.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

РОЗДІЛ 11.

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ІНВЕСТИЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

11.1. Державна інвестиційна політика в Україні: сутність, цілі та завдання.

Сучасний розвиток економіки України нерозривно пов'язаний з інвестиційними процесами, які є рушійною силою інтеграції економіки у світове господарство за рахунок оновлення основних фондів, переведення капіталів, передачі технологій, інновацій та управлінського досвіду. Залучати, використовувати чи обмежувати інвестиції керівництво кожної країни визначає суб'єктивно відповідно до своїх соціально-економічних та національних особливостей. Проблема інвестування є актуальною в більшості країн світу, тож Україна не є винятком⁵⁶⁸.

Становлення і функціонування ринкових відносин в Україні зумовило появу нових форм забезпечення потреб господарювання необхідними для його здійснення коштами (інвестиціями). Це, в свою чергу, привело до появи нових ринкових інститутів, одним з яких є інститут і формування відповідної правової основи здійснення такої діяльності – інвестиційного законодавства⁵⁶⁹. Ключовим поняттям інвестиційного законодавства є поняття інвестицій. Згідно з ч. 1 ст. 326 Господарського кодексу України⁵⁷⁰, інвестиціями у сфері господарювання визнаються довгострокові вкладення різних видів майна, інтелектуальних цінностей та майнових прав в об'єкти господарської діяльності з метою одержання доходу (прибутку) або досягнення іншого соціального ефекту.

Схоже визначення містить і ст. 1 Закону України від 18 вересня 1991 р. «Про інвестиційну діяльність»⁵⁷¹, відповідно до якої інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, і результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект. Закон називає примірний перелік таких цінностей, відносячи до них: кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші

---

⁵⁶⁸ Горошко К. О. Стан інвестиційної діяльності в Україні / К. О. Горошко // Водний транспорт. – 2013. – Вип. 2. – С. 72–76.

⁵⁶⁹ Задыхайло Д. В. Инвестиционное право Украины : сборник нормативно-правовых актов с комментариями / Д. В. Задыхайло. – Х. : Эспада, 2002. – 752 с.

⁵⁷⁰ Господарський кодекс: Закон України від 16.01.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.

⁵⁷¹ Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

цінні папери: рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності). Забороняється інвестування в об'єкти, створення і використання яких не відповідає вимогам санітарно-гігієнічних, радіаційних, екологічних, архітектурних та інших норм, встановлених законодавством України, а також порушує права та інтереси громадян, юридичних осіб і держави, що охороняються законом.

Відповідно до частини 1 статті 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність», сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій називається інвестиційною діяльністю⁵⁷². Інвестиційна діяльність здійснюється на основі: інвестування, здійснюваного громадянами, недержавними підприємствами, господарськими асоціаціями, спілками і товариствами, а також громадськими і релігійними організаціями, іншими юридичними особами, заснованими на колективній власності; державного інвестування, здійснюваного органами влади і управління України, місцевих Рад за рахунок коштів бюджетів, позабюджетних фондів і позичкових коштів, а також державними підприємствами і установами за рахунок власних і позичкових коштів; іноземного інвестування, здійснюваного іноземними громадянами, юридичними особами та державами; спільного інвестування, здійснюваного громадянами та юридичними особами України, іноземних держав⁵⁷³.

У період євроінтеграційних процесів, що відбуваються в Україні, суттєво зростає роль інвестиційної діяльності. Вирішальна роль в організації інвестиційної діяльності належить державі, яка має обґрунтовано формувати державну інвестиційну діяльність. Саме державна інвестиційна політика дозволяє максимально використовувати наявний національний ресурсний потенціал для забезпечення довгострокових та короткострокових цілей і завдань соціально-економічного розвитку, а також ефективно залучити у ці процеси іноземні інвестиції.

До теперішнього часу серед учених і практиків немає єдності думок з приводу трактування сутності та основних засад державної інвестиційної політики.

У наукових працях наводяться різні трактування змісту поняття «інвестиційна політика». Наприклад, П. Сокурєнко, О. Кришан розглядають державну інвестиційну політику як комплекс заходів і перспектив розвитку інвестиційної діяльності для залучення інвестиційного потенціалу до процесу

---

⁵⁷²Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.

⁵⁷³Щербина В. С. Господарське право : підручник / В. С. Щербина. – 6-те вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 640 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

відтворення, створення оптимальних умов для вкладення інвестицій, забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку країни⁵⁷⁴.

На думку О. Коюди та В. Гриньової, державна інвестиційна політика являє собою визначення структурних та кількісних потреб в інвестиційних ресурсах, збільшення джерел фінансування, вибір пріоритетних напрямків фінансування та формування ефективної пропозиції для залучення інвестицій⁵⁷⁵. Дане визначення передбачає широкий спектр діяльності держави в інвестиційній сфері як агента провадження власної інвестиційної активності, так і регулятора системи чинників, що визначають ефективність та інтенсивність інвестиційної діяльності інших суб'єктів господарювання. Значно вужче трактується інвестиційна державна політика в межах підходу, коли вона розглядається як комплекс заходів, що забезпечують формування сприятливого національного інвестиційного клімату і підприємницького середовища в країні⁵⁷⁶. Так, наприклад, С. Чистов, А. Никифоров, Т. Куценко⁵⁷⁷, реалізуючи такий підхід, визначають державну інвестиційну політику як «комплекс правових, адміністративних та економічних заходів держави, спрямованих на поширення і активізацію інвестиційних процесів».

Досить вдалим з позиції відображення основних сутнісних складових категорії «державна інвестиційна політика», з урахуванням особливостей розвитку процесу інвестування в сучасних умовах Л.Гриценко пропонує наступне модифіковане визначення цього поняття: державна інвестиційна політика – це система заходів, що визначають обсяг, структуру та основні напрямки усіх вкладень інвестиційних ресурсів різної форми (фізичних, фінансових, матеріальних, нематеріальних, інтелектуальних) для забезпечення високих темпів розвитку економіки через концентрацію інвестицій на тих інвестиційних проектах, від яких залежать досягнення високих темпів розвитку виробництва, збалансованість та ефективність економіки, одержання максимального приросту продукції і доходу на одиницю витрат, а також для створення в країні соціального середовища, яке відповідає вимогам суспільства щодо необхідної якості життя,

---

⁵⁷⁴ Сокурено П. І. Інвестиційна політика як ефективна форма управління ухваленням інвестиційних рішень / П. І. Сокурено, О. Ф. Кришан // Європейський вектор економічного розвитку. – 2010. – № 1 (8). – С. 208–214.

⁵⁷⁵ Коюда О. П. Інвестування / О. П. Коюда, О. П. Лепейко, В. О. Коюда, В. М. Гриньова. – К. : Знання, 2008. – 452 с.

⁵⁷⁶ Борщ Л. М. Інвестування: теорія і практика / Л. М. Борщ, С. В. Герасимова. – К. : Знання, 2007. – 685 с.

⁵⁷⁷ Державне регулювання економіки : навч. посібник / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін. – К. : КНЕУ, 2000. – 316 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

належного рівня задоволення соціальних стандартів з урахуванням потреб майбутніх поколінь⁵⁷⁸.

Отже, інвестиційну політику доцільно розглядати як комплекс заходів щодо підвищення рівня залучення наявного інвестиційного потенціалу до процесу відтворення, створення оптимальних умов для вкладення інвестицій, забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку країни на основі використання перспектив здійснення спільної інвестиційної діяльності держави та приватних суб'єктів підприємницької діяльності.

Разом з тим, досліджуючи сутність державної інвестиційної політики, необхідно пам'ятати, що вона є складовою економічної політики держави, яка спрямована на врегулювання інвестиційних процесів у країні. У цьому сенсі показовим є таке визначення даного поняття: державна інвестиційна політика – складова економічної політики, що проводиться державою у вигляді становлення структури та масштабів інвестицій, напрямів їх використання, джерел отримання інвестиційних ресурсів⁵⁷⁹.

Слід зазначити, що нормативно-правова база регулювання інвестиційних процесів в Україні не передбачає використання терміна «інвестиційна політика». Законом України «Про інвестиційну діяльність»⁵⁸⁰ передбачено для означення відповідного явища поняття «державного регулювання інвестиційної діяльності». При цьому наголошується, що державне регулювання інвестиційної діяльності здійснюється з метою реалізації економічної, науково-технічної і соціальної політики виходячи з цілей та показників економічного і соціального розвитку України, державних та регіональних програм розвитку економіки, державного і місцевих бюджетів, зокрема передбачених у них обсягів фінансування інвестиційної діяльності. Державне регулювання інвестиційної діяльності включає управління державними інвестиціями, а також регулювання умов інвестиційної діяльності та контроль за її здійсненням усіма інвесторами та учасниками інвестиційної діяльності. Таким чином, сутність інвестиційної політики полягає в тому, що це ключовий спосіб державного регулювання інвестиційного процесу.

Характер інвестиційної політики визначається силою державного втручання в економічні процеси, ступенем ув'язки даної політики з іншими державними інститутами, до яких належить фінансово-кредитна, амортизаційна, ліцензійна і

---

⁵⁷⁸ Гриценко Л. Л. Державна інвестиційна політика: сутність, цілі та завдання / Л. Л. Гриценко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія: Економічні науки. – 2012. – Вип. 22(2). – С. 89–95.

⁵⁷⁹ Марцин В. Удосконалення державного регулювання інвестиційної діяльності в економіці України / В. Марцин // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 5 (71). – С. 52–53.

⁵⁸⁰ Про інвестиційну діяльність: Закон України від від 18.09.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

цінова політика, політика доходів і зайнятості, залучення іноземних інвестицій, а також правове поле і загальний адміністративний устрій.

Складною теоретичною проблемою сутності державної інвестиційної політики є визначення об'єкта державного регулювання. Системний підхід передбачає, що найбільш агрегованим об'єктом державного регулювання економічних процесів традиційно є економічна система держави. Проте його застосування при розгляді досліджуваного поняття має певну складність, оскільки досить важко чітко окреслити відповідні організаційні форми окремих підсистем у складі такого об'єкта, а також структурувати та формалізувати вплив держави на їх функціонування та розвиток, особливо якщо він має суто опосередкований характер.

Тому, як правило, дослідники проблеми державної інвестиційної політики звужують її об'єкт до інвестиційної діяльності, не конкретизуючи безпосередніх носіїв такої діяльності та специфіку їх взаємодії з державою в процесі реалізації відповідної політики.

На думку Л. Гриценко, існує інваріантний перелік цілей і завдань інвестиційної політики, детермінований її місцем у системі, що визначається загальними макроекономічними умовами, тенденціями і проблемами розвитку⁵⁸¹.

Ураховуючи інтереси учасників інвестиційного процесу, А. Музиченко визначив систему основних факторів, що впливають на формування інвестиційної політики держави в сучасних умовах⁵⁸²; а саме: необхідність забезпечення довгострокового економічного зростання високими темпами, вдосконалення структури економіки; очікування основних суб'єктів інвестиційної політики (підприємств і населення) та їх схильність до заощаджень та інвестування; підвищення конкурентоспроможності країни на глобальному рівні; обороноздатність; загальна економічна ситуація та стабільність в економіці; інвестиційний клімат (законодавство, ризики вкладень у країну і конкретні підприємства, імідж і репутація країни або підприємства як позичальника); рівень життя населення, обсяги споживання; рівень розвитку ринкової інфраструктури та екологічний фактор.

Таким чином, головні завдання держави щодо інвестиційної діяльності на сучасному етапі повинні бути пов'язані з вирішенням таких проблем: підвищення привабливості національної економіки; відновлення інвестиційного потенціалу та розвиток внутрішніх інвестиційних можливостей країни; зміцнення кредитно-фінансового потенціалу інвестиційної діяльності; підвищення ефективності

---

⁵⁸¹ Гриценко Л. Л. Державна інвестиційна політика: сутність, цілі та завдання / Л. Л. Гриценко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія: Економічні науки. – 2012. – Вип. 22(2). – С. 89–95.

⁵⁸² Музиченко А. С. Державне регулювання інвестиційної діяльності : монографія / А. С. Музиченко. – К. : Науковий світ, 2001. – 345 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

інвестиційної діяльності держави й удосконалювання механізмів її фінансування; збільшення інвестиційних коштів за рахунок іноземних інвесторів, оскільки внутрішніх фінансових ресурсів недостатньо, а банки не можуть упоратися з обов'язками трансформування заощаджень населення в інвестиції.

Важливим компонентом інвестиційної політики є пріоритетні сфери та об'єкти її здійснення, до яких у сучасних умовах побудови соціально орієнтованої моделі як світової, так і національних економік в першу чергу відносяться не лише перспективні з позиції інтенсивності власного розвитку та генерування економічного зростання в пов'язаних видах діяльності галузі реального сектору економіки, а й об'єкти соціальної, виробничої та ринкової інфраструктури, природоохоронна діяльність, покликані створювати можливість стійкого суспільного розвитку.

Концепцією регулювання інвестиційної діяльності в умовах ринкової трансформації економіки⁵⁸³ як першочергових напрямів пріоритетного інвестування для України передбачено: розвиток паливно-енергетичного комплексу і впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій; соціальну сферу, розширення і нарощування обсягів виробництва товарів широкого вжитку та послуг для населення, а також конкурентоспроможної продукції, що поставляється на експорт; розвиток агропромислового комплексу; прискорення розвитку медичної та мікробіологічної промисловості; подолання наслідків Чорнобильської катастрофи.

Зазначений перелік пріоритетів уточнюється залежно від поточних можливостей та завдань розвитку національної економіки. Так, нині пріоритетними напрямами інвестиційної діяльності в Україні згідно з Концепцією інвестиційної реформи є: розробка і впровадження наукомістких технологій, спрямованих на поліпшення екології, енергозбереження, збереження і розвиток ресурсної бази; виробництво експортно-орієнтованої продукції та продукції, що витісняє імпортні аналоги; розвиток переробних виробництв; розвиток транспортної інфраструктури, що враховує розміщення продуктивних сил; розвиток машинобудування; виробництво і переробка сільськогосподарської продукції; розвиток малого бізнесу. Проте серед них не вказана соціальна спрямованість, що є суттєвим недоліком та вимагає розробки соціального аспекту інвестиційної політики.

Однак без чіткого визначення пріоритетів інвестування механізм державного регулювання інвестиційних процесів втрачає цілеспрямованість, конкретність та не забезпечує досягнення поставленої мети. Визначення пріоритетів інвестування є особливо важливим для реалізації державної

---

⁵⁸³Про Концепцію регулювання інвестиційної діяльності в умовах ринкової трансформації економіки : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/384-95-n>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

інвестиційної політики, за сучасних умов дефіциту бюджету та труднощів його наповнення.

11.2. Механізми реалізації євроінтеграційної політики: проблеми та протиріччя функціонування в сучасних умовах.

Реалізація політики – це неперервний, динамічний процес досягнення поставлених цілей, в якому беруть участь різні органи державної влади, а також інститути громадянського суспільства. Завданням державної політики є своєчасне виявлення проблем розвитку суспільства, аналіз причин їх виникнення та шляхів розв'язання. У сфері державної політики приймаються рішення, спрямовані на розв'язання проблеми, створюється механізм реалізації цих рішень, розробляється інструментарій. Реалізація будь-якої державної політики починається відразу після її схвалення, легітимації і є основним видом діяльності державного апарату.

Складником реалізації євроінтеграційної політики є визначення механізмів її реалізації, які включають сукупність засобів, методів, ресурсів, що забезпечують виконання заходів, запланованих відповідно до поставлених завдань. Такими заходами являються є організаційно-управлінські, нормативно-правові, фінансово-економічні, інформаційно-аналітичні тощо.

Впливи суб'єктів державного управління системно і комплексно здійснюються в межах певної державної стратегії та політики і реалізуються шляхом здійснення організуючих, регулюючих та контролюючих впливів органів державної влади, із застосуванням різноманітних методів державного управління та всього спектра його механізмів.

Євроінтеграційна політика України реалізується через механізми, які собою представляють конкретні заходи, що використовуються органами державної влади та суспільством для її успішного проведення. Такі механізми є різними за формою та ефективністю.

У переважній більшості науковці вважають постійними, фундаментальними такі механізми реалізації євроінтеграційної політики як: політичний, правовий, інституційно-організаційний, економічний, інформаційний.

Розглянемо кожен механізм реалізації євроінтеграційної політики України більш детально.

Політичний механізм реалізації євроінтеграційної політики України.

Л. Приходченко підкреслює, що роль політичних механізмів постійно зростає, оскільки вони є засобом реалізації державної політики, конкретних завдань державного управління, становлення та розвитку структур громадянського суспільства, поділяючи їх на чотири групи:

- органи публічної влади;

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

- нормативно-правові акти;
- інститут громадських зв'язків;
- громадсько-політичні об'єднання⁵⁸⁴.

Метою функціонування політичного механізму, а саме органів публічної влади, що координують, регулюють та контролюють відносини у сфері реалізації інформаційний забезпечення відкритості та прозорості під час реалізації євроінтеграційної політики, проведення інформаційно-аналітичної діяльності в даному напрямі євроінтеграційної політики, є перш за все вирішення концептуальних засад формування політики в сфері європейської інтеграції, забезпечення розробки та послідовної реалізації даної політики, а також за допомогою відповідних прийомів і технологій успішно взаємодіяти з інститутами громадянського суспільства задля налагодження стабільних відносин, узгодження інтересів щодо реалізації політики європейської інтеграції.

У цьому контексті важливу роль відіграє процес надання суб'єктам, що відповідають за прийняття політичних рішень, відповідних (політичних) консультацій. Такими спеціалістами-експертами повинні бути люди з академічного середовища, науковці, які мають спеціальні знання.

Інституційно-організаційний механізм реалізації євроінтеграційної політики України.

Аналіз теоретико-методологічних засад показує, що під інституційно-організаційним механізмом зазвичай розуміється сукупність взаємозв'язків між інститутами, а також організаціями, які сприяють реалізації принципів демократичного врядування, забезпечують узгодження та коригування інтересів різних суспільних груп, координацію сумісної діяльності на шляху досягнення задекларованих цілей розвитку регіону/держави, що виконують управлінські, координуючі, мобілізуючі, контролюючі та інші функції⁵⁸⁵.

Успішна організація управління євроінтеграційними процесами залежить від побудови певної системи управління та вироблення ефективних механізмів функціонування цієї системи. Інституційно-організаційний механізм є способом впливу на формування відповідного інституційного середовища з метою створення сприятливих умов для реалізації євроінтеграційної політики.

---

⁵⁸⁴ Приходченко Л.Л. Політичний та інституційний механізм державного управління : узгодження інтересів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apdu/2010_2/doc/1/02.pdf – Назва з екрану

⁵⁸⁵ Приходченко Л.Л. Інституційний механізм підвищення ефективності системи органів публічної влади / Л.Л.Приходченко // Актуальні проблеми державного управління : Збірник наукових праць Одеського регіонального інституту державного управління. – 2009. – Вип. 2 (38). – 216 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Інституції, що реалізують євроінтеграційну політику України, формуються у процесі суспільної еволюції. Вплив інституційно-організаційного механізму реалізації євроінтеграційної політики розкриває інституційне середовище.

Особливість інституційно-організаційного механізму полягає в тому, що його учасники володіють повноваженнями самостійно, на засадах взаємної згоди, приймати важливі рішення щодо цілої низки питань у сфері євроінтеграційної політики. Органи державного управління, які можуть відігравати різні ролі в такому інтеграційному діалозі, зобов'язані виконувати офіційні домовленості партнерів і рішення органу з питань європейської інтеграції, впроваджуючи заходи з метою їх виконання, в тому числі законодавчого й регуляторного характеру⁵⁸⁶.

Інституційно-організаційна основа європейської інтеграції потребує більш високого (порівняно з наявним нині) рівня стійкості. Це дозволить українській державі діяти більш цілеспрямовано і системно у формуванні, реалізації та імплементації політики.

Ще однією особливістю функціонування інституційно-організаційного механізму є:

- модернізація інституційно-організаційної структури управління у сфері реалізації політики європейської інтеграції з чітким розмежуванням повноважень учасників даного процесу;

- залучення інститутів громадянського суспільства та удосконалення їх взаємодії з органами державної влади під час формування та реалізації євроінтеграційної політики;

- створення сприятливих умов для підвищення кваліфікації компетентних державних органів та відповідних посадових осіб тощо.

Зміст інституційно-організаційного механізму полягає в забезпеченні наявності управлінської структури, її ефективного функціонування та належними управлінськими кадрами.

Економічний механізм реалізації євроінтеграційної політики України.

Ефективне планування, своєчасність та повнота фінансування у сфері реалізації політики європейської інтеграції, організація фінансового контролю за даним процесом – за все це має відповідати економічний механізм.

Економічний механізм у сфері реалізації євроінтеграційної політики являє собою систему заходів, методів, форм, прийомів, спрямованих на забезпечення фінансової стійкості, збалансованості інтересів суспільства і держави.

Однією з головних передумов успішної реалізації євроінтеграційної політики України є належне фінансове забезпечення, що повинно передбачати

---

⁵⁸⁶ Приходченко Л.Л. Політичний та інституційний механізм державного управління : узгодження інтересів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apdu/2010_2/doc/1/02.pdf – Назва з екрану.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

розробку програми фінансування заходів з інтеграції України до ЄС, які б включали прямі витрати на інтеграційні заходи виключно інституційного характеру: підвищення кваліфікації та мовна підготовка працівників; створення нових або перепрофілювання існуючих підрозділів; переклад та порівняльний аналіз нормативно-правових документів України та ЄС; реалізація планів законопроектних робіт; організаційне, інформаційне та наукове забезпечення інтеграційного процесу тощо.

Фінансування таких заходів повинно здійснюватися за рахунок бюджетних коштів, коштів приватних осіб і програм допомоги Європейського Союзу українській державі.

Використовуючи економічний механізм реалізації євроінтеграційної політики України, особливу увагу необхідно звернути саме на фінансове планування: складання відповідних фінансових планів на середньостроковий та довгостроковий термін, що дозволить пов'язувати пріоритети за терміновістю досягнення поставлених цілей з економічними можливостями.

Правовий механізм реалізації євроінтеграційної політики України.

Правовий механізм повинен забезпечувати нормативне регулювання відносин у сфері формування і реалізації євроінтеграційної політики, узгодженість нормативно-правових актів всіх рівнів влади, встановити єдині критерії у сфері організації та проведення контролю за дотриманням законодавства⁵⁸⁷.

Під правовим механізмом розуміють нормативно-правове забезпечення: закони і постанови ВРУ, укази Президента, постанови і розпорядження КМУ, а також методичні рекомендації та інструкції тощо.

Л. Прокопенко зазначає, що важливу роль у державному управлінні взагалі та в державному управлінні процесами європейської інтеграції зокрема належить правовому механізму, який для реалізації політики європейської інтеграції використовується поки що несистемно. Науковець наголошує, що сьогодні переважно йдеться про користування правовими інструментами для затвердження програмно-цілевих рішень (концепції, стратегії, програми, плани заходів)⁵⁸⁸.

Роль і сутність правових механізмів у динаміці практично-правових відносин зростає, оскільки вони являються одним із способів ефективної реалізації

---

⁵⁸⁷ Цитович В. Інституціональний механізм державних закупівель в Україні: поняття та принципи / В. Цитович // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІДУ. – 2009. – Вип. 3 (39). – С. 136-139.

⁵⁸⁸ Прокопенко Л. Удосконалення державного механізму європейської інтеграції / Л. Прокопенко // Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України : матеріали 5-ї регіон. наук.-практ. конф. 15 трав. 2008 р., м. Дніпропетровськ; за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2008. – 308 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

державної політики, чітко-визначених завдань державного управління, розвитком громадянського суспільства.

Система правових механізмів, є гнучким інструментом регулювання загальнодержавних, регіональних, приватних та особистих інтересів через певні нормативно-правові акти⁵⁸⁹, що сприяють забезпеченню правової бази для інтеграції України до ЄС.

Правовий механізм забезпечує пристосування правових систем з метою зближення, досягнення узгодженої взаємодії⁵⁹⁰. За допомогою правових механізмів відбувається прийняття нормативно-правових актів для визначення концептуальних засад та шляхів реалізації євроінтеграційної політики, проводиться відповідна експертиза законодавства та проектів нормативно-правового забезпечення до європейських норм і стандартів.

В. Горбатенко визначає правовий механізм як систему правових засобів (зокрема, процедур), що сприяють узгодженому, гармонійному функціонуванню міждержавних та національних правових систем у межах єдиного правового простору, який повинен включати такі процедури: визначення основних принципів взаємодії; визначення автономних і спільних сфер правового регулювання, меж і напрямків міжнародної і національної правотворчості; визначення правових засобів взаємодії та суб'єктів їх реалізації; узгодження норм міжнародного та національного права в процесі прав творення та застосування⁵⁹¹.

Успішне проведення євроінтеграційної політики можливе лише за умов, коли цей процес підкріплюється сукупністю правових норм, що ефективновиконуються.

Інформаційний механізм реалізації євроінтеграційної політики України.

Інформаційний механізм забезпечує прозорість під час проведення євроінтеграційної політики, та сприяє функціонуванню спеціалізованого інформаційного простору у даній сфері з метою забезпечення доступності до відповідних інформаційних ресурсів всіх зацікавлених осіб, організація навчання у сфері європейської інтеграції України, формування позитивного іміджу держави тощо.

Інформаційний механізм покликаний забезпечувати інформацією органам державної влади щодо євроінтеграційних питань для більш глибокого аналізу і структурування проблем, що виникають на цьому шляху, з метою розробки

---

⁵⁸⁹ Правові засади відносин України з ЄС / Львівська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.loda.gov.ua/ua/priorities/integration/es/principles> – Назва з екрану.

⁵⁹⁰ Європейська інтеграція України: Політики-правові проблеми : монографія / за ред. В. П. Горбатенка. – К.: Юридична думка, 2005. – 332 с.

⁵⁹¹ Європейська інтеграція України: Політики-правові проблеми : монографія / за ред. В. П. Горбатенка. – К.: Юридична думка, 2005. – 332 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

відповідних методів і засобів їх врегулювання. Тобто інформаційний механізм реалізації євроінтеграційної політики відповідає за збирання, зберігання та надання вичерпної, правдивої, актуальної інформації, яка стосується євроінтеграційних процесів, що відбуваються в країні.

Так як інтеграція до ЄС несе не лише нові можливості, але й нові виклики для України, у цьому контексті повинен бути налагоджений публічний діалог між державними інституціями та суспільством щодо цілей, завдань та переваг для України.

Стосовно застосування механізмів реалізації євроінтеграційної політики важливим постає адекватність механізму визначеної проблеми і його ефективність. Кожен механізм реалізації політики має свої можливості, переваги і недоліки. Тому першочергове завдання для суб'єкта реалізації політики полягає в тому, щоб бути компетентним і вміло використати той чи інший механізм, з урахуванням суспільних змін, для досягнення поставлених цілей управління.

Однак, застосовуючи будь-які механізми реалізації євроінтеграційної політики, потрібно чітко розуміти, що вони є лише однією із умов, а не умовами успішної реалізації євроінтеграційної політики України.

Функціонування механізмів реалізації євроінтеграційної політики України, можуть впливати як позитивно, так і негативно на ефективність проведення даної політики. Тому виникає необхідність виявлення основних факторів, які впливають на механізм функціонування реалізації євроінтеграційної політики з метою мінімізації їх негативного впливу.

Тому вважаємо за доцільне розглянути чинники, що негативно впливають на функціонування відповідних механізмів і стають суттєвою перешкодою на шляху України до ЄС.

Політичний механізм реалізації євроінтеграційної політики України.

Так як політичний механізм являє собою розробку стратегічного курсу в напрямку європейської інтеграції, то ми можемо сказати, що основною проблемою залишається неспроможність державних органів влади просувати державу шляхом європейської інтеграції, здійснювати необхідні для цього реформи.

Великою перешкодою реалізації євроінтеграційної політики залишається політична нестабільність, повільність впровадження ключових реформ тощо. Все це і породжує низький рівень довіри населення до влади.

І хоча, політичний курс в напрямку європейської інтеграції, протягом багатьох років, залишається незмінним, однак часта зміна уряду, політична нестабільність призвело до непослідовності в ухваленні відповідних рішень, що мало негативні наслідки, серед них і неприйняття важливих законів у сфері реалізації євроінтеграційної політики України.

В Україні складність ситуації щодо функціонування політичного механізму зумовлюється низкою чинників, які перешкоджають утвердженню демократичних цінностей, знижують довіру громадян до влади, що стає суттєвою перешкодою на

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

шляху до європейського простору: відсутність механізмів політичної відповідальності суб'єктів державної влади, їх підзвітності громадянам; низька владна і політична культура; непрозорість владно-управлінських відносин; низький рівень дотримання законності суб'єктами державної влади; політична корупція на всіх рівнях державної влади.

Інституційно-організаційний механізм реалізації євроінтеграційної політики України.

Успішна організація управління євроінтеграційними процесами залежить від побудови певної системи управління та вироблення ефективних механізмів функціонування цієї системи.

Неефективність інституційно-організаційного механізму під час реалізації євроінтеграційної політики України полягає у тому, що постійно відбуваються інституційні перебудови управлінських структур у сфері координації та реалізації євроінтеграційної політики в Україні, а ті перетворення, які відбулися в органах державної влади, на жаль, не мали системного характеру і майже не торкнулися механізмів побудови ефективно-адекватної системи координації політики в напрямку європейської інтеграції⁵⁹².

Інституційна основа євроінтеграції потребує більш високого рівня стійкості. Це дозволить країні діяти більш цілеспрямовано і системно у формуванні, реалізації та імплементації політики, а також у здійсненні пріоритетів в сфері євроінтеграції.

Зміст інституційно-організаційного механізму полягає не лише у забезпеченні ефективності функціонування управлінської структури, а й у забезпеченні їх функціонування належними управлінськими кадрами, так як центральним елементом інституційно-організаційного механізму є структура управління, за допомогою якої поєднуються різні сторони євроінтеграційної політики, регламентуються внутрішні зв'язки і досягається стійка система службових взаємовідносин.

В Україні система органів, відповідальних за координацію процесів європейської інтеграції та за безпосереднє виконання відповідних завдань, є неефективною.

Схеми організаційно-інституційного забезпечення євроінтеграції змінювалися щоразу зі зміною політичного керівництва країни і, відповідно, зі зміною активності зусиль на цьому напрямку, коригування пріоритетів та своєрідних темпів політики⁵⁹³ – зі зміною уряду змінюється і кадровий склад

---

⁵⁹² Гнидюк Н. А. Механізм координації політики європейської інтеграції в системі державно управлінських відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apdu/2010_2/doc/1/08.pdf

⁵⁹³ Галаган М. О. Удосконалення інституційно-правових механізмів державного управління європейської інтеграції України [Електронний ресурс] / М. О. Галаган // Державне

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

управлінських структур, в тому числі, і тих, що відповідають за реалізацію євроінтеграційної політики.

Економічний механізм реалізації євроінтеграційної політики України.

Нині фінансово-економічна ситуація в Україні є складною, неоднозначною й суперечливою, отже відсутнє і належне фінансове забезпечення реалізації євроінтеграційної політики.

З одного боку, це було обумовлено тим, що у попередні роки у державному бюджеті передбачалося недостатньо коштів на відповідні цілі. З іншого – не використовувалася практика реалізації проектів у форматі державно-приватного партнерства та із залученням спонсорських коштів.

Правовий механізм реалізації євроінтеграційної політики України.

Правовий механізм повинен забезпечувати нормативне регулювання відносин у сфері формування і реалізації євроінтеграційної політики, узгодженість нормативно-правових актів всіх рівнів влади, встановити єдині критерії у сфері організації та проведення контролю за дотриманням законодавства⁵⁹⁴.

Успішне проведення євроінтеграційної політики можливе лише за умов, коли цей процес підкріплюється сукупністю правових норм, що ефективно виконуються.

Однак, нормативно-правове забезпечення реалізації євро інтеграційної політики в сучасних умовах є різноспрямованим, а також наявна нормативно-правова база не відповідає викликам сьогодення.

А відсутність нормативно встановленого порядку підготовки та прийняття підзаконних нормативних актів призвела до накопичення чималої кількості проблем, більшість із яких проявляється під час підготовки проекту того або іншого нормативного акту, тобто на першій стадії нормотворчої процедури⁵⁹⁵.

Ще однією причиною неефективного функціонування правового механізму державного управління являється брак відповідальності за невиконання нормативно-правових актів у сфері реалізації євроінтеграційної політики в Україні.

управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи : матеріали II Міжнар. наук. конф. аспірантів та докторантів з державного управління (03 червня 2011 р.) / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, О德斯. регіон. ін-т держ. упр. – Одеса, 2011. – С. 90–92. – Режим доступу: http://oridu.odessa.ua/news/golovna/ogol/2011/Internet_konf_DU_2011.pdf

⁵⁹⁴ Цитович В. Інституціональний механізм державних закупівель в Україні: поняття та принципи / В. Цитович // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІДУ. – 2009. – Вип. 3 (39). – С. 136-139.

⁵⁹⁵ Пономаренко Є. В. Стан та перспективи удосконалення нормативно-правового забезпечення євроінтеграційних процесів органами виконавчої влади [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/3715/%AA>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Україна має слабку систему правозастосування (необов'язковість або селективність виконання законодавства)⁵⁹⁶.

Також в Україні відсутня система моніторингу виконання нормативно-правових документів в сфері реалізації євроінтеграційної політики України.

Інформаційний механізм реалізації євроінтеграційної політики України.

В сучасних умовах дедалі важливішого значення набуває систематична діяльність із популяризації проведення євроінтеграційної політики, привернення уваги населення до перспектив такого вибору, проблем, що виникають на даному шляху та можливості їх розв'язання.

Успішне проведення євроінтеграційної політики потребує широкого залучення громадян, передусім на етапі визначення мети, цілей і завдань державної політики тощо.

Таким чином інформаційний механізм покликаний змінити ставлення населення до євроінтеграційного вибору держави, та сприяти формуванню нового позитивного світогляду, що стосується даного питання.

Це важливо, оскільки в Україні спостерігається слабка тенденція достворення системи зв'язків з громадськістю, тобто система комунікацій, яка на основі правдивої інформації, що формує позитивне ставлення до проведення євроінтеграційної політики України.

Відсутність ефективної стратегії інформування і комунікації, з метою проведення комплексного аналізу громадської думки з питань європейської інтеграції, який би допоміг визначити інформаційні потреби українського суспільства. Використовуються застарілі методи інформування, а інформація, яка з'являлася в ЗМІ, носить здебільшого репортажний характер, не враховуючи потреб пересічного громадянина⁵⁹⁷.

Важливою складовою інформаційного забезпечення має бути інформаційно-аналітичне забезпечення, яке повинно сприяти підготовці, прийняттю та реалізації ефективних управлінських рішень у сфері європейської інтеграції. Інформаційно-аналітичне забезпечення передбачає створення необхідної інформаційної інфраструктури, яка поєднує в собі організаційні структури, що забезпечують творення, поширення та споживання інформації, інформаційно-телекомунікаційні структури, інформаційні технології.

---

⁵⁹⁶ Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності в Україні. Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. – 140 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/en_34968Institutional_mechanism_Gender.pdf

⁵⁹⁷ Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері інформування та налагодження комунікації з громадськістю з актуальних питань європейської інтеграції України на період до 2017 року : Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 березня 2013 р.№ 168-р [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/168-2013-p>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Вичерпна, достовірна, своєчасна і зрозуміла інформація є запорукою прийняття підтримки євроінтеграційної політики населення української держави.

Отже, успішна реалізація євроінтеграційної політики можлива лише за умов системного використання механізмів реалізації політики органами державної влади, що представляють собою сукупність методів, принципів, засобів, спрямованих реалізовувати управлінські рішення, сприяти вирішенню проблем під час проведення політики у сфері європейської інтеграції.

11.3. Перспективи розвитку інвестиційної діяльності в Україні.

У забезпеченні виходу економіки України з кризового стану і стабільного її розвитку вирішальну роль відіграє науково обґрунтована інвестиційна політика держави. Саме вона визначає реальні джерела, напрями, структуру інвестицій, здійснює раціональні та ефективні заходи для виконання загальнодержавних, регіональних та місцевих соціально-економічних і технологічних програм, відтворює процеси на макро- й мікроекономічному рівнях. Водночас держава повинна регулювати створення в країні сприятливого інвестиційного клімату, формування й розвиток фондового ринку, сприяти спрямуванню інвестицій у пріоритетні виробництва та ін.

Інвестиції потрібні підприємствам і організаціям для переходу до нормальної економічної діяльності, для переозброєння виробництва, підвищення якості продукції.

Особливого значення ці процеси набувають на макроекономічному рівні.

Проблема управління інвестиційним процесом, зокрема, залучення іноземного капіталу для розвитку національної економіки актуальна для багатьох країн.

Державне регулювання інвестування в Україні здійснюється в різних правових формах, із застосуванням різноманітних правових засобів.

Так, згідно із ст.11 Закону України «Про інвестиційну діяльність», державне регулювання інвестиційної діяльності здійснюється з метою реалізації економічної, науково-технічної і соціальної політики виходячи з цілей та показників економічного і соціального розвитку України, державних та регіональних програм розвитку економіки, державного і місцевих бюджетів, зокрема передбачених у них обсягів фінансування інвестиційної діяльності⁵⁹⁸.

На середньо- та довготермінову перспективу Уряд розробив Стратегію національної модернізації до 2020 р. Основні напрями якої побудовано так, щоб

---

⁵⁹⁸Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

дати відповідь на кожний виклик, що стоїть перед Україною, серед яких нестабільність світової економіки загалом та окремих її складових, на тлі посилення конкуренції у напрямі залучення стратегічних інвестицій (фінансових, людських, енергетичних, продовольчих). Сьогодні національні економіки змагаються за інвестиції, шляхом створення привабливого інвестиційного клімату, найсприятливішого середовища для інвесторів, вирівнюючи розвиток регіонів та рівень життя, створення міжнародного іміджу країни як такої, що надає інвестору кращі, ніж інші країни, можливості, для України важливим на сьогодні є науково обґрунтоване визначення пріоритетних напрямів інвестування.

Для створення сприятливого інвестиційного клімату держава використовує різноманітні типи регулювань: податкове, фінансово-кредитне, антимонопольне тощо.

Покращення якості регулювань дасть змогу реалізувати потенційні можливості суб'єктів економічної діяльності, спрямованих на отримання прибутку від своєї діяльності, а відтак наповнення бюджету та створення робочих місць у регіоні.

Таким чином, створення відповідно до ринкових засад механізму взаємодії інвестора й органів державної влади в управлінні інвестиційним процесом та лібералізації економіки дасть змогу залучити якомога більше інвестиційних ресурсів в економіку країни⁵⁹⁹.

Україна залишається привабливою для інвестицій, водночас вона не знаходиться осторонь світових процесів, є достатньо інтегрованою у світове господарство і порушення макростабільності на зовнішніх ринках має свій відголос в Україні.

Для подальшого покращення інвестиційного клімату України актуальним на сьогодні є питання удосконалення правової та організаційної бази для підвищення дієздатності механізмів забезпечення сприятливого інвестиційного клімату й формування основи збереження та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Ряд позитивних кроків у цьому напрямі вже здійснено:

1. На сьогодні в Україні створене правове поле для інвестування та розвитку державно-приватного партнерства. Законодавство України визначає гарантії діяльності для інвесторів, економічні та організаційні засади реалізації державно-приватного партнерства в Україні.

2. На території України до іноземних інвесторів застосовується національний режим інвестиційної діяльності, тобто надано рівні умови діяльності

---

⁵⁹⁹ Хавронич О.М., Державне регулювання інвестиційних процесів / О. М. Хавронич // Стратегія розвитку аграрного сектору економіки в умовах євроінтеграційних процесів : 69-та наук.-практ. студентська конф., 3 грудня 2015 р. : тези доп. – К., 2015. – 310 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

з вітчизняними інвесторами. Іноземні інвестиції в Україні не підлягають націоналізації.

3. Для підвищення захисту іноземних інвестицій Законом України від 16.03.2000 № 1547 ратифікована Вашингтонська Конвенція 1965 року про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами⁶⁰⁰.

Вирішенню проблемних питань інвесторів покликані сприяти комісії із сприяння досудовому врегулюванню спорів з інвесторами, які можуть створюватися органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування як тимчасові консультативно-дорадчі органи з метою сприяння досудовому врегулюванню спорів між інвестором і органом виконавчої влади (місцевого самоврядування), відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 26.11.2008 р. «Про заходи щодо вдосконалення роботи органів виконавчої влади з інвесторами»⁶⁰¹.

4. З метою спрощення порядку залучення іноземних інвестицій та унеможливлення прояв ознак корупції при їх державній реєстрації 31.05.2016 прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скасування обов'язковості державної реєстрації іноземних інвестицій»⁶⁰².

Також, здійснюються кроки, що сприятимуть стабільному розвитку економіки України та активізації інвестиційної діяльності, а саме, здійснюється робота за наступними напрямками:

У напрямі захисту прав інвесторів: у рамках виконання Плану дій щодо поглиблення співробітництва між Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та Урядом України, розробленого з метою реалізації заходів, передбачених Меморандумом про взаєморозуміння між Організацією економічного співробітництва та розвитку і Урядом України щодо поглиблення співробітництва від 07.10.2014⁶⁰³, здійснюються заходи щодо приєднання України до Декларації ОЕСР про міжнародне інвестування та багатонаціональні підприємства (Декларація ОЕСР). Так, розпорядженням Кабінету Міністрів

---

⁶⁰⁰Про ратифікацію Конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами: Закон від 16.03.2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 12. – Ст. 448.

⁶⁰¹Про заходи щодо вдосконалення роботи органів виконавчої влади з інвесторами: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2008 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 91. – Ст. 3022.

⁶⁰²Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скасування обов'язковості державної реєстрації іноземних інвестицій: Закон України від 31.05.2016 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 50. – Ст. 1774.

⁶⁰³Меморандумом про взаєморозуміння між Організацією економічного співробітництва та розвитку і Урядом України щодо поглиблення співробітництва: Міжнародний документ від 07.10.2014 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 93. – Ст. 2708.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

України від 01.03.2017 № 130-р схвалено проект Угоди (у формі обміну листами) між Урядом України та Організацією економічного співробітництва та розвитку щодо приєднання до Декларації про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства, відповідних Рекомендацій та процедурних Рішень Ради Організації економічного співробітництва та розвитку. 15 березня 2017 року було підписано дану Угоду⁶⁰⁴.

Приєднання України до Декларації ОЕСР про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства та набуття членства в Інвестиційному комітеті ОЕСР надасть такі суттєві переваги для країни, а саме: свідчитиме про запровадження Україною міжнародних стандартів здійснення інвестиційної діяльності; сприятиме залученню прямих іноземних інвестицій шляхом усунення обмежень щодо секторів, в яких іноземне інвестування заборонено та забезпечення національного режиму для транснаціональних корпорацій (ТНК) відповідно до системи розвитку міжнародних стандартів у регулюванні відносин ТНК із країнами, що приймають їхні інвестиції; сприятиме поліпшенню конкурентного середовища та впливу на впровадження та розповсюдження інновацій; сприятиме реалізації принципів та стандартів соціальної відповідальності бізнесу згідно з керівними принципами ОЕСР щодо ведення відповідального бізнесу.

Ведеться робота в напрямі розвитку державно-приватного партнерства, а саме:

- удосконалено порядок розрахунку концесійних платежів⁶⁰⁵,
- впроваджено міжнародну практику підготовки проектів державно-приватного партнерства в частині визначення механізмів справедливого розподілу ризиків між державним та приватним партнерами⁶⁰⁶,
- спрощено Порядок надання приватним партнером державному партнеру інформації про виконання договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства⁶⁰⁷;

---

⁶⁰⁴ Про підписання Угоди (у формі обміну листами) між Урядом України та Організацією економічного співробітництва та розвитку щодо приєднання до Декларації про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства, відповідних Рекомендацій та процедурних Рішень Ради Організації економічного співробітництва та розвитку; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 // Урядовий кур'єр. – 22.03.2017. – № 54.

⁶⁰⁵ Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2000 р. № 639 : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.02.2016 // Офіційний вісник України . – 2016. – № 19. – Ст. 766.

⁶⁰⁶ Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2011 р. № 232: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.09.2015 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 76. – Ст. 2515.

⁶⁰⁷ Про внесення змін до Порядку надання приватним партнером державному партнеру інформації про виконання договору, укладеного в рамках державно-приватного

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

□ створено більш ефективні механізми для співробітництва між державою і територіальними громадами (державними партнерами) та приватними партнерами в рамках державно-приватного партнерства⁶⁰⁸;

Здійснюються заходи щодо удосконалення системи управління державними інвестиціями (капітальні інвестиції):

Кабінетом Міністрів України затверджено нові прозорі процедури відбору проектів, склад Міжвідомчої комісії, а також перелік вимог до державних інвестпроектів⁶⁰⁹;

Прийнято порядок проведення моніторингу⁶¹⁰

Здійснюються заходи в напрямі розвитку інвестиційної інфраструктури, а саме: продовжується робота по реалізації Закону України «Про індустріальні парки», яким передбачено державну підтримку облаштування індустріальних парків; проводиться робота щодо забезпечення методологічної та інформаційної підтримки суб'єктів індустріальних парків, сприяння в отриманні ними державної підтримки відповідно до законодавства, а також, в залученні інвестицій для їх облаштування та функціонування.

Нормами Митного кодексу України (стаття 287) передбачено звільнення від сплати ввізного мита товарів, які ввозяться іноземними інвесторами на строк не менше трьох років з метою інвестування на підставі зареєстрованих договорів (контрактів) або як внесок іноземного інвестора до статутного капіталу підприємства з іноземними інвестиціями⁶¹¹.

Започатковано на постійній основі діалог з бізнесом для врегулювання проблемних питань з інвесторами – щоквартальні робочі зустрічі за участю представників міністерств та бізнесу.

Крім того, постановою Кабінету Міністрів України від 19.10.2016 р. № 740 утворено Офіс із залучення та підтримки інвестицій та затверджено Положення про Офіс із залучення та підтримки інвестицій⁶¹².

партнерства» : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2015 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 78. – Ст. 2597.

⁶⁰⁸ Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення регуляторних бар'єрів для розвитку державно-приватного партнерства та стимулювання інвестицій в Україні: Закон України від 24.11.2015 р. України // Офіційний вісник України. – 2016. – № 16. – Ст. 612.

⁶⁰⁹ Деякі питання управління державними інвестиціями : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2015 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 64. – Ст. 2116.

⁶¹⁰ Про затвердження Порядку моніторингу стану розроблення (реалізації) державних інвестиційних проектів: наказ Мінекономрозвитку від 25.10.2016 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 96. – Ст. 3133.

⁶¹¹ Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 32. – Ст. 1175.

⁶¹² Про утворення Офісу із залучення та підтримки інвестицій: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.10.2016. // Офіційний вісник України. – 2016. – № 85. – Ст. 2785.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Згідно з Положенням, основними завданнями Офісу є:

1) створення механізму підготовки та реалізації інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна» для забезпечення ефективності взаємодії з інвесторами, які діють в Україні, та активного залучення інвестицій, а також забезпечення співпраці державних органів та органів місцевого самоврядування, спрямованої на створення сприятливого інвестиційного клімату в Україні;

2) сприяння забезпеченню координації дій органів виконавчої влади з метою вирішення проблемних питань, що виникають під час здійснення інвестицій в економіку України;

3) підготовка пропозицій щодо формування і реалізації інвестиційного потенціалу України, підтримки пріоритетних інвестиційних проектів, поліпшення інвестиційного клімату в Україні, забезпечення захисту прав інвесторів; визначення шляхів, механізмів та способів вирішення проблемних питань, що виникають під час реалізації інвестиційних проектів; підвищення ефективності діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо взаємодії з інвесторами; удосконалення нормативно-правової бази з відповідних питань.

Координатором Офісу є Урядовий уповноважений з питань інвестицій, обов'язки якого покладено на Першого заступника Міністра фінансів України.

Також, Указом Президента України від 29 серпня 2016 року № 365/2016 затверджено положення про Національну інвестиційну раду⁶¹³. Основними завданнями Ради є: розроблення пропозицій щодо стимулювання та розвитку інвестиційної діяльності в Україні, формування привабливого інвестиційного іміджу України, у тому числі з урахуванням найкращої міжнародної практики; сприяння формуванню основних напрямів державної політики щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні; напрацювання пропозицій щодо стратегічних напрямів розвитку інвестиційного потенціалу України, стимулювання іноземних та національних інвестицій в розвиток економіки держави; вивчення ініціатив та потенційних пропозицій щодо інвестиційних проектів, а також практики взаємодії суб'єктів інвестиційної діяльності з державними органами; аналіз та узагальнення проблем, які перешкоджають інвестуванню в економіку України, підготовка пропозицій щодо шляхів їх вирішення, зокрема щодо заходів зі сприяння захисту прав інвесторів; участь в опрацюванні проектів актів законодавства з питань інвестиційної діяльності⁶¹⁴.

Отже, лише активна державна позиція та комплексний підхід щодо вирішення існуючих проблем, пов'язаних з інвестиційною діяльністю на мікро- і

---

⁶¹³Положення про Національну інвестиційну раду : Указ Президента України від 29 серпня 2016 року // Офіційний вісник України. – 2016. – № 69. – Ст. 2324.

⁶¹⁴ Інвестиційна діяльність в Україні: Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=9d6a5f52-84bf-4713-a02c-8fc6ab618d5e>.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

макрорівнях, дозволить з максимальною ефективністю реалізувати Україні свій потенціал в інвестиційній сфері, що стане передумовою її сталого економічного розвитку в майбутньому.

Удосконалення державної інвестиційної політики має передбачати заходи, спрямовані спочатку на стабілізацію, а згодом – переходом до стратегії розвитку національної економіки. Для цього необхідно забезпечити мир на всій території країни, макроекономічну стабільність, відновити довіри до банківського сектору та стимулювати ріст реального сектору національної економіки.

**ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО
ЮРИСТА**

12.1. Теоретичні основи інноваційних технологій.

Україна як член Ради Європи, учасниця багатьох європейських конвенцій і договорів вектор своєї діяльності спрямувала на європейську інтеграцію, що відкриває глобальні перспективи розвитку нашого суспільства. Вхідження України до Європейського освітнього простору зумовлюють значні вимоги до системи освіти та підготовки майбутніх фахівців, спроможних ефективно діяти та адаптуватися в динамічному середовищі. Сучасні глобалізаційні процеси в галузі вищої освіти спричинили нові світові тенденції модернізації традиційних освітніх парадигм розвинених держав Європи та США. У Європі виникла нова міжнародна модель освіти у зв'язку з інтеграційними процесами, яка спрямована на створення єдиного європейського освітнього простору, і передбачає наступні принципи: демократичність, практичну та соціальну значущість навчання, високу якість та дотримання загальноєвропейських освітніх стандартів⁶¹⁵.

Варто зазначити, що впродовж тривалого часу міжнародні організації та їх інституції такі як Міжнародна Організація Праці – МОП, Організація Економічного співробітництва і розвитку – ОЕСР, Європейський центр розвитку професійної освіти і навчання – ЄЦРПОН та інші проводили аналітико-дослідницькі роботи в галузі підвищення кваліфікації кадрів. Вивчення зарубіжного досвіду дає можливість творчого його використання в українській системі освіти. Існує багато наукових джерел, які розкривають процеси модернізації освіти з конструктивним переосмисленням вітчизняного досвіду на основі європейських стандартів.

Динамічні процеси, які відбуваються у світі впродовж останніх років вплинули на систему освіти та поставили нові організаційні та програмні вимоги до підготовки майбутнього фахівця. У зв'язку з цим виникла необхідність пошуку нових парадигм розвитку правової науки і практики та розробки новітніх технологій, адекватних викликам часу.

У зв'язку з кардинальними змінами соціально-економічного розвитку нашого суспільства відбуваються суттєві перетворення в професійній підготовці фахівців різного профілю, зокрема і в правовій сфері. Розвиток української юридичної освіти спрямовується на впровадженні якісно нової методології

---

⁶¹⁵Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти. – К. : Ленвіт, 2006. – 35 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

організації навчального процесу за європейським зразком, кінцевою метою якого є підготовка висококваліфікованого юриста, здатного відповідати сучасному розвитку правової науки і вимогам суспільства. Основним напрямком модернізації системи вищої юридичної освіти є підвищення якості підготовки кадрів, забезпечення їх професійного розвитку і формування практичних навичок в умовах вищого юридичного навчального закладу відповідно до вимог національної освіти як складової європейського освітнього простору.

Н. Артикуца зазначає, що від розвитку юридичної освіти залежить якісна реалізація правової реформи, узгодження законодавства України з законодавством ЄС, створення громадянського суспільства з ефективною правовою системою, підвищення якості законотворчої та правозастосовчої діяльності, що сприятиме утвердженню України як розвиненої соціальної, демократичної, правової держави, в якій діє принцип верховенства права⁶¹⁶.

Різні аспекти професійної діяльності юристів знайшли відображення в працях таких науковців: О. Бандурки, О. Василенко, Н. Давидової, С. Сливки, О. Скакун, В. Тація, А. Рибачук, В. Савищенко, Ю. Марченко, І. Матковської, Л. Стецюк, Д. Суханової та інших.

Предметом уваги українських та зарубіжних науковців стали дослідження впровадження інноваційних технологій в процес навчання вищої школи. Окремі аспекти теоретико-методологічного аналізу впровадження інноваційних технологій в навчальний процес вищої школи України при підготовці висококваліфікованих фахівців розкрито у наукових розвідках вітчизняних вчених: Л. Буркової, В. Бігун, М. Волинкіної, Л. Гуртової, Г. Клімова, А. Нікітіна, І. Синициної, Т. Яровенко та інших.

Для успішного реформування української системи правової освіти постала нагальна потреба у кваліфікованих фахівцях високої професійності, інтелігентності, соціальної зрілості та креативності в нестандартних ситуаціях. Цю проблему здатні розв'язати вищі навчальні заклади, які готують фахівців за напрямом «Право», на основі запровадження сучасних новітніх технологій розвинених країн світу в національне освітнє середовище. Світові освітні стандарти, Закон України «Про вищу освіту»,

«Концепція розвитку освіти в Україні на період 2015–2021 роки» визначила нові підходи до фахової підготовки юристів⁶¹⁷.

---

⁶¹⁶ Артикуца Н. Інноваційні методики викладання дисциплін у вищій юридичній освіті «Інноваційн технології у вищій юридичній освіті» / Н. Артикуца // Матеріали міжнародної науково-методичної конференції, присвячені 390-річчю з дня заснування Київської братської школи – предтечі Києво-Могилянської академії (25-28 травня 2005 року) / відп. ред. Н. Артикуца. –К., 2005. – С. 3- 25.

⁶¹⁷ Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Пріоритетними напрямками державної політики розвитку освіти визначено: особистісна орієнтація освіти, формування національних і загальнолюдських цінностей, створення для громадян рівних можливостей для здобуття освіти; постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу; запровадження освітніх інноваційних технологій; інтеграція освіти до європейського та світового простору.

Зміни, які відбуваються в усіх сферах українського суспільства, та орієнтації держави на демократичні принципи, передбачають забезпечення прав і свобод людини, спонукаючи до розвитку гуманістичної парадигми освіти, що передбачає визнання людини найвищою соціальною цінністю, найповніше розкриття її здібностей, забезпечення умов для самовизначення та самореалізації. Потрібна професійна підготовка студентів не тільки на засвоєння знань, але й формування в них здатності вирішувати завдання та знаходити шляхи розв'язання проблем в нестандартних ситуаціях реальної професійної діяльності.

В. Ткаченко зазначає, що сучасний процес навчання має бути спрямований на засвоєння найсуттєвіших, фундаментальних методологічно важливих, системоутворюючих, а не прагматичних, вузькоспеціалізованих знань. Ці знання мають ґрунтуватися на найкращих досягненнях української та світової наукової думки. Вони дадуть можливість сформувати в особи гнучке і багатогранне професійне мислення, створити внутрішню потребу в постійному саморозвитку і в самоосвіті протягом усього життя, сприятимуть швидкій перебудові юристом напрямків та змісту своєї діяльності відповідно до змін та вимог ринку⁶¹⁸.

Доречно зазначити, що зарубіжні науковці інноваційним технологіям в системі освіти приділяють значну увагу, свідченням цього є створений при ЮНЕСКО спеціальний центр педагогічних інновацій для розвитку освіти. Важливу роль в контексті євроінтеграції мають новітні технології навчання студентів у вищих навчальних закладах, які в порівненні з класичними сприяють оптимізації навчального процесу і орієнтують на пошуково-мисленеву діяльність, розвивають критичне мислення студентів та вміння їх вирішувати завдання в нестандартних ситуаціях.

Інноваційна діяльність в Україні визначена Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»⁶¹⁹.

Перехід до інноваційної освіти зумовлений викликами сьогодення, особливо в контексті інтеграції вітчизняної освітньої галузі до європейського та світового освітнього простору. Зараз перед вищими навчальними закладами стоїть

---

⁶¹⁸Юридична деонтологія : підручник / В.Д. Ткаченко, С.П. Погребняк, Д.В. Лук'янов та ін. ; ред. В.Д. Ткаченко. – Х. : Одиссей, 2006. – 256 с.

⁶¹⁹Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

завдання постійного підвищення якості освіти, модернізації її змісту, розробка й впровадження освітніх інновацій та інформаційних технологій, створення умов для підготовки фахівця, придатного для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності⁶²⁰.

Акцентуючи увагу на змісті освіти, який є основою професійної підготовки, констатуємо, що він орієнтований на формування професійної і загальної культури фахівців у широкому розумінні. Зазначимо, що зміст освіти (загальної, політехнічної, професійної) не є сталою величиною. Він змінюється залежно від рівня розвитку науки, соціально-економічного, культурного стану суспільства з урахуванням потреб освітньої підготовки молоді та перспектив соціального й економічного розвитку країни.

Процес удосконалення змісту освіти, зокрема професійної, потребує врахування найновіших досягнень науки, які повинні бути базою для підготовки майбутнього фахівця⁶²¹.

Варто наголосити, що швидкий розвиток економічних відносин в суспільстві потребує правового врегулювання, зумовлюючи впровадження в систему освіти використання інноваційних методів навчальної діяльності. Тому застосування таких методів сприятиме формуванню аналітичних здібностей майбутніх фахівців.

Досвід європейських країн засвідчує, що існує прямий взаємозв'язок між професійною підготовкою кадрів і суспільно-економічним прогресом, оскільки новачі в освіті мають ту саму мету, що і новачі в суспільстві. Інновації як в суспільстві, так і в освіті одночасно є найефективнішим засобом перетворення суспільства і освіти. Нові цивілізаційні виклики суспільства сприяли виникненню гуманістичного напрямку в системі освіти України. І. Дичківська наголошує, що структура інноваційного навчання оптимально відповідає характеру сучасних соціальних процесів і прагне функціонувати у контексті сьогодення, орієнтуючись на майбутнє⁶²².

Варто наголосити, що модернізація системи освіти пов'язується, насамперед, із введенням в освітнє середовище інноваційних технологій, в основу яких покладені цілісні моделі навчально-виховного процесу, засновані на діалектичній єдності методології та засобів їх здійснення. Інноваційна діяльність, як і базова категорія «інновація», не має однозначного визначення серед науковців,

---

⁶²⁰ Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія / за ред. П. Ю. Сауха. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – 444 с.

⁶²¹ Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи: монографія / за ред. П. Ю. Сауха. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – 444 с.

⁶²² Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

а визначення інноваційної діяльності в законодавстві України немає чіткої узгодженості.

Інноваційна діяльність на сьогоднішній день є основним напрямом реалізації модернізаційних реформ в освіті і одним із суттєвих напрямів переходу до моделі інноваційного розвитку України в цілому.

У Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що в Україні повинен забезпечуватися прискорений, випереджальний інноваційний розвиток освіти шляхом оновлення змісту освіти та організації навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень⁶²³. Питання інноваційних технологій у полі зору вітчизняних та зарубіжних науковців існує тривалий час, проте у сфері освіти відсутня єдина концепція освітньої інноватики.

У наукових розвідках вчених акцентується увага на тому, що поняття «інноваційна діяльність» походить від категорії інновація, що означає нововведення⁶²⁴.

Статтею 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» передбачено, що інноваційна діяльність – це діяльність, яка спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг⁶²⁵.

І. Дичківська зазначає, що інновацію можна розглядати як процес (масштабну або часткову зміну системи і відповідну діяльність) і продукт (результат) цієї діяльності. Таким чином, інноваційний процес є послідовністю дій, під час яких інновація визріває від ідей до конкурентного продукту, технологій, структури, або послуги і поширюється в господарській практиці та суспільній діяльності, акцентує І. Донцов⁶²⁶.

У значенні продукту діяльності визначають інновацію як оригінальні, новаторські способи та прийоми педагогічних дій.

Інноваційна діяльність – це сукупність принципів, функцій та технологій, яка забезпечує розвиток і конкурентоспроможність. «Без інновації неможливий розвиток», – наголошує Л. Даниленко⁶²⁷.

---

⁶²³Національна доктрина розвитку освіти. Затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 року N 347/2002 [Електронний ресурс] // Офіційний вісник України. – 2002. – № 16. – С. 11. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/151.html>.

⁶²⁴Даниленко Л. І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи : монографія / Л. І. Даниленко. – К. : Логос, 1998. – 140с.

⁶²⁵Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 № 40-IV (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України ; Верховна рада України. – 2002. – № 36. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/40-15>

⁶²⁶Донцов И.А. Инновация в социальной сфере / И. А. Донцов. – М., 2001. – 246 с.

⁶²⁷Даниленко Л. І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи : монографія / Л. І. Даниленко. – К. : Логос, 1998. – 140 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Для розкриття сутності інноваційних технологій уточнимо ключові поняття «інновація» та «технологія». Термін і поняття «інновації» як нової економічної категорії, ввів австрійський учений Йозеф Шумпетер (1883–1950 рр.). У роботі «Теорія економічного розвитку» (1911 р.). Й. Шумпетер уперше розглянув питання впливу інновацій на розвиток і дав визначення інноваційного процесу. Термін «інновація» Й. Шумпетер вперше використав в 30-і роки ХХ століття. Масове впровадження технології навчання дослідники відносять до 60-х років ХХ століття й пов'язують його з реформуванням спочатку американської, а згодом і європейської школи⁶²⁸.

Інновація (з англ. innovation – нововведення) – ідея, новітній продукт в галузі техніки, технології, організації праці, управління, а також у інших сферах наукової та соціальної діяльності, засноване на використанні досягнень науки і передового досвіду, є кінцевим результатом інноваційної діяльності⁶²⁹.

Світова практика сьогодні нормативно зафіксувала тлумачення терміну «інновація». Відповідно до міжнародних стандартів інновація визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, втілений у вигляді нового або вдосконаленого продукту, впровадженого на ринку, або використовуваного в практичній діяльності технологічного процесу.

Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV під інноваціями слід розуміти новостворені (застосовані) або вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва або соціальної сфери.

Науковці свідчать, що будь-який процес повинен мати чітку систему, і визначають такі її складові:

– **Концептуальність.** Кожній технології притаманна опора на певну наукову концепцію, що містить філософське, психологічне, дидактичне та соціально-педагогічне обґрунтування досягнення освітньої мети.

– **Системність.** Логіка процесу, взаємозв'язок всіх його частин, цілісність.

– **Можливість управління.** Передбачає діагностичне проектування, планування навчання, диференціювання засобів навчання та методів з метою корекції результатів.

– **Ефективність.** Сучасні педагогічні технології існують в конкурентних умовах і повинні бути ефективними за результатами й оптимальними за витратами, гарантувати досягнення певного стандарту освіти.

---

⁶²⁸ Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.

⁶²⁹ Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 704 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

– **Відтворюваність.** Можливість використання (повторення, відтворення) педагогічної технології в інших ідентичних освітніх закладах, іншими суб'єктами.

– **Візуалізація**(характерна для окремих технологій). Передбачає використання аудіовізуальної та електронно-обчислювальної техніки, а також конструювання та застосування різноманітних дидактичних матеріалів і оригінальних наочних посібників.

Значимо, що поняття «технологія», походить від грецьких слів – «мистецтво, майстерність» і латинського загальновідомого «слово, навчання, наука». Таким чином, технологію можна визначити як усвідомлене практичне мистецтво, усвідомлена майстерність⁶³⁰.

В. Кваніна акцентує увагу на тому, що в наукових джерелах інноваційна діяльність у сфері вищої освіти – це створення та впровадження інноваційних освітнянських технологій, що представляють собою якісно удосконалені технології, методи та форми навчання⁶³¹.

Щодо технології, «Словник іншомовних слів» визначає її як сукупність способів переробки матеріалів, виготовлення виробів і процеси, що супроводжують ці види робіт. **Технологія** – комплекс наукових та інженерних знань, втілених в способах і засобах праці, наборах матеріально-речових факторів виробництва, видах їх поєднання для створення певного продукту або послуги⁶³².

До сучасної технології висуваються наступні вимоги:

- високий ступінь поділу процесу на стадії (фази);
- системна повнота (цілісність) процесу, який повинен охоплювати всі елементи, що забезпечують необхідну завершеність дій людини в досягненні поставленої мети;
- регулярність процесу і однозначність його фаз, що дозволяють застосовувати середні величини при їх стандартизації і уніфікації;
- технологія є нерозривно пов'язаною із процесом – сукупністю дій, які виконуються в часі;
- технологічний процес здійснюється в штучних системах, створених для забезпечення реалізації певних потреб.

Окреслені властивості визначають характеристики технологічних процесів, а саме :

---

⁶³⁰ Оницьук Л. Інноватика – істотна складова гуманістичної парадигми учіння / Л.Оницьук // Шлях освіти. – 2002. – № 2. – С. 13–16.

⁶³¹ Кваніна В.В. Інновації: определимся с понятием / В.В. Кваніна // Адміністратор образования. – 2007. – № 1. – С. 23–27.

⁶³²Словник іншомовних слів /укладачі: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапуа ; Національний університет ім. Тараса Шевченка, Український мовно-інформаційний фонд НАН України. – К. : Наукова думка, 2000.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

- поділ процесу на внутрішні взаємозв'язані операції, що забезпечують оптимальну або близьку до оптимальної динаміку розвитку процесу, а також визначають раціональні межі вимог до персоналу, що працюватиме з даною технологією;

- координування і поетапне виконання дій та операцій, спрямованих на досягнення необхідного результату, причому послідовність дій базується на логіці функціонування і розвитку визначеного процесу;

- однозначність виконання наявних в технології процедур і операцій, що є неодмінною і вирішальною умовою досягнення результатів у відповідності з визначеними для цього нормами і нормативами⁶³³.

У наукових джерелах інновацію вважають цілеспрямованим процесом змін, що ведуть до модернізації змісту, методів, форм навчання та адаптації навчального процесу до нових умов. Учені у своїх наукових розвідках акцентують увагу на тому, що поняття «інноваційна діяльність» походить від категорії інновація, що означає нововведення.

Ми розкрили поняття «технології» в широкому сенсі. У вузькому сенсі визначається технологія як набір способів, засобів вибору і здійснення керуючого процесу з множини можливих його реалізацій.

О. Лапко наголошує, що в основі будь-якого процесу лежить визначена технологія, до компонентів якої відносять:

- 1) мету реалізації процесу;
- 2) предмет, що підлягає технологічним змінам;
- 3) способи і методи впливу;
- 4) засоби технологічного впливу;
- 5) впорядкованість і організація, які протиставлені стихійним процесам⁶³⁴.

У педагогічних наукових джерелах термін «технологія навчання» (або «педагогічна технологія») використовують для позначення сукупності прийомів роботи педагога (способів його наукової організації праці), за допомогою яких забезпечується досягнення поставлених цілей навчання з найбільшою ефективністю за мінімально можливий період часу для їх досягнення.

Найважливішими характеристиками технологій навчання вважають наступні:

а) результативність (високий рівень досягнення поставленої навчальної мети);

---

⁶³³ Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник / І. М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.

⁶³⁴ Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання / О. Лапко; Інститут еком. прогноз. НАН України; Івано-Франків. держ. техн. ун-т нафти і газу. – К., 1999. – 253 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

б) економічність (за одиницю часу засвоюється великий обсяг навчального матеріалу при найменших затратах зусиль на оволодіння матеріалом);

в) ергономічність (навчання відбувається в обстановці співпраці, позитивного емоційного мікроклімату, за відсутністю перевантаження і перевтоми);

г) висока вмотивованість у вивченні предмета, що сприяє підвищенню інтересу до предмету і дозволяє вдосконалювати найкращі особистісні риси особи, розкрити її резервні можливості.

З урахуванням цих характеристик до сучасних технологій навчання відносять: центроване навчання на особистості, навчання у співпраці, проектні технології (метод проектів), інтенсивних методів навчання, застосування технічних засобів (в першу чергу комп'ютерних та аудіовізуальних технологій), а також інформаційні технології.

При цьому слід зазначити, що технології навчання повинні бути націлені на розвиток позитивної мотивації особи; на формування її як суб'єкта навчальної діяльності і нової культури; на розвиток креативності; отримання реальних практичних знань, зростання у духовній сфері, самореалізацію і соціалізацію.

Застосування сучасних технологій має на меті стимулювати активну інтелектуальну діяльність студента і забезпечити його засобами успішної реалізації цієї діяльності. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених інновацію в освіті розглядають як реалізоване нововведення у змісті, методах, прийомах, і формах навчальної діяльності, що суттєво підвищує якість, ефективність та результативність навчального процесу.

Для запровадження цих технологій навчання на практиці є достатня джерельна база та методологічне підґрунтя.

Саме інновації в освіті пов'язані з загальними глобалізаційними та інтеграційними процесами суспільства. О Дубасенюк зазначає, що інноваційний процес, як і будь-яка система є поліструктурним явищем. Діяльнісна його структура охоплює такі компоненти: мотиви, мету, завдання, зміст, форми, методи та результати. Усе розпочинається з мотивів, спонукальних переконань суб'єктів інноваційного процесу, визначення цілей нововведення, завдань та розробки змісту інновацій.

Зупинимось на сутності мотивів навчальної діяльності, які розкриваються в наукових педагогічних джерелах. Мотив (з франц. *motif*, лат. *motus* – рух) – спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб людини, який пов'язаний із задоволенням наявних потреб суб'єкта діяльності, а тому відіграє спонукальну функцію, зумовлює предметну спрямованість активності людини. Мотивація – система спонукань які зумовлюють активність організму і визначають її спрямованість.

Навчальна мотивація ґрунтується на потребі, яка стимулює пізнавальну активність людини, її готовність до засвоєння знань. Потреба не визначає

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

характеру діяльності, її предмет окреслюється тоді, коли людина починає діяти. Спонукальна (мотиваційна) складова навчальної діяльності охоплює пізнавальні потреби, мотиви і сенси навчання. Важливою умовою учіння є наявність пізнавальної потреби і мотиву самовдосконалення, самореалізації та самовираження. Емоційне переживання пізнавальної потреби постає як інтерес. Існують різні типи мотиваційної діяльності.

Мотиви класифікують за різними критеріями. У практиці навчання мотиви поєднують у групи за спрямованістю і змістом: соціальні (соціально-ціннісні), пізнавальні, професійно-ціннісні, естетичні, комунікаційні, статусно-позиційні, традиційно-історичні, утилітарно-практичні (меркантильні). Схарактеризуємо окремі з них.

Соціальні мотиви – це соціальна значущість навчання, підвищення власного соціального статусу, орієнтація на різні способи взаємодії в колективі та ствердження своєї ролі і позиції.

Пізнавальні – орієнтація на ерудицію, способи здобування знань, задоволення від процесу навчання та його результатів.

Особистісні – орієнтація на високу оцінку та самооцінку власної особистості, орієнтація на реальну можливість діяти і впливати на ситуацію і поведінку інших, прагнення до успіху в різних видах діяльності та підвищення рівня власних можливостей⁶³⁵.

Найпотужнішими мотивами вважаються мотиви досягнення та пізнавальні мотиви. Серед навчальних мотивів вирізняють мотиваційні орієнтації на успіх, на процес, на результат, оцінку викладача, запобігання прикростям, а також почуття самоцінності, престиж, можливість власного розвитку, можливість самостійного мислення та дії, можливість самовираження, почуття правильного виконання завдання, ефективний пізнавальний стан та інші. Крім того, розрізняють усвідомлені та неусвідомлені мотиви, реальні та уявні (удавані, надумані, ілюзорні) тощо.

Доречно зазначити, що поведінка людини може бути як зовнішньо, так і внутрішньо вмотивованою. Залежно від джерела виникнення мотивів розрізняють внутрішні та зовнішні. Перші залежать від внутрішніх чинників, від власного бажання, інтересів, установок, потреб людини виконувати ту чи іншу діяльність. Другі є результатом дії зовнішніх чинників, що зумовлюються обставинами, іншими людьми. У навчанні, наприклад, такі мотиви породжуються діями тих, хто навчає (викладачів, учителів), їхніми підказками, вимогами, вказівками,

---

⁶³⁵Дубасенюк О.А. Професійно-педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід : монографія / аґ. ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 359 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

обіцянками тощо. Звісно, найдієвішими і гуманнішими для тих, хто навчається, є мотиви учіння⁶³⁶.

С. Ільїн узагальнив різні погляди на виокремлення функцій мотиву і визначив такі функції мотивів:

- **спонукальна** – відображає енергетику мотиву, що мобілізується у зв'язку з виникненням стану потреби людини;

- **спрямовувальна** – відображає спрямованість цієї енергії на певний об'єкт, на відповідну активність;

- **стимулювальна** – пов'язана з продовженням спонукання при здійсненні наміру, вона відображає напругу потреби, значимість мети і характеризує силу мотиву;

- **керівна функція мотиву** діяльності є трансформацією вище зазначених функцій мотиву;

- **організаційна** – мисленева організація, задум діяльності⁶³⁷.

Інноваційні тенденції перебудови змісту сучасної освіти потребують перенесення знань з теоретичної сфери в практичну. Саме для практичної реалізації стратегічного курсу на європейську інтеграцію необхідне поєднання теорії і практики підготовки юристів, оскільки правова сфера суспільного розвитку є базою для всіх видів діяльності. Вітчизняні науковці у своїх наукових розвідках наголошують на оновленні професійної підготовки майбутніх фахівців на основі модернізації, модифікації та раціоналізації навчального процесу вищого навчального закладу.

На думку І. Богданової, підґрунтям реформування вищої освіти є фундаменталізація, гуманітаризація, гуманізація, інформатизація та інноватизація. Саме інноватизація професійної підготовки фахівців передбачає впровадження інноваційних технологій навчання, спрямованих на удосконалення цілісного навчально-виховного процесу вищого навчального закладу; стимулювання інноваційної, пошукової, творчої професійної діяльності; створення інноваційно-творчої атмосфери взаємодії між учасниками процесу підготовки; формування інноваційних здібностей, а саме інноваційного мислення, уяви тощо. Вчений наголошує, що в основі нової поліфункціональної парадигми підготовки фахівців є забезпечення такими функціями: навчальною, виховною, психосоціальною, креативною, адаптивною, тестувальною.

Навчальна функція забезпечує засвоєння знань, умінь та навичок на рівні державних і міжнародних стандартів, а також здатність до постійного оновлення цих знань умінь та навичок.

---

⁶³⁶Коваленко О.Е. Методика професійного навчання : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О.Е. Коваленко ; Нар. укр. акад. – Х.: Вид-во НУА, 2005. – 360 с.

⁶³⁷Ільїн Е. П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2002. – 512 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Виховна функція сприяє розвитку культури мислення, почуттів, поведінки, національної самосвідомості, професійно значущих якостей.

Психологічна функція сприяє процесу самовдосконалення, оволодіння системою норм і цінностей.

Технологічна функція забезпечує оволодіння способами виробництва наукових знань і реалізації наукових програм.

Креативна функція передбачає формування творчої особистості, здатної до перетворювальної інноваційної діяльності.

Адаптивна функція має на меті швидке пристосування до змін у соціокультурній, економічній, управлінській, організаційній сферах тощо.

Тестувальна функція забезпечує реалізацію об'єктивного контролю досягнень за першою і другою функцією, а також встановлює рівень професійної компетентності та культуру відповідності⁶³⁸.

Охарактеризовані складові інноваційного процесу є основою сучасних реформаторських перетворень в системі освіти.

Науковці стверджують, що нововведення або інновації характерні для будь якої діяльності людини, які є результатом наукових пошуків, передового досвіду. Основним критерієм інновації виступає новизна. Виділяють кілька рівнів новизни: абсолютна, відносна, суб'єктивна, які відрізняються ступенем наявності і сферою застосування.

Охарактеризуємо рівні новизни. Абсолютна новизна охоплює принципово невідомі раніше новації, які внаслідок їх реалізації стають радикальними нововведеннями. Відносна – проявляється в кількох варіантах: як часткова, сутність її полягає в оновленні одного з елементів системи і стає новою в якомусь одному відношенні; умовна виникає за незвичного пореднання відомих елементів. Суб'єктивна новизна виникає тоді, коли об'єкт є новим для даного суб'єкта⁶³⁹.

Трансформаційні процеси, які відбуваються на міжнародному рівні спонукають вищі навчальні заклади до підготовки фахівців, орієнтованих на сучасний ринок праці, здатних творчо оперувати знаннями та швидко приймати рішення в нестандартних ситуаціях. Теоретичні знання набуті в навчальних закладах повинні поєднуватись з практичною складовою.

Прикладом практичної складової підготовки фахівців є особливність юридичної освіти в європейських країнах, де створено в рамках кожного університету клініки правової допомоги, в яких студенти старших курсів під керівництвом колеги адвокатів навчаються розв'язанню юридичних справ клієнтів.

---

⁶³⁸ Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.; за ред. З. Н. Курлянд. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, – 2007. – 495 с.

⁶³⁹ Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Європейські навчальні заклади зосереджують увагу на глибокому вивченні правових методів, що дає можливість майбутнім юристам орієнтуватися у практичних аспектах діяльності.

У цьому контексті надзвичайно важливою є діяльність юридичних клінік вищих навчальних закладів України, як перспективної форми професійної освіти, які здійснюють підготовку фахівців за напрямом «Право». Свою діяльність ці структурні підрозділи вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації здійснюють згідно Законів України «Про вищу освіту», «Про безоплатну правову допомогу», Указу Президента України « Про Національну програму правової освіти населення» від 18 жовтня 2001 року», «Концепції розвитку вищої юридичної освіти в Україні», «Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійному навчанні». Юридичні клініки сприяють поєднанню фундаментальних основ професійної підготовки з актуальними потребами особистості, суспільства та держави на основі інноваційних форм і методів їх діяльності. Головним напрямком у розвитку та використанні інноваційних технологій в діяльності юридичних клінік є розробка інтенсивних методів навчання студентів.

Юридичні клініки вищих навчальних закладів виконують важливу і актуальну справу з практичної підготовки майбутніх юристів та правознавців і правової освіти населення. А. Галай зазначає, що юридична клініка є особливим механізмом сприяння якості юридичної освіти, що проявляється у створенні для студентів можливості при навчанні практикуватися в юридичній професії та виконуючи аналітичну і безпосередньо правознавчу роботу. Як структурний підрозділ чи громадське формування юридичного вищого навчального закладу (факультету), створюється для практичного навчання студентів-юристів навичок майбутньої професії шляхом здійснення соціально-орієнтованої правознавчої діяльності та правової просвіти під керівництвом викладачів⁶⁴⁰.

Слушною є думка М. Лоджук щодо призначення юридичної клініки, яка полягає у переслідуванні двох основних цілей: освітньої (набуття студентами практичних навичок у процесі надання правової допомоги) та соціальної (надання правової допомоги на безоплатній основі тим, хто не може звернутися за платними правовими послугами). Освітня ціль діяльності юридичної клініки є головною, що зумовлено причинами (передумовами) зародження самої ідеї використання юридичних клінік у навчальному процесі підготовки юристів⁶⁴¹.

---

⁶⁴⁰Галай А. О. Основні навчальні компоненти юридичної клінічної освіти: шляхи впровадження клінічного спецкурсу та практики студентів у навчальний процес вищих навчальних закладів в Україні : навч. посіб. / А. О. Галай. – К. : КНТ, 2009. – 96 с.

⁶⁴¹Лоджук М. Т. Правове регулювання діяльності юридичних клінік в Україні: загальнотеоретичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / М. Т. Лоджук ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса, 2014. – 315 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

М. Дулеба вважає, що юридична клініка – це об'єднання молодих правників та студентів юридичних вищих навчальних закладів, метою яких, згідно з ч. 1 ст. 59 Конституції України, є сприяння реалізації конституційного принципу рівності громадян при захисті своїх прав, а саме надання безкоштовної правової допомоги малозабезпеченим верствам населення⁶⁴².

Є. Федик визначає, що юридична клініка є освітнім закладом, в якому застосовується спеціальний метод навчання студентів юридичних спеціальностей, що базуються на формуванні вміння реалізації набутих теоретичних знань на практиці, надання при цьому безкоштовної правової допомоги соціально незахищеним верствам населення⁶⁴³.

Використання нових знань, прийомів, підходів у діяльності юридичної клініки при підготовці майбутніх юристів сприятиме перенесенні знань з теоретичної сфери в практичну. Це дасть змогу краще наблизити практичну складову навчання з теоретичною через актуалізацію знань, через надання знанням прикладного характеру, щоб майбутній юрист зміг їх використати в своїй професійній діяльності. Це завдання можливе лише на основі вдосконалення освітньої діяльності, тобто на основі інновіingu, який сприятиме розвитку інноваційного мислення, та стане базисом для подальшого розвитку особистості майбутнього юриста і запорукою конкурентоспроможності на ринку праці. У даному аспекті діяльності юридичних клінік на основі досвіду науковців, на нашу думку, вважаємо за доцільне виділити наступні важливі складові навчального процесу:

- 1) діагностика рівня засвоєного навчального матеріалу студентами;
- 2) організація навчального процесу та формування готовності студентів до професійної діяльності;
- 3) розподіл обов'язків серед студентів;
- 4) запровадження сучасних методів організації та керування самостійною практичною діяльністю студентів;
- 5) застосування інтерактивних методів навчання;
- 6) особистісний підхід в організації навчання;
- 7) контроль за результатами запланованої діяльності.

---

⁶⁴² Дулеба М. В. «Юридичні клініки» в Україні: роль, завдання та організаційно-правові засади: Посібник / М. В. Дулеба, М. В. Удод, Ю. А. Моїсєєв та ін.; за ред. М. В. Дулеби. – К.: МП Леся. – 2004. – 120 с.

⁶⁴³ Федик Є. І. Юридичний практикум : нав. посіб. / Федик С.І., Котуха О.С., Гентош Р.С. та ін. – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 172 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

12.2. Діяльність юридичної клініки на основі інновінгу.

Міністерством освіти і науки України визначено чотири пріоритетних напрямки освіти, і одним із них є забезпечення якості вищої освіти. Діяльність Міністерства в цьому напрямку визначається як надання методичної підтримки ВНЗ у створенні системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти та створення системи зовнішнього контролю якості вищої освіти. У 2017 році планується затвердити 80 нових стандартів вищої освіти, що базуються на компетентнісному підході. Ці стандарти гарантуватимуть забезпечення внутрішньої якості вищої освіти з боку університетів.

Основними складниками реформи юридичної освіти, над якою працює МОН, є розроблення стандарту юридичної освіти та Концепції реформування юридичної освіти в Україні. У Концепції наголошується на сприйнятті студентами світоглядних та морально-етичних цінностей, широкої соціально-гуманітарної ерудованості і усвідомленні мультикультурного розмаїття сучасного життя та здатності до абстрактного, логічного, критичного, творчого мислення і генерування нових ідей, а також аналізу і синтезу та вміння планувати, організовувати і контролювати свою діяльність. У руслі реформи вищої юридичної освіти для вищих навчальних закладів, які готують таких фахівців, постало надзвичайне завдання розробки нових методів та підходів до підготовки юристів на основі сучасних вимог економічного та правового розвитку держави. Вектором професійної підготовки майбутніх юристів є поєднання навчального процесу з реаліями практичного життя. Актуальним є ефективна інтеграція інноваційних технологій в освітній процес вищого навчального закладу. Розв'язати таке складне питання під силу лише таким вищим навчальним закладам, які акумулюють новачії різного характеру в навчальній діяльності.

Інноваційна діяльність на сьогоднішній день є основним напрямом реалізації модернізаційних реформ в освіті і одним із суттєвих напрямів переходу до моделі інноваційного розвитку України в цілому. Інноваційною в системі підготовки юридичних кадрів на базі юридичної клініки є діяльність з удосконалення та оновлення освітньої практики шляхом створення, розповсюдження і освоєння нових ефективних способів і засобів досягнення встановленої мети.

Інноваційний розвиток суспільства визначає володіння технологією інновінгу як необхідною складовою життя та важливою передумовою для особистих, культурних, професійних та економічних контактів. Тому навчальні заклади є головною ланкою у формуванні інноваційного мислення студентів. Оскільки інноваційне мислення слугуватиме їм для подальшого особистісного розвитку і стане запорукою високої конкурентноспроможності на ринку праці. Інновінг – це процес оснащення людей, можливостями і знаннями про творчу поведінку, яка забезпечує виживання в конкурентній боротьбі. Інновінг заснований

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

на передачі поведінки про розширення ресурсів особистого впливу на ситуацію за рахунок креативних (творчих) здібностей, наголошує В. Яковенко⁶⁴⁴.

Однією з основних характеристик інноваційного мислення, як вищого типу творчості, є незалежність його носіїв від традиційних варіантів вирішення проблем і спрямованість їх ідей і проєктів в майбутнє.

О. Дубасенюк акцентує увагу, що інновація як системне утворення, характеризується інтегральними якістьми: інноваційний процес, інноваційна діяльність, інноваційний потенціал, інноваційне середовище. Інновації в освіті – це процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якіснішого стану⁶⁴⁵.

Удосконалення системи підготовки фахівців у галузі права, їх якісного підвищення кваліфікаційного рівня можливе на основі імплементації діяльності юридичних клінік у навчально-практичний процес вищого навчального закладу. Саме їх діяльність була організована з метою підвищення якості практичної складової підготовки майбутніх юристів з метою ліквідації диспропорції між теоретичними знаннями та практикою їх застосування. Є. Федик наголошує, що оновлена система правової підготовки юристів повинна передбачати наявність у них не лише певної сукупності знань і умінь, отриманих при вивченні правових дисциплін, але і розвиток правового стилю мислення, способів ефективного включання в нові правовідносини⁶⁴⁶.

Забезпечення якості правової освіти відбувається на основі новітніх педагогічних технологій, розроблених на засадах діяльнісного особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів. Інноваційні технології навчання спрямовані на формування професійної компетентності в організаційному поєднанні з інноваційним змістом. У системі вищої професійної освіти інноваційні процеси є не просто провадженням нового. Вони реалізуються як цілеспрямовані зміни цілей умов, змісту, засобів, методів, форм діяльності, яким властиві новизна, високий потенціал підвищення ефективності діяльності загалом або у певних її сферах, здатність забезпечити довготривалий корисний ефект, узгодженість з

---

⁶⁴⁴ Яковенко В.Б. Введение в инновационные технологии. – К. : Издательство Европейского университета, 2004. – 134 с.

⁶⁴⁵ Дубасенюк О.А. Професійно-педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід : монографія / заг. ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир: Вид.-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 359 с.

⁶⁴⁶ Федик Є. І. Юридичний практикум : нав. посіб. / Федик С.І., Котуха О.С., Гентош Р.С. та ін. – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 172 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

іншими нововведеннями. Інноваційні освітні процеси функціонують у відповідності з притаманними їм законам. Стверджує І. Дичківська⁶⁴⁷.

Поглибленням знань та формування аналітичного складу мислення студентів, уміння прогнозувати події та адекватно на них реагувати, є одним з завдань юридичної клініки як структурного підрозділу навчального закладу. На думку А. Галай юридична клініка як практична складова вищої юридичної освіти є особливим механізмом, системою, технологією навчання юристів. Вчений зазначає, що юридичні клініки – це особливий механізм сприяння якості юридичної освіти, який проявляється в створенні для студентів можливості під час навчання практикуватися в юридичній професії, виконуючи аналітичну та правозахисну роботу⁶⁴⁸.

Наукова і науково-інноваційна діяльність є одним із видів освітньої діяльності та головним підґрунтям підготовки майбутніх юристів на факультеті історії та права Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Пріоритетними напрямками такої діяльності є:

- 1) забезпечення якості освіти;
- 2) наповнення змісту освіти моральними та духовними цінностями;
- 3) активна розробка та впровадження особистісно орієнтованих технологій навчання;
- 4) запровадження нових форм організації навчального процесу;
- 5) удосконалення механізмів управління навчальним процесом.

З метою підвищення рівня та якості підготовки майбутніх фахівців з права на основі залучення студентів та магістрантів до науково-практичної діяльності була створена юридична клініка в травні 2011 року як структурний підрозділ університету відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України» від 08. 08. 2006 року. Юридична клініка стала складовою частиною навчального процесу на факультеті.

Мета юридичної клініки наступна:

- підвищення рівня практичних знань, умінь, навичок студентів юридичного фаху;
- забезпечення доступу до правової допомоги представників соціально-вразливих груп населення;
- формування правової культури студентів та населення регіону;

---

⁶⁴⁷ Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.

⁶⁴⁸ Галай А. Організаційна та управлінська модель юридичної клініки України: забезпечення якісного функціонування : нав. посіб. / А. О. Галай, В. В. Стаднік. – К. : Атіка, 2005. – 280 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

- підготовка та навчання студентів у дусі дотримання й поваги до принципів верховенства права, справедливості і людської гідності;

- розширення співробітництва з судовими, правоохоронними органами, органами юстиції, державної влади і місцевого самоврядування та іншими організаціями.

Початок її функціонування розпочався з презентації напрямків діяльності на основі принципів законності, гуманізму, об'єктивності, конфіденційності, компетентності та добросовісності. На основі аналізу наукових юридичних джерел визначено такі основні напрямки діяльності юридичної клініки: освітній, соціальний та інший.

Зупинимось на сутності цих напрямків. Освітній – полягає у поєднанні теоретичного і практичного аспектів навчання студентів; навчання студентів навичок організації і ведення юридичної діяльності; забезпечення студентам умов для поглибленого вивчення окремих навчальних дисциплін, а також формування правової культури, основ юридичної етики, підвищення рівня юридичної освіти, за допомогою створення методики клінічної освіти і впровадження її в освітні програми; проведення наукових досліджень у сфері юридичної освіти застосування новітніх технологій в навчальній діяльності; зміцнення престижу юридичної професії.

Соціальний напрямок діяльності юридичної клініки полягає у наданні кваліфікованої правової допомоги малозабезпеченим верствам населення, представлення інтересів особи, якій надається допомога, в органах державної влади, місцевого самоврядування та інших органах; сприяння в реалізації прав і свобод людини і громадянина; підвищення рівня правової культури; соціалізації студентів.

До інших напрямків належать:

- організація і проведення семінарів, конференцій, круглих столів;
- проведення виїзних засідань на правову тематику;
- розширення співпраці з правоохоронними, правозахисними та іншими органами державної влади, місцевого самоврядування, неурядовими організаціями;
- співпраця із засобами масової інформації.

Для виконання цих завдань, які впливають із мети, діяльність юридичної клініки здійснюється за такою внутрішньою організаційною моделлю:

- сектор консультування;
- сектор систематизації, аналізу чинного законодавства і юридичної практики;
- інформаційно-аналітичний сектор.

1-й сектор утворений для підвищення рівня практичної спрямованості юридичної освіти на основі надання студентами та магістрантами юридичних послуг на безоплатній основі малозабезпеченим категоріям громадян, некомерційним громадським організаціям соціальної спрямованості.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

2-й сектор спрямовує свою діяльність на вивчення практики різних категорій справ. Систематизація та обробка нормативної бази.

3-й сектор здійснює діяльність за такими напрямками:

- робота з засобами масової інформації;
- випуск матеріалів про проведення конференцій, круглих столів;
- створення веб-сайту юридичної клініки.

Керівники секторів організують їх роботу та здійснюють контроль за діяльністю.

Загальне керівництво юридичною клінікою здійснює її керівник, який призначений наказом ректора університету за поданням декана факультету. До складу персоналу входять:

- заступник керівника;
- викладачі-куратори;
- студенти-консультанти;
- юристи-практики.

Доречно зазначити, що персонал клініки діє на громадських засадах

Навчання студентів у юридичній клініці охоплює наступні види діяльності:

- надання юридичної допомоги. Студенти під керівництвом викладачів надають правову допомогу своїм клієнтам. До категорій громадян, які мають право на отримання юридичних консультацій, належать: малозабезпечені члени багатодітних сімей, громадяни які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, віднесені до I та II категорії, інваліди I та II груп, учасники та інваліди війн та національно-визвольних рухів, пенсіонери, молодь до 20 років. Юридичні консультації супроводжуються складанням правових документів та представництвом інтересів клієнтів у державних органах та місцевого самоврядування. Консультування юридична клініка веде з усіх галузей права крім кримінального;

- проведення членами юридичної клініки правопросвітніх занять. Такі заняття здебільшого проводяться для студентської, шкільної молоді, населення регіону;

– моделювання відбувається студентами-клініцистами, які детально розбирають реальні або змодельовані юридичні справи з навчальною метою.

Діяльність у юридичній клініці дає можливість студентам набути таких навичок:

1) спілкування з клієнтом (правильно ставити запитання для отримання необхідної інформації, тактовно вести розмову, обґрунтовано, чітко і просто викладати своє бачення вирішення справи);

2) застосування знання професійної етики у відносинах з клієнтами та колегами;

3) аналізування обставин справи, ставити мету і завдання, визначати засоби, будувати план дій для отримання бажаного результату в складних справах;

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

4) аналізування законодавства, юридичних джерел, знаходження нормативно-правових актів та статей, які безпосередньо регулюють відносини, покладені в основу справи;

5) готування юридичних документів – від письмової відповіді на запитання клієнта, скарг в органи державної влади та місцевого самоврядування, позовів, до заяв, адресованих Європейському суду з прав людини.

Юридична клініка також бере активну участь у правопросвітніх заходах, підвищуючи тим самим рівень правової освіти населення. Зокрема, консультанти Юридичної клініки брали участь у проведенні «Тижня права», який організовується за підтримки Міністерства юстиції України, у радіопередачах на правову тематику, проводили правові лекторії в школах міста.

Програмою навчальної дисципліни «Організація діяльності юридичної клініки» передбачено розкриття організаційно-правових форм та структури юридичних клінік, принципи їх діяльності, стандарти юридичної клінічної освіти, а також правила роботи в юридичній клініці та інші напрямки діяльності.

Створена клініка стала базою для формування практичних навичок, організації навчальної практики студентів та благодійної діяльності і сприяє формуванню самостійної творчої особистості на основі впровадження сучасних методик активних форм навчання майбутніх юристів.

Зокрема, А. Галай акцентує увагу на вдосконаленні навчальної діяльності юридичної клініки вищого навчального закладу, обґрунтуванні шляхів упровадження в освітній процес основних навчальних компонентів клінічного руху (під якими автор розуміє – систему форм і методів діяльності юридичної клініки, які пов'язані з загальними завданнями вищої юридичної освіти в частині підготовки фахівця-юриста й упровадженні їх у звичну практику навчального процесу ВНЗ⁶⁴⁹.

В юридичній клініці студенти знайомляться з реальними проблемами юридичної практики, безпосередньо застосовують набуті знання, формують свої професійні і особисті якості як майбутніх юристів. Крім цього, клінічні заняття виконують важливу соціальну функцію – забезпечують право малозабезпечених та інших соціально вразливих громадян на отримання кваліфікованої правової допомоги. Юридична клініка є ініціатором соціальних проектів таких як надання безоплатної правової допомоги за межами юридичної клініки для студентів, учнів та населення регіону; проведення телепередач, радіопередач на правову тематику; у газеті факультету історії та права у рубриці «Юридична клініка інформує» друкувалась інформація з різноманітних правових питань. Юридична клініка тісно

---

⁶⁴⁹ Галай А. О. Основні навчальні компоненти юридичної клінічної освіти: шляхи впровадження клінічного спецкурсу та практики студентів у навчальний процес вищих навчальних закладів в Україні : навч. посіб. / А.О. Галай. – К. : КНТ, 2009. – 96 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

співпрацює сфері надання юридичних консультацій соціально-незахищеним верствам населення, проведення різноманітних правоосвітніх заходів з Гельсінською правозахисною спілкою, Головним територіальним управлінням юстиції в Кіровоградській області, Центром надання вторинної правової допомоги.

Розглядаючи спеціалізацію юридичних клінік, яка є складовою частиною навчального процесу, слід підкреслити, що метою клініки є всебічний розвиток людини як особистості, виховання високих моральних якостей, формування спроможності вільного суспільного вибору. Тому результатом навчання студента в юридичній клініці може бути не тільки набуття певної компетенції у сфері фахової діяльності юриста, а й певні зміни у поглядах особистості, розуміння соціальних цінностей. Таке вдосконалення стає можливим завдяки участі студента у вирішенні певних соціальних завдань, що належить до сфери діяльності юридичної клініки й зумовлені її спеціалізацією⁶⁵⁰.

Найголовнішою метою навчального процесу в юридичній клініці є особистісна спрямованість на те, щоб кожний студент став повноцінним, самодостатнім, творчим суб'єктом діяльності, в цьому полягає інновація, оскільки її сутністю є особистісно-орієнтоване навчання. І. Дичківська акцентує увагу на тому, що потреба в людях, готових до життя у постійному змінюваному соціумі, налаштованих і здатних творити нове у своїй діяльності, покликала до життя і стимулює та прискорює інноваційні освітні процеси, вихід яких на новий рівень забезпечує стабільність і розвиток соціуму⁶⁵¹.

Застосування нетрадиційних методів навчання дає можливість підвищити ефективність засвоєння навчального матеріалу та сприяти особистісному зростанню студента і його креативному розвитку. Оскільки знайомство з різними видами правової інформації, робота з нормативними актами, правова допомога різним категоріям малозабезпеченого населення, складання правових документів, виконання творчих завдань, які моделюють майбутню діяльність, підготовка доповідей та статей у різних наукових джерелах, а також виступи на радіо та телебаченні на правову тематику, дають можливість студенту отримати знання та набути практичних навичок і бачити результати своєї діяльності.

На нашу думку, вважаємо за доцільне розкрити ті інноваційні технології, які запроваджуються в реальному навчальному процесі при викладанні дисципліни «Організація діяльності юридичної клініки» та безпосередньо в юридичній клініці.

У наукових джерелах зазначається, що нове в навчальному процесі – це не лише ідеї, підходи, методи, технології, які у таких поєднаннях ще не висувалися

---

⁶⁵⁰ Юридичні клініки в Україні: роль, завдання та організаційно-правові засади: посібник / за ред. М.В. Дулеби – К.: МП Леся, 2003. – 120 с.

⁶⁵¹ Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

або не використовувалися, але й той комплекс елементів чи окремі елементи педагогічного процесу, які несуть у собі прогресивне начало, що дозволяє у змінених умовах і ситуаціях достатньо ефективно вирішувати завдання освіти.

У порівнянні з класичними технологіями інноваційні характеризуються тим, що головними особливостями є суб'єктивний тип та характер взаємовідносин між студентами та педагогом; діалогічний, демократичний та рефлексивний стиль взаємодії; групові та колективні форми організації навчального процесу; проблемні, пошукові та дослідницькі методи навчання; ефективні способи отримання та засвоєння інформації, які орієнтовані на пошуково-мисленеву діяльність.

Застосування технології активних та інтерактивних методів навчання (диспути, дебати, моделювання кейсу, ситуативний аналіз; ігри для інтенсивного навчання, імітаційні ігри) у правовій освіті сприяють формуванню навичок та вмінь; виробленню життєвих цінностей; створенню атмосфери співробітництва, взаємодії; розвитку комунікативних якостей. моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем.

Дослідження американських та європейських науковців підтверджують, що інтерактивні методи навчання сприяють збільшенню частки засвоєння навчального матеріалу, бо впливають не лише на свідомість студента, а й на його почуття і волю, а саме: лекція – 5% засвоєння, читання навчальних текстів – 10%, відео-, аудіоматеріали – 20%, демонстрація – 30%, робота в дискусійних групах – 50%, практика через дію – 75%, навчання інших і застосування отриманих знань – 90% засвоєння⁶⁵².

Інтерактивні методи навчання на сьогодні є актуальними в будь-якому освітньому закладі. Інтерактивні методи навчання, на відміну від традиційних, базуються на активній взаємодії учасників навчального процесу, такий підхід дозволяє активізувати навчальний процес, зробити його більш цікавим для студентів. Слово – інтерактивний прийшло до нас з англійської і виникло від слова «інтерактив». «Inter» – це «взаємний», «act» – діяти. «Інтерактивний» означає сприяти, взаємодіяти чи знаходитися в режимі бесіди. Діалогу з будь-чим чи з будь-ким. Значить інтерактивне навчання – це, перш за все, діалогове навчання, в ході якого здійснюється взаємодія викладача і студента.

Основна характеристика інтерактивних методів полягає в тому, що вони є спеціальною формою пізнавальної діяльності танавчальний процес організується так, щоб практично всі студенти були залучені до процесу пізнання, мали можливість розуміти і рефлексувати з приводу того, що вони знають і думають. На таких заняттях є можливість застосовувати дослідницькі

---

⁶⁵² Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

процеси, ділові ігри, роботу з документами, різними джерелами інформації, використовувати творчі завдання. Такі методи навчання сприяють формуванню мотивації студентів до навчального матеріалу та самостійного креативного мислення. О. Пометун наголошує, що організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії⁶⁵³.

У юридичній клініці застосовуються різноманітні технології та методики, проте пріоритет в навчальній діяльності відводиться інтерактивним методикам, які сприяють ефективному виробленню професійних навичок в процесі моделювання та імітації майбутньої професійної діяльності.

Для розв'язання навчальних завдань ми застосовували такі інтерактивні форми:

- кейс-технології;
- «круглий стіл»;
- дебати;
- ділові ігри;
- тренінги;
- відеоконференції;
- «мозковий штурм»;
- рольові ігри;
- групові дискусії.

Зупинимось на характеристиці деяких методів. Кейс-метод, який виступає основним елементом педагогічної технології кейс-стаді, що передбачає аналіз і розв'язання реальних проблемних ситуацій. Проблемну ситуацію створює викладач, а спосіб її розв'язання здійснюється під час спільної діяльності педагога і студентів. Ми намагалися більшості випадків щоб проблемну ситуацію формулювали студенти і знаходили спосіб її розв'язання та аналізували результати. Позитивом такого методу є те, що студент стає активним ініціатором креативних ідей та конструктивного їх розв'язання у зв'язку з цим формується вміння організувати діяльність й обирати форми досягнення результатів, максимально використовуючи бажання і здібності студентів.

Метод круглого столу використовувався з метою обговорення складних теоретичних проблем і обміну досвідом. Формулювалася тема, яка має неоднозначне тлумачення, і тому виникала необхідність її аналізу і обґрунтування

---

⁶⁵³ Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук. метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко; ред. О. І. Пометун. – К.: Вид-во А.С.К., 2004. – 192 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

в різноманітних правових аспектах. На ці заняття ми запрошували практикуючих спеціалістів різних галузей знань.

Студенти заздалегідь готували доповіді, виступи, які заслуховувалися, після чого починалося їх обговорення, аналіз, коментування, обмін думками. Щоб створити сприятливі умови для активної участі всіх студентів у цьому процесі, ми широко застосовували технічні засоби, законодавчі та матеріали з періодичної преси, схеми, наочні приклади тощо. Особливу увагу звертали на суттєві аспекти проблеми, що вивчалася, але й не обмежували виступів студентів. Намагалися забезпечити змістовний і всебічний аналіз проблеми, уникаючи поверхового її обговорення. У заключному виступі керівник юридичної клініки, він і викладач предмету «Організація діяльності юридичної клініки», узагальнював колективну думку і визначав основні напрями самостійної роботи студентів над проблемою, що аналізувалася.

Дискусія є одним із методів комунікативного навчання. Сутність дискусії полягала в обміні думками студентів з певного матеріалу. Вони ділилися як своїми власними думками, в той же час, і спиралися на думки інших. При запровадженні дискусії створювалися сприятливі умови щодо активізації студентів, яка впливали на їх творчу уяву, сприяла обґрунтованому, змістовному розв'язанню проблеми. Крім того, студенти на практиці вчилися чітко і ясно висловлювати свої думки, використовуючи вже засвоєні знання з тієї чи іншої галузі права. Дискусія сприяла формуванню навичок колективної роботи та вміння з повагою сприймати позиції та думки інших студентів. Варто зазначити, що існують різні види дискусій. Такі види дискусій як «мозковий штурм», дебати стали самостійними методами навчання. При проведенні дискусій ми особливу увагу приділяли правилам їх проведення, а саме:

- а) визначення теми обговорення,
- б) чітке усвідомлення методів, способів та прийомів розв'язання,
- в) дати чіткий зміст понять, категорій, та термінів, що будуть застосовувати студенти,
- г) обґрунтування власної позиції учасника,
- д) висловлювання свого ставлення та думки в поєднанні з толерантним відношенням до інших учасників.

У ході дискусій використовувалися і деякі види технічних засобів навчання, які сприяли поетапному оволодінню навичками та вміннями.

Це один із найпопулярніших методів навчання і групової роботи. Як правило, мозковий штурм охоплює два етапи.

Мета першого етапу – генерування ідей. Від аудиторії слід домогтися якомога більшої кількості відповідей на поставлені питання чи проблему. Цей етап не передбачає обговорення, критики, оцінки пропозицій, оскільки замість «мозкового штурму» (атаки) може виникнути «мозковий шторм». Щоб цього не

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

сталося, важливо дотримуватися послідовності кроків і правил проведення мозкового штурму (атаки):

- 1) завчасно визначити тему та сформулювати проблему у вигляді запитання.
- 2) підготувати плакати або дошку, фломастери та крейду для запису теми та пропозицій. Записати сформульоване запитання.
- 3) коротко провести обговорення теми, проблеми (чим вона викликана, чи хвилює вона учасників, які зусилля потрібно прикласти для її вирішення).
- 4) вибрати ведучого для проведення мозкового штурму.
- 5) вибрати помічника ведучого, який би записував всі висловлені пропозиції.

Мета другого етапу полягає в наступному:

- 1) нагадати правила першого етапу мозкового штурму;
- 2) мету мозкового штурму – зібрати якнайбільше пропозицій;
- 3) кожен може вільно висловлювати пропозиції;
- 4) вислуховуються будь-які пропозиції, в тому числі, на перший погляд, смішні, фантастичні;
- 5) висловлені пропозиції критиці та коментуванню не підлягають;
- 6) можна розвивати попередні ідеї;
- 7) учасники висловлюються в порядку черги, точно і коротко;
- 8) ведучий та його помічник також вправі висувати пропозиції;
- 9) ведучий може попросити уточнити формулювання пропозиції для того, щоб записати її в більш простій та короткій формі.

Генерування ідей може проходити після проголошення питання чи проблеми, а потім запропонувати всім учасниками групи висловити свої міркування, коментарі, ідеї пов'язані із ними. Висловлені учасниками групи пропозиції слід записувати на дошці чи на плакаті в порядку їх висловлювання без зауважень, коментарів чи запитань.

У проведенні мозкового штурму (атаки) особлива роль відводиться ведучому. Головна його місія полягає в тому, щоб зафіксувати всі пропозиції. Це бажано робити на плакаті або на дошці, які повинні бачити всі учасники мозкового штурму. Записувати може сам ведучий або його помічник. Але при їх записуванні, вони не вправі відкидати висловлені пропозиції, з тих мотивів, що вони наприклад, суперечать загальноприйнятій думці, перекручувати зміст висловлених пропозицій, настоювати на своєму варіанті формулювання, примушувати учасників генерувати ідеї та пропозиції, намагатися дати оцінку запропонованому. У разі затримки ведучий та його помічник вправі просити учасників повторити чи уточнити формулювання для більш точного і короткого запису та брати участь в генеруванні пропозицій та ідей.

Мета другого етапу мозкового штурму (атаки) – відбір перспективних пропозицій їх обговорення, оцінювання та класифікація. Він, як правило,

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

проводиться в малих групах з використанням різних форм дискусії і прийомів обговорення проблем.

Мозковий штурм (атака) є надзвичайно інтенсивним процесом генерування ідей студентів і важливим способом реалізації теоретичних знань у практичному аспекті. Цей метод особливо актуальний при колективному обговоренні та висуненні гіпотез, пошуку інформації.

Дослідники наголошують на важливості активних методів навчання, використання яких передбачає проведення тренінгових технологій в освітньому процесі.

Слово «тренінг» походить з англійської мови «to train», що означає «навчати, тренувати, дресирувати». Застосування тренінгу в навчальній діяльності сприяє формуванню умінь і навичок та розширення досвіду.

Під час тренінгу створюється неформальне, невимушене спілкування, яке відкриває перед студентами безліч варіантів розвитку та розв'язання проблеми. Тренінгові методи роблять процес навчання цікавим і не обтяжливим. На відміну від традиційних тренінгові форми навчання повністю охоплюють весь потенціал студента: рівень та обсяг його компетентності (соціальної, емоційної та інтелектуальної), самостійність, здатність до прийняття рішень, до взаємодії.

Спілкування студентів у ході тренінгу охоплює дві складові: зміст і процес. Зміст тренінгу – це тематика (ідеї, питання, закономірності явищ), що вивчається під час заняття. Процес тренінгу – це те, як взаємодіють студенти тренінгу під час навчання, яку атмосферу створюють, які ролі відіграють, як впливають один на одного.

Метод тренінгу полягає в тому, яким чином організовано навчання (дискусія, робота у складі малих груп тощо), як відбувається процес засвоєння змісту тренінгу⁶⁵⁴.

Упровадження інтерактивних методів в навчальний процес при вивченні предмету «Організація діяльності юридичної клініки» та безпосередньо в діяльності юридичної клініки значно поліпшили свідоме засвоєння студентами професійної інформації та сприяли розвитку творчого мислення.

Завдяки інноваційним процесам відбулось перенесення знань з теоретичної сфери у практичну. Застосування інноваційних технологій навчання в юридичній клініці, які стали невід'ємним компонентом освітнього процесу, розв'язують проблему практичної підготовки майбутніх юристів. Саме інтерактивні технології широкого використовуються у розвинених країнах світу і здійснюють значний внесок у розвиток системи освіти.

---

⁶⁵⁴ Технології розвитку критичного мислення учнів : [науково-навчальний посібник] / А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз, Д. Макінстер : [переклад з англійської]. – К. : Плеяди, 2006. – 220 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Можемо зробити висновок, що важливою складовою у становленні майбутнього юриста є юридичні клініки, які з'явилися в Україні в руслі європейської правничої традиції, органічно поєднали європейські фахові і морально-етичні цінності та норми, стали реальною навчальною базою формування професійних і особистих якостей майбутніх юристів на основі інноваційних технологій.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

ВИСНОВОК

Європейська інтеграція є важливим складником процесу глобалізації сучасного світу та продовженням ключового шляху модернізації західної цивілізації. Розвиток процесів консолідації вимагає замислитися над проблемою узгодження своїх геополітичних та гео економічних інтересів на глобальному рівні. Спостерігаються певні кроки щодо формування спільних зовнішньополітичних інтересів Європи, про що свідчить тенденція до розширення сфери європейських стратегічних інтересів у східному та південному напрямках – розроблення проєктів Середземноморського та Східного партнерства, формування системи транспортних та енергетичних комунікацій із відповідною інфраструктурою.

Практично повномасштабна реалізація Європейського інтеграційного проєкту означатиме формування орієнтованого на західних партнерів гео економічного простору з відповідним включенням проміжних країн у сферу їхніх інтересів. У межах такої моделі майбутнього Європи цілком закономірно знаходиться і місце для нашої країни, яку прагнуть бачити у ролі чинника стабільності. Включення України у світову економічну і політичну систему, а отже, і у глобалізаційні процеси, можливе у трьох основних варіантах – самостійне, через євразійську геополітичну модель та через європейську інтеграцію.

На стратегічний вектор розвитку української держави впливають вагомі внутрішні чинники у вигляді позицій провідних політичних сил, а також зовнішні стимули і тиск з боку світових держав. Україна, намагаючись дистанціюватися від реінтеграційних процесів на пострадянському просторі і значно поступаючись європейським сусідам за темпами суспільних перетворень, посідає периферійне становище в обох регіонах. Ця суперечлива ситуація містить у собі виклик фактичної ізоляваності України, яка зацікавлена у підтримці усталених конструктивних відносин в обох напрямках, але натомість наявні тенденції загрожують погіршенням міжнародного становища держави.

Стратегічний контекст євроінтеграційного проєкту для України в перспективі містить як додаткові можливості й стимули до економічного розвитку, так і серйозні виклики. Нереалізований економічний потенціал України, з одного боку, та кардинальне поліпшення державної управлінської культури, у тому числі підвищення спроможності державних інституцій щодо управління кризовими ситуаціями – з іншого, створюють простір для стратегічного маневрування у середньостроковій перспективі. Значною мірою остання обставина має стати визначальною стосовно перспектив глибшої економічної та політичної інтеграції в ЄС, оскільки належне політичне та економічне управління набуває вагомого значення в умовах кризи.

Для розвитку незалежної України одним із нагальних питань постає практичне забезпечення принципу цілеспрямованості її зовнішньої політики у сфері інтеграції у міжнародні економічні та безпекові структури. Його

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

впровадження гальмується не тільки різноспрямованими, іноді діаметрально протилежними, орієнтаціями українських політичних еліт і громадян, а й різнорівневими процесами, що мають реально забезпечити стратегію інтеграції. Визначення ролі України у формуванні нової структури безпекових відносин у Європі має бути одним із основних важелів просування її головних інтересів у відносинах і з європейськими країнами, і провідними організаціями у сфері європейської безпеки, насамперед з НАТО та ЄС.

Регіональні організації та міждержавні об'єднання створюють сьогодні необхідну основу та механізми колективного вирішення питань політичної та економічної безпеки і регіонів у цілому, і окремих держав. Формування дієвих механізмів співробітництва та зміцнення відносин між регіональними організаціями внесено на порядок денний відносин України з організаціями європейської безпеки. В умовах глобалізації зміст і роль державного суверенітету трансформуються. У межах ЄС як інтеграційного утворення новітнього типу йдеться не про відмову від державного суверенітету, а про «об'єднання суверенітетів» – спільні дії країн-членів з метою ефективнішої реалізації власних національних інтересів.

ЄС має гнучку систему прийняття рішень, що поєднує суверенітет держав-членів та дозволяє їм контролювати процеси обмеження їх прерогатив. У цій системі право індивідуального вето доповнюється системою «участі або неучасті за бажанням», а також системою голосування кваліфікованою більшістю. За цих умов кожна з країн-членів незалежно від розміру та рівня економічного розвитку реально впливає на рішення всередині ЄС і отримує, за необхідності, безпекові гарантії.

Процес інтеграції в ЄС відкриває для України перспективу підтримки державного суверенітету у нових міжнародних умовах, коли державна незалежність виявляється не у праві на здійснення одноосібних дій, а у реалізації національних інтересів спільно з іншими державами, що поділяють такі самі цілі. У разі набуття повноправного членства в ЄС Україна отримає гарантії безпеки, передбачені для країн-членів. Отже, недостатня збалансованість зовнішньополітичного і зовнішньоекономічного курсу нашої країни є чинником, що негативно впливає на міжнародну позицію нашої держави, внаслідок чого вона втрачає міжнародно-політичні можливості реалізації свого суверенітету.

**ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР:
СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

---

1. Административно-процессуальное право Германии = Verwaltungsrechtsschutz in Deutschland : Закон об административном производстве; Закон об административно-судебном процессе; Законодательство об исполнении административных решений : пер. з нем. / [В. Бергманн, введ., сост.]. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 288 с.
2. Административно-процессуальный кодекс Эстонской Республики от 25.02.1999 : [оригинальный текст] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://estonia.news-city.info/docs/sistemse/dok_iegwei/page2.htm.
3. Адміністративна деліктологія: сучасна модель відповідальності посадових осіб органів публічної влади : навч. посібн. / С.В. Петков, Н.О. Армаш, Є.Ю. Соболев. – К. : КНТ, – 2015. – 153 с.
4. Адміністративна діяльність органів публічної влади: сучасний стан та перспективи розвитку : навч. посібн. / С.В. Петков., Н.О. Армаш, Є.Ю. Соболев. – К. : КНТ, 2015. – 207 с.
5. Адміністративна юстиція України: проблеми теорії та практики. Настільна книга судді / [В.Б. Авер'янов та ін.] ; за заг. ред. О.М. Пасенюка. – К. : Істина, 2007. – 608 с.
6. Адміністративне право: актуальні питання та інноваційні ідеї : навч. посібн. / С.В. Петков., Н.О. Армаш, Є.Ю. Соболев. – К. : КНТ, – 2015. – 148 с.
7. Акімов О.О. Практичні аспекти інтеграції України у Європейський адміністративний простір / О.О. Акімов // Модернізація системи державного управління: теорія та практика: матеріали наук.-практ. конф. за міжн. учас. (11 квітня 2014 року): у 2 час. – Ч. 2 / за наук. ред. чл.-кор. НАН України В.С. Загорського, доц. А.В. Ліпенцева; Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України; Інститут державного управління поліції і права Землі Макленбург – Передня Померанія. – Льв.: ЛРІДУ НАДУ, 2014. – С. 6-10.
8. Актуальні проблеми конституційного права України : підручник / за заг. ред. А. Ю. Олійника. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 554 с.
9. Актуальні проблеми та перспективи розвитку приватного права в умовах євроінтеграції : збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного круглого столу, (Ірпінь, 6 грудня 2016 року) / за ред. к.ю.н., доцента С. О. Іванова. – Ірпінь: Університет державної фіскальної служби, 2016. – 470 с.
10. Аристотель. Политика // Соч.: в 4 т.- М., 1983. –Т.4.
11. Артикуца Н. Інноваційні методики викладання дисциплін у вищій юридичній освіті «Інноваційн технології у вищій юридичній освіті» / Н. Артикуца // Матеріали міжнародної науково-методичної конференції, присвячені 390-річчю з дня заснування Київської братської школи – предтечі Києво-Могилянської академії (25-28 травня 2005 року) / відп. ред. Н.Артикуца. – К., 2005. – С. 3 – 25.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

12. Асланян Г. План дій Україна – Європейський Союз та його законодавча імплементація / Г. Асланян, Д. Ковриженко, В. Замніус // Часопис Парламент. – 2005. – № 1. – С. 5–31.
13. Бабенко К. А. Конституційне регулювання основ суспільного ладу як предмет дослідження науки конституційного права / К. А. Бабенко // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2007. – Вип. 35. – С. 172-179.
14. Бакірова І. О. Конституційне звернення та конституційна скарга: переваги та недоліки / І.О.Бакірова // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 1. – С. 93-102.
15. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України : підручник / О.М. Бандурка. – Харків: Ун-т внутр. справ, 1998. – 473 с.
16. Барабаш Ю. Г. Питання демократії в правових позиція Конституційного Суду України / Ю. Г. Барабаш // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – № 4. – С. 82-87.
17. Бараніченко О.В. Подвійне громадянство в Україні: проблеми та перспективи / О.В.Бараніченко // Вісник університету «Україна». – 2010. – №1. – С.37-41.
18. Бевзенко В.М. Адміністративний процес України : навч. посіб. / В.М. Бевзенко, А.Т. Комзюк, Р.С. Мельник. – К. : Прецедент, 2007. – 531 с.
19. Безвізовий режим для України в 2017 році затвердили 26 квітня на засіданні Комітету постійних представників ЄС (COREPER). Новини 24 канал. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://24tv.ua/bezvizoviy_rezhim_dlya_ukrayini_2017_zatverdili_pozli_yez_n810605
20. Беззуб І. Конституційний Суд у світлі судової реформи в Україні / І.Беззуб // Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти : бюл. інформ.-аналіт. матеріалів / Нац. б-ка ім. В.І.Вернадського, Служба інформ.-аналіт. забезп. органів держ. влади (СІАЗ) ; редкол.: О. С. Онищенко (голов. ред.) [та ін.]. – К. : НБУВ, 2016. – С. 3-10.
21. Безпека дорожнього руху в Україні : навчальний посібн. / В. П. Петков, С. А. Комісаров, С. В. Петков, Є. Ю. Соболь та ін., за заг. ред. д-ра юрид. наук, професора, Засл. юриста України В. П. Петкова. – К. : КНТ, 2012. – 488 с.
22. Березовська І.А. Правове регулювання відносин Європейського Союзу з асоційованими країнами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / І.А.Березовська. – К. , 2005. – 18 с.
23. Битяк Ю.П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади: Монографія. – Х., Право, 2005. – 304 с.
24. Блажевич В. Европа – наш партнер и сотрудник. Соглашение о партнерстве и сотрудничестве между Украиной и ЕС как часть национального права Украины / В.Блажевич, А.Водяников // Юридическая практика. – 2000. – № 5 (163) от 1 февраля 2001 года.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

25. Божьев В.П. Правоохранительные органы Российской Федерации : учеб. / [под ред. В.П. Божьева] ; [4-е изд., испр. и доп.]. – М. : Спарк, 2002. – 400 с.
26. Бойко А.К. Правові аспекти розуміння дистанційної праці як засобу забезпечення трудової зайнятості молоді / А.К.Бойко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди. «ПРАВО». – 2016. – Вип. 24. – С. 35.
27. Бойко В. Можливості застосування досвіду країн ЄС для реформування системи професійного навчання державних службовців // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buk-visnyk.cv.ua/30-0/608/>
28. Большой толковый словарь русского языка / Гл. ред. С. А. Кузнецов. – Первое издание: СПб.: Норинт, 1998. – 1825 с.
29. Бондарь Н. С. Конституция – ценностно-правовая основа разрешения социальных противоречий / Н. С. Бондарь // Сравнительное конституционное обозрение. – 2008. – № 2. – С. 46-58.
30. Борщ Л. М. Інвестування: теорія і практика / Л. М. Борщ, С. В. Герасимова. – К. : Знання, 2007. – 685 с.
31. Брисковська О.М. Кадрове забезпечення діяльності поліції зарубіжних країн – один із чинників успішного удосконалення правопорядку / О.М. Брисковська, Л.М. Овечкіна // Наук. вісн. НАВСУ. – 2003. – Вип. 2. – С. 312-319.
32. Брэбан Г. Французское административное право : пер. с фр. / под ред. С.В. Боботова. – М. : Прогресс, 1988. – 488 с.
33. Будинки і споруди. Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення: ДБНВ.2.2-17:2006. Міністерство будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України. – К., 2006. – 17 с.
34. Буроменський М. Основи судової журналістики : посіб. для журналістів / М. Буроменський, О. Сердюк, І. Підкуркова. – Київ, 2009. – 72 с.
35. Бутрименко В. Нормативно-правові акти органів виконавчої влади України крізь призму законодавства Європейського Союзу / В.Бутрименко // Юридична Україна. – 2003. – № 6. – С. 60–63.
36. Вакуленко О. Набув чинності Закон України «Про професійний розвиток працівників» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/ntmd/naukovi-chasopysy-kdpu>
37. Вапнярчук Н.М. Інвестування в систему освіти, підготовку та перепідготовку кадрів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/01/Vapnyarchuk.pdf>
38. Васильев А. С. Административное право Украины: (Общая часть) : учеб. пособие / А. С. Васильев . – 2-е изд. – Харьков : Одиссей, 2001 . – 287 с.
39. Васильева-Чекаленко Л.Д. Україна в міжнародних відносинах (1944-1996 рр.): Навч. посібник. – К.: Освіта, 1998. – 176 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

40. Великий енциклопедичний юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 992 с.
41. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
42. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 704 с.
43. Великоречанін П. О. Множинне громадянство: конституційно-правове дослідження : автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.02 «Конституційне право» / П.О.Великоречанін. – Одеса, 2015. – 23 с.
44. Веніславський Ф. В. Взаємовідносини державно-владних інституцій в аспекті забезпечення стабільності конституційного ладу України / Ф. В. Веніславський // Проблеми законності. – 2008. – Вип. 93. – С. 39.
45. Веніславський Ф. В. Конституційне право України в схемах і таблицях : навч. посіб. [для студ. юрид. вузів та ф-тів] / Ф. В. Веніславський. – Х. : Право, 2014. – 376 с.
46. Веніславський Ф. В. Конституційний лад та суспільний ідеал: до питання про базові цінності конституційного ладу України / Ф. В. Веніславський // Право України. – 2010. – № 2. – С. 120-128.
47. Веніславський Ф. В. Конституційний Суд України в механізмі забезпечення стабільності конституційного ладу / Ф. В. Веніславський // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 2. – С. 130-137.
48. Веніславський Ф. В. Конституційні цінності як основа консолідації українського народу / Ф. В. Веніславський // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2014. – № 4 (23). – С. 281-283.
49. Винокуров А. А. Развитие института гражданства: современные тенденции и конституционно-правовой опыт России : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 “Конституционное право” / А. А. Винокуров. – М., 2006. – 31 с.
50. Вогель У. Шлюб і межі громадянства // Умови громадянства : 36. Статей / Під ред. Б. ван Стінбергена. – К.: Український центр духовної літератури, 2005. – 230 с.
51. Водний кодекс України від 06 червня 1995 року № 213/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 24. – Ст. 189.
52. Возгрін С. Ю. Співвідношення конституційного ладу України та його засад [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/vozgrin-syu-spivvidnoshennya-konstitutsiyного-ladu-ukrayini-ta-yogo-zasad/>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

53. Возгрін С. Ю. Суб'єкти охорони та захисту конституційного ладу України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/vozgrin-syu-subekti-ohoroni-ta-zahistu-konstitutsijnogo-ladu-ukrayin>
54. Габермас Юрген. Громадянство і національна ідентичність // Умови громадянства : 36. статей / Під ред. Б. ван Стінбергена. – К. : Український центр духовної літератури, 2005. – 230 с.
55. Галаган М. О. Удосконалення інституційно-правових механізмів державного управління європейської інтеграції України [Електронний ресурс] / М. О. Галаган // Державне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи : матеріали II Міжнар. наук. конф. аспірантів та докторантів з державного управління (03 червня 2011 р.) / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Одес. регіон. ін-т держ. упр. – Одеса, 2011. – С. 90-92. – Режим доступу: http://oridu.odessa.ua/news/golovna/ogol/2011/Internet_konf_DU_2011.pdf
56. Галай А. О. Основні навчальні компоненти юридичної клінічної освіти: шляхи впровадження клінічного спецкурсу та практики студентів у навчальний процес вищих навчальних закладів в Україні: Навч. посіб. / А. О. Галай. – К.: КНТ, 2009. – 96 с.
57. Галай А. Організаційна та управлінська модель юридичної клініки України: забезпечення якісного функціонування: нав. посіб./ А. О. Галай, В.В.Стаднік. – К. : Атіка, 2005. – 280 с.
58. Гарашенко Л.П. Реформування інституту трудового договору в контексті інтеграції України до Європейського Союзу / Л.П.Гарашенко, О.С.Мегедь // Юридичний вісник. – 2015. – № 4(37). – С.100.
59. Гармонізація, уніфікація, адаптація цивільного законодавства України [Електронний ресурс] – Режим доступу:com.ua/load/doklady/doklady/garmonizacija_unifikacija_adaptacija_civilnogo_zakonodavstva_ukrajini/20-1-0-3524
60. Геймбух Н.Г. Інститут громадянства ФРГ в контексті європейського права / Н. Г. Геймбух // Вестник Томского государственного университета. Право. – 2013. – № 4 (10). – С.74 – 80.
61. Гемма М.Д. Проблеми розвитку професійного навчання персоналу на виробництві на сучасному етапі становлення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?..
62. Гессен В.М. Подданство, его возникновение и прекращение. Т. 1 / В. М. Гессен. – СПб. : Тип. Правда, 1909. – 448 с.
63. Гладенко О. Лісабонський договір ЄС 2007 року як новий етап еволюційного розвитку права Європейського Союзу / О. Гладенко // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 1(11). – С.73-77.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

64. Гласность: насущные вопросы и необходимые ответы : монографія / [ред. В.А. Старков, сост. А.М. Мещерский]. – М. : Полит. издат., 1989. – 430 с.
65. Гнидюк Н.А. Механізм координації політики європейської інтеграції в системі державно управлінських відносин. [Електронний ресурс]: Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Arpu/2010_2/doc/1/08.pdf
66. Головін А. Окремі питання, пов'язані з запровадженням інституту конституційної скарги у вітчизняному законодавстві / А. Головін // Право України. – 2013. – № ½. – С. 244–268.
67. Головін А.П. Адміністративно-правове забезпечення поліцейської діяльності: історія, досвід, напрями удосконалення / А.П.Головін // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. Адміністративне право та процес: реалії й перспективи розвитку. – 2012. – Спеціальний випуск № 5. – С. 59-67.
68. Головін А.С. Захист прав і свобод людини і громадянина єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні / А.С. Головін – К., 2012. – 382 с.
69. Головка В.М. Динаміка розвитку інституту громадянства в епоху глобалізації / В. М. Головка // Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Серія : Питання політології. – 2011. – № 984, вип. 19. – С. 203-208.
70. Головка В.М. Концепція громадянства Іммануїла Валлерстайна / В.М.Головка, О.А.Фісун // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : Наук. вісник : зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова, Українська АН. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2011. – Вип. 55 (№ 12). – С. 566-572.
71. Гончарук Н.Т. Еволюція адміністративної реформи в Україні Н.Т. Гончарук // Адміністративна реформа в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи : монографія / за заг. ред. Н.Р. Нижник, Н.Т. Гончарук. – Д. : Моноліт, 2009. – 384 с.
72. Гончарук Н.Т. Управління керівним персоналом у сфері державної служби України: теорія та практика : монографія // Нац. акад. держ. управл. у сфері держ. служби України. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2012. – 592 с.
73. Горошко К. О. Стан інвестиційної діяльності в Україні / К. О.Горошко // Водний транспорт. – 2013. – Вип.2. – С.72-76.
74. Господарський кодекс: Закон України від 16.01.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.
75. Григоренко І.А. Правоохоронна діяльність в Україні та Німеччині (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ірина Анатоліївна Григоренко. – К, 2014. – 19 с.

**ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР:
СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ**

---

76. Гриценко Л. Л. Державна інвестиційна політика: сутність, цілі та завдання / Л. Л. Гриценко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія: Економічні науки. – 2012. – Вип. 22(2). – С. 89–95.
77. Гультай М. М. Конституційна скарга як інститут конституційного права / М.М. Гультай // Слово національної школи суддів України. – 2012. – № 1 (1). – С. 111–118.
78. Гультай М.М. До питання про необхідність впровадження конституційної скарги в Україні / М.М.Гультай // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 6. – С. 116-118.
79. Гуменюк І.О. Інститут заборони дискримінації в соціальному законодавстві ЄС: досвід для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///D:/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/Nzizvru_2014_3_13.pdf
80. Даниленко Л.І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи : монографія / Л.І.Даниленко. – К. : Логос, 1998. – 140 с.
81. Данилов М.О. Значення імплементації європейських норм права про трудовий договір у трудове право України / М.О.Данилов // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. – 2014. – Випуск 29. – Т. 4/1. – Ч. 2. – С. 69.
82. Дарморіс О.М. Поняття та основні принципи трудового права Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/11316/67%20%Darmoris.pdf?sequence=1>
83. Дахова І.І. Принцип єдиного громадянства в законодавстві та практиці України та зарубіжних країн / І.І.Дахова // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. – Харків, 2013. – Вип. 26. – С. 101.
84. Декларація прав людини і громадянина / Конституції зарубіжних країн. Навчальний посібник. – Харків, 2009. – 664 с.
85. Державна служба в Україні: актуальні проблеми та шляхи модернізації: наук.розробка / авт. кол.: Р.А. Науменко, Л.М. Гогіна, В.Д. Бакуменко та ін. – К.: НАДУ, 2010. – 44 с.
86. Державне регулювання економіки : навч. посібник / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін. – К. : КНЕУ, 2000. – 316 с.
87. Державні будівельні норми України ДБН В.2.2-26:2010 «Будинки і споруди. Суди», затверджені наказом Міністерства регіонального розвитку та будівництва України від 17.05.2010 № 175: видання офіційне. – К., 2010. – 84 с.
88. Деякі питання управління державними інвестиціями : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2015 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 64. – Ст. 2116.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

89. Директива ЄС 2004/38 та питання єдиного громадянства співдружностей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrainepravo.com/international_law/european_union_law/eyuyenkhyya-zhf-2004-38-kha-tykharrya-zheyrsgs-guspaeyarfkhva-ftkveutszrsfkhyem/?month=07&year=2017
90. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
91. Діхтієвський В.П. Захист прав, свобод та законних інтересів громадян України у процесі здійснення правоохоронної діяльності : монографія // Діхтієвський В.П., Безчасний В.М., Філонов В.П., Філонов О.В., Коваль М.В., Кременовська І.В., Субботін В.М.; за заг. ред. д.ю.н., проф. В.П. Діхтієвського. – Донецьк «Видавництво «Ноулідж» (донецьке відділення), 2009. – 219 с.
92. Добродумов П. О. Інститут індивідуальної конституційної скарги в системі захисту прав людини / П. О. Добродумов // Права людини: проблеми забезпечення, реалізації та захисту : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (24 лютого 2012 року) : у 2-х частинах / Запорізька міська громадська організація «Істина». – Запоріжжя, 2012. – Ч. II. – С. 24-26.
93. Договір о Європейском Союзе [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_029
94. Документы истории Великой французской революции. Т.1. / отв. ред. А.В. Адо. – М. : Изд-во Московского университета, 1990. – 528 с.
95. Донцов И.А. Инновация в социальной сфере / И.А.Донцов. – М., 2001. – 246 с.
96. Дубасенюк О.А. Професійно-педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід : монографія / заг. ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 359 с.
97. Дулеба М. В. «Юридичні клініки» в Україні: роль, завдання та організаційно-правові засади : посібник / М.В.Дулеба, М.В.Удод, Ю.А. Моїсєєв, В.А.Слов, Н.А.Розенфельд, О.В.Дмитренко / за ред. М.В.Дулеби. – К. : МП Леся, 2004. –120 с.
98. Думбаев А. Е. Инвалид, общество и право / А. Е. Думбаев, Т. В. Попова. – Алматы : ТОО «Верена», 2006. – 180 с.
99. Дэвэнпорт Н. Эмоциональное насилие на работе: молчаливое увлечение? [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://mobbing.net/articles/detail/17>
100. Европейская Комиссия за демократию через право (Венецианская комиссия): Исследование о прямом доступе к конституционному правосудию [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/docs/2010/CDL-AD\(2010\)039rev-rus.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2010/CDL-AD(2010)039rev-rus.pdf)
101. Европейское международное право : учебник / отв. ред. Ю.М.Колосов, Э.С.Кривчикова, П.В.Саваськов. – М. : Международные отношения, 2005. – С. 109, 111.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

102. Европейское право : учебник для вузов / под общ. ред. Л.М. Энтина. – М., 2000. – 720 с. – С. 75.
103. Екологічна безпека : навч. посібн.; за заг. ред. В.П. Петкова. – К. : КНТ, 2013. – 216 с.
104. Економічні, соціальні й культурні права / Під ред. А.Ейде, К.Краузе, А.Розаса; Пер.з англ. Г.Є.Краснокутського; Наук.ред. Г.І.Чанишева. – О. : АО Бахва, 2006. – 728 с.
105. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / [редкол. О.С. Мельничук (головний ред.) та ін.] // АН УРСР ; Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 1 : А-Г. – 632 с.
106. Ефремова Т.Ф. Новый словарь русского языка: Толково-словообразовательный. Свыше 136 000 словарных статей. Около 250 000 семантических единиц / Т.Ф. Ефремова. – 2-е изд., стереот.
107. Євінтов В. Пряме застосування міжнародних стандартів прав людини (коментар до статті 9 Конституції України) / В.Євінтов // Український часопис прав людини. – 1998. – № 1. – С.26-28.
108. Європейська інтеграція України: Політики-правові проблеми / за ред. В. П. Горбатенка : монографія. – К. : Видавництво «Юридична думка», 2005. – 332 с.
109. Єрмакова Г.С. Релігійний аспект політичної та правової інтеграції в Європі / Г.С. Єрмакова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Випуск 3. – Том 1. – 2016. – С. 29-33.
110. Жан-Жак Руссо. Про суспільний договір чи принципи політичного права // Нечаєв В.Д., Філіппов А.В. Вся політика : хрестоматія. – К., 2006. – 440 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ibib.ltd.ua/russo-obschestvennom-dogovore-ili-printsipy.html>
111. Желтухин Е. Досмотр на глазах Фемиды: о специфике пропускной системы в зданиях высших судов Украины / Е. Желтухин // Судебно-юридическая газета. – 2011. – 8 февраля.
112. Журавка О.В. Міжнародно-правова характеристика інституту громадянства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / О. В. Журавка. – Х., 1999. – 20 с.
113. Забігайло В.К. Право України в контексті його апроксимації до права Європейського Союзу / В. К. Забігайло // Українсько-Європейський журнал міжнародного та порівняльного права. – 2000. – № 1. – С. 46–49.
114. Загальна теорія держави і права : підруч. / Л.В. Авраменко [та ін.]. – Х. : Право, 2009. – 584 с.
115. Задыхайло Д. В. Инвестиционное право Украины : сборник нормативно-правовых актов с комментариями / Д. В. Задыхайло. – Х. : Эспада, 2002. – 752 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

116. Заєць А. П. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС як пріоритет реалізації державної політики інтеграції України до Європейського Союзу / А. П. Заєць // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2003. – № 1. – С. 93-100.
117. Закон о гражданстве Рейха. 22 июля 1913 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.documentarchiv.de/ksr/1913/reichsstaatsangehoerigkeitsgesetz.html>
118. Закон о приобретении и утрате федерализации и натурализации. 1 июня 1870. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.documentarchiv.de/nzjh/ndbd/bundes-staatsangehoerigkeit_ges.html
119. Законодательства об административной юстиции в странах бывшего СССР / [автор: Р.А. Куйбида]. – Алматы: Центр исследования правовой политики, 2010. – 61 с.
120. Занфірова Т.А. Чинники імплементації норм міжнародного трудового права в національне трудове законодавство: до постановки проблеми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zdr.knu.ua/images/libraryfiles/B_RMV_06_2016_Zanfirova_T_A.pdf
121. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом в 2016 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dsmsu.gov.ua/media/2017/03/03/42/Zvit_Ukrayina_YES_2016.pdf.
122. Звонар Й.П. Активна політика зайнятості в країнах Європейського Союзу та можливості її застосування у Україні / Й.П. Звонар // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка. – 2015. – Вип. 2(4). – Ч. 1. – С. 145-150.
123. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
124. Зеркалов Д.В. Охорона праці в галузі: загальні вимоги: навч. посібн. / Д.В. Зеркалов. – К.: Основа, 2011. – С. 20.
125. Зеркин Д.П. Основы теории государственного управления: курс лекций / Д.П. Зеркин, В.Г. Игнатов; [изд. 2-е, доп. и перераб.]. – М.: МарТ; Ростов н/Д.: МарТ, 2005. – 512 с.
126. Златопольський Д. Л. Государственное право зарубежных стран: Восточной Европы и Азии / Д. Л. Златопольський. – М.: Зерцало, 1999. – 306 с.
127. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е. И. Ильин. – СПб.: Питер, 2002. – 512 с.
128. Івчук І.І. Державна політики України у сфері охорони праці: вплив правових стандартів ЄС / І.І.Івчук // Право та інноваційне суспільство. – 2015. – № 1. – С. 135. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pric_2015_1_21
129. Інвестиційна діяльність в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=9d6a5f52-84bf-4713-a02c-8fc6ab618d5e>.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

130. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія / за ред. П. Ю. Сауха. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – 444 с.
131. Інституційне право Європейського Союзу / В.І.Муравйов, О.М.Шпакович, О.М.Лисенко, О.В.Святун. – К. : Ін Юре, 2015. – 312 с.
132. Іншин М.І. Державні службовці як суб'єкти трудового права / М.І.Іншин // Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення: зб. наук. праць: матеріали І міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25-26 квіт. 2013 р.) / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т держави і права ім.В.М.Корецького Нац. акад. наук України ; за ред. М.І.Іншина, Н.М.Хуторян, В.І.Щербини. – К. : Ніка-Центр, 2013. – С. 188-193.
133. Історія держави і права зарубіжних країн та правові системи світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zen.in.ua/novij-chas/franc%D1%96ya/konstituc%D1%96jn%D1%96-zakoni-1875>
134. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу : [монографія] / за ред. І.В.Яковюка. – К. : Ред. журн. «Право України», 2012. – 208 с.
135. Кагадій М. І. Порівняння основ конституційного ладу Білорусії, Молдови, Росії, України / М. І. Кагадій // Журнал східноєвропейського права. – 2017. – № 37. – С. 31-41.
136. Кагановська Т.Є. Кадрове забезпечення державного управління в Україні : монографія. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – 362 с.
137. Казімір Р. Історія Європейської Інтеграції. Від декларації Шумана до розширення на Схід / Роберт Казімір; пер.: Ігор Андрейко, Андрій Максимук. – Перемишль : Парламент Молоді, 2003. – 23 с.
138. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. – К. : Українська книга, 2000. – 480 с.
139. Карпенко С.В. Створення та реформування системи управління державною службою України на рубежі ХХ-ХХІ ст. : монографія / Сергій Володимирович Карпенко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – 304 с.
140. Кашанина Т. В. Структура права : монографія. – Изд-во ООО «Прспект», 2012. – М., 2014. – 584 с.
141. Кванина В. В. Інновації: определимся с понятием В.В.Кванина // Администратор образования. – 2007. – № 1. – С. 23- 27.
142. Кендзьор П. І. Європейська стратегія полікультурного виховання особистості / П.І.Кендзьор // Наукові записки Національного педагогічного університету ім.М.П.Драгоманова. Серія : Педагогічні та історичні науки. – 2011. – Вип. 97. – С. 97-105.
143. Керопян А. А. Международно-правовые проблемы гражданства в условиях глобализирующегося мира : автореф. дис. ... кандидата юридических наук

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

: 12.00.10. «Международное право ; Европейское право» / А. А. Керопян. – М., 2010. – 26 с.

144. Кириченко Ю. Новий Закон про Конституційний Суд України: недоліки та здобутки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://news.liga.net/ua/articles/politics/14787448-noviy_zakon_pro_konstituts_yn_y_sud_ukra_ni_nedol_ki_ta_zdobutki.htm

145. Кияниця І.П. Імплементация норм міжнародного права в правовій системі ФРН : дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Кияниця Ілля Петрович ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 187 с.

146. Кірмач А.В. Оцінювання діяльності державних службовців: європейський досвід правового регулювання / А.В.Кірмач // Часопис Київського університету права: український науково-теоретичний часопис / Київський ун-т права НАНУ, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАНУ. – Київ, 2009. – № 4. – С. 175–180.

147. Клименюк О.М. Менеджмент та державне управління правоохоронною діяльністю / О.М.Клименюк // Формування ринкової економіки. – Вип. №24. – К., 2010. – С. 179–185.

148. Климюк О.Ф. Правоохоронні органи в системі органів виконавчої влади / О.М.Клименюк // Правове регулювання економіки: збірник наукових праць / Мін. освіти і науки України; Держ. вищий навч. заклад «Київський нац. економіч. ун-т ім. Вадима Гетьмана». – Київ, 2009. – № 9. – С. 91-101.

149. Коваленко О.Е. Методика професійного навчання : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Нар. укр. акад. – Х.: Вид – во НУА, 2005. – 360 с.

150. Коваль В.С. Становлення та розвиток Європейського союзу: історико-правовий аспект : дис... канд. юрид. наук : 12.00.01. – Х.: Б.в. – 2003. – 173 с.

151. Ковальчук Т. Формування європейського громадянства як особливого феномену об'єднаної Європи / Т. Ковальчук // Віче. – 2011. – № 20. – С. 19-21.

152. Кодекс адміністративного судочинства України : науково-практичний коментар / [М.Р. Аракелян та ін.] ; за ред. С.В. Ківалова. – [2-е вид., доп. та пер.]. – Х. : Одиссей, 2007. – 350 с.

153. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

154. Козюбра М.І. Принцип верховенства права і верховенства Конституції України: співвідношення / М.І.Козюбра // Конституційне будівництво в Україні. – Ужг. «Закарпаття», 2000. – С. 30-37.

155. Коломієць О.А. Інститут подвійного громадянства (біпатризму) у міжнародному праві: проблеми і перспективи / О.А.Коломієць // Наукові праці МАУП. – 2010, вип. 1 (24). – С.296-301.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

156. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручн. / Т. О. Коломоєць. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 576 с.
157. Колядич О.І., Погорелов С.Б. Європейські орієнтири розвитку сфери зайнятості та боротьба з бідністю у Стратегії «Європа 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: stvtup_2014_2_71.pdf
158. Комаров В.В. Гражданский процесс в глобальном контексте / В. Комаров // Право Украины. – 2011. – № 9/10. – С. 279–303.
159. Коментар МЗС України щодо початку тимчасового застосування Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Урядовий портал. – [Електронний ресурс] Режим доступу:
http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247723148.
160. Конвенція про захист дітей та співробітництво стосовно іноземного усиновлення від 29 травня 1993р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_365
161. Конвенція про право, застосовуване до аліментних зобов'язань від 2 жовтня 1973 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/index>
162. Конвенція про право, застосовуване до режимів власності подружжя підписана 14 березня 1978 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_923
163. Конвенція про укладення шлюбу та визнання дійсності шлюбів, підписана 14 березня 1978 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_916
164. Конвенція про цивільні аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_188
165. Конвенція про юрисдикцію, застосовуване право й визнання рішень про усиновлення від 15 листопада 1965 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_918
166. Консолідована версія договору про Європейський Союз // Офіційний вісник Європейського Союзу, УА. – 30.03.2010. – С. 83.
167. Консолідовані версії договору про Європейський Союз та договору про функціонування Європейського Союзу (2010/С 83/01) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_b06
168. Конституции государств Европы : в 3 т. / под общей ред. Л.А.Окунькова. – М. :НОРМА, 2001. – Т. 2. – 816 с.
169. Конституции и законодательные акты буржуазных государств (XVII-XIX вв.). – М. : Юрид. лит., 1957. – 587 с.
170. Конституції зарубіжних країн : Навч. посіб. / за заг. ред.к.ю.н., доц. В.О. Серьогіна. –Х.: Видавництво «ФІНН», 2009. – 664 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

171. Конституційне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського]. – К. : Ін'юре, 2002. – 544 с.
172. Конституційне право України : підручник [для студ. юрид. спеціальн. вищ. закл. освіти] / за ред. В. Ф. Погорілко. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 688 с.
173. Конституція України від 28.06.1996 р.; в ред. від 30.09.2016 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
174. Конституція України. Науково-практичний коментар / В.Б. Авер'янов, О.В. Батанов, Ю.В. Баулін, та ін.; ред. кол. В.Я. Тацій, Ю.П. Битяк, Ю.М. Грошевой та ін. – Харків: Видавництво „Право”; К.: Концерн „Видавничий Дім «ІнЮре», 2003. – 808 с.
175. Копійка В.В. Інтеграційні процеси в Західній Європі // Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945-70-ті роки). – К., 2003. – С. 294–295.
176. Корейба І.В. Конституційний Суд України в системі органів правової охорони Конституції України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 „Конституційне право” / І. В. Корейба. – К., 2011. – 22 с.
177. Корзун І.Г. Координація прокуратурою діяльності правоохоронительних органів по протидії корупції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.11 – судебная власть, прокурорский надзор, организация правоохранительной деятельности. – М., 2011. – 21 с.
178. Костаки Г. Институт Европейского гражданства: эволюция и содержание / Г.Костаки, Р.Деляну // Закон и жизнь. – 2012. – № 2. – С. 7-11.
179. Костюченко О.Є. Правове регулювання матеріальної відповідальності роботодавця: сучасний стан та перспективи розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/Kostyuchenko13.pdf>
180. Кохан В.П. Нестандартна зайнятість в Україні: виклики часу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2013/04/Kokhan.pdf>
181. Коюда О. П. Інвестування / О. П. Коюда, О. П. Лепейко, В. О. Коюда, В. М. Гриньова. – К. : Знання, 2008. – 452 с.
182. Кравченко О.О. Управління державною службою в Україні: на шляху до вдосконалення : монографія / О.О.Кравченко; за заг.ред. док-ра юрид.наук проф. Н.П. Матюхіної. – Сімферополь: Кримський письменник, 2010. – 212 с.
183. Кравченко В. В. Конституційне право України : навчальний посібник / В. В. Кравченко. – [вид. 3-тє, виправл. та доповн.]. – К. : Атіка, 2004. – 512 с.
184. Кравчук І. Контроль правотворчого процесу з метою адаптації права України до права ЄС/ І. Кравчук // Право України. – 2005. – № 4. – С. 75-77.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

185. Кравчук В. Інститут основ конституційного ладу у системі конституційного права України / В. Кравчук // Історико-правовий часопис. – 2015. – № 1 (5). – С. 55-59.
186. Кримінальний кодекс України : Кодекс від 05.04.2001 № 2341-III. В ред. від 03.09.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
187. Крусян А. Р. Доктринальна концепція модернізації конституційних положень щодо засад конституційного ладу України / А. Р. Крусян // Юридичний вісник. – 2013. – № 2. – С. 21-30.
188. Кулабухова А. В. Каталог прав громадян європейського Союзу / А. В. Кулабухова // Право та інновації. – 2016. – № 1. – С. 270-275.
189. Кулабухова А.В. Електоральні права громадян Європейського Союзу / А.В. Кулабухова // Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М.В.Яновського і В.С.Семенова. – Харків, 27 листоп. 2015 р. : у 2 ч. – Харків, 2015. – Ч. 1. – С. 311–316.
190. Кулабухова А.В. Становлення інституту громадянства Європейського Союзу / А.В. Кулабухова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2016. – № 1. – С. 31-35.
191. Курс конституционного права Украины : [учебник] / Под ред. М. А. Баймуратова, А. В. Батанова. – Сумы : Университетская книга, 2012. – Т. 2. Конституционный строй Украины, 2012. – 800 с.
192. Кутафин О.Е. Российское гражданство : монография / Кутафин О.Е. – М. : Юрист, 2003. – 587 с.
193. Кушніренко О. Г. Базові цінності конституційного ладу та їх взаємозв'язок з правовими принципами / О. Г. Кушніренко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Формування європейського правового простору : історія і сучасність. – Х. : НДІ держ. буд-ва, 2011. – С. 15-17.
194. Кушніренко О. Г. Закріплення в Конституції України гарантій захисту засад конституційного ладу України – важливий фактор політичної стабільності в суспільстві [Електронний ресурс] / О. Г. Кушніренко. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=43619>
195. Лавринчук І.П. Правовий статус державного службовця як учасника трудових правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид.наук: 12.00.05 / Лавринчук І.П.; Київ. університет ім. Т.Шевченка. – К., 1999. – 20 с.
196. Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання / Інститут економ. прогноз. НАН України; Івано-Франків. держ. техн. Ун-т нафти і газу. – К. :1999. – 253 с.
197. Лебедев І. В. Корпоративне громадянство у контексті сталого розвитку / І. В. Лебедев // Сталий розвиток промислового регіону: соціальні

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

аспекти: монографія: НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк: ІЕП, 2012. – С. 464-481.

198. Лемак В. В. Правова реформа в Чехії і Словаччині в умовах постсоціалістичної модернізації: теоретичні і практичні проблеми : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / В. В. Лемак; Нац. юрид. акад. України ім.Я.Мудрого. – Х., 2003. – 40 с.

199. Лемак В.В. Конституційна реформа в Чеській Республіці 2000 – 2001 рр. в умовах вступу країни до НАТО і ЄС: досвід для України / В. Лемак // Право України. – 2003. – № 8. – С. 128-131.

200. Лоджук М.Т. Правове регулювання діяльності юридичних клінік в Україні: загальнотеоретичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / М.Т. Лоджук; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса, 2014. – 315 с.

201. Луць Л. Вхідження сучасної правової системи України у шенгенський правовий простір: загальнотеоретичні та практичні проблеми // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матер. VIII регіон. наук.-практ. конф. (13-14 лютого 2002 р.). – Львів: Юрид. ф-т ЛНУ ім. І.Франка, 2002. – С. 3-7.

202. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : дис... док. юрид. наук: 12.00.01/ Луць Л.А. ; Національний університет “Киево-Могилянська академія” – Л., 2004. – 448 с.

203. Маастрихтський договір. Енциклопедія історії України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Maastrihtsky_dogovir.

204. Малиновська О.А. Міграційна політика в Україні: формування, зміст, відповідність сучасним вимогам. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_Briefing_Series/PB_01_migration_2013_ukr.pdf

205. Малиновська О.А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. – К.: НІСД, 2011. – 40 с.

206. Малько А.В. Теория государства и права : учеб. / А.В. Малько, Н.И. Матузов. – М. : Юристъ, 2004. – 512 с.

207. Мальська М.П., Антонюк Н.В. Основи європейської інтеграції. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://pidruchniki.com/2015101166762/politologiya/osnovi_yevropeyskoyi_integratsiyi.

208. Мармазов В. Адаптація законодавства України до *acquis* ЄС / В. Мармазов, Г. Друзенко // Юридична газета. – 2003. – № 12. – 24 грудня.

209. Мармазов В.Є. Адаптація законодавства України до *acquis* Європейського Союзу: підсумки п'ятирічного шляху / В.Є. Мармазов,

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Г.В. Друзенко // Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua>

210. Мармазов В.Є. Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції : навчальний посібник / Мармазов В.Є., Піляєв І.С.. – К.: Юридична книга, 2000. – 472 с.

211. Мартянова С.М. Поняття та зміст міжнародного права: історико-правовий огляд / С.М.Мартянова // Вісник Херсонського університету. – Випуск 1. – Том 4. – 2016 – С. 135-137.

212. Марущак М.Й. Історія дипломатії ХХ століття : курс лекцій : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / М. Й. Марущак; М-во освіти і науки України, Військ. ін-т при Нац. ун-ті «Львівська політехніка». – Львів: Бескид Біт, 2003. – 303 с.

213. Марцин В. Удосконалення державного регулювання інвестиційної діяльності в економіці України / В. Марцин // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 5 (71). – С. 52–53.

214. Матвеев Г.К. Экономическая реформа и кодификация гражданского законодательства (К истории многолетней дискуссии) / Г.К.Матвеев // Государство и право. – 1992. – № 5.

215. Межуев Б.В. Постколониальный переход и «транснационализация» гражданства / Б.В.Межуев // ПОЛИС. ПОЛИТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ. – 2004. – № 5. – С. 19 – 27.

216. Мельниченко О.В. Міжнародні договори в системі сімейного законодавства України та ЄС / О. В. Мельниченко // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 4. – С. 317-321.

217. Меморандум про взаєморозуміння між Організацією економічного співробітництва та розвитку і Урядом України щодо поглиблення співробітництва: Міжнародний документ від 07.10.2014 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 93. – Ст. 2708.

218. Мехтієва Т. В. Реєстраційне право : навчальний посібник / Т.В.Міхтеєва; за заг. ред. В.П. Петкова. – К. : КНТ, 2011. – 312 с.

219. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 32. – Ст. 1175.

220. Монастирський О. Європейська національна нормативно-правова уніфікація: теоретичні аспекти / О. Монастирський // Вісник Львівського університету : Серія юридична. – Львівський національний університет імені Івана Франка, 2012. – Вип. 56. – С. 38–43.

221. Мордовец А.С. Проблема ефективності соціально-юридического механізму забезпечення прав людини і громадянина / А.С. Мордовец // Правоведение. – 1996. – № 4. – С. 4-10.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

222. Морозов С.М., Шкарапута Л.М. Словник іншомовних слів / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Український мовно-інформаційний фонд НАН України. – К. : Наукова думка, 2000. – 686 с.
223. Мочкош Я. Система правоохоронних органів України: проблеми і пропозиції / Я.Мочкош // Право України. – 2008. – № 3. – С. 80-83.
224. Музиченко А. С. Державне регулювання інвестиційної діяльності : монографія / А.С.Музиченко. – К. : Науковий світ, 2001. – 345 с.
225. Наливайко Л. Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії : автореф. дис. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Л. Р. Наливайко. – Запоріжжя, 2010. – 42 с.
226. Наливайко Л. Р. Система організаційно-правових гарантій державного ладу України / Л. Р. Наливайко // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – № 1. – 2009. – С. 3-12.
227. Населення України. Трудова еміграція в Україні. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім.М.В.Птухи НАН України, 2010. – 265 с.
228. Національна доктрина розвитку освіти. Затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002 [Електронний ресурс] // Офіційний вісник України. – 2002. – № 16. – С. 11. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/151.html>.
229. Нікітенко В.О. Сучасна геокультура як соціокультурний феномен / В.О.Нікітенко // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2013. – № 53. – С.261-269.
230. Новейший философский словарь. Сост. и гл. н. ред. Грицанов А.А. 3-е изд., испр. – Мн.: Книжный Дом, 2003. – 1280 с. (Мир энциклопедий).
231. О производстве по административным делам : Закон Литовской Республики от 14.01.1999 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lb3.ru/rus/proizvodstvo/index.php>.
232. Овсянко Д.С. Роль та значення джерел права Європейського Союзу про відповідальність у трудовому праві / Д.С.Овсянко // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – Вип. 3. – С. 102.
233. Огляд круглого столу «Науково-доктринальне забезпечення розвитку конституційної юстиції в Україні» (19 червня 2015 року, м. Київ) // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 4. – С. 74–91.
234. Огляд Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні // Вісник Конституційного Суду України. – 2016. – № 1. – С. 98 – 104.
235. Огляд фахових обговорень змін до Конституції України щодо організації і функціонування Конституційного Суду України // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 6. – С. 67–74.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

236. Онищук Л. Інноватика – істотна складова гуманістичної парадигми учіння / Л.Онищук // Шлях освіти. – 2002. – № 2. – С. 13-16.
237. Опришко В. Питання трансформації Європейського права в законодавство України / В. Опришко // Право України. – 2001. – № 2. – С. 27-30.
238. Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності в Україні. Запоріжжя : Друкарський світ, 2011. – 140 с. [Електронний ресурс] :- Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/en_34968Institutional_mechanism_Gender.pdf – Назва з екрану
239. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.
240. Основи права Європейського Союзу: нормативні матеріали / М. В. Буроменський, Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова та ін.; за заг. ред. М. В. Буроменського. – Х. : Право, 2015. – 328 с.
241. Остапенко О.І. Адміністративне право : навч. посібн. О.І. Остапенко, З.Р. Кісіль, М.В. Ковалів та ін. – К. : Правова Єдність, 2008. – 536 с.
242. Павлова В.О. Причини та наслідки трудової міграції / В.О.Павлова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2014. – № 8. – С. 199-201.
243. Палагнюк Ю. В. Заснування та етапи становлення Європейського Співтовариства / Ю.В.Палагнюк // Світова та європейська інтеграція : [навч. посібник]. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. –С. 94-120.
244. Парламентський вимір європейської інтеграції: Зб. матеріалів. – К. : Нора-Прінт, 2005. – 104 с.
245. Педагогіка вищої школи : навч. посіб./ З.Н.Курлянд, Р.І.Хмелюк, А.В.Семенова та ін.; за ред.. З.Н.Курлянд. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Знання, – 2007. – 495 с.
246. Перетерский И. С. Дигесты Юстиниана Очерки по истории составления и общая характеристика. – М., 1956. – 132 с.
247. Петков С. В. Теорія адміністративного права : навч. посібн. / С. В. Петков. – К. : КНТ, 2014. – 304 с.
248. Петков С.В. Народовладдя: від права радянського до права громадського. – К. : Видавничий дім «Скіф», 2012. – 56 с.
249. Піскун І.І. Множинне громадянство: позитивні і негативні наслідки / І. І. Піскун // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 404.
250. Піхоцький В.Ф. Україна – ЄС: на шляху до чотирьох свобод / В.Ф.Піхоцький // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2003. – № 8. – С. 23-32.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

251. Плавич В. Проблеми входження України до європейського правового простору / В. Плавич // Юридична Україна. – 2003. – № 5. – С. 24-27.
252. План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони на 2014-2017 рр.: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-%D1%80>
253. План модернізації державного управління: пропозиції щодо приведення державного управління та державної служби України у відповідність із принципами і практиками демократичного урядування / В. Афанасьєва, А. Вишневський (кер. авт. кол.), Р. Гекалюк [та ін.]; за заг. ред. Т.Мотренка. – К.: Центр адаптації держ. служби до стандартів Європейського Союзу, 2010. – 320 с.
254. Повітряний кодекс України від 19 травня 2011 року № 3393-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 48-49. – Ст. 536.
255. Погорецький М.А. Сподіватися, що інститут безоплатної правової допомоги буде ефективнішим за прокуратуру, передчасно [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.racurs.ua/656-prokuratura-zakon>
256. Подаєнко Ю.Л. європейське громадянство: від національного до космополітичного / Ю.Л.Подаєнко // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. : Політологія. – 2009. – Т. 122, Вип. 109. – С. 110-114.
257. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17. – Ст. 112.
258. Покровський І.А. Основные проблемы гражданского права. – М., 1998. – С. 44.
259. Положення про Національну інвестиційну раду : Указ Президента України від 29 серпня 2016 року // Офіційний вісник України. – 2016. – № 69. – Ст. 2324.
260. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук. метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко; ред. О. І. Пометун. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.
261. Пономаренко Є. В. Стан та перспективи удосконалення нормативно-правового забезпечення євроінтеграційних процесів органами виконавчої влади. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravoznavec.com.ua/period/ article/3715/%AA>
262. Посельський В. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції. – К. : Смолоскип, 2002. – 168 с.
263. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

264. Право Європейського Союзу : учебник / под ред. С. Ю. Кашкина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство Юрайт ; ИД Юрайт, 2011. – 1119 с.
265. Право Європейського Союзу / заг. ред. Муравйова В.І. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 970 с.
266. Право європейського Союзу : навчальний посібник. – К. :Істина. 2009. – 376 с.
267. Правові засади відносин України з ЄС / Львівська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.loda.gov.ua/ua/priorities/integration/es/principles>.
268. Приходченко Л. Л. Інституційний механізм підвищення ефективності системи органів публічної влади / Л.Л.Приходченко // Актуальні проблеми державного управління : Збірник наукових праць Одеського регіонального інституту державного управління. – 2009. – Вип. 2 (38). – 216 с.
269. Приходченко Л. Л. Політичний та інституційний механізм державного управління : узгодження інтересів [Електронний ресурс]:– Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apdu/2010_2/doc/1/02.pdf.
270. Прієшкіна О. В. Конституційний лад України та його роль у становленні та розвитку місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / О. В. Прієшкіна. – Київ, 2009. – 41 с.
271. Прієшкіна О. В. Засади конституційного ладу України : системний підхід та змістовне наповнення / О. В. Прієшкіна // Держава і право. – 2010. – № 50. – С. 139-144.
272. Прієшкіна О. В. Конституційний лад України: актуальні теоретико-методологічні аспекти дослідження : [Електронний ресурс] / О. В. Прієшкіна. – Режим доступу : <http://www.pravnuk.info/2013-12-27-15-15-31/740-konstitucijnij-lad-ukra%D1%97ni-aktualni-teoretiko-metodologichni-aspekti-doslidzhennya.html>
273. Прієшкіна О. В. Теоретичні та практичні аспекти гарантій конституційного ладу України / О. В. Прієшкіна // Держава і право. – 2010. – Вип. 51. – С. 196-200.
274. Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення регуляторних бар'єрів для розвитку державно-приватного партнерства та стимулювання інвестицій в Україні: Закон України від 24.11.2015 України // Офіційний вісник України. – 2016. – № 16. – Ст. 612.
275. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скасування обов'язковості державної реєстрації іноземних інвестицій: Закон України від 31.05.2016 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 50. – Ст. 1774.
276. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 р.; №1401-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – №28. – Ст. 532.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

277. Про внесення змін до Порядку надання приватним партнером державному партнеру інформації про виконання договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства»: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2015 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 78. – Ст. 2597.

278. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2000 р. : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.02.2016 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 19. – Ст. 766.

279. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2011 р. : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.09.2015 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 76. – Ст. 2515.

280. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 № 3781-ХІІ Електронний ресурс. [Режим доступу]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>

281. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

282. Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів: Конвенцію ООН 11 квітня 1980 р [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_003

283. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI : за станом на 01.10.2017 // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.

284. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29. – Ст. 367.

285. Про запровадження механізму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу Постанова Кабінету Міністрів України від 12 червня 1998 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/852-98-%D0%BF>

286. Про затвердження плану заходів щодо виконання у 2005 році Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 червня 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/733-2011-%D1%80>

287. Про затвердження Положення про Міжвідомчу координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства ЄС : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 листопада 1998 року // Офіційний вісник України. – 1998. – № 45. – Ст. 53.

288. Про затвердження Порядку моніторингу стану розроблення (реалізації) державних інвестиційних проектів: наказ Мінекономрозвитку від 25.10.2016 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 96. – Ст. 3133.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

289. Про затвердження Порядку перекладу актів *acquis communautaire* на українську мову: Наказ Міністерства юстиції України від 8 червня 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0642-05>
290. Про затвердження Порядку перекладу актів європейського права на українську мову: Наказ Міністра юстиції від 26.11.2003 року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 48. – Ст. 2540.
291. Про затвердження Правил пропуску осіб до приміщень судів та на їх територію транспортних засобів: наказ Державної судової адміністрації України; МВС України від 12.09.2005 № 102/765 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 44. – Ст. 2817.
292. Про затвердження програми запровадження системи управління якістю в органах виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.05.2006 № 614 (втратила чинність) // Офіційний вісник України від 31.05.2006 р. – № 20. – стор. 19. – стаття 1435. – код акту 36251/2006.
293. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11 червня 1998 року // Офіційний вісник України. – 1998. – № 4. – С. 3.
294. Про затвердження Тимчасового регламенту Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 червня 2000 року № 915 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 24. – Ст. 994.
295. Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади : Указ Президента України від 9 лютого 1999 року// Офіційний вісник України. – 1999. – № 6. – Ст. 18.
296. Про заходи щодо вдосконалення роботи органів виконавчої влади з інвесторами: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2008 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 91. – Ст. 3022.
297. Про Заяву Верховної Ради України „Про започаткування переговорів між Україною та ЄС щодо укладення нового базового договору” Постанова, Заява від 22.02.2007 № 684-V. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/684-v>.
298. Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 № 847-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-p>.
299. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.
300. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 № 40-IV (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/40-15>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

301. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII : за станом на 01.10.2017 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

302. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р., №2136-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 35. – Ст. 376.

303. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16.10.1996 р. №422/ 96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.

304. Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.09.1999 року // Офіційний вісник України. – 1999. – № 33. – С. 168.

305. Про Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу: Указ Президента України від 05.03.2004 №278/2004 // Офіційний вісник України від 26.03.2004 р. – № 10. – стор. 31. – стаття 578. – код акту 28042/2004.

306. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 21 листопада 2002 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 3. – Ст. 12.

307. Про Концепцію регулювання інвестиційної діяльності в умовах ринкової трансформації економіки : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.1995 // Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/384-95-p>

308. Про міжнародні договори України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.

309. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР : за станом на 01.10.2017 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

310. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV : за станом на 01.10.2017 // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 20-21. – Ст. 190.

311. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

312. Про Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Указ Президента України від 30 серпня 2000 року № 1033// Офіційний вісник України. – 2000. – № 35. – № 12. – Ст. 1481.

313. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

314. Про основні напрями зовнішньої політики України: Постанова Верховної Ради України від 2.07.1993 р. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>.

315. Про підписання Угоди (у формі обміну листами) між Урядом України та Організацією економічного співробітництва та розвитку щодо приєднання до Декларації про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства, відповідних Рекомендацій та процедурних Рішень Ради Організації економічного співробітництва та розвитку.; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 // Урядовий кур'єр – 22.03.2017. – № 54.

316. Про право, яке застосовується до договірних зобов'язань: Конвенція країн ЄС від 10.06.80 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: old.minjust.gov.ua/file/31424

317. Про приєднання України до Статуту Ради Європи Закон України «[»](#) // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 38. – Ст. 287.

318. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>

319. Про програму інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 14 вересня 2000 року // Офіційний вісник України. – 2000. – № 39. – С. 2. – Ст. 1648.

320. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII Електронний ресурс. [Режим доступу]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

321. Про ратифікацію Конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами: Закон від 16.03.2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 12. – Ст. 448.

322. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

323. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері інформування та налагодження комунікації з громадськістю з актуальних питань європейської інтеграції України на період до 2017 року : Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 березня 2013 р. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/168-2013-p> – Назва з екрану.

324. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80/page>

325. Про утворення Офісу із залучення та підтримки інвестицій: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.10.2016. // Офіційний вісник України. – 2016. – № 85. – Ст. 2785.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

326. Про фінансовий лізинг: Конвенція УНІДРУА від 28.05.88 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_263
327. Проблеми реалізації Конституції України : теорія і практика : монографія / відп. ред. В. Ф. Погорілко. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; А.С.К, 2003. – 652 с.
328. Програма Гідної праці Міжнародної організації праці для України на 2016-2019 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_470684.pdf
329. Програма інтеграції України до ЄС: Указ Президента України від 14 вересня 2000 р. № 1072/2000 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00>.
330. Проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України» (щодо реалізації конституційного права громадян на конституційну скаргу) № 6426 від 04.05.2017 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61752.
331. Прокопенко Л. Удосконалення державного механізму європейської інтеграції / Л.Прокопенко // Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України: матеріали 5-ї регіон. Наук.-практ. конф. 15 трав. 2008 р., м. Дніпропетровськ; за заг. Ред. Л.Л. Прокопенка. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2008. – 308 с.
332. Проневич О. С. Адаптація вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу: доктринально-правовий аспект / О.С.Проневич // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2016. – № 3. – С. 59-69.
333. Проневич О. С. Інституційні засади адаптації законодавства України до *acquis communautaire*: стан легального закріплення та перспективи вдосконалення / О. С. Проневич // Право і Безпека. – 2016. – № 3. – С. 32-39.
334. Путівник по Лісабонському договору [Електронний ресурс]. – Режим доступу: lib.pu.if.ua/files/europa/lisbontreaty_uk.pdf/
335. Рабінович М. Гармонізація законодавства України та ЄС: теоретичний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravotoday.in.ua/ru/presscentre/publications/pub-466/>
336. Рабінович П.М., Раданович Н.М. Європейська конвенція з прав людини: проблеми національної імплементації (загальнотеоретичні аспекти). – Львів: Астрон, 2002. – 192 с.
337. Рагуліна К.А. Угода про асоціацію як правова основа адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу / К.А.Рагуліна // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2016. – вип.1, том 1. – С. 50 – 54.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

338. Радченко О. І. Нормативне забезпечення процесу адаптації законодавства України до законодавства ЄС / О.І.Радченко // Право і суспільство. – 2011. – № 2. – С. 73-78.
339. Рее К. Х. ван. Гармонизация гражданского процесса в глобальном масштабе / Корнелис Хендрик ван Рее // Европейский гражданский процесс и исполнительное производство : Сборник материалов Международной научно-практической конференции, г. Казань, Казанский (Приволжский) федеральный университет, 25 марта 2011 г. / отв. ред. Д.Х.Валеев. – М. : Статут, 2012. – С. 8–25.
340. Реєстраційне право: навч. посіб.; за заг. ред. В.П. Петкова. – К. : Дакор, 2012. – 216 с.
341. Рекомендація № R (81) 19 «Про доступ до інформації, що є у розпорядженні державних органів» (ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи від 25.11.1981) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.medialaw.kiev.ua/laws/laws_international/116/.
342. Рекомендація Rec (2003) 13 “Про надання інформації через ЗМІ стосовно кримінального судочинства” (ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи від 10.07.2003) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.medialaw.kiev.ua/laws/laws_international/51/.
343. Рекомендація № R (2002) 2 “Про доступ до офіційних документів” (ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи від 21.02.2002) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.coe.kiev.ua/docs/km/r\(2002\)2.htm](http://www.coe.kiev.ua/docs/km/r(2002)2.htm).
344. Референдум у Нідерландах щодо асоціації Україна – ЄС. Європейська правда [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/10/29/7040078>.
345. Рішення Конституційного Суду України у справі про здійснення влади народом від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 (справа № 1-5/2005) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05>
346. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16.11.2000 р.; № 13-рп/2000 // Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/docs/420>
347. Рябовол Л. Т. Гарантії конституційного ладу України як предмет дослідження: реалізація системного підходу [Електронний ресурс] / Л. Т. Рябовол // Юридичний науковий електронний журнал : електронне наукове фахове видання. – 2017. – № 4. – С. 29-32. – Режим доступу: http://lsej.org.ua/4_2017/4_2017.pdf.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

348. Рябовол Л. Т. Засади конституційного ладу України як предмет дослідження: обґрунтування необхідності впорядкування термінологічного апарату [Електронний ресурс] / Л. Т. Рябовол // Порівняльно-аналітичне право. – 2017. – № 2. – С. 47-50. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/2_2017/13.pdf.

349. Рябовол Л. Т. Конституційний лад України: наукова дискусія щодо визначення поняття і структурування / Л. Т. Рябовол // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2017. – № 3. – С. 37-41.

350. Саакян А.К. Управление персоналом в организации: Учебн.пособие для студ.высш.учеб.зав. / А.К. Саакян, Г.Г. Зайцев, В.Н.Лашманова. – Санкт-Петербург, М., Х., Минск: Питер, 2001. – 176 с.

351. Санітарно-епідеміологічна безпека : навч. посібн.; за заг. ред. В.П. Петкова. – К. : Видавничий дім «Скіф», 2013. – 128 с.

352. Сарычева И. А. Анализ законодательства зарубежных государств по обеспечению и защите прав инвалидов: Аналитическая записка, 2006 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wap.invasovet.myqip.ru/?1-19-0-00000001-000-0-0>.

353. Селіванов А. Конституційна скарга – важлива ознака демократизації держави / А. Селіванов // Голос України. – 2015. – № 236 (6240) від 15 грудня. – С. 4.

354. Селіванов В. Ціннісно-правовий вимір вітчизняного державного управління / В.Селіванов // Право України. – 2004. – № 4. – С.30-37.

355. Середа О.Г.Європейські стандарти організації праці / О.Г.Середа // Право та інновації. – 2015. – № 4 (12). – С. 113-114.

356. Сидорук Т. Лісабонський договір і напрями та тенденції внутрішнього реформування ЄС на початку XXI ст. / Т. Сидорук, М. Сидорук // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Міжнародні відносини. – 2009. – Вип. 1. – С. 129-142.

357. Сиченко О. О. Концепція корпоративного громадянства в контексті державної соціальної політики [Електронний ресурс] / О.О.Сиченко // Публічне адміністрування: теорія та практика. Електронний збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 2 (6). – Режим доступу : [http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11soodsp.pdf](http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11soodsp.pdf).

358. Сімейний кодекс України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №21-22. – Ст. 135.

359. Сірант М. Вплив глобалізаційних процесів на формування потоків трудової міграції / М.Сірант// Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2014. – № 782. – С. 38-43. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpum_2014_782_10

360. Сірий М. Проблеми вдосконалення діяльності правоохоронних органів в контексті європейської інтеграції України / М.Сірий //

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Євроатлантикінформ: Науково-аналітичний бюлетень Нац центру з питань євроатлантичної інтеграції України. – Київ, 2007. – № 2/3. – С. 38-40.

361. Скрипнюк В.М. Вдосконалення регулювання правоохоронної діяльності в процесі розвитку системи органів державної влади в Україні / В.М.Скрипнюк // Держава і право. – 2010. – Вип. 50. – С. 168-174.

362. Скрипнюк О. В. Конституційний лад України: ознаки, принципи, гарантії / О. В. Скрипнюк // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 4 (14). – С. 46-51.

363. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України : академічне видання / О. В. Скрипнюк. – Х. : Право, 2009. – 468 с.

364. Словник іншомовних слів / укладачі: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Національний університет ім. Тараса Шевченка, Український мовно-інформаційний фонд НАН України. – К. : Наукова думка, 2000.

365. Словник української мови в 11 томах. За ред. І.К. Білодіда, А.А.Бурячок та ін. Т. 5. «Н-О». – К.: Наукова думка, 1974. – 839 с.

366. Словник української мови в 11 томах. За ред. І.К. Білодіда, А.А.Бурячок та ін. Т. 4. – К.: Наукова думка, 1978. – 839 с.

367. Словник української мови в 11 томах. За ред. І.К. Білодіда, А.А.Бурячок та ін. Т. 11. «Х-Ь». – К.: Наукова думка, 1980. – 700 с.

368. Словська І. Є. Конституційний лад як об'єкт злочинів проти основ національної безпеки України / І. Є. Словська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2015. – Вип. 3., Т. 1. – С. 66-69.

369. Соболь Є. Ю. Адміністративно-правове регулювання діяльності публічної адміністрації щодо реалізації та захисту прав та свобод інвалідів : монографія / Є. Ю. Соболь. – Кіровоград : Центрально-Українське видавництво, 2014. – 433 с.

370. Совгіря О. В. Конституційне право України : підручник / О. В. Совгіря, Н. Г. Шукліна. – К., 2007. – 386 с.

371. Сокурєнко П. І. Інвестиційна політика як ефективна форма управління ухваленням інвестиційних рішень / П.І.Сокурєнко, О.Ф.Кришан // Європейський вектор економічного розвитку. – 2010. – № 1 (8). – С. 208–214.

372. Сороко В.М. Результативність та ефективність державного управління і місцевого самоврядування: навч. посіб. / В.М.Сороко; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К.: НАДУ, 2012. – 259 с.

373. Сорон Жан-Люк. Курс з Європейських інституцій: Європейська головоломка. – К., 2001. – С. 342-355.

374. Софінська І.Д. Громадянство на перехресті вірності та консюмеризму / І. Д. Софінська // Часопис Київського університету права. – 2016 / 2. – С. 39 – 44.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

375. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти. – К. : Ленвіт, 2006. – 35 с.
376. Стінберген Б. ван. До глобального екологічного громадянства // Умови громадянства : 36. статей / ред.: Б. ван Стінберген. – К.: Український центр духовної літератури, 2005. – 230 с.
377. Стратегія інтеграції України до ЄС. Указ Президента України від 11 червня 1998 р. № 15/98 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>.
378. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: Підручник / О.С.Захарова, В.С.Ковальський, В.С.Лукомський та ін.; Відп.ред. В. Маляренко. – 3-є вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 352 с.
379. Судова влада України : офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://court.gov.ua/>.
380. Супрун А. Зарубіжний досвід оцінювання діяльності персоналу у сфері державної служби / А.Супрун // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць / НАДУ при През. Укр. Дніпропетр.рег.ін-т держ. упр. – Дніпропетровськ, 2003. – № 4 (14). – С. 240-247.
381. Суржинський М.І. Щодо поняття громадянства: теоретичний аспект / М. І. Суржинський // Часопис Київського університету права. –2006. – № 4. –С.96-101.
382. Тацій В. Визначення поняття та системи правоохоронних органів у Концепції змін до Конституції України (концептуальні підходи) / В.Тацій // Право України: юридичний журнал. Науково-практичне фахове видання / Національна ак. правових наук України; Міністерство юстиції України; Конституційний Суд України. – Київ, 2012. – № 11/12. – С. 232-240.
383. Теория государства и права : учеб. / А.И. Королев и др. ; отв. ред. Л.С. Явич. – Ленинград : Изд. Лен-гоун-та, 1982. – 382 с.
384. Теория права и государства : учеб. / А.С. Васильев и др.; под. ред. А.С. Васильева. – [2-е изд.]. – Х. : Одиссей, 2007. – 480 с.
385. Тернер Б. Культура постмодерну // Умови громадянства : зб. статей / Під ред. Б. ван Стінбергена. – К.: Український центр духовної літератури, 205. – 230 с.
386. Технології розвитку критичного мислення учнів : [науково-навчальний посібник] / А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз, Д. Макінстер : [переклад з англійської]. – К. : Плеяди, 2006. – 220 с.
387. Тимчасовий порядок забезпечення охорони судів, органів та установ системи правосуддя, а також підтримання громадського порядку в них [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vru.gov.ua/legislative_acts/25.
388. Ткаченко Є.В. Щодо історичних аспектів розвитку європейської інтеграції / Є.В.Ткаченко // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 742-748.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

389. Тодика Ю. Конституція як соціальна цілісність / Ю. Тодика // Право України. – 2000. – № 12. – С. 8-14.
390. Тодика Ю. М. Конституція України – Основний закон держави і суспільства : [монографія] / Ю. М. Тодика. – Харков, 2001. – 346 с.
391. Тодика Ю. М. Основи конституційного ладу України : монографія / Ю. М. Тодика. – Х. : Факт, 2000. – 176 с.
392. Токарева Т.С. Становление и развитие института гражданства во Франции : автореф. диссертации соискания научной степени кандидата юридических наук : 12.00.02 «Конституционное право; конституционный судебный процесс; муниципальное право» / Т.С.Токарева. – М., 2013. – 26 с.
393. Топорнин Б. Н. Европейское право : учеб. для юрид. вузов / Б.Н.Топорнин. – М. : Юристь, 1999. – 456 с.
394. Трегуб О.І. Громадянство: концепції та перспективи / О.І.Трегуб // Наукові записки. – 2008. – Том 82. – С. 18–22.
395. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.
396. Угода про асоціацію між Україною з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Ратифікована 16.09.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_a11/para8#n8
397. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами їх державами-членами від 14.06.1994 р. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_012
398. Україна 2020: демографічний та міграційний виміри безпеки. – К. : УПП, 2012. – 20 с.
399. Україна в міграційних процесах до ЄС: втрати і здобутки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://brusylivska-gromada.gov.ua/news/16-41-33-19-07-2017/>
400. Україна: Оцінювання системи врядування. Березень 2006 року – Ukraine: Governance Assessment. March 2006/ SIGMA; пер. з англ. О.Шаленко; наук. ред. пер. І.Брагімова; вип. ред. А.Вишневський. – К. : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2007. – 248 с.
401. Универсальный словарь иностранных слов русского языка / под ред. Т. Волковой. – М. : Вече, 2001. – 688 с.
402. Ухаль А.В. Поняття «правоохоронні органи» у законодавстві України / А.В.Ухаль // Конституційне будівництво в Україні. – Ужгород: Закарпаття, 2000. – С. 245-252.
403. Фан И.Б. Античные модели гражданства / И.Б.Фан // Научный ежегодник ИФип УрО РАН. – 2002. – Вып. 3. Екатеринбург. – С. 92-107.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

404. Федик Є.І. Юридичний практикум : навч. посіб./ Федик Є.І., Котуха О.С., Гентош Р.Є., Федик С.Є., Фігель Ю.О. – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 172 с.

405. Федірко Н.В. Права трудящих мігрантів на захист і допомогу: європейська практика та Україна / Н.В.Федірко // Соціально-трудова відносина: теорія та практика: зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана», Ін-т соціально-трудова відносин; [голов. редкол. А.М.Колод]. – К. : КНЕУ, 2015. – № 1(9). – С.177–186.

406. Федоренко В. Поновлення авторитету Конституційного Суду України як запорука ефективного функціонування держави / В. Федоренко, С. Різник // Право України. – 2015. – № 5. – С. 97-110.

407. Федоренко В. Л. Конституційне право України : підруч. / До 20-ої річниці Конституції України та 25-ої річниці незалежності України / В. Л. Федоренко. – К. : Видавництво «Ліра-К», 2016. – 616 с.

408. Федорова Д.О. Проблеми протидії мобінгу в трудових відносинах в Україні та шляхи їх вирішення / Д.О.Федорова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. – 2015. – Випуск 2. – Т. 2. – С. 91-92.

409. Феськов М.М. Європейська соціальна хартія (переглянута) і трудове законодавство України: питання адаптації : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.05 / М. М. Феськов.– Харків : [Б.в.], 2002.– 19 с.

410. Фрицький О. Ф. Конституційне право України : підручник / О. Ф. Фрицький. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2012. – 424 с.

411. Хавронич О. М. Державне регулювання інвестиційних процесів / О. М. Хавронич // Стратегія розвитку аграрного сектору економіки в умовах євроінтеграційних процесів : 69-та наук.-практ. студентська конф., 3 грудня 2015 р.: тези доп. – К., 2015. – 310 с.

412. Цесарський Ф.А. До питання адаптації інституту трудового договору в Україні до європейської практики регулювання трудових відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: essuir.sumdu.edu.ua

413. Цесарський Ф.А. Еволюція правової доктрини з питань договірної регламентації оплачуваної праці: дис. ... доктора юридичних наук: 12.00.01 / Цесарський Фелікс Анатолійович. – К., 2017. – С. 206.

414. Циверенко Г.П. Народне волевиявлення в Україні : навч. посібн. / Г.П. Циверенко; за заг. ред. С. В. Петкова. – К. : СКІФ, 2012. – 144 с.

415. Цивільний кодекс України від 16.01.03 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

416. Цитович В. Інституціональний механізм державних закупівель в Україні: поняття та принципи / В. Цитович // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр.. ОРІДУ – 2009. – Вип. 3 (39). – С. 136-139.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

417. Четвериков А.О. Европейское социальное пространство и гармонизация трудового права России и Европейского Союза / А.О.Четвериков // Право и государство: теория и практика. – 2006. – № 2. – С. 64-67.
418. Чиж І.С. Україна в Раді Європи. – К.: Парламентське видавництво, 2001. – 384 с.
419. Шауро И.Г. Возникновение и развитие института подданства в России в XVI – начале XX вв. : автореф. диссертации соискания научной степени кандидата юридических наук : 12.00.01 «Теория и история права и государства ; история учений о праве и государстве» / И. Г. Шауро. – М., 2013. – 28 с.
420. Шашкова-Журавель І.О. Міжнародні та порівняльно-правові аспекти системи нормативно-правового регулювання оплати праці / І.О.Шашкова-Журавель // Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. – 2014. – Вип. 42 (3). – С. 108-113.
421. Шереметьєва О. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: ретроспектива та реалії сьогодення / О. Шереметьєва // Юридична Україна – 2016. – № 1–2. – С. 42–46.
422. Шинкарьов О. С. Концепція екологічного громадянства як методологічна основа дослідження екологічних обов'язків / О. С. Шинкарьов // Науковий вісник публічного і приватного права. – 2016. – Випуск 5. – С. 130 – 133.
423. Шпиталенко Г. А. Актуальні проблеми розвитку законодавства про працю в контексті євроінтеграційних процесів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/9.pdf>
424. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М. – Прогресс, 1982. – 455 с.
425. Шушкевич И. Ч. Профессиональная подготовка полицейских в европейских странах / И. Ч. Шушкевич. – Спб., 1997. – 186 с.
426. Щербина В. С. Господарське право : підручник / В. С. Щербина. – 6-те вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 640 с.
427. Энтин Л.М. и др. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека / Рук. авт. колл. и отв. ред. д. ю. н., проф. Л. М. Энтин. – 2-е изд., пересмотр, и доп. – М.: Норма, 2007. – 960 с.
428. Юридична деонтологія : підручник / В. Д. Ткаченко, С.П. Погребняк, Д.В. Лук'янов та ін. ; ред. В.Д. Ткаченко. – Х. : Одиссей.– 2006.– 256 с.
429. Юридичні клініки в Україні: роль, завдання та організаційно-правові засади: Посібник / За ред. М.В. Дулеби – К. : «МП Леся», 2003. – 120 с.
430. Юрчик Г.М. Дискримінація на ринку праці: прояви, вітчизняний і європейський досвід подолання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///D:/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/stvttip_2016_2_14%20\(1\).pdf](file:///D:/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/stvttip_2016_2_14%20(1).pdf)

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

---

431. Явор О. А. Адаптація сімейного права України до стандартів Європейського правового простору: значення для теорії юри- дичних фактів / О. А. Явор // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: ПРАВО. – 2015. – Вип. 34. – Том 1. – С. 134-137.

432. Якименко Х.С. Європейський союз: правова природа об'єднання : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Х. С. Якименко ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2009. – 229 с.

433. Яковенко В.Б. Введение в инновационные технологии. – К. : Издательство Европейского у университета, 2004. – 134 с.

434. Яковюк І. В. Історичні передумови і основні етапи європейської інтеграції / І. В. Яковюк // Вісн. Акад. прав. наук України. – № 4. – 2003. – С. 82-92.

435. Яковюк І. В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01, 12.00.11 / Іван Васильович Яковюк; Нац. ун-т юрид. акад. України. ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2014. – 474 с.

436. Ященко К.В. Гармонізація податкового законодавства України з законодавством європейських співтовариств про непряме оподаткування : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Корнелія Василівна Ященко; В.о. Київ. нац. економ. ун-т.– К. : [Б.в.], 2005.– 20 с.

437. Act on the Publicity of Administrative Court Proceedings (381/2007) :unofficial translation. – Finland : Ministry of Justice [Електронний ресурс]. – Режимдоступу : http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2007/en_20070381.pdf.

438. Act on the Publicity of Court Proceedings (945/1984; amendments up to 1545/2001 included) :unofficial translation. – Finland : Ministry of Justice [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1984/en19840945.pdf>.

439. Act on the Publicity of Court Proceedings in General Courts (370/2007) :unofficial translation. – Finland : Ministry of Justice [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2007/en_20070370.pdf.

440. Canil A. Leo Tindemans: The European Citizenship Father / A. Canil [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.andreacanil.eu/europa/leo-tindemans-the-european-citizenship-father>

441. Citizens' Rights Directive [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Citizens'_Rights_Directive

442. Code de justice administrative du 31 juillet 1945 // [FrenchEdition] : Versionconsolidéeducodeau 2 décembre 2012. – 164 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://perlpot.net/cod/justice_administrative.pdf.

443. Communication from the commission to the European Parliament and the council. Consular protection for EU citizens in third countries: State of play and way

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

forward[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52011DC0149>

444. Consolidated version of the Treaty establishing the European Community // Official Journal of European Communities. – 24 Dec. – 2012. – P. 33–184.

445. Council Directive 93/109/EC of 6 December 1993 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and stand as a candidate in elections to the European Parliament for citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals of 06.12.1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31993L0109>

446. Council Directive 94/80/EC of 19 December 1994 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and to stand as a candidate in municipal elections by citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31994L0080 &from=EN>

447. Court of Justice of the European Union (CJEU) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/court-justice_en

448. Drewry G. The judicialization of ‘administrative’ Tribunals in the UK: from hewart to leggatt / G. Drewry // Transylvanian Review of Administrative Sciences. – 2009. – № 28 E SI/2009. – p. 45-64.

449. Edinburgh European Council, 11 and 12 December 1992/ Official Journal . – 1992. – № C-348. – p.1.

450. EU freedom of movement and residence [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:l33152>

451. European Area of Freedom Security & Justice [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://free-group.eu/2010/01/17/after-lisbon-a-reshuffle-for-the-consular-and-diplomatic-protection-of-the-eu-citizens/>

452. European Union. Report by Mr. Leo Tindemans, Prime Minister of Belgium, to the European Council. Bulletin of the European Communities, Supplement 1/76 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://aei.pitt.edu/942/1/political_tindemans_report.pdf.

453. Final communiqué of the Paris Summit of December 9–10, 1974 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/2acd8532-b271-49ed-bf63-bd8131180d6b/publishable_en.pdf

454. Frydman M.P. Administrative Justice in France / M.P. Frydman // 11th Australasian Institute of Judicial Administration Tribunals Conference, Surfers Paradise. – 5 June 2008. – 27 p.

455. Goldstein Avery. From Bandwagon to Balance-of-power Politics: Structural Constraints and Politics in China, 1949-1978. Stanford: Stanford University, 1991. 376 p.

**ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР:
СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ**

---

456. Justice : official Website ; [United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justice.gov.uk/courts/rcj-rolls-building/administrative-court>.

457. Mc Clellan James. Liberty, Order, and Justice: An Introduction to the Constitutional Principles of American Government (3rd ed.). Indianapolis: Liberty Fund, 2000; The Basic Principles of the American Constitution. 638 p. Retrieved from: <http://oll.libertyfund.org/titles/679>

458. Political system. Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Online. Encyclopædia Britannica Inc., 2012. Web. 02 Dec. 2012. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/2770484>

459. Roney, A. EC/EU Fact Book. – L. – P. 14.

460. The European Citizens' Initiative [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/successful/details/2012/000007>

461. Treaty on the European Union of February 7, 1992.

462. Tribunals, Courts and Enforcement Act 2007 (received Royal Assent on 19th July 2007). – UK : The Stationery Office Limited, 2007. – 303 p.

463. Vienna Convention on Consular Relations 1963 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_2_1963.pdf

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Монографія

**Літературний редактор: Громко Т.В.
Технічний редактор: Трошкіна К.С.**

ISBN 978-607-7365-09-8

Підписано до друку 26.07.2018 р.
Формат 60x84x1/16. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Друк різнограф. Ум. друк. арк. 19,58. Наклад 100 прим.
Замовлення № 18/3013

**Надруковано поліграфічною фірмою «ПОЛІМЕД-Сервіс»,
із матеріалів, наданих замовником.**

25006, м. Кропивницький, вул. Гоголя, 95/46
Тел.: (0522) 32-25-62, 22-54-80
E-mail: polimed.kr@gmail.com

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 93
від 21.06.2000